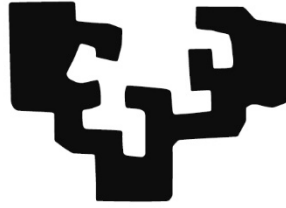

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

**EUSKAL LITERATUR SISTEMA GARAIKIDEA POLISISTEMEN
TEORIATIK ETA HARKAITZ CANO IDAZLEAREN KASU AZTERKETA**

DOKTORE-TESIA

AIORA SAMPEDRO ALEGRIA

ZUZENDARIA

JON BATTI KORTAZAR URIARTE

EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA

2022

Tesiaren laburpena

Tesiko esparru teorikoaren formulazioari Even-Zoharren sistema literarioaren kontzeptua eta haren Polisistemen teoria berraztertuz eta birpentsatuz ekin zaio. Ondoren euskal literatura garaikideari aplikatzeko. Era berean, pentsalari israeldarraren proposamena zabaltzeko eta hobetzeko saiakera egin da, bere teoria Literaturaren soziologiatik datozen beste korronte kritiko batzuekin osatuz.

Hori dela eta, sistema osatzen duten faktoreen arteko mugak desegiten direla bai eta egungo autoreen kanonizazio bideetan eta egungo literatura testuen zirkulazioan aldaketak gertatzen ari direla ere identifikatu da. Hargatik, gaur egun sistemaren zenbait faktorek euskal literaturaren esparruan duten garrantzia handitu egin dela proposatu da lan honetan. Nagusiki, euskal literatura garaikidean, instituzioak, hau da, kritikak, kultura komunikabideek edo editorialek, gidatutako literatura kanonizazioa mantentzen dela eta horiek, *gatekeeper* gisa, sistemaren barruko bereizketarako sarbidea kontrolatzen dutela. Baina merkatuaren eta kontsumitzaileen garrantzia ere handitu egin da, horiek hainbat sistematan elkar eragiten dutelako eta literatura errepertorioetan aldaketa sozio-semiotikoak txertatzen dituztelako.

Tesiaren hirugarren atalean, bere ibilbide literario luzeak sortzen duen interes bereziagatik, Harkaitz Cano euskal idazlearen kasua aztertu da. Analisia, gainera, egileak bere literatura jarduerari buruz egiten duen interpretazio pertsonalean oinarritzen da: Harkaitz Cano literatura sistema baten parte izateaz eta autore-proiektu bat eraikitzekeo beharraz jakitun da.

Azkenik, literatura bilakaera garaikidea aztertzen jarraitzeko azterketa bideak ireki dira; izan ere, literaturak gizartean balioa galtzeak aukera ematen du eragin-gunea literatura postautonomoan eta haren merkantilizazioan jarriko duen kultura azterlana hasteko.

Resumen de la tesis

Se inicia la formulación del marco teórico revisando y repensando el concepto de sistema literario de Even-Zohar, así como de la Teoría de los Polisistemas del mismo

profesor, para aplicarlo a la literatura vasca contemporánea. Completándola, para esta labor, con otras corrientes sociológicas de la literatura.

Por ello, se identifican cambios en la diferenciación de los factores que conforman el sistema, así como en las vías de canonización de los autores contemporáneos y en la circulación de los textos literarios actuales. Se sugiere que se ha dado un aumento del peso de algunos factores del sistema dentro del sistema literario vasco en el inicio de este nuevo siglo: se mantiene la concepción de la canonización literaria por medio de la institución, si tenemos en cuenta esta como crítica, medios de comunicación cultural o editoriales, a modo de *gatekeepers* que controlan el acceso a la distinción dentro del sistema, al igual que la importancia del mercado de los consumidores aumenta, en tanto en cuanto, estos interactúan en varios sistemas e introducen cambios socio-semióticos en los repertorios literarios.

En el tercer apartado de la tesis, se realiza un análisis de caso de un escritor vasco, Harkaitz Cano, por su interés como caso especial en su dilatada carrera literaria (aportamos justificación mediante datos comprobables de ello), al igual que por su interpretación de la actividad literaria: se muestra consciente de formar parte de un sistema literario y también de la necesidad de realizar un proyecto autorial.

Finalmente, se abren vías de análisis para seguir estudiando la evolución literaria contemporánea, pues, la desvalorización de la literatura en el ámbito social posibilita un estudio cultural que ponga el foco en la literatura postautónoma y en la mercantilización de esta.

Thesis abstract

The formulation of the theoretical framework begins by reviewing and rethinking Even-Zohar's concept of the literary system, as well as his Polysystem theory, for its subsequent application, in a second stage, to contemporary Basque literature. A proposal is also made to extend and improve upon the Israeli thinker's proposal by complementing his theory with other critical trends from the sociology of literature.

Because of this, the disintegration of the boundaries between the factors comprising the system is identified, as well as the progress made in the canonisation of contemporary authors and the circulation of current literary texts. It is postulated

that there has currently been an increase in the weight of certain factors of the system within the Basque literary sphere. Mainly, the idea of literary canonisation is maintained utilizing the institution, understood as critics, cultural media, and publishing houses which, as gatekeepers, control access to distinction within the system. But it also increases the importance of the market and consumers, as they interact in various systems and introduce socio-semiotic changes in literary repertoires.

In the third section of the thesis, a case analysis of a Basque writer, Harkaitz Cano, is carried out, due to the particular interest aroused by his long literary career. This, moreover, is supported by the author's interpretation of his literary activity, which is highly relevant to the research at hand: Harkaitz Cano is aware of being part of a literary system and also of the need to construct an authorial project.

Finally, lines of research open up on the study of contemporary literary progress, as the devaluation of literature in the social sphere opens a way to a cultural study that focuses on post-autonomous literature and its commodification.

Esker onak

Tesi honen ernamuinean diren irakurketak zor dizkiodan Jon Kortazarri. Tesia zuzentzeko izandako prestutasunagatik eta prozesuan agertutako zalantzak, galderak, arazoak argitzen laguntzeagatik. Beti bidea errazteagatik.

Gaztetatik euskarari eta literaturan irakasle izandako guztiei. Ikastolan, institutuan zein unibertsitatean. Hizkuntza eta testuak gozatzen irakasteagatik. Aipu berezia egin nahi nieke, batetik, Gabino Muruari, bestetik, Mikel Ayerberi.

Eskuzabaltasunez tesi hau egiten lagundu didaten eragile guztiei, elkarrizketatzeko prest izan direnei, beren denbora eta informazio baliotsua nirekin partekatuz. Batez ere, Harkaitz Canori, bere obra eta bizitza nire esku jartzeagatik, trukean ezer eskatu gabe.

Salamanca Unibertsitatean ongi etorri amultsua egin didatenei. Bertan bidaide izan ditudan doktoregaiei. Lankide eta lagun bilakatu direlako. Laida Ikerketa Taldeko kideei. Urrunean bada ere, prozesu luze honetan animoak eta babesa oso gertu sentitu ditudalako. Ohar berezia merezi duen Manu Lopez Gaseniri, tesian zehar emandako laguntza guztiagatik eta izandako eskuzabaltasunagatik. Eta Veneziako Ca' Foscari unibertsitateari. Batik bat Enric Bou irakasleari. Bertoko atek zabaltzeagatik eta jagoteagatik.

Euskal Ikasketetako lagunei. Koadrilari. Modu batera edo bestera, ikerlan honetan lagundu didaten guztiei.

Bukatzeko, eta bereziki, familiari. Zaintzagatik. Aitona-amonei. Nahiz haiei bezala, euskaraz ikastea debekatu zitzaizen besteei. Azkenik, eta espezialiki, aitari, amari, Martari. Urtetan emandako goxotasun, indar, segurtasun eta ausardiagatik.

Eskerrak eman nahiko nizkioke Salamancako Unibertsitateko Mugikortasun programari. Tesi honek Nazioarteko doktorea aipamena lortzeko Veneziako Ca' Foscari unibertsitatean ikerketa-egonaldia egiteko diru-laguntza emateagatik.

**EUSKAL LITERATUR SISTEMA GARAIKIDEA POLISISTEMEN
TEORIATIK ETA HARKAITZ CANO IDAZLEAREN KASU AZTERKETA**

Tesiaren laburpena	2
Resumen de la tesis	2
Thesis abstract	3
0. Sarrera	14
I. ATALA. MARKO TEORIKOA. IKERKETAREN EGOERA	20
1. Kapituluua. Azken hogei urteotako euskal literatura esparruaren azterketa sistemikoa	20
1.1. Literaturaren soziologiaren baliagarritasunaren justifikazioa	20
1.2. Literaturaren soziologia euskal literaturan: berrikuspen bibliografikoa ..	23
1.3. Euskal literatura sistemaren eraketaren berrikuspen historiografikoa	25
1.3.1. Azken hogei urteak aztertzearen justifikazioa	27
1.3.2. Harkaitz Canoren kasu praktikoaren justifikazioa	31
1.4. Itamar Even-Zoharren proposamena	32
1.4.1. Even-Zoharren proposamena (beste) literatura sistemei aplikatua	32
1.4.2. Even-Zoharren proposamena euskal literatura aztertzeko baliagarria delako justifikazioa eta hutsune posible batzuk	48
2. Kapituluua. Literaturaren soziologiaren berrikuspen bibliografikoa eta hura problematizatzeko kanpo- kritikak	52
2.1. Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren Literaturaren soziologiaren proposamenak erkatzea	62

2.1.1. <i>Habitus</i> : Pierre Bourdieuren proposamena, Polisistemen teoria eta Autore-teoria lotzen dituen kontzeptu poliedrikoa	69
2.1.2. Pierre Bourdieuren proposamena euskal literaturarako Gisèle Sapiroren proposamenarekin osatu beharra	82
2.2. Berrikuspen epistemologikoa: literatura global errizomatikoa	92
3. Kapituluak. Literaturaren soziologiaren osagarritasuna.....	98
3.1. Even-Zoharren proposamena sistemen teoriarekin erkatzea: Sistemen teoria orokorra eta Mundu-sistemen teoria	99
3.1.1. Even-Zoharren polisisteman testuen zirkulazioa aztertzea	108
3.1.2. Literaturak kontaktuan	114
3.2. Literatura konparatutik Munduko literaturara: Polisistemen teoriaren osagarriak.....	121
3.3. Zientzia literario berri baterako oinarriak	124
3.3.1. Faktoreen arteko desberdinketa lausotzea.....	124
3.3.2. Faktore motak: barne- eta kanpo-jardunari loturikoak	127
3.3.3. Hurrengo atalera begira	128
II. ATALA. PROPOSAMEN METODOLOGIKOA. EUSKAL LITERATURA SISTEMAREN AZTERKETA	130
4. Kapituluak. Faktore esanguratsua lehen proposamen polisistemikoan: ekoizleak eta produktua	132
4.1. Ekoizleen eboluzioa	132
4.1.1. Sarrera	133
4.1.2. Kopuruak.....	134

4.2. Ekoizleen kanonizazioa euskal sistema literarioan.....	144
4.2.1. Idazle-sareen sorrera. Instantzia kanonizatzailea: kapital soziala...	144
4.2.2. Lehen instantzia kanonizatzailea: instituzioaren berrikuspen bat ...	145
4.3. Kanonizazio prozesu berriak.....	169
4.4. Produktua	173
5. Kapitulumua. Faktore kanonizatzaileak: instituzioa, merkaturia, kontsumitzaileak eta erreperitorioa	186
5.1. Polisistemako jatorriko faktore kanonizatzaileetan eta <i>gatekeeper</i> ren agerpena.....	188
5.1.1. Euskal literatura eta literatura hispanikoa kontaktuan. Interferentziak erreperitorioan sarien eta itzulpengintzaren bitartez	190
5.1.2. <i>Gatekeeper</i> instituzionalak: editorialak	200
5.2. Polisistemen azken berrirakurketetako faktore esanguratsuak: Kontsumitzaileak merkaturiko <i>gatekeeper</i>	208
5.3. Etorkizuneko polisistema	226
III. ATALA. PROPOSAMEN METODOLOGIKOA. EKOIZLE BATEN KASU-AZTERKETA. HARKAITZ CANO.	232
6. Kapitulumua. Harkaitz Canoren literatura ibilbidearen azterketa sistemikoa ..	234
6.1. Euskal polisisteman.....	235
6.1.1. Ekoizleak eta sare-harremanak	236
6.1.2. Heterogeneotasunaren hasiera: Autore-teoria	249
6.2. Polisistemen berrirakurketak aplikatuta: interferentzia polisistemikoan	259

6.2.1. Errepertorioa eta Kontsumitzaileak: genero literatura.....	260
6.2.2. Sistema eta polisistema: <i>gatekeeperrak</i>	267
6.3. Hirugarren atalaren ondorioak.....	272
7. Ondorioak eta prospektiba	274
Conclusions and prospective	281
8. Bibliografia.....	288
9. Eranskinak	312

0. Sarrera

Ikerketa honen jatorria ezagutu nahi duenak sinatzailearen haurtzaroan bilatu beharko luke; euskal hiztun gisa izandako esperientziak gazte-gaztetatik euskaraz irakurtzeko interesa piztu zidanean eta euskaraz idatzitako literatura egiteko tresna zen hizkuntza sakonago ezagutzeko asmoz, geroago Euskal Ikasketen gradua, garai bateko Euskal Filologia, egitean. Lehenengo euskarazko literaturako klasikoen eskutik hizkuntza ezagutu eta gero idazle garaikideak irakurri ondoren, Literatur Ikasketen Masterrean matrikulatzea erabaki nuen. Ikuspegi berriuz, arte honekin gozatzeko aukera emango zidakeen azterketa tresna sakonago ezagutzea beste asmorik gabe. Ostera, ezagutza bi ahoko aiztoa dela diote: masterrean lehen aldiz ezagutu nuen Gayatri Ch. Spivak eta, literaturari dagokionez, ulertu nuen zer den subjektu subalternoa izatea. Lurraldean, komunikaziorako ohiko hizkuntzak eta adina partekatzen nituen ikaskideekin ikasgela partekatuz, euskaraz idatzitako literaturari buruzko ezjakintasuna aurkitu nuen; ez zuen konparaziorik nire ikaskideek ezagutzen zituzten beste hizkuntzetan idatzitakoari ematen zitzaion arretarekin: gaztelania nagusiki, nahiz eta Ingeles edo Frantses Ikasketetan adituak ere baziren. Jarrera hori nirearen alderantzizkoa zen, eskolari eta komunikabideei esker ezagutzen baintuen, neurri handiagoan edo txikiagoan, aipatutako literaturetako klasikoak. Horrela, orokorrean herritarrek irakurtzeko ohitura txikia zutela egiaztatzeak eta, bereziki, liburu denda eta liburutegietara maiz joaten diren herritarren artean euskarazko literaturaren estimu eskasak, baina batez ere, egoera iraultzeko eta etorkizun hurbilean euskal literatura merkatu indartsuago bat aurrera egiten ikusteko itzaropen urriak, literatura teoriatik hori zergatik gertatzen zen eta nola alda zitekeen ikertzeko beharra sortu zidan.

Hartara, tesi honen helburua Harkaitz Canoren ibilbide literarioa aztertzea izan da, euskarazko literaturarako handicap gaingaitu eta idazketan ibilbide sendoa egitea lortu duen euskal idazlea delako berau. Idazleak oso gazterik ekin zion bere ibilbideari; 19 urte besterik ez zituen bere lehen lana argitaratu zuenean eta orain arte literatura izan du zeregin nagusia. Are, joan den mendeko azken hamarkadan ekin bazion ere, bere literatura jarduera etenik gabe garatu du gaur egunera arte. Hori, lehenago azaldu izan da (Kortazar, 2021a), ez da ohiko ibilbidea euskal idazleen artean; izan ere, euskal idazleen ezaugarri nagusiak dira aldizkakotasuna literatura

jardueran eta idazketa jardunak behar baino lehenago uztea, bai eta literatura lanaren ordeko sostengu ekonomiko baten beharra ere. Azterlanaren hasieran kontuan genuen hipotesi nagusia hauxe zen: egileak literatura arloko beste parte hartzaile batzuekin eta beste diziplina artistiko batzuekin dituen harreman pertsonalen sareak idazketarekin lotutako sostengu ekonomikoa izateko aukera ematen diola. Hala ere, sostengu hori ekoizpen eklektiko batetik dator, liburuen idazketatik hasi eta beste idazleen lanetako hitzaurreak idazteraino edota beste idazle eta irakurle batzuekin partekatutako kazetaritza zutabeak edo solasaldiak osatzeraino, besteak beste. Orokorrean idazketa beren ogibide bilakatzen saiatzen diren idazleen artean ohikoa dena (Gallego, 2022), bestalde.

Harkaitz Canorena salbuespenezko kasua izanik, literatura merkaturuan harrera ona izateko baldintzak aztertu nahi izan genituen, baina handik gutxira, egungo literatura panoramako gainerako egileen ibilbidearekin alderatu behar izan genuen, horien artean beste idazle arrakastatsu batzuk eta zoritxarreko karrerak dituzten idazleak egon bazirelako. Eta horretarako; eta idazleek idatzitako era guztietako testuetan (kazetaritza, literatura, manifestuak) arreta jarritz, Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoriak¹ Harkaitz Canoren eta euskal sistema literarioko gainerako idazleen desberdintasunak eta antzekotasunak alderatu eta aztertzeko duen erabilgarritasunaz konbentzitu ginen. Gainera, aurrerago azalduko dugun bezala, Polisistemen teoriak sistemaren mailaketa bat eskaintzen du idazleen eta lan ezagunen (“kanonizatuak”, Even-Zohar irakaslearen hitzetan) eta kontsakratu gabekoen eta kontsakrazio horretatik hurbil dauden zirkuluen (“erdigune” Even-Zoharren) eta urrunago daudenen (“periferia”) artean. Horrek, aukera emango liguke idazleari bere testuak maiz argitaratu ahal izateko posizio onuragarrian egoteko gaitasuna ematen dioten baldintzak aletzeko.

Literatura analisiak gizakiari lotutako zientzien bi alderdietatik datozen bi iturrietatik edan ohi du; lehenengoa, Giza Zientziak deritzonetik dator eta testuen azterketa du lan tresna, haien esanahia interpretatuz; horren barnean dira, besteren artean, semiotika edo hermeneutika. Bestalde, Gizarte Zientzietatik eratorritako

¹ Lan honetan zehar letra larriz idatziko dira ikuspegi teorikoari dagozkion berezko izenak; hala nola, Polisistemen teoria gisakoak, baina letra txikiz literatura elementuak izendatzeko erabiltzen diren izenak, esaterako, euskal literatura sistema edo polisistema gisakoak.

alderdia dugu, zeinak, Giza Zientzietatik eratorritakoen kasuan bezala, zientzia horien berezko metodologiak erabiltzen baititu testu analisiari ekiteko: Genero Ikasketak edo Ikasketa Kulturalak bigarren talde honetakoak izango lirateke.

Ezagun denez, literatura aldatzen duten giza jardueretan oinarritzen duelako bere azterlana, Itamar Even-Zohar irakasleak proposatutako azterketa metodologia izendatzen dugun bigarren talde horretakoa bada ere, gure ustez, polisistemen proposamena oinarrizko tresna da literatura diziplinaren azterketari ekiteko. Izan ere, zentzu horretan, egitura argia eskaintzen du eboluzioan eragiten duten oinarrizko alderdi guztiak ulertzeko. Beraz, diziplinarteko jatorriagatik ez ditugu bere postulatuak baztertzen. Eta, arlo soziologikoan ditugun mugak onartzen ditugun arren, Even-Zoharrek eskainitako alderdi metodologikoei jarraitzen saiatu gara, azterketa eredu gisa balio diezaguten; eta horregatik, euskal ikuspegitik identifikatutako arazo metodologiko batzuk eta horiek hobetzeko egiten dugun proposamena aipatu ditugu. Saiakera hau, beraz, Polisistemen teoriak gaur egungo fenomeno literarioak interpretatzeko duen erabilgarritasunaren konbentzimendutik sortu da.

Aldi berean, jakitun gara Even-Zoharren teoriak eboluzionatu egin duela abian daramatzan 50 urte inguruotan. Izan ere, Polisistemen teoriaren printzipio gidariek aurreko paragrafoan adierazitakoak izaten jarraitzen badute ere; horrek, ikuspegi zabalago baterantz egin du aurrera eta azken hamarkada honetan hainbat sistema kulturalen azterketan jarri du arreta, ez bakarrik literaturarenean eta testu erreperitorio berrien agerpenean, horiek ebaluatzen dituzten *gatekeeper*ren jardueran nahiz *intelligentsia* kulturalak kultura prozesu horretan betetzen duen rolean ere bai. Horrek esan nahi du kultura ereduak literatura testu soil gisa baino zentzu zabalagoan alderatu behar direla eta arreta jarri behar zaiela, esan dugun bezala, egileei eta obrei ez ezik, sisteman eragiten duten generoei eta estiloei ere bai. Horrela, baliagarriak izango dira sisteman gertatzen diren erreperitorioaren berrikuntzak; haiekin azterlanaren xede den idazlea erlazionatu ahal izango baitugu.

Hori horrela, ikerketa hau laster euskal sisteman testu erreperitorioaren eboluzioa eta gainerako aldaketak eragiten dituzten baldintzen nahiz euskal sistemari eragiten dioten eta haren eboluzioa markatzen duten beste polisistemen azterketa konparatiboa bilakatu zen berehala. Gainera, beharrezkoa zitzaigun beste sistema

batzuetan arrakasta izan duten eta porrot egin duten erreperitorioen berrikuntzak identifikatzea, sistemaren zein lekutan gertatzen diren sistema batzuen eta besteen arteko kontaktuak (“interferentziak” Even-Zoharren lanean) eta horiek euskal sistema literarioaren bilakaeran nola eragiten duten ulertzeko. Era berean, Harkaitz Canoren idazkerak izan duen bilakaera ulertzen lagunduko zigun, baita aldaketa horiek zergatik ahalbidetu dioten idazle ibilbide arrakastatsu bat osatzea ere.

Horrek, ikerketa honen aparatu teorikoa formulatzera eramán gintuen: Polisistemen teoriaren azken postulatuak hemen lantzen ari ginen sistema literarioaren ezaugarrien konparaketarekin eguneratzean oinarrituko litzatekeena. Hura aplikatzerakoan identifikatu ditugun arazo metodologikoak azaltzeaz gain, aurreko hamarkadetan teoria horri egin zaizkion kritika batzuk ere garatu ditugu, Itamar Even-Zoharrek berak aurkeztu zaizkion erronkak nola gainditu ahal izan dituen azalduz eta euskal literatura sistema garaikidea aztertzean teoriak uzten dizkigun zalantzak egokitzeko egin dugun ekarpen metodologikoa adieraziz. Horretarako, sistemen teoriaren berezko ekarpen teoriko batzuk proposatzen ditugu eta Humanitate Digitalek (Moretti, 2015) teoria honi egindako ekarpena nahiz korrante postestrukturalistako Autore-teoriarena (Amossy, 2009, Maingueneau, 2015; Meizoz, 2009, 2016) edo Literaturaren soziologiako jatorrizko proposamen bourdieutarraren garapena (Bourdieu, 1992); hots, Gisèle Sapiroren merkatu eta instituzio harremanen ikerketak besteak beste (Sapiro, 2003, 2010, 2016a, 2016b, 2020).

Arestian aipatu dugunez, Polisistemen teoria berrogeita hamar urtez aldatzen joan bada ere, urte horietan guztietan tradizio handia izan du euskal literatura kritikan, baita hurbileko galiziar eta kataluniar tradizioetan ere. Horregatik, euskal literatura ikuspegi holistiko, sinkroniko eta diakronikotik aztertu duten hainbeste azterlanekiko zordun iruditzen zaigu ikerketa hau. Nahiz eta, diogun bezala, euskal tradizio kritikoak arreta jarri dien Even-Zoharren postulatuari, lan honetan saiatuko gara bere azken proposamenak eguneratzen eta euskal literaturaren esparruan aplikatzen; beraz, onartzen dugu ezinezkoa dela testuak bere eremu azterketari zerotik ekitea, baizik eta euskal sistema literarioarako beste ikerketa batzuetan ezarritako premisa batzuk onartuz egiten duela eta horiek eguneratzea eta horrela, osatzea, espero da. Era berean, azterketa hau euskal literatura sistemaren egoeraren

azterketa amaitu gabea da, analizatutako gertakariekin garaikidea delako eta, ondorioz, sistemak etorkizun hurbilean, ertainean eta urrunean eboluzionatu ahala aldaketak izan ditzakeelako, bai funtsean, bai forman.

Amaitze aldera, eta tesiaren edukia eta forma azaltzeko, ikerketaren egitura azalduko da. Hiru ataletan banatzea erabaki da. Sarrera honen lehen lerroetan adierazi bezala, tesiaren ernamuina Harkaitz Canoren ibilbide literarioaren azterketak Even-Zohar irakaslearen teoriaren aplikazioa zuzendu behar zuenaren konbentzimendutik etorri zen; aldiz, aplikazio horren garapenak idazlearen eta sistemako gainerako idazleen ibilbidea alderatzeko beharra ekarri zuen, baita alderaketa hori ohar suprasistemikoekin osatzekoa ere; hau da, euskal sistema literarioa beste sistema batzuekin lotu beharra eta aipatutako aldeak identifikatzeko ahalegina. Horrela, sistemako ekoizleen eta izendatutako idazlearen arteko konparazioa egiteaz gain, haien ibilbide literarioan esku hartzen duten beste sistema batzuen interferentzien eragina nahiz euskal sistema literarioko hainbat faktoreren garapena aztertu behar izan da; nabaria delako Harkaitz Cano jardunean aritu den garaian gertatu direnez, hein handiagoan edo txikiagoan, idazlearen autoregarapenarekin harremana dutela. Konparazio horrek, beraz, estrapolazioak eta abstrakzio teorikoak sortzera eramán gaitu; eta, horren ostean, azterlan zabalago bat garatu behar izan da, egile nagusiaren ibilbidea aztertzeaz gain, egungo euskal sistema literarioaren egoeraren ikuspegi panoramikoa emango duena eta, horretarako, Even-Zoharrek sistema literarioari buruz egindako proposamen teorikoak egokitu behar izan dira, aurreko paragrafoetan aipatu diren ekarpenekin. Horregatik, hiru atal bereiztea erabaki da: lehenengo atalean, ikerketa honen hausnarketa teorikoa azaltzen da; izan ere, Itamar Even-Zoharrek garatutako azterketarako edukiak zabal azaldu ondoren, bere proposamen teorikoak Literaturaren soziologiaren eremuko beste batzuekin osatu behar izan dira, baita sistemen azterketa orokorrarekin alderatu ere; eta, amaitzeko, zeharkako irtenbide bat proposatu behar izan dugu, bigarren atalean ikertutako edukiak hobeto hausnartu ahal izateko: beste esparru zientifiko batzuetako ekarpenekin, hala nola, tresna digitalak nahiz filosofia baliatuz. Horren ondoren, bigarren atalean, literatura sistema haren eragileen arabera aztertu da, baita beste sistema batzuekin duten harremanean ere; izan ere, azken hamarkadetan sistemaren funtzionamenduan izandako funtsezko aldaketak aztertzen dira, ikuspegi diakroniko konparatiboan

oinarrituta. Eta, azkenik, hirugarren atalean, garatu diren tresnak erabili dira eta sistemaren eraldaketaren azterketatik eratorritako ondorioak kontuan hartu dira Harkaitz Canoren kasu praktiko zehatza aztertzeko, haren autore bilakaera markatu duten estrategiak eta gertaerak adieraziz.

Disertazioa amaitzeko, ikerketa horren ondorio nagusiak azaltzen dituen atala dago, bai eta prospektiba modura egindako proposamen batzuk ere, hemen defendatzen den proposamenetik sortuko liratekeen hainbat lan ildo aipatzeko: alde batetik, datu-base zabal bat sortzea, sistema literarioko aktoreen bilakaera kuantitatiboa termino diakronikoetan jasoko duena. Lan honetan eskaintzen den euskal perspektibari jarraiki. Eta, azkenik, eta orrialde batzuk lehenago aurreratu denez, teoria berrikusten eta eguneratzen jarraitzeko aukera sortu da, beste kasu zehatz batzuetan aplikatzeko. Bibliografiak osatzen du analisiaren atala.

Azkenik, sistemako eragileei, batez ere jardunean dauden editoreei, egindako elkarrizketak erantsi dira, ikerketari domeinu publikokoak ez diren edo ikerketa paraleloetan aurkitu ez diren datuak ematen dizkietenak eta elkarrizketatuek ikerketa honetan iruzkinak egiteko eskatu ondoren aurkeztu dituztenak.

Halaber, irakurleen esku jartzen da, nahiz eta, lanaren espazioak galarazita, ez den paperean eransten, ikerketa honetarako eguneratutako sistemako agenteen datu-basea duen eta testuan zehar aipatuko den, kanpoko disko bat.

I. ATALA. MARKO TEORIKOA. IKERKETAREN EGOERA

1. Kapituluua. Azken hoge urteotako euskal literatura esparruaren azterketa sistemikoa

1.1. Literaturaren soziologiaren baliagarritasunaren justifikazioa

Itamar Even-Zoharrek 1970eko hamarkadan zehar formulatutako artikulu batzuen oinarrian den teoriari deritzo Polisistemen teoria. Era berean, 1978an eta 1979an argitaratutako artikuluaren konpilazioan laburbiltzen du irakasle israeldarrak teoria horren mamia nahiz eta badakigun 1978az geroztik Polisistemen teoriak hainbatetan jasan dituela irakaslearen beraren zuzenketak eta berrikuspenak; hala nola, teoriaren 1990eko berrikuspena (*Polysystem Studies*) nahiz 2010eko berformulazioa (*Papers in Culture Research*) izanik esanguratsuenak. Aipatu horietako lehen bi proposamen teorikoak *Poetics Today* kritika literarioaren nazioarteko aldizkarian argitaratu ziren; azken proposamena, ordea, liburuki gisa argitaratu zen Tel Aviveko Unibertsitatean. Polisistemen 1979ko lehen formulazioan Even-Zoharren proposamena sistema semiotikoen funtzionamendua azaltzeko marko teoriko moduan argitaratu zen, *Polysystem theory* izenburupean. 1990eko saiakeran aldiz, marko kontzeptuala literatura sistemak aztertzeke tresna gisa kaleratu zen; eta amaitzeko, 2000. hamarkadan zehar irakasleak ikergaiaren inguruan burututako hedapenaren ondorioz, 2010eko proposamenean literaturari buruzko bere irakaspena kulturaren azterketa zabalago batera egokitu zuen.

Hartara, Even-Zoharren proposamenaren garapena era zirkularrean burutzen da: izan ere, lehen formulazioko azterketa semiotikoan jadanik ageri dira literatura eta kultura bezalako kontzeptuak, semiotikaren azterketaren kritika gisa kaleratutako proposamen teorikoaren ondorio naturala baita. Ondoko urteetan, alderantziz, literaturaren azterketara lerratuko du begirada, semiotikaren aplikagarritasun orokorrak eramanda. Halaz guztiz, dagoeneko 1990eko artikuluetan plazaratzen du Even-Zoharrek literaturaren azterketa soiletik aldentzeko beharra:

As a theory, it was thus never confined to the field of literature, whatever its premises may have been. It now seems to me, after some twenty years of work in the theory, that much the same process has taken place with my own work, and that of other colleagues. There, too, Polysystem theory could not remain confined to the case of literature alone... . As a consequence, Polysystem theory—under whatever formulation—eventually strives to account for larger complexes than literature. However, “literature” is neither “deserted” nor “liquidated” by such

a procedure. On the contrary, it is given the opportunity to break out of the corner into which it had been pushed (sometimes with all good intentions) by our relatively recent tradition. Literature is thus conceived of not as an isolated activity in society, regulated by laws exclusively (and inherently) different from all the rest of the human activities, but as an integral—often central and very powerful—factor among the latter (Even-Zohar, 1990, 2 or.).

Aurreratu bezala, irakasleak dagoeneko joan den mendearen amaierako urteetan aldarrikatu zuen bere teoriaren baliagarritasuna literaturaren sistemen azterketatik harago doala eta aldi berean, literatura sistemaren funtzionamendua gizarteko beste sistema batzuekiko alderagarria ere badela. Hartara, Polisistemen teoria ikerketa ildo gisa planteatzen zen *Poetics Today* aldizkariaren zenbaki horretan eta haren eboluzio logiko gisa, 2010eko argitalpenean, proposamen teorikoa sistema semiotiko zabalagoak aztertzeko lan tresna modura planteatu zen, sistema semiotikoak gizarte kulturen aldakortasuna ulertzeko langai bezala hartzen baitzituen. Halaber, Even-Zoharrek azken proposamen horretarako idatzitako sarreran argi utzi zuen bere ikerketa ildoaren esplorazio berrien peskizan ulertu behar dela *Papers in Culture Research*eko planteamendu hau; beraz, esan genezake, 2010eko liburuki horretatik aurrera Even-Zoharren ikerlanaren bigarren aldi bat bereiz dezakegula. Honenbestez, lan honetan lehen proposamen teorikoak, literatura sistemei gehienbat loturik egonagatik baliagarriak izango badira ere, bigarren aldi honetako baliabideak are beharrezkoagoak izango dira, preseski, bere ikerlanaren ildo berriak formulatzeko kontzeptualizazio berritua kaleratzen duelako: kultura planifikazioa, *gateeeperrak* nahiz ideien sortzaileak errepertorioen heterogeneotasunarekin eta biziraupenarekin lotuz.

Hartara, Even-Zoharren ikerlanaren bigarren aldi honetako argitalpenak bi alderditatik eskaintzen ditu ikerketa honetarako baliagarriak diren lan tresnak: batetik, orain berehala aipatutako elementu kontzeptual horiek kontuan izanda, hemen gauzatu behar den sistema literarioaren azterketan aplikatzeko lagin kontzeptual berriez hornitzen gaituelako; eta bestetik, proposamen berri horren muinean den sistema kulturalen ideia zabalagoa, literatura sistemekin elkartzean, sistema literarioaren funtzionamenduaren ikuspegi konplexuagoa azaleratzen duelako Even-Zoharrek; eta hortaz, hemen aztergai izango den sistema literarioaren funtzionamendua gizartean elkarrekintzan diren beste sistema semiotiko batzuekin elkarreaginean ulertzeraz ere behartuko gaitu. Eta baita euskal sistema literarioa elkarrekintzan agertzen den beste sistema literario batzuen kasuan, horiek

modifikatzen dituzten gizarteko sistema semiotikoen elkarreragina aztertzeraz ere; hartara, euskal sistema literarioaren murriztapena, sistema literario globalago baten funtzionamenduaren barnean ulertzen lagunduko digulako.

Even-Zoharrek bere azken liburuki horretan *Polysystem theory* eta *Papers in Culture Research*eko oinarriak elkartzen zituen atalean, pentsamendu sistemikoaren moldagarritasuna defendatu zuen, hainbat testuinguru eta egoeretan ezartzeko gaitasuna esleituz eta era berean, aplikazio hori zuzentasunez gauzatzeko beharrezko prozeduren egokitasuna aldarrikatuz:

On the meta-theoretical level, the question whether an assumed observable “belongs” to a certain assumed set (cluster, “field,” or “system”), or is “relevant,” or “relatable” to it, depends on our ability to hypothesize “fruitful” (net of) relations for it. Hence the set is not conceived of as an independent “entity in reality,” but as dependent on the “relations one is prepared to propose.” No advanced system theory accepts an a priori set of “observables” to be necessarily, or “inherently,” part of “a system.” Advocating the inclusion into or the exclusion of certain occurrences from the “system” is not an issue of the systemic analysis of an assumed set of observables, but is a matter of the greater or lesser “success” that can be achieved by one procedure vs. another from the point of view of theoretical adequacy (Even-Zohar, 2010, 38 or.).

Zentzu horretan, Even-Zoharrek Polisistemen teoriari moldagarritasuna aitortzeaz gain, hura erabiltzeko egiten zuen oharra inportantea da hemen egingo dugun azterketan erabiliko ditugun parametroak hautatu ahal izateko. Even-Zoharren proposamen erlazionalak harremanak ezartzeko tresnak eskaintzen baditu ere, harreman horiek mailakatzeko proposamenik ez da egiten eta horrek zaildu egiten du sistemen teoria zehaztasunez aplikatu ahal izatea kasuen azterketara, baita harremanak egokitasunez hautatu ahal izatea ere. Hortaz, hemen proposatuko da mailakatze hori identifikatzeko literaturaren kritikaren beste eremu batzuetara jo beharko dugula.

Even-Zoharren garapen teorikoa Literaturaren soziologiaren barnean kokatu izan da, literatura gizarteko gertakari arrunt gisa hartzen duelako israeldarrak; eta horregatik, Literaturaren soziologiaren beste proposamen batzuekin ere lotu izan da. Hemen, besteak beste, Pierre Bourdieuren literaturaren soziologiara jo beharko dugu mailaketa horretarako identifikatzaile batzuk zehaztu ahal izateko, hala nola, Bourdieuren ikasle Gisèle Sapiro irakaslearen Literaturaren soziologia globalaren oinarriak kontuan izango dira, identifikatzaile komunak hautemateko; baita Moretti irakaslearen Literaturaren soziologiaren Urruneko irakurketa proposamenean

baliatzen den Humanitate Digitalen datu-baseen bilketa ere, identifikatzaileen araberako datuak ordenatu eta interpretatzeko giltzak emango dizkiguten heinean. Batek, indikatzaile supra-nazionalak eskaintzearekin batera, euskal polisistemaren barne- eta kanpo-harremanen indikatzaileak eskuragarri jarriko dizkigu; eta besteak, indikatzaile horiek prozesatzeko datu-basea sortzeko eredia emango digu.

1.2. Literaturaren soziologia euskal literaturan: berrikuspen bibliografikoa

Hemen aztergai den sistema literarioa ikertzeko Literaturaren soziologia baliatu izanaren proposamena gure aurretik ere erabilia izan da euskal sistema literarioaren inguruko hainbat azterketa aurrera eramateko garaian. Baiki, Even-Zoharrekin bat, uste badugu Polisistemen teoria edozein kultura sistema semiotikotan aplikatu daitekeela, egia da euskal sistema literarioa bezalako eremu erdi formatuetan are baliagarriagoa dela irakasle israeldarraren proposamena. Izan ere, Even-Zoharrek euskal sistema literarioaren irakurketa polisistemikoa egiten duen *Autonomía e ideología* (2016) ikerlanean euskal sistema literarioaren ezaugarri hori azpimarratzen du Polisistemen teoria aplikatzeko tasun garrantzitsu modura:

En toda esta “biblioteca”, todavía falta también en esta colección de trabajos algo que podríamos alcanzar en un caso vivo como este, algo que se ha perdido para los casos ya finalizados: las maneras reales a través de las cuales este trabajo ideacional-empresarial, con o sin el apoyo de un poder, ha tenido éxito –o no- en ser divulgado dentro de una población heterogénea y ha movilizado los pensamientos, actitudes y acciones de un grupo entero (Kortazar, 2016, 380 or.).

Even-Zoharrek dioten gisan, gainera, Polisistemen teoria, pentsamendu erlazionalean oinarritzen denez, eredu bera kasu desberdinetara egokituz ikerketa deskriptiboak egiteko baino, are etorkizuneko egoerak hein baten aurrez suposatzeke ere gai izan daiteke (Even-Zohar, 2010, 35 or.) eta era berean, dagoeneko amaitutako kasuen gaineko ezagutza areagotu omen dezakegu: “Tenemos entonces aquí un caso in media res más que un *fait accompli*, algo que nos da la oportunidad de reevaluar nuestra comprensión y análisis de los casos históricos casi finalizados” (Kortazar, 2016, 380 or.). Even-Zoharrek hemen proposatzen duen metodologiarekin, beraz, kritika literario konparatua egiteko proposamena luzatzen du. Orain ez bagara ere puntu honetan luzatuko, gerora berreskuratuko dugu Polisistemen teoriaren alderdi hori haren gaineko hainbat ohar egiteko.

Edonola ere, badirudi Polisistemen teoria euskal sistema literarioa aztertzeko joera egokitzat jotzen duten ikerketak Even-Zoharrek bere lehen lanak publikatu eta ezagun egin zituenetik errepikatu direla. 1990eko *Poetics Today* aldizkariko argitalpenaren garaitik aurrera euskal kritika literarioan bata bestearen atzetik etorri dira, bai Even-Zoharren Polisistemen teoriaren euskal errealitate literarioarako egokitzapenak, nahiz orokorrean, Literaturaren soziologiarekin konbinatzen dituzten irakurketak ere.

Horrela, egin izan dira Even-Zoharren proposamenaren egokitzapen osoak: José Manuel López Gaseniren *Euskarara itzulitako haur eta gazte literatura: eraginak, funtzioak eta itzulpen-estrategiak* tesian, gerora liburu gisa argitaratua Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzuaren eskutik (2000); zeinetan Polisistemen teoriaren literatura sistemaren markoa aplikatzen zaion euskal literatura sistemari eta gainera, Even-Zoharren teorian itzulitako literaturak nahiz haur eta gazte literaturak duten leku berezia azaltzen den eta euskarazko literaturaren sisteman zein modutan gauzatzen den aztertzen den, Bernardo Atxagaren haur eta gazte literaturako hainbat testuren inguruko kasu azterketa osatuz, edota, ikerlari berak gerora, argitaratutako itzulpengintzaren zenbait alderditan erreparatuz soilik osatutako *Autoitzulpengintza haur eta gazte literaturan* (2005) lana, besteak beste. Era berean, ikerlariari doktore-tesia zuzendu zion Xabier Etxaniz Erle irakasleak ere, bere 1996ko *Euskal haur eta gazte literaturaren historia* doktore-tesian, besteak beste, ikuspegi polisistemikotik aztertzen du literatura genero horren euskarazko garapena. Ikasle eta irakasleak, biek elkarrekin ere, osatu dituzte euskal haur eta gazte literaturari buruzko irakurketa sistemikoak: *Egungo euskal haur eta gazte literaturaren historia* (2011) edota *XXI. mende hasierako haur eta gazte literatura* (2012).

Aipatu berri diren azterketa horietan polisistemen perspektiba metodologikoa baliatzen dela esan daiteke, eskema sistemikoa bera euskal errealitateari gainjarri eta bateragarritasunak identifikatzen baitituzte. Bestalde, egin dira teorikoagotzat jo daitezkeen irakurketak ere, saiakera kutsuko *Diglosia eta euskal literatura* (2002) non Jon Kortazar irakasleak Even-Zoharren Polisistemen teoriako hainbat kontzeptu baliatzen dituen euskal sistema literarioko zenbait gertakariri zentzua emateko.

Era berean, Literaturaren soziologiaren beste erakusgarri batzuekin ere erkatuz eta osatuz egin diren irakurketak ere izan dira. Lan honetan egin dugun azken

kapituluko idazle baten ibilbidearen azterketatik gertu leudeke Ur Apalategi irakasleak Pierre Bourdieuren soziologia baliatuz ondutako *La naissance de l'écrivain basque. L'évolution de la problématique littéraire de Bernardo Atxaga* (2000) eta *Ramon Saizarbitoria, l'autre écrivain basque* (2013). Berriki, 2013an Ibon Egaña ikerlariaren doktore-tesian, Bourdieuren soziologia oinarri duela, Even-Zoharren polisistemaren kontzeptua baliatzen da *Kritikarako hurbilketa literaturaren soziologiatik: egunkari eta aldizkarietako euskal literatur kritikaren analisisa (1975-2005)* osatzeko; edota 2014ko Ibai Atutxaren doktore-tesian, *Sabotajes de la cultura vasca: acerca de la nación encima del canon y hacia una nación-otra bajo tachadura* lehenik euskaraz idatzitako bi liburuki gisa aurreratua: *Tatxatuaren azpiko nazioaz* (2010) eta *Kanonaren gaineko nazioaz* (2012), hurrenez hurren. Ikerlariak, testu horietan Even-Zoharren pentsamendu sistemikoa teoria filosofiko zenbaitekin elkartzen du.

Azkenik, irakurketa partzialak ere izan dira. Esaterako, arestian aipaturiko *Autonomía e ideología* liburuan, non Jon Kortazarrek koordinatutako bolumenean Even-Zoharren irakaskuntzetako alderdi zehatzak baliatzen dituzten hainbat irakurketa egiten diren euskal literaturaz eta euskal kulturaz. Zer esanik ez dago, hainbat artikulua labur ere argitaratu dira ikergai honen inguruan. Baitezpada, dagoeneko nabarmendu dugun Ur Apalategi irakasleak bere doktore-tesian Bernardo Atxagaren ibilbide literarioa aztertzerakoan, soziologia irakurketak baliatu zituen; eta iturri nagusia Pierre Bourdieuren Soziologia literarioa izan zela aipatu badugu ere, gerora, hartan oinarritutako irakurketa sistemikoarentzako lekua ere izan zuen “Iparraldeko azken aldiko literatura euskal literatura sistemaren argitan (eta *vice versa*): zenbait hipotesi” (2005) lanean, bederen.

1.3. Euskal literatura sistemaren eraketaren berrikuspen historiografikoa

Euskal sistema literarioaren garapenari heltzeko, lehenik, haren mugak zedarrituko ditugu. Izan ere, beharrezkoa deritzogu murrizte honi; bai baitakigu zenbait egileren ustez hainbat hizkuntza hitz egiten diren lurraldeetan sistema literario bakarrean hizkuntza bat baino gehiagotako testuak biltzen dituzten tradizio literarioak egon daitezkeela edota mugimendu globalen ondorioz, inolako lurralderi edota naziori atxikimendurik gabeko literatura sortzen dela (Castany Prado, 2008, King, 2006) eta hori izan litekeela euskal gizartearen isla, partziala, bederen (Zaldua, 2012, 2016; Gabilondo, 2006). Even-Zoharren Polisistemen teoriaren testuen

oinarrian ere kontuan hartzen da errealitate hau, are kasu azterketa zehatz batekin (Even-Zohar, 1978). Teoriaren oinarrian gizarte multikulturala eta eleanitza egonik, polisistemaren heterogeneotasuna nahiz malgutasuna baliagarriak dira hizkuntza bakarraren zein anitzen, lurralde baten zein ugariren, ezaugarriak eta eboluzioa azaltzeko.

Edozelan ere, polisistemaren izaera dinamikoak sistemen garapen diakronikoa kontuan izatera garamatzanez, euskal sistema literariotzat joko duguna tradizio literario bati atxikitakoa izan beharko da; ikerlan honetan, soilik euskaraz idatzitako literatura testuek osatzen duten tradiziokoa, hain zuzen. Tradizio hori luzea edo laburragoa den, hizkuntzaren beraren tamainaren eta idazketaren garapen berantiarraren ondorioa bada ere, dagoeneko egin dira literatura tradizio hori biltzeko eta haien historiak osatzeko ahaleginak, beraz hemen Aldekoaren, Mitxelenaren (Aldekoa, 2008; Mitxelena, 1960) eta beste hainbaten bidetara lotuko gaitzaizkio; alegia, euskal literatura tradizioa egon badela eta soilik euskaraz sortua izan denak osatzen duela berau.

Behin literatura sistemaren hedadura definituta, langaia mugatzera ere joko dugu: Jon Kortazarrek *Diglosia eta euskal literaturan* azaltzen zuen euskal sistema literarioan, baliatzen duen hizkuntzaren bazterketa egoeratik, hertsiki literarioak ez liratekeen hizkuntza testuak ere literariotzat jotzen dituela hiztun komunitateak eta sistema literarioak (2002), Luis Villasanteren euskal literaturaren historia, kasu (1961). Egiazki, Polisistemen teoriaren sarreran azaltzen da “literaturtasuna” definitzearen arazo metodologikoa eta Even-Zoharrek gizartearen balorazioari esleitzen dio erabakia, gizarteak literaturatzat jotzen duena onartuz (Even-Zohar, 1990, 3 or.). Euskal sistema literarioaren azterketa XXI. mendeko bi hamarkadotan mugatu dugunez, testu literariotzat joko ditugu euskal gizarteak hala katalogatutakoak; eta era berean, Polisistemen teoria literaturaren kontzepzio “testu-zentristatik” urruntzen denez (Even-Zohar, 1990, 26-44 or.) eta sistemako faktore guztiak hartzen dituen kontuan, testuak bezala instituzio literariotzat edota ekoizle eta hartzaile literariotzat gizarteak hala sailkatuak hartuko dira. Horretarako, euskal gizarteak literaturaz duen joera garaikidea hartuko dugu oinarri (Aldekoaren, Mitxelenaren edo Lasagabasterren historietan bildutakoa), inguruko beste tradizio literarioei ere gehiago gerturatzen zaielako.

1.3.1. Azken hogei urteak aztertzearen justifikazioa

Berriki, XXI. mendeko euskal literatura garaikidearen garapena aztertzea erabaki dugula adierazi dugu. Eta sistemaren hedadurarekin eta literaturaren kontzepzioarekin egin bezala, literatura garaikidearekin ere hura aztertzearen arrazoiak eztabaidatuko ditugu datozen orrialdeetan.

2000. urtetik aurrerako euskal sistema literarioan izandako aldaketak inguruko sistema literarioarekin elkarrizketan jartzea da lan honen helburua; antzematen baitugu inguruko sistemetan aldaketak izan direla, egituran nola forman, hartara, gure sisteman ere gertatutako aldakuntzak horiekin alderagarriak diren eta zein puntutaraino duten harremana ikusiko dugu.

Polisistema literarioa gizarteko beste sistema semiotikoekin kontaktuan denez, gizarte batean izandako gertaerek polisistema literarioan eragina izan dezakete (Even-Zohar, 2010, 54 or.). Epe jakin bateko sistema literarioko aldaketak identifikatzeko, beraz, gizarte horretako aldaketa esanguratsuei erreparatu beharko zaie, izan duten isla hautemateko. Hemen aztertzen den XXI. mendeko tradizio literarioan izandako aldaketa nagusiak ziurrenik globalizazioari loturikoak izan direla onartzen da hainbat zientzia tradiziotan (Federación de Cajas de Ahorros Vasco-Navarras, 2008). Hortaz, polisistema literarioaren joera globala euskal sistema literarioan zertan den aztertu beharko dugu. Bigarren milurteko honi begirada globalez heltzen zaionean, krisi ekonomikoak kontuan izan behar dira ezinbestean (Dabat et al., 2015) eta, ondorioz, ekonomia globalaren indartzea (Estefanía, 2002). Baitezpada, gogoan hartuta sistema literarioak Even-Zoharren definizioan baduela merkatuarekin eta beraz, ekonomiarekin, kontaktua duen alderdirik. Bestalde, XXI. mende honek beste ezizen bat badu, hura Aro digitala da eta horren barnean, esanguratsua da Informazio eta Komunikazio Teknologien garapen zorabiagarria (Castells, 1996). Are XXI. mendearen bi alderdiok elkarri loturik ulertu behar ditugu ezinbestean.

Globalizazioaren eta krisi ekonomikoaren bi aurpegiok gaztelaniazko literaturan antzeman direla baieztatzen duten ikerlari hispaniarrak bat baino gehiago dira.

Antza, merkatu globalean gaztelaniaz idatzitako² literaturaren inguruan gertatutako aldaketa nagusiak testuen zirkulazioari loturikoak dira. Euskarazko testuen nazioarteko zirkulazioak gaztelaniazko merkatuarekin duen harremana onartuta (Arrula, 2017a; Manterola, 2007), haren garapena euskaraz idatzitakoarenarekin elkarrizketan jarri beharko dugu.

Literatura hispanikoaren azken urteotako zirkulazioan bi aldagarri nagusi nabarmentzen dituzte gaztelaniazko ikerlari eta kritikariek: batetik, merkatu globalean izan duen sarraldia eta krisi ekonomikoaren eraginez gertatu den industriaren kapitalaren metaketa. Eta horren ondorioz, industria editorialaren aktiboak diren ekoizleen metaketa edo xurgapena ere bai.

Bigarren aldagarri horri gagozkiolarik, hainbat artikulugilek “Literatura Hispano amerikarraren Alfaguarizazioa” deitu izan den fenomenoak deskribatu dute; hots, gaztelaniazko instituzioaren periferiatik erdiguneranzko bidea egin duten ekoizle hego amerikarrena, Hego Amerikako editorialetan argitaratzen, Espainiakoetan argitaratzera pasatuz (Barrera, 2002; Mesa, 2020; Gallego, 2016, 2019, 2020). Era berean, horrek editorial periferikoen begirada areagotzea ekarri omen du:

El asunto se complica, sin embargo, hacia los mercados internos, locales. La creación de un paradigma implica necesariamente la marginalidad de todo elemento distinto a él. Las editoras caseras, culturales (salvo los excepcionales casos de Anagrama, Seix Barral, Gedisa y otras editoriales españolas que han crecido sin perder del todo su original política de publicación, manteniendo sus premios o creando nuevos, como el Premio Herralde de Novela) se vuelven, de pronto, la voz de los casi sin voz, o terminan por ser devoradas por las transnacionales (como el caso de Joaquín Mortiz, absorbida por Editorial Planeta). La “lucha” se vuelve, así, extramuros. Los autores de todo el subcontinente, sin perder necesariamente sus características individuales o regionales o quizá por ello precisamente, entran en la corriente de la “alfaguarización”, que bajo sus leyes decidirá qué producto rebasará los límites del país y cuál se quedará con el mercado local y con un tiraje, en el mejor de los casos, de 2,000 ejemplares... . Hasta ahora, la “alfaguarización” ha “afectado” principalmente a la narrativa (el género masivo por antonomasia); aunque ya el ensayo ha experimentado algunos cambios que empiezan a afectar la producción de conocimiento hecha desde Latinoamérica (Barrera, 2002).

² Hemen gaztelania hizkuntzaren inguruko kontzeptzioa baliatuko dugu Polisistema literario hispanikoaz jarduteko, aipatu egileek ere hizkuntzaren kontzeptzioa hartzen baitute aintzat sistemaren azterketak egiterakoan; hartara, literatura hispano-amerikarra, literatura hispanikoaren polisistemaren barnean kokatzen dute.

Beste alde batetik, Barreraren saiakeraren generoan gertatzen ari ziren aldaketak antzematen bazituen 2002an, kritika literarioari ere gertakari horren inguruko hausnarketa eskatzen zion:

quizá esté cercano el momento en que la reflexión crítica y, por qué no, la académica entren en este proceso... . Ahora bien, cuál será el saldo de ese proceso, difícil e inútil adivinar, porque hasta ahora el fenómeno de la “alfaguarización” ha estado bastante separado de la reflexión crítica (no se diga académica) (Barrera, 2002).

Halarik ere, aipatutako erreferentziak kontuan hartuta, badirudi gaiari buruzko hausnarketa kritiko akademikoa, maila handiagoan edo txikiagoan, egin egin izan dela. Ostera, kazetaritza kritika alderdian, badirudi autore hego amerikarrek 2000. urtera arte markatutako ildoari jarraitu diotela (Camacho, 2008), beren publiko orokorrarekiko lotura datekeen *El País* helmen nazional espainiarreko egunkarian lekua mantendu baitute. Espazio horri beste hedabide nazional handi baten kritika kulturala gehitu zaio, *El Mundo* egunkarikoa. Ikusiko dugunez, bi egunkari horiek lotura handia dute aurretik aipatu ditugun sistema literario hispanikoko argitaletxe nagusiekin.

Horrekin instituzioaren globalizazioa ere aipatu behar da. Barreraren aipuan adierazten denez, zenbait editorial transnazional editorial periferiko txikiak bereganatzen hasi ziren 2000ko hamarkadan zehar eta gaur egun, ia orotara, bi editorial handik pilatzen dute Espainiako industria editorial guztia: Penguin Random House-k eta Planeta-k (Massot, 2020). Hartara, Mesa eta Gallegoren lanetan ideia bat gailentzen da: krisi ekonomikoak argitaletxeen gaitasunari eragiten dionez, literatura komertzialarekin lanean hasten dira eta idazle periferikoak, baina *mainstream*-ak (Gil, 2008), ere xurgatzen dituzte. Era berean, Barreraren ustez (2002), prozesua joan den mendearen amaieran hasi zen gaztelaniazko literatura berri beharragatik, eta Espainiako merkatuan aurkitzen ez zenez, Hego Amerikakora jo zen. Euskal argitaletxeekin jazotzen dena, hurrengo blokean garatuko badugu ere, berezia da enpresa konglomeratu horietatik kanpo geratzen delako. Hala ere, beren kabuz jarduten duten euskal argitaletxeen kasuan antzeko prozesua gertatzen da eta estrategia komertzial berdinak hartzen dituzte. Adibidez, Ereinek, Elkarrek edo Txalapartak, gaztelaniazko sailak dituzte eta horietara itzultzeko lanak nahiz beste hizkuntzetatik euskarara itzultzekoak, joera nagusiko literaturaren erakusleak izaten

dira. Berdinki, euskal idazleak gaztelaniara itzultzean, aipaturiko euskarriak dira arrakastatsuenak.

Nahiz eta ez garen luzatuko, gaingiroki, literatura *mainstreama* zeri deritzogun azaldu beharko genuke hemen. Kritika literarioaren zenbait zirkulutan joera “glokala” (Mora, 2014) duen literatura gisa definitua izan da, hain zuzen, berezko kulturaren eta kosmopolitismoaren artean gertatzen dena (Belting in Mora, 2014, 339 or.): testu polifonikoak, lurraldetasunetik urruntzen direnak eta Interneten presentzia dutenak (Mora, 2014) eta aldi berean, hainbat errealitateri erantzuten dioten istorio pertsonal txikiak kontatzen dituztenak (Manrique, 2014). Momentu berean, sistema literarioarentzat berez onargarriak ez diren idazleen kontsakrazioa ere gertatzen da (Gil, 2008), genero *mainstreamak* lantzen dituztelako: melodrama (Mora, 2014), poliziakoa, terrorea...(Manrique, 2014). Hartara, gaztelaniazko sisteman idazle belaunaldi berrien agerpena gertatzen da 2000ko hamarkadan zehar (Corral, 2019; Gil, 2008; Manrique, 2014), Nocilla belaunaldia deiturikoa adibide, eta baita, zenbait literatura eragile (Goñi eta Alonso, 2020) eta kazetariren ustez, euskal sisteman ere (Larrauri, 2013), besteren artean, Harkaitz Cano adierazgarri dela.

Era berean, belaunaldi aldaketa hori eta euskarazko sormenaren bira global hori, kanpora begira ere gertatu da eta batez ere eremu anglosaxoian izan du emankortasuna: Bernardo Atxagarekin hasi eta Kirmen Uriberekin³ jarraituz. Gaztelaniazko sistema literarioak euskal sistema literarioa nazioartekotzeko izandako eragina nabarmendu ostean, hori saihestu asmoz, zuzenean itzulpenak bultzatu dituzte Etxepare Institutuak nahiz Boiseko Unibertsitateko Euskal Ikasketetako programak, edota AEBetako Unibertsitateekin lankidetzak bekak, ikerketa katedrak eta egonaldiak⁴ ere abiarazi dituzte; hartara, hein handiagoan edo txikiagoan, Estatu Batuetako eragileekin harremana egin dute euskal idazleek. Era

³ Jon Kortazar irakasleak *Contemporary Basque Literature: Kirmen Uribe's Proposal* (2013) monografian Kirmen Uribek euskal literatura garaikideari egindako proposamena aztertu zuen.

⁴ Etxepare Euskal Institutua (2017ko abuztuak 1). Kirmen Uribe Iowako unibertsitateko International Writing Program-ean egonaldia egiteko hautatu dute. <https://www.etxepare.eus/eu/kirmen-uribe-iowako-unibertsitateko-international-writing-program-ean-egonaldia-egiteko-hautatu-dute>

berean, Bernardo Atxaga da presentzia gehien izan duena lan honetan⁵, Amerikako Estatu Batuetako Graywolf Press argitaletxe periferikoarekin izan duen etengabeko harremanari esker⁶⁷ edota Erresuma Batuko merkatuan izandako arrakastarekin⁸, Kirmen Uriberen New Yorkeko bi urteko egonaldia nahiz berriki, Harkaitz Canok Chicagoko Koldo Mitxelena katedraren barnean eskainitako ikastaroa, izan daitezke Atxagaren erreleboa⁹. Halarik ere, badirudi une honetan emakumeen literaturarekin ari dela nazioartekotzen euskal literatura (Kortazar, 2021a); eta hori, eremu gaztelaniadunetik pasatuz ari da gertatzen: gaztelaniazko editorial handiak, nazioarteko ekitaldi literarioak (Katixa Agirre nazioarteko Hay Festival ekitaldian, Eider Rodriguez Guadalajarako Literatur Ekitaldian, esate baterako), haien lanen egokitzapen audiobisualak¹⁰ eta beste.

1.3.2. Harkaitz Canoren kasu praktikoaren justifikazioa

Euskaraz sorturiko belaunaldi berri horretako ordezkarietako bat dugu idazle lasartearra. Egiatzatuko dugunez, bere belaunaldiko saritu eta kopurutan emankorrenetarikoa da Harkaitz Cano. Eta, orobat, aipatu berri dugun literatura globalaren ezaugarriak betetzen ditu haren literaturak¹¹.

Hispaniar idazle batzurentzat, 2000-2010 hamarkada bitartean hasten dira aldaketa literarioak literatura hispaniarrean (Fernández Porta, 2007; Mora, 2007).

⁵ Euskal Kultura (2011ko irailak 05). Bernardo atxaga inaugurará el 16 de septiembre en nueva york la cátedra que lleva su nombre. <https://www.euskalkultura.eus/espanol/noticias/bernardo-atxaga-inaugurara-el-16-de-septiembre-en-nueva-york-la-catedra-que-lleva-su-nombre>

⁶ Bernardo Atxaga. (2008ko ekainak 16). Publicada en Estados Unidos “Nevada Days”, la edición norteamericana de “Días de Nevada”. <https://www.atxaga.eus/es/news/1529396064>

⁷ Bernardo Atxaga. (2008ko irailak 19). Más poemas de Atxaga publicados en inglés. <https://www.atxaga.eus/es/news/1221819479>

⁸ Anonimoa. (2020ko abenduak 6). The best books of 2020, chosen by booksellers. <https://www.theguardian.com/books/2020/dec/06/the-best-books-of-2020-chosen-by-booksellers>

⁹ Trueba, A. (2020ko maiatzak 25). Entrevista a Kirmen Uribe, escritor vasco en New York. <http://lariadelocio.es/entrevista-a-kirmen-uribe-escriptor-vasco-en-new-york/>

¹⁰ Zamora, M. (2020ko abenduak 12). Embarazos literarios. *La Vanguardia*. <https://www.lavanguardia.com/cultura/culturas/20201212/6112315/maternidad-literatura-feminista.html>

¹¹ Iratxe Esparzak literatura postmoderno bezala ere izendatua bere doktore-tesian (Esparza, 2018).

Euskal idazleekin harremana duten idazleak dira aldaketa horien eragileak. Are gehiago, Harkaitz Cano idazlearekin harremana dutenak. Belaunaldi berrien agerpena nabarmendu badugu gaztelaniazko sistemaren XXI. mendeko ezaugarrien artean, hori bera ikusi dugu euskal sisteman ere, are sistema literarioarentzat onargarriak ez diren idazleen kontsakrazioa ere bai. Eta hori, editore independenteen antologia berrien bitartez gauzatzen da, bai gaztelaniazko sisteman (*Mutantes: narrativa española de última generación*, 2007), baita euskarazkoan ere (*Izotzetan isolatuak*, 2020ko euskal idazle gazteen bilduma).

Tesiaren hurrengo bi blokeetan, beraz, hemen adierazitakoa defendatzen saiatuko gara: batetik, euskal sistema literarioak merkatu globalago batekin duen harremana nabarmena dela; eta bestetik, Harkaitz Cano idazlea tesi honetarako hautatu izanaren arrazoa, haren literatura ibilbideak izan duen harreman glokalekin dagoela lotua.

1.4. Itamar Even-Zoharren proposamena

Sarrera atal honetan Itamar Even-Zoharren Ikasketa Polisistemikoen proposamena ikerketa honetarako oinarritzakoa izango dela aurreratu badugu haren nondik norakoen ikuspegi orokor bat emanez, datozen orrialdeotan proposamen hori zehazteko ahalegina egingo dugu. Beraz, datozen orrialdeotan Even-Zoharren ikerketa zabalaren postulatuena *a priori* eginiko aukeraketa bat burutuko da, hemen aztergai den euskal polisistema literarioaren analisiaren beharretara egokitzeko asmoz. Hartara, tesi honen irakurleari jakinarazi nahi diogu jakitun garelako teoria zabal bati mugak ezartzerakoan, ezinbestean galtzen dela hainbat ezagutza; alta bada, pausu honi ezinbestekoa deritzogu hurrengo kapituluan Polisistemen teoria beste literatura kritika garaikideko teoria batzuekin erkatu eta osatu ahal izateko. Beraz, joan berri diren sarrera orrialdeotan iradoki denez, Even-Zoharren teoriaren bahetze hori bere lan paradigmaticoen oinarrian diren puntu komunak ekarri eta denboran zehar egindako aldakuntzak identifikatuz osatuko da.

1.4.1. Even-Zoharren proposamena (beste) literatura sistemei aplikatua

Ikerketa Polisistemikoen oinarrian den metodologia euskal sistema literarioa ez den beste sistema literario batzuei aplikatua izan denez, fundatze unetik bertatik, Even-Zoharrek kultura eta literatura hebrearrari, arabiar-palestinarrari edota

eskandinaviarrari ezarri diolako, ikerketa horietan baliatutako oinarri epistemologikoak azalduko dira hemen eta euskal sistema literarioan erabilgarriak diren kontzeptuak ekarriko dira datozen orrialdeetan.

Horretarako eta oinarrian teoriaren alderdirik funtsezkoenak José Manuel López Gasenik bere *Euskarara itzulitako haur eta gazte literatura: eraginak, funtzioak eta itzulpen-estrategiak* (2000) doktore-tesirako euskaratu zituenez, haren terminologia eredu jarraituko dugu, gure ikerketarako beharrezko informazioa gehituz. Ondoren, Even-Zoharrek polisistemaren eskema kulturaren ikerketara zabaltzerakoan eginiko iruzkin berriak azalduko ditugu eta López Gasenik egin bezala, beharrezko atalak euskaratuko dira, moldaketa esanguratsuenak kontuan izateko eta haietariko beharrezkoak euskal literaturaren polisistemaren azterketara gehitzeko. Azkenik, hemen proposatuko dugun ikerketa eredu euskal polisistemaren egiturara zein modutan egokitzen den eztabaidatuko da, baita haren ikerketarako azaleratzen diren zalantza nagusiak aurkeztu ere, hurrengo kapituluari hasiera emateko. Hartara, bigarren eta hirugarren kapituluetan, hutsune horiek osatzeko proposamena egingo da.

1.4.1.1. Literatura polisistema

Arestian azaldu denez, Polisistemen teoriaren fundazioaren lehen dokumentuetan sistema literarioa dagoeneko egon badago ere, literatura gertakarien azterketa ez da Even-Zoharren lanaren xede nagusia. Halaber, ikerketa ildoaren ibilbide logikoak eramanda, Even-Zoharrek literatura polisistemaren ikerketara bideratzen duenez bere Polisistemen teoria, oinarritzko eskema gisa polisistema literarioaren eredu azalduko da hemen.

Horretarako, Even-Zoharrek eskema hori garatzeko egindako ibilbide intelektuala laburbilduko da lehenengo: semiotikaren alorrean egindako barneratzea eta horren ondoko pentsamendu sistemikoaren garapena eta azkenerako, literatura polisistemaren garapena Roman Jakobsonen komunikazio linguistikoaren eskema berrinterpretatu eta eredu literarioarentzat egokitzeraino.

Even-Zoharrek, alabaina, bere lanaren iturri gisa errusiar formalistak nabarmentzen ditu, besteren artean, mendebaldeko teoriariek gaizki ulertu omen zutelako haiek historiarekiko zuten jarrera eta ez omen zutelako barneratu haien

lanetan oinarrian zegoela haren gaineko azterketa; alabaina, Even-Zoharrek bere polisistemen nozioan, errusiarren bidea baliatzen duela zehazten du. Nahiz eta nozio horren sorrera ideia testu-zentristagoa zuen (Tinianov, 1970) Tinianov formalistari egotzen dion. Gainera, Eikhenbaum¹² bezalako formalistak estrukturalismoarekin alderatzen ditu. Zentzu horretan, formalismoari esleitzen dio bere pentsamendu literarioaren oinarrian dauden diakroniaren esangura eta faktore interdependenteen existentzia.

Hartara, pentsamendu sistemikoa bere eginez, Even-Zoharrek formalismoaren historiaren kontzepzioa eta estrukturalismoaren sistemarena elkartzen ditu; horrela, elementuen sistematizazioa aldakortasunarekin lotuz. Ondorioz, estrukturalisten sistema sinplea, polisistema bat izango da. Honela azaltzen du berak eboluzio hori: “a multiple system, a system of various systems which intersect with each other and partly overlap, using concurrently different options, yet functioning as one structured whole, whose members are interdependent” (1979, 290 or.).

Izan ere, Even-Zoharrek bere burua estrukturalismo estatikoa deritzonetik urruntzen du; hau da, Pragako Eskolako azterketa linguistikoetan proposatutako hizkuntzaren egitura era sinkronikoan aztertzetik. Lehen begi-kolpean Jakobsonen eskema komunikatiboa egokitu izanak estrukturalismoari eginiko keinua badirudi ere, Even-Zoharrek estrukturalismoari egiten dion aintza ez da horretan geratzen; izan ere, sistemaren ideiarekin oinarria egotzen dio Saussureren (Saussure et al., 1995) Genevako Eskolari: aitortuz fenomeno semiotikoak, alegia, zeinu bidezko giza komunikazio ereduak (adibidez, kultura, hizkuntza, literatura, gizartea) sistematizat hartu behar direla; eta horri esker, elementuen arteko harremanean oinarritzen den azterketa gailentzea etorri dela (1979, 288 or.), zeinaren oinordeko den ikerlari israeldarraren Polisistemen teoria. Halaber, Saussureren termino horiek aipatzerakoan berrikuspen bibliografikoa egiten du Even-Zoharrek eta ikerlariak irakurtzerakoan Polisistemen teoriari aplikatuz nahastu dituzten ideia batzuk azaltzen ditu; uler bedi, ikuspegi estrukturala sistema estatikoen teoriarekin

¹² Bi formalisten testuak, argitalpen berantiarrean eskaini zitzaizkion irakurle orokorrari honako bilduma honetan: Matejka, L. eta Pomorska, K. (1978). *Readings in russian poetics: Formalist and structuralist views*. [1971]. MIT Press.

identifikatu izan delako eztabaida mahaigaineratzen du, Saussureren irakaskuntzari erreferentzia eginez. Hizkuntzalari suitzarrari, haren lanetan ikuspegi diakronikoa alboratu izana leporatzen dio, sistema harremanen sare estatiko (sinkroniko) gisa (1979, 289 or.) aurkezteko. Even-Zoharrek hori zuzentzen du; hartara, “elementuen funtzioak nahiz haiek gidatzen dituzten legeak” hautematea posible dela aitortuz, baina ez, aldiz, haien “aldaketak eta moldaketak”. Hartara, “diakronia hipotesi funtzionalen” bidez azaldu ezin daitekeen faktore gisa izendatua izan omen da eta ondorioz, sistematik kanporatua, hizkuntzalaritzaren ikergaitik ere alboratuz. Aipamen hori azaldu nahi genuke; izan ere, iruzkin hori egin ondotik, honakoa eranstean du Even-Zoharrek:

The advantages of introducing the concept of system to replace the mechanistic collection of data are evident. Also, the reduction of the system to an a-historical, extra-temporal aspect, as it were, is not per se wrong. The linguistic scene of the time, with its heavy concentration on historical change, conceived of as non-systemic, clearly constituted an obstacle for discovering not how language differs in different periods, but how it operates. By means of reduction, an adequate level of abstraction had been achieved, and the principal mechanisms of language function thus were laid bare. Obviously, from the point of view of such an abstract model, the possible concurrent existence of different options within one system at a given moment need not necessarily be considered if these are, in principle, reducible. As is well known from other fields of inquiry (e.g., thermodynamics), it is more efficient from the methodological point of view, to start by developing a theory for closed systems (Even-Zohar, 1979, 289 or.).

Hartara, sinkroniaren eta estatismoaren arteko desberdinketa markatzen du Even-Zoharrek:

As a result, synchrony cannot and should not be equated with statics, as at any given moment, more than one diachronic set is operating on the synchronic axis. Therefore, on the one hand a system consists of both synchrony and diachrony; on the other, each of those separately is obviously a system. Secondly, as the idea of structuredness and systematicity need no longer be identified with homogeneity, a semiotic system is necessarily a heterogeneous, open structure. It is, therefore, very rarely a uni-system but is, necessarily, a poly system - a multiple system, a system of various systems which intersect with each other and partly overlap, using concurrently different options, yet functioning as one structured whole, whose members are interdependent.

Horrela, Even-Zoharrentzat sistema bateko une sinkroniko batean, multzo diakroniko batek baino gehiagok eragiten dute aldi berean. Eta era horretan, sistemako elementuek uniformeak izateari uzten diote, heterogeneotasuna eta

dinamismoa¹³ berenganatuz. Horrela, arestian aipatzen genuen sistemen sistemaren ideia plazaratzen du, amaieran polisistema aldarrikatzeko.

Honen bidez, sistemaren eboluzio historikoa aldarrikatzearekin batera, sistemako elementuek beren artean duten loturaren berri ere ematen du; nahitaez haien arteko asimetriak sortzen direla esplikatuz:

These systems are not equal, but hierarchized within the polysystem. It is the permanent struggle between the various strata, Tynjanov has suggested, which constitutes the (dynamic) synchronic state of the system. It is the victory of one stratum over another which constitutes the change on the diachronic axis. In this centrifugal vs. centripetal motion, phenomena are driven from the center to the periphery while, conversely, phenomena may push their way into the center and occupy it (Even-Zohar, 1990, 14 or.).

Horren harira, nabarmentzen duenez, sistemaren egitura historikoki aldatzeko sistemako elementuen arteko lehia gertatu behar da eta horien artean, bat besteari gailendu. Horretan, Even-Zoharrek mugimendu horien mailakatzea bi polo desberdineko ardatz baten gisan azaltzen du:

In this centrifugal vs. centripetal motion, phenomena are driven from the center to the periphery while, conversely, phenomena may push their way into the center and occupy it. However, with a polysystem one must not think in terms of one center and one periphery, as several such positions are hypothesized (Even-Zohar, 1979, 293 or.).

Aurreko aipuan dioenarekin jarraitzeko, mugimendu horiek gertatzean elementuen nolabaiteko mailakatzea gertatzen denez, elementuen erdigune bat eta periferia bat osatzen direla dio irakasle israeldarrak, non sistemaren erdigunean

¹³ Eta era berean, formalismoari ere bere lanean duen eragina aintzatesteko aprobetxatzen du, profesionalen ustez, joera kritiko honi dagokion azterketa sinkronikoa izatearen ospea ezeztatzen du:

If the static, synchronistic approach (rather than “synchronic,” which has been claimed above to be non-static) emanates from the Geneva school, the dynamic approach has its roots in the works of the Russian Formalists and the Czech Structuralists. Its positions have been most explicitly and vehemently formulated by Jurij Tynjanov in the field of poetics (1927) and by Roman Jakobson in the field of linguistics (1929, 1931, 1949), as well as by them together (1929). Their notion of a dynamic system, undergoing constant change, the process of which is in itself a system has regrettably been ignored to a large extent in both fields. The synchronistic approach - which as it was understood was fallacious triumphed. For both layman and “professional,” “structuralism” is more often than not equated with statics and synchrony, homogeneous structure and an a-historical approach (Even-Zohar, 1979, 289 or.).

Hartara, estrukturalismoa eta formalismoa bere lanaren oinarrian onartzen ditu, eta bai literaturaren, bai hizkuntzaren, sistemen dinamikotasuna aurrez formulatu izana aitortzen die, historizismotik urrundugatik, txarto ulertu eta baztertuta utzi izan dena.

elementuek pisu handiagoa duten periferian baino. Eta era berean, polisistema baten barnean, polisistema terminoari zentzua emateko, hainbat erdigune eta periferia, alegia, hainbat mailakatzeko direla ere azaltzen du. Bere pentsamenduaren azken moldaketan, *Papers in Culture Research* (2010), argitaratzen duenean, Even-Zoharrek argi utziko du erdigune eta periferiaren arteko mugimendu hori, sistemari heterogeneotasuna ematen diona, dela beronen biziraupena ziurtatzen duen ezaugarria; hain justu, diakronia gauzatzen delako horrela.

Even-Zoharrek Shlovskij-ren terminologia baliatzen du polisistemaren erdigunean kokatutako elementuekin lotura duen ideia plazaratzeko: kanonizazioa. Bere pentsamendua eta ikerketa literario garaikideak ulertzeko funtsezkoa denez, hona irakasleak ematen duen azalpena:

In such a view, by “canonized” one means those literary norms and works (i.e., both models and texts) which are accepted as legitimate by the dominant circles within a culture and whose conspicuous products are preserved by the community to become part of its historical heritage. On the other hand, “non-canonized” means those norms and texts which are rejected by these circles as illegitimate and whose products are often forgotten in the long run by the community (unless they change their status). Canonicity is thus no inherent feature of textual activities on any level: it is no euphemism for “good” versus “bad” literature (Even-Zohar, 1990, 15 or.).

Hartara, komenigarria deritzogu garbi esatea hori sistema literarioaren barnean zein modutan gauzatzen den; izan ere, esan nahiko luke sistema literarioa hainbat azpi-sistema literarioz ere badagoela osatua, hau da, polisistema literarioaren zentzua ulergarria bilakatzen da.

Dinamikotasunaren ideia azpimarratuz, Even-Zoharrek kanonikotasunean ere bi mota desberdintzen ditu: lehenengoan, “kanonikotasun estatikoa” deritzon, testu bat hautatu eta amaitutako eredu bilakatzen da, “kanonikotasun dinamikoa” deritzon, aldiz, eredu bat sistemako testuen errepertorioaren oinarri baliagarri bilakatzen da (1990, 19 or.). Even-Zoharri bigarrena interesatzen zaio, polisistemaren aldakortasunaren berri ematen duen heinean:

It is this latter kind of canonization which is the most crucial for the system's dynamics. Moreover, it is this kind of canonization that actually generates the canon, which may thus be viewed as the group of survivors of canonization struggles, probably the most conspicuous products of certain successfully established models (1990, 19 or.).

Ostera, horrek azterketak erreperitorioaren mailan garatu behar izatera darama Even-Zohar, gainerako testuekiko duen harremana aztertu behar delako haren posizioa ulertzeko:

The importance of a text for the PS is consequently determined only by the position it might have occupied in the process of model creation and/or preservation. Instead of dealing with texts exclusively as closed systems, we are directed towards developing concepts of the literary repertory and model (1979, 305 or.).

Honaino artekoa azalduta, polisistemen barne-harremanak badirela ulertzen dugun moduan kanpo-harremanak ere badirela zehazten du Even-Zoharrek; eta horiek, barne-mugimenduen modu berean ulertu behar ditugula, sistemen arteko mailakatzea sortuz eta horrela, haien eboluzioa ziurtatuz.

Era berean, aurrerago, *Papers in Culture Research*eko oinarriei dagokien atalean azalduko ditugun kontzeptu batzuk Even-Zoharrek dagoeneko aurreratzen ditu 1990eko *Polysystem studies*eko oinarriei eskainitako lanean. Beste hizkuntza batzuetatik hizkuntza jakin bateko polisistema literaria literatura itzultitakoan, hark hartzen duen lekua eta zeregina aztertzeraz jotzen du Even-Zoharrek: haren hitzetan, historialarien artean literatura itzulia helmuga-kultura nazionalen sorreran eragin nagusia izan ohi dela onarpen zabaleko ideia bada ere, haren eragina ez omen da kontu oso aztertua (1990, 45 or.). Literatura mota horren azterketatik, polisistema literarioaren barnean leku berezia duela ondorioztatzeraz pasatzen da ikerlaria, are sistema berezi bat osatzen duela ondorioztatzeraz iritsiko da: “In other words, I conceive of translated literature not only as an integral system within any literary polysystem, but as a most active system within it” (1990, 46 or.). Hartara, aztertuko du literatura itzulia helmuga-sisteman zein modutan erlazionatzen den sistemako gainerako literaturekin eta baita jatorrizko kulturako gainerako testuekin ere; eta horrek, literaturen arteko harremanean sortzen diren lege batzuk formulatzeraz darama lehenengoz¹⁴. Hasteko, 1978ko lanean dagoeneko aipatutako literaturaren

¹⁴ Ordurako, 1978ko *Papers in Historical Poetics* lanean Even-Zoharrek dagoeneko antzeman ditu itzultitako literaturaren eraginak eta polisistemen arteko kontaktuaren ondorioak. Horrela, dagoeneko formulatu du sistema batzuk eta besteak kontaktuan egoten direla ezinbestean, eta orokorrean, aldebakarreko kontaktuak izaten direla: sistema dominatzaileetatik, dominatuetara. Horren ondorioz, aurrerago zabalago ikusiko dugun “interferentzia” kontzeptua formulatzen du dagoeneko; literatura dominatuek dominatzaileetatik literatura erreperitorioak hartzea beharrezkoa dutenean sortzen den egoera deskribatzeko.

arteko kontaktua eta haietatik eratorritako “transferentzia” gehiago zehazten ditu eta gainera, “interferentzia” kontzeptua ere txertatzen du. Kontzeptu horien arteko desberdintasuna aurrerago azalduko badugu ere, interesgarria da 1990eko *Polysystem studies* lan honetan dagoeneko Even-Zoharrek proposatzen duela polisistemen arteko kontaktuaren eta interferentzien beharra kulturen dinamikotasuna bermatzeko.

Bestalde, dagoeneko 1990eko lanean aipatzen du kulturaren barnean erreperitorioak duen gailentasuna. Literatura itzuliaren azterketarekin ari dela hura sistema batetik bestera igarotzerakoan gertatzen diren testuen moldaketak lantzen ditu. Hori horrela izanik, testuen lanketatik, haien ereduak diren erreperitorioen moldaketara igarotzen da; dagoeneko, polisistema azaltzean, argudiatu duelako kanonikotasuna erreperitorioan gauzatzen dela eta ez testuetan; eta beraz, sistema batzuetatik besteetara inportatzeko ereduak erreperitorioaren bidez hautatu eta moldatzen dira.

1.4.1.2. Literatura polisistemaren eskema

Polisistema azalduta, zehazki literaturari dagokion sistema honela definitzen du haren izendatzaileak: “The network of relations that is hypothesized to obtain between a number of activities called “literary,” and consequently these activities themselves observed via that network” (Even-Zohar, 1990, 28 or.). Beraz, Even-Zohar, hemen formalista errusiarrengandik urrunduz, literaturtasunaren azterketatik aldentzen da eta literatura deritzona osatzen duten elementuen azterketan oinarritzen da. Jakobsonen hizkuntzaren funtzioak oinarri hartuta, Even-Zoharrek literatura komunikazioaren eskema paralelo bat osatzen du, literatura polisistemaren funtzioarekin zerikusia duten makro-faktoreak azalduz. Eta garrantzitsua iruditzen zaigu Even-Zoharri jarraiki irizpide horien azalpena egitea. Hona hemen, ondoan jatorrizko eskema komunikatiboko terminologia baliatuta:

INSTITUZIOA [testuingurua]

ERREPERTORIOA [kodea]

EKOIZLEA [igorlea]

KONTSUMITZAILEA [hartzailea]

“idazlea”

“irakurlea”

PRODUKTUA [mezua]

MERKATUA [kontaktua / kanala]

Datozen orrialdeotan, Even-Zoharrek sistemaren faktoreak zein modutan definitzen dituen azalduko dugu; aurrerago, jatorrizko Polisistemen teoriako testuko aipuak zuzenean hartuko baditugu ere, orain, José Manuel López Gaseniren itzulpenean oinarrituko gara; batetik, irakasle israeldarraren lanean oinarritukoak diren figurak jatorrizko testuetatik nahiko fidel itzultzen dituelako eta horiek Polisistemen teoriaren barnean duten esangura aintzat hartuz, haien azalpen zabal eta hizkuntzan egokitua aproposa iruditzen zaigulako barneratzeari laguntzeko; eta bestetik, euskal literatura kritikan ohiko domeinua duen itzulpena egiteaz gain, hainbat adibide ematen dituelako irakurlearen ulermena hobetzen laguntzeko (López Gaseni, 2000, 54-56 or.):

“Ekoizlea(k): deitura hori nahiago izaten da “idazlea” baino. Ekoizlea, ikuspegi tradizionalako idazle inspiratuarengandik urrun, etengabeko harremanetan dago bere gizartearekin, eta batzuetan bere emaitza literarioak gizarteko beste emaitza batzuetatik (irudi, jarrera eta jarduera-aukera politikoak) hurbil daude. Hori gertatzen denean, ekoizlea instituzioan eta merkatuan ere sar genezake. Gainera, ekoizle bakarraren irudia ere ez da beti egiazkoa, ekoizleek sarri taldeka lan egiten dutelako”.

“Kontsumitzailea(k): kontsumitzaileei buruz, ez da “irakurketa” terminoetan bakarrik hitz egin behar. Batetik, historian barreneko kontsumoa entzumenaren bidez gertatu delako eta, bestetik, kontsumitzailea jarduera literarioen maila desberdinetan mugi daitekeelako. Alde horretatik, kontsumitzaileak “zuzenak” eta “zeharkakoak” izan daitezke. “Zuzen[a]k”, gutxiengoa, literatura ekoizpenen irakurleak dira. Baina, neurri batean edo bestean, komunitateko kide guztiak dira “zeharkako” kontsumitzaileak; hau da, kultur agente desberdinek digeritu eta zabalduak, eta eguneroko diskurtsoan txertaturiko literatura zatiak kontsumitzen dituzte. Eta kontsumitzaile “zuzenen” artean ere, gutxiengo bat dira irakurtze jardueran soilik interesatuta daudenak; gainontzekoei gehiago axola zaie literatura sistemako beste ekintzetan parte hartzea (idazleen hitzaldietara joatea, etabar). Laburbilduz, literaturaren kontsumitzaileek (musika, antzerkia, dantza, eta beste jarduera soziokulturalen kontsumitzaileek bezala), sarri askotan, literatur

jarduerarekin zerikusirik duten ekintzen funtzio soziokulturala kontsumitzen dute soil-soilik, produktu edo testua bera kontsumitu beharrik gabe... ”.

“Instituzioa: instituzioa literaturaren garrantzizko jarduera soziokulturala mantentzearekin zerikusirik duten faktore guztiak dira. Espezifikoki, instituzioaren barruan honakook daude: gutxienez ekoizleen parte bat, edonolako kritikoak, argialetxeak, aldizkariak, klubak, idazleen elkarteak, gobernu-taldeak (kultura sailak, akademiak), hezkuntza erakundeak (unibertsitatea barne), mass media izenekoak, eta beste. Instituzioa ez da zer homogeen bat eta, horregatik, instituzioaren gidaritza lortzeko botere-borrokak gertatzen dira”.

“Merkatua: literatur produktuak saldu edo erostearekin, eta kontsumo mota desberdinen promozioarekin zerikusirik duten faktore guztiek osatzen dute. Errealitate soziokulturalan, askotan merkaturia eta instituzioa batera agertzen dira espazio berean: adibidez, literatura “saloietan”. HGLren kasuan, irakasleak, esaterako, merkaturiko agenteak dira liburu kanoniko edo ez-kanoniko jakin batzuk eskolan sartzen dituzten momentutik. Merkaturik ezean, literatur jarduerak garatzeko espaziorik ez legoke. Beraz, merkaturia handiagotzea da literatura sistemaren interesetarikoa bat”.

“Errepertorioa: produktu jakin bat sortu eta erabiltzeko jokoan jar daitezkeen arau eta materialek osatzen dute. Jakobsonen “kodearekin” gertatzen den bezala, ekoizleak eta kontsumitzaileak errepertorioari buruzko ezagutza eta adostasun maila komun bat izan behar dute. Literaturaren emaitzarik behinena testuak badira, orduan errepertorioa testu jakin bat ekoiztua eta ulertua izateko behar diren arau eta osagaien multzoa da. Sistema bat gaztea denean, beraren errepertorioa mugatua izan daiteke, eta orduan eskura izan ditzakeen beste sistemetakoa erabiltzeko joera gerta daiteke. Zaharra denean, berriz, errepertorio aberatsa izango du, eta aldaketa garaietan birziklapen metodoak entseia ditzake (beti ere sistemako beste osagaiekin adostasunean). Errepertorioa hiru mailata[n] egituratua dago: osagai bakanen maila (morfemak, lexemak, etabar); sintagmaren maila (muga “esaldia” duelarik); eta ereduaren maila (nobelaren eredia, elkarrizketaren eredia, heroearen fisionomia deskribatzeko eredia)”.

“Produktua: produktua egindako (edo egingarria den) zeinu multzo bat da. Literaturaren kasuan produktua testuarekin identifika badaiteke ere, badirudi testua beste zerbaitetarako bidea besterik ez dela. Alde horretatik, ikuspegi semiotikotik, testuek itxuratzen dituzten errealitate-ereduak aztertu beharko lirateke”.

Azkenik, polisistemak eta horiek osatzen dituzten faktoreen egitura zehazten du Even-Zoharrek; izan ere, kultura eta literatura polisistemak gizarte-talde gisa definitzen badira ere (Even-Zohar, 2010), haiek indibiduoaz osatuak direla errepikatzen da hainbatetan, baina horiei, polisistema sozio-semiotiko baten duten jardueragatik, izendapen berezia eman behar die eta testuen zirkulazioan duten paperagatik, “eragile” bezala izendatzen ditu. Polisistemen teoria azaltzen ari dela, kontsumitzaileen atala aipatzerakoan, horien deskribapena egiten du:

To begin with, the direct consumption of integral texts has been, and remains, peripheral to the largest part of “direct,” let alone “indirect,” consumers of “literature.” All members of any community are at least “indirect” consumers of literary texts. In this capacity we, as such members, simply consume a certain quantity of literary fragments, digested and transmitted by various agents of culture and made an integral part of daily discourse (Even-Zohar, 1990, 36 or.).

Hartara, ikusten dugu sistema sozio-semiotikoetako gizarte-taldearen egitekoa polisisteman ekintza aktiboak nahiz pasiboak aurrera eramatea dela. Even-Zoharrek berak iradokitzen du, halere, Jakobsonen sistema komunikatiboaren eskema egokitu badu ere, proposatutako eskema literarioan, ikerlariak eman nahi dion sakotasunaren arabera mantentzen dela egitura; hau da, zenbat eta maila sakonagoan aztertu faktore horiek, beren arteko muga geroz eta gehiago lausotzen dela. Gisa horretan, eta bide batez esateko, Jakobsonen eskeman gertatu antzera, ekoizlea ezin ahantz daiteke kontsumitzailea ere badela, bai bere lanarena, bai beste kontsumitzaile batzuen lanarena ere; eta egoera aldatzen denean edota kontsumitzaileen eta instituzioaren artean usu batetik besterako eragileen transferentzia egon ohi dela. Era berean, nabaria da kontsumitzaileen eta merkatuaren arteko harremana, batez ere, geroz eta globalagoa den literaturaren kasuan. Aurrerago ikusiko dugu horren azalpena.

1.4.1.3. Literatura polisistematik kultura sistemaren ikerketara

Aurreko azpi-atala sistema literarioa osatzen duten faktoreetako eragileak aipatuz amaitu dugu, baina *Papers in Culture Research* osatu arte ez ditu eragile horien ezaugarriak erabat landuko Even-Zoharrek. Egia da *Polysystem theory* eta *Polysystem*

studies argitaratzen dituenean, iradokitzen duela zenbait eragilek, bereziki instituzioaren faktoreari loturikoek, testuak edo testuen ereduak nahiz erreperitorioak kanonizatzeko garaian izaten duten eragina. Baina ez da zehazten eragile horiek zein ezaugarri izaten dituzten, ezta zein modutan jarduten duten kanonizazio jardueran ere, ezta beste faktoreetako eragileek ere kanonizazio-ariketaren baten parte hartzen ote duten.

Polisistemen ikerketen bigarren aldi honetan, berriz, eragile horien jarduera zehazten du ikerlariak. Eta ez hori bakarrik, bi modutan sailkatzen du jarduera hori: *intelligentsiaren* lana eta *gatekeeper* lana. Horiek, egia da instituzioaren alderdiari loturik agertzen direla bereziki polisistemen proposamenean; are gehiago ideien moldaketan eragiten duen *intelektualen* kasuan, baina pentsatzekoa da merkatuak pisua hartu ahala, hartan eragingo duten kontsumitzaileek ere izan dezaketela kontzeptu horien barnean lekurik.

Aurrerago eztabaidatuko ditugu bi termino horiek eta haien esanahia azalduko dugu, baina oraingoz, komeni zaigu argitzea erreperitorioaren edota gustu ereduaren nahiz testuen beraren zirkulazioari loturiko ideia dela hau. Eta horren baitan, bi modutako eragina desberdintzen dela: intelektualena, zeina plano teorikoagoan uler daitekeen; eta *gatekeeper* kulturalena, zeina ideia horien exekuzioarekin lotzerik izango genukeen.

Papers in Culture Research ikerlanean polisistema kulturaren ikerketarako metodologia azaltzen du Even-Zoharrek; horretarako, aurretik literaturaren azterketara bideratutako Polisistemen teoriako (1978, 1990) ikerketak hartzen ditu oinarri. Hartara, proposamen teorikoa zehazten duen liburua lau atal handitan dago banatua: heterogeneotasuna eta dependentziak, interferentzia eta transferentzia, kultura sortzea eta azkenik, intelektualak eta arrakasta.

Lehen kapituluko izenburua ezaguna egiten zaio Polisistemen teoriaren irakurleari. Polisistemaren ideien oinarrian diren bi kontzeptu dira lehen kapitulu hori barne-biltzen dutenak eta antza, polisistementzat denbora joan ahala, esanguratsuenak bilakatzen direnak: batetik, heterogeneotasuna dagoeneko 1979ko lanean identifikatzen du polisistemaren ezaugarri gisa; eta hain justu, 1990eko lanean tasun hori erabiltzen da egituraren eta polisistemaren arteko desberdintasuna

markatzeko. Era berean, polisistemako faktoreen arteko dependentziak aztertzen ditu, sistema literarioaren egitura berreskuratuz, baina kasu horretan, ikuspegi zabalagoaz, kulturaren egitura azaltzeko. Bestalde, ikerketaren aldi honetan, ikerlari israeldarrak arreta gehiago jartzen dio erreperitorioaren faktoreari. Egiatan, erreperitorioa sortzeko eta hark zirkulatzeko baldintzak aztertzen ditu Even-Zoharrek, baita horretan eragina izatea lortzen duten eragileak ere. Hartara, erreperitorioa sortzeko eta bertan eragiteko kultura ondasun eta erreminta bezala baliatzen duten eragileak identifikatzen ditu oinarrizkotzat, polisistema literarioaren terminologia berreskuratuz. Bestalde, eskema-literarioko gainerako faktoreek erreperitorioaren sorrerarekin duten harremana esploratzen du, gainerako faktoreen talde-egiturari pisu berezia eskainiz.

Bigarren kapituluan, interferentzia eta transferentzia deiturikoan, sistema kultural batzuen eta besteen arteko informazio-fluxua aztertzen du irakasleak. Bigarren kapitulu hau, lehen kapituluko kontzeptuekin lotua dago, egiaz, polisistemen etorkizuna ziurtatzen duen heterogeneotasuna lortzeko, bereziki erreperitorioaren baitan eragiten duten testu-ereduak nola sortzen diren eta zein modutan zirkulatu duten polisistemen artean aztertzen baitu; horretarako esangura berezia emanaz sistema batzuetatik besteetara mugitzen diren erreperitorioei eta haien sortzaileei.

Hirugarren kapitulua da kultura sortzeari eskainitakoa. Kulturaren plangintza identifikatzen du Even-Zoharrek bertako ezaugarri behinen eta haren izaera naturala aitortzen dio sistema-kulturalari. Plangintza kulturala gizarte-talde batean ezartzea haren lotura areagotzearekin jartzen du harremanetan Even-Zoharrek; eta gizarte-kohesioa, era berean, gizarte-talde horren biziraupenarekin.

Laugarren eta azken atala, intelektualei eta arrakastari eskainitakoa, aurreko hiru kapituluen laburpen eta haien arteko lotura gisa uler daiteke. Amaiera kapitulu hau eskaintzen dio Even-Zoharrek kulturaren sorrera, plangintza eta erreperitorioaren aldakortasuna nahiz zirkulazioa eragiten duten eragileak identifikatzeari. Hartara, gizarte talde bateko *intelligentsiari* aitortuko dio erreperitorioaren heterogeneotasuna mantentzeko eta ideia hori garatuz, hainbat motatako eragileak identifikatuko ditu, berarentzat intelektual terminoa baino egokiagoak, moldagarriagoak: ideia-sortzaileak, ekintzaile-kulturalak eta bizi-ikuspegien sortzaileak izendapenez itzuli ditugunak. Esanguratsuena da, horiek, era batera edo bestera Even-Zoharrentzat

gizarte-taldeen biziraupenarentzako ezinbestekoak direla; esan dugunez, gizarte taldeari helburu bat ematen diotelako eta hartara, heterogeneotasuna mantentzen dutelako. Ikus ditzagun, bada, aurreratutako kontzeptu horiek modu zehatzagoan:

Kultura sistemaren faktoreak: Polisistema literarioaren faktoreen eskema egokitzen du Even-Zoharrek kultura sistemen eskema osatzeko. Irakasleak zehazki adierazten du edozein gertakari sozio-semiotiko (kultural) aztertzeke balio duen eskema dela hura (2010, 15 or.). Banan-banan xehatuta, orokorrean, polisistema literarioan ematen dien zentzu berdina ematen die faktoreei. Halaz guztiz, kontsumitzaileak edota ekoizleak era indibidualizatuan eta taldeka antolatuta jarduten duten faktoreak direla nabarmentzen du; taldeka antolatuta “boteretsu” diren “harreman-sare” (31 or.) bilakatzen direlako. Nolanahi ere, Even-Zoharrek errepertorioa lan honetako faktore garrantzitsu gisa identifikatzen duela esan dugu eta haren inguruan eztabaidatzeari hainbat orrialde eskaintzen dizkio. Definizioz, gizarte bizitza egituratzeko marko gisa balio duen kulturaren elementuak biltzen diren leku (17 or.) bezala ikusten du. Era berean, errepertorioa ere era indibidualizatuan nahiz elkarren artean konpetentzian elkarbizitzen diren hainbat eredu gisa ikusten du. Azkenik, errepertorioaren izaerak, hedadurak eta bolumenak (18 or.) sistema batean ekoizleek duten askatasuna definitzen dute. Hartara, kultura errepertorioen eta haiekiko interdependentzian diren faktore guztien sarea dela aldarrikatzen du Even-Zoharrek, ikerketa honetan diferentziala dena, azterketaren ikuspuntua aldatzen duelako:

Students of culture often tend to identify “culture” almost exclusively with a repertoire. I would like to emphasize, in contrast, that the approach propounded here suggests that it would be more fruitful to think of “culture,” or any socio-semiotic activity thereof, as the network that obtain between all of the factors interdepending (interrelating) with the repertoire (2010, 18 or.).

Eta zentzu horretan, errepertorioaren legeen erabileraren mugak, Even-Zoharren proposamen honetan, instituzioak sortzen ditu, merkatuarekin erlazioan.

Interferentzia: errepertorioen zirkulazioak eta sistemen heterogeneotasunak, polisistemen arteko harremana aztertzerako darama Even-Zohar. Hartara, ondasun material edo semiotikoen elkartrukea kontaktuan diren sistemen gertakari arrunta da:

Contacts can be defined as a relation(ship) between cultures, whereby a certain culture A (a source culture) may become a source of direct or indirect transfer for another culture B (a target

culture). Once this possibility is realized, interference can be said to have occurred. Interference is thus a procedure emerging in the environment of contacts, one where transfer has taken place (52 or.).

Ikerlariak zehazten du gertakari hori kontaktu asimetrikoa duten sistemen artean gertatzean, interferentzia sistema egonkorretik ahulagora pasatzea dela ohikoena.

Transferentzia: Even-Zoharrek termino honetan merkatuaren faktoreari ematen dio garrantzia. Haren hitzetan, inportatutako ondasunek helmuga-merkatuan arrakasta dutenean eta bertako gizarte-taldearen ustez, errepertorioaren beharrezko atal bilakatzen direnean, orduan transferentziatzat jotzen ahal dira (72 or.). Bide batez, deigarria da kasu honetan Polisistemen teoriako lanetan erabilitako terminologian izandako aldaketa; sistema kontzeptua baliatu beharrean, transferentzia zehazki merkatuaren faktorean gertatzen dela aipatzen baitu. Hartara, faktore horri esangura berezia ematen zaio berrirakurketa honetan.

Ideia-sortzaileak, kultura ekintzaileak eta bizi-ikuspegiaren sortzaileak: talde batentzako etengabe aukera berriak pentsatzen eta sortzen dituen taldea (192 or.) omen da. Horrek, ideien sortzaileekin haien zabalkundearen alde egiten dutela pentsatzera darama Even-Zohar eta hartara, kontzeptu berri bat proposatzen du, ekintzaile-kulturalarena:

If by “promoting ideas” we mean talking about them and trying to spread them around, no doubt most idea-makers we know about have done that either by themselves or through some close agents. Although no doubt world history may also be full of reclusive thinkers, these cannot be considered to be idea-makers in our sense. On the other hand, if we mean by promoting ideas some sort of activity towards implementing them, that is, making them not only heard and accepted, but also converted to socio-cultural reality by implanting them into the active repertoire of the relevant group, then we would find that idea-makers are clearly divided throughout history to those who are mostly engaged in producing and preaching their ideas and those who in addition also become active in attempts towards their implementation (195 or.).

Eta horren barnean, termino ekonomikoetatik urrunduz, bizi-ikuspegiaren sortzaileak aipatzen ditu Even-Zoharrek, jarduera metaforikoagora mugatuz. Horrela, hiru figura horiek industria gisa ikusten ditu Even-Zoharrek, taldeetako indibiduen bizitzan eragiten dutelako.

Kultura plangintza: “[p]lanning a culture is an instance of deliberate creation of new options for social and individual life” (78 or.). Even-Zoharrek argi uzten du kultura plangintza aktibitate erregularra dela kolektiboen historian. Izan ere, haren

hitzetan, zabal onartutako ideia da jarduera horiek masa ezezagunen ekarpen anonimoen bidez gertatzen direla eta espontaneoak izaten direla, merkatuan elkarrekintzan diren indarren bitartez negoziatuak. Baina, kultura-plangintzaren ideia horri zuzenketa batzuk egiten dizkio:

However, this view needs several modifications; not by eliminating the ideas of spontaneity and market negotiations, but by recognizing that these very negotiations may unavoidably lead to acts of planning. This happens because negotiations inherently result in selection – choosing between alternatives (79 or.).

Eta azkenik, plangintza arrakastatsua izateko, planifikatzaileek boterea izatea edota boteredun taldeen laguntza izatea beharrezkoa dela azpimarratzen du. Eta horren ondorioz, arrakastaz planifikatzen duten taldeek entitateen kontrola bereganatzen dutela zenbaitetan. Eta aldiz, plangintza baten porrota emaitza positibo gisa aztertzen du: entitatearen kolapsoa baino, energia berri baten sorrera gisa ikusten duelako.

Intelektualak: ideien sortzaileei loturiko terminoa da hau Even-Zoharrentzat. Aitortzen du berak inoiz uste izan duela “intelektual” izen ezaguna erabil zitekeela, zenbait aldaerekin, burmuin-lanaren bidez aukera berriak diseinatzeko gai diren pertsonen marka partikular hori izendatzeko (194 or.). Baina zenbait eremutan akademiari loturiko terminoa izateagatik eta bestetan, pertsonaia publikoentzako baliagarria delako, alboratzea erabakitzen duela aitutzen du. Ideien sortzaileen kontzeptuaren mesedetan; burmuin-lanari hertsikiago loturikoa baita.

Arrakasta: Even-Zoharrek argi uzten du berarentzat termino honek ez duela orokorrean duen zentzua:

What is the success of groups? Throughout history, the major endeavo[u]r, perhaps the major enterprise, of human groups has been to survive... . Although logically acceptable, I believe this is not what most people, as well as professional thinkers, mean when they use the word. Success is understood as something that is a more advanced achievement than survival (186 or.).

Alegia, Even-Zoharrentzat arrakasta jarraipenarekin lotua dago, ondorioz, orokorrean, hausturarekin lotzen omen den terminoa dela argitzen du. Halaber, orokorrean arrakastaz den ideia horretan Even-Zoharren kosmobisioaren alderdirik gordetzen dela ere mantentzen du: “While survival may be conceived of as a minimum condition for success, the latter is normally understood as a state of affairs

in which there is a proliferation of options”. Azkenerako, honela laburbiltzen du termino hau: “To sum up, success is the ability of groups to provide, or generate – with the help of any accessible means – new or alternative options”. Beraz, indibidualismoa alboratuz, talde-izaera ematen dio kontzeptu honi (189 or.).

Bestalde, ideien arrakasta horri kontra-elementu bat ikusten dio Even-Zoharrek. Izan ere, ideia edo erreperitorio bat arrakastatsua izateko, beste ideia edo erreperitorio bati gainjarri behar zaiola esan nahi du. Hortaz, sistema kultural indartsuago eta ahulagoen arteko asimetria aitortzen du ideien zirkulazioan eta ezarpenean.

Agian ikerlan honetarako terminorik garrantzitsuena heterogeneotasunarena da. Haren azalpenean Even-Zoharrek onartzen baitu bere Polisistemen teoria, berez, sistema heterogeneoen azterketa bat dela (176 or.), hau da, bizirik diren sistema kulturalen analisi diakronikoa. Hartara, analisiaren helburua behar duena finkatzen du irakasle israeldarrak:

The problem of the limits of heterogeneity and its repercussions for the survival and success of groups is in fact one of the most burning practical problems of modern socio-political entities today. The debate that was going on between innovators and conservers in terms of making new repertoires is continuing today between such groups in relation with the legitimacy of claiming equal footing not to large entities, but to various groups within such entities, whose repertoires have been ignored or even oppressed in the past. The trouble is that our wisdom ends here. The only possible hope is perhaps more thinking, more study, and more research (184 or.).

1.4.2. Even-Zoharren proposamena euskal literatura aztertze baliagarria delako justifikazioa eta hutsune posible batzuk

Joan diren orrialdeetan Even-Zoharrek proposatutako Polisistemen teoriaren punturik garrantzitsuenak azaldu ditugu. Horiek kontuan izanik, euskal literaturaren eremua ikuspegi teoriko horri jarraiki lantzearen zentzua justifikatu nahiko genuke datozen orrialdeotan. Dagoeneko, kapitulu honen sarreran Literaturaren soziologiak eta, zehazki, ikerketa-ikuspegi sistemiko horrek euskal sistema literarioaren baitan tradizioa badutela defendatu dugu, baina ibilbide hori eguneratzearen zentzua zertan ikusten dugun eztabaidatu beharra ere antzematen dugu orain. Polisistemen teoriaren bereizgarriak diren bi alderditan dakusagu hura euskal sistema-literariora ekartzearen egokitasuna: batetik, ardatz diakronikoan, sistema literarioaren une honetako egoera hari buruz egin diren aurreko ikerketen ondorioekin alderatu daitekeelako; eta bestetik, alderdi heterogeneoari begira, sistema literarioak beste

sistemekin duen harremanaren kariaz, azken hamarkadotan izandako aldaketak zein norabidetan gertatu diren. Era berean, bi alderdi horiek polisistemako zein faktoretan eragiten duten gehienbat. Even-Zoharrek defendatzen du bere azken lanean ikuspegi polisistemikoa edozein testuinguru sozio-semiotikori atxiki dakiokela eta, jakina denez, baita ezein sistema literariori ere:

This framework does not obliterate the attempts to better understand, describe, and analyze any previously held framework, if the latter is analyzed as a factor of culture. In other words, the polysystemic approach is expected to serve as the theoretical environment for the study of culture allowing it to develop versatile tools which will enable dealing with heterogeneity and dynamics along the same principles that have led to the furtherance of the cultural framework (39 or.).

Aurreko aipuan biltzen ditu Even-Zoharrek gure ikerketarako eman ditugun hiru arrazoiak: orokorrean metodologia horrek berekin duen moldagarritasuna nahiz sistema garaikidearen egoera aztertzeko baliagarriak diren ardatz diakronikoa eta heterogeneotasuna kontuan hartzeko markoa.

Gainera, Even-Zoharrek behin eta berriz azpimarratu badu polisistemaren zentzua dinamikotasunari eta heterogeneotasunari lotuta ulertu behar dugula, ondorioztatzen dugu moldaketak jasaten dituzten sistema biziak aztertzea beharrezkoa dela:

a law of dynamism, otherwise formulatable as the law of polysystemization, is universally valid. It means that in order to fulfill the needs, a system actually strives to avail itself of a growing inventory of alternative options. When a given PS has succeeded in accumulating sufficient stock, the chances are good that the home inventory will suffice for its maintenance and perseverance, unless conditions drastically change. Otherwise, intersystemic transfers remain as the only or at least the most decisive solution, and are immediately carried out, even when the center of the PS resists for a while. This may give the wrong impression that it lies within the interest of the PS to be permanently instable, which is not the case. Instability should not be identified with change, just as stability should not be identified with petrification. The notions should better be taken on the functional level. A system which is incapable of maintaining itself over a period of time and is often on the verge of stagnation or collapse is, from the functional point of view instable; while a system undergoing permanent, steady and well-controlled change, is a stable one. It is only such stable polysystems which manage to survive, while others simply perish (1979, 303 or.).

Era berean, aldaketa horiek bereziki zein faktoretan eragin duten aztertu nahi dugula iradoki dugu. Even-Zoharrek argitzen du bere lanaren hasieran ikuspegi polisistemikoak sistema bateko mugimendu garaikideak azalduz, etorkizunean izango diren mugimenduak aurreikusteko aukera ematen duela zenbait kasu nabarmenetan (2010, 23 or.), baina *Papers in Culture Research*eko oinarriari eskainitako

azken ikerlan honetan, faktore horien garapena asmatzeari buruz ari dela, orokorrean haien arteko konbergentzia era zehatzean aurreikusi ezina aitortzen dio metodologiari: “In view of the heterogeneity hypothesis, for any production or consumption event, there is no way to predict the exact trajectory of the interaction between the participating factors” (2010, 23 or.). Even-Zoharrekin ados, konbergentziaren ibilbide zehatza aurreikusteari ezinezkoa baderitzogu ere, une honetan aztergai dugun sistemako faktoreen egoeraren analisi ahalik eta akuratuena egiteari garrantzitsua deritzogu eta horretarako, besteak beste Literaturaren soziologiako beste ikuspegi teoriko batzuk esploratuko ditugu Even-Zoharren Polisistemaren teoriarekin elkarrizketan jarritz. Hartara, datorren azpi-kapituluan alderatuko dugu Polisistemen teoria osagarriak deritzogun beste literatura kritikako ikuspegiekin, bakoitzak eskaintzen dizkigun lanabesak aurkeztuz.

Esaten dugunez, heterogeneotasuna gauzatzen den puntua aztertuko da ikerlan honetan; eta horretarako, zein faktoretan gertatzen den ikusi beharko da. Aurretik, euskal literatura sistemari men eginez osatuak izan direlako aipatu ditugun azterketek instituzioaren faktoreari garrantzia berezia ematen zioten (Kortazar, 2002, 2016), beraz, hemen faktore horren gailentasuna mantentzen den eta, hala bada, zein modutan gertatzen den ikusiko dugu. Even-Zoharren ikerlanean ere, arreta, instituzioaren faktoretik errepertorioaren faktoreari eskaintzera igarotzen da eta polisistema literarioen azterketan ez bezala, instituzioari bere lekua errepertorioaren sorreraren barnean ematen dio eta merkatuarekin elkarrekintzan. Literaturaren globalizazioaren areagotzearen garai honetan (Sapiro, 2010) zenbait kasutan instituzio nazionalaren esanguraren galera gertatzen dela pentsatzea logikoa da gainera (Sapiro, 2003).

Modu horretan, sistema kultural horren barnean sistema literario, batzuen eta besteen arteko kontaktuak garrantzia hartzen du, Even-Zoharren proposamenean ere ikusi dugu hala dela eta sistemen arteko interferentzian eta transferentzian jartzen duela arreta. Eta transferentziaz ari dela, inportantea deritzogu garrantzia ematen diola haren azterketari sistema sozio-semiotiko baten egoera ezagutzeko:

To sum up, an adequate study of transfer in the context of repertoire making cannot stop at comparing transferred items with their sources, or at analyzing their nature and the processes of adaptation they enter in a target system. What need be studied is the complex network of relations between the state of the receptive system, the nature of the transference activity (e.g.,

whether it is if the “permanent flow” type, or the “deliberately engaged” type), and the relations between power and market, with a special attention to the activity of the makers of repertoire who are at the same time agents of transfer (2010, 76 or.).

Hortaz, lan honetan ere merkatu transnazionalean gertatzen ari diren aldaketei erreparatuko diegu, bereziki errepertorioaren faktoreari atxikita eta euskal sistema literarioan zein isla duten eta zein bidetatik transferitzen diren itemak nahiz instituzioaren eragina zein aldetara mugatzen den ikusi beharko dugu; eta horretarako, faktoreen garrantziaren mailakatzea proposatuko dugu.

2. Kapituluua. Literaturaren soziologiaren berrikuspen bibliografikoa eta hura problematizatzeko kanpo- kritikak

Gure ikerketarako Literaturaren soziologia aplikatzea erabaki dugula justifikatu dugu I. atal honetako lehen kapituluan eta Literaturaren soziologiaren prisma zehatz bat baliatzearen hautua ere arrazoitu dugu. Orain hasten den atal honetan, lehen kapituluan aipatutako metodologia horren indarguneak nabarmenduz eta ahultasunak deritzegunak azalaraziz, haren hutsuneak betetzeko proposatzen ditugun aldaketak azalduko ditugu. Hartara, Literaturaren soziologiaren baitako beste joera batzuek Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoriari zein ekarpen egin diezaioketen eztabaidatuko dugu. Era berean, Literaturaren soziologiatik kanpo dauden literaturaren azterketa kritikorako beste metodologia batzuk baliatuko dira: Literatura konparatuaren irakaspenak baliatuko ditugu, besteak beste.

Beste alde batetik, atal honetan erabiliko diren Literaturaren Soziologiaren teoriak Even-Zoharren lanarekin bateragarriak izanda, antzeko fenomenoak deskribatzeko batzuek eta besteek baliatzen duten nomenklatura desberdina da, guztiek ere ñabardurak txertatzen dituztelako. Hala ere, Even-Zoharren teoria Pierre Bourdieurenarekin edo Gisèle Sapirorenarekin erkatzean, ikerlari bakoitzak eskainitako kasuan kasuko hiztegia erabiliko dugu, adibide guztietan Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoriako terminoak aplikatzeak sor ditzakeen ulermen arazoak aitortzen ditugulako eta egin nahi diren konparaketetan, jatorrizko ikerlarien ñabardurak azaltzea beharrezkoa deritzogunez, horretarako erabilgarria jotzen dugu jatorrizko hitzak mantentzea. Alta bada, tesiaren 2. eta 3. ataletan, berariaz beste teoria batzuk erabiltzen ditugunean ez beste kasu guztietan, Polisistemen teoriako terminologia mantentzen ahaleginduko gara.

Horren harira, aurrerantzean Literaturaren soziologiaren inguruko hainbat kontzeptu esplikatuko ditugunez, iruditzen zaigu aurrerago nahasmenduak sor daitezkeela zenbait kontzepturekin eta Literaturaren soziologiaren baitako beste metodologia batzuk erabili behar ditugula aurreratzean, argibide batzuk ematea komenigarria dela. Literaturaren soziologiaz ari garenean, ikerlariak bi metodo mota ulertzen dituzte: metodo kualitatiboa jarraitzen dutenak eta metodo kuantitatiboa jarraitzen dutenak. Are, esango genuke soziologiaren eremuaren baitan eta orokorrean, Gizarte Zientzien baitan, teknika kuantitatibo eta kualitatiboen

egokitasunaren inguruko eztabaida kontu orokortua dela. Francisco Alvira Martín soziologoak modu honetan laburbiltzen du bi teknika horien arteko aldea: “en el lado de las técnicas de investigación, la dicotomía se plantea igual de radicalmente entre encuesta / experimentación / datos estadísticos, de una parte, y observación participante / historias de vida / entrevista, de otra” (Alvira Martín, 1983, 54 or.). Elena Jorgek Gizarte-Zientzien izaerari esleitzen dio debate eternal horren agerpena, are gehiago soziologiaren kasuan, zeina diziplina zientifiko honen hasieratik bertatik presente izan baita:

La aplicación del método científico al análisis social, desde la perspectiva cuantitativa, supone la asunción de ciertos modelos matemáticos y un lenguaje axiomático generalizados como elementos de comunicación y validez científica. Ello confiere legitimidad y estatuto científico a la sociología, lo que a su vez valida toda su práctica científica. Así, si en origen, la preocupación por el método está íntimamente ligada a la necesidad de justificación de un determinado contexto social, del mismo modo metodología y teoría se encuentran íntimamente unidas. Por ello, el problema que aquí se plantea es la insuficiencia o no del tratamiento matemático en el análisis social para abarcar toda su complejidad y riqueza. Los fenómenos sociales, a diferencia de los naturales, hacen referencia y son fruto de procesos de *autoconciencia* y reflexión, en los que participa tanto el investigador como el investigado, formando parte de un todo vivo que se recrea constantemente, fruto de estos procesos de interacción consciente. Todos estos aspectos son susceptibles de tratamiento matemático, la cuestión es si, a partir de él, puede recogerse toda la *multidimensionalidad* y complejidad de los fenómenos sociales, debido a su particular idiosincrasia, no comparable a la de ningún otro objeto de estudio. La riqueza, complejidad y la heterogeneidad epistemológica que lo caracterizan, no puede abarcarse ni se agota con la simple emulación del modelo metodológico de las ciencias naturales (Jorge, 2003, 58 or.).

Jorgek, aipatu berri dugun testuan, bi metodologia horien arteko konbinazioa proposatzen du zientzia alor honen konplexutasun osoa barne hartzeko. Ikerlariak aniztasun epistemologikoa egotzen dio soziologiari eta horren ondorioz, aipatu ditugun bi metodologia horien arteko banaketa ere bai. Hortaz, metodologia errealista deritzonaren barnean, zeinak ikergaiaren aniztasun epistemologikoa gainditzeko proposatzen duen, epistemologia bakarraren alde egingo du, aurrekoak baino zabalagoa baita; eta hortik, metodologia zabal baten barnean hartuko ditu bi alderdiak: kualitatiboa eta kuantitatiboa:

Este planteamiento supone un nuevo punto de partida que sustituye dos concepciones estrechas y enfrentadas de la realidad social por una más abierta aunque comprometida y difícil de abordar metodológicamente. Ello conlleva una concepción de la realidad social, como una realidad compleja y multidimensional; la epistemología de lo social, es una epistemología de la complejidad. Es decir, la esencia y naturaleza de lo social es su complejidad, y no tanto sus aspectos y manifestaciones concretas y mensurables, de un lado, y la significación latente de la acción social, de otro. Como decimos, un planteamiento tal elimina la posibilidad de una

epistemología dividida y una dualidad metodológica que pretende resolverse al fin con una síntesis instrumental de ambas perspectivas (Jorge, 2003, 62 or.).

Alvira Martín ere, nahiz eta guk hemengo lana osatzeko beharrezkoa ez dugun sakontasunez aztertzen saiatzen den bi metodologia horien arteko antzekotasun eta desberdintasunak, ondorio berera iristen da:

no hay por qué elegir entre los dos paradigmas: atributos que se dice definen los dos paradigmas: “todos los atributos que se dice definen los dos paradigmas son lógicamente independientes. Del mismo modo que los métodos no están relacionados de un modo lógico con ninguno de los atributos de los paradigmas, así éstos relacionados lógicamente entre sí... Baste decir que no hay nada que el investigador, excepto quizá la tradición, mezcle y empareje los atributos de los dos paradigmas para lograr la combinación que sea más apropiada al problema de investigación y situación a mano.” Además, ambos métodos y perspectivas no son contrapuestos, sino complementarios [...]. “La ciencia depende del conocimiento cualitativo de sentido común y como mucho va más allá de este, pero no lo sustituye” (Alvira Martín, 1983, 74 or.).

Lehen ikuspegi horren baitan ulertuko genuke Itamar Even-Zoharren proposamena, kulturaren semiotikatik eratorritako proposamena izanagatik, kulturaren ulermenera bideratzen baita irakasle israeldarraren teoria; are, irakasleak berak aipatzen du Polisistemen teoriarekin deskribatzen diren fenomenoak kuantifikatzearen zailtasuna (1978, 55 or.). Era berean sailkatzen ahal ditugu Pierre Bourdieuren edo Gisèle Sapiroren lanak, soziologia kualitatiboaren baitan. Oso bereziki Bourdieuren kasuan, zeina Even-Zoharren eta Sapiroren aldean, Tel Aviveko unibertsitatean filosofiaren inguruko hezkuntza jaso duten (Sapiro et al., 2017), ofizioz soziologoa zen eta bere jardunaren izaeraz hausnartu eta idatzi zuen (Sapiro, 2000, 2003). Haren lanetan metodologia kualitatiboaren gailentasuna badela argudiatu izan bada ere, berak tresna kualitatibo eta kuantitatiboaren arteko dualtasun hori ezeztatu eta bien arteko konbinazioaren alde egiten du, bitartasuna gainditzeko (Rosa, 2009).

Guk, Bourdieuren joerari jarraiki, Itamar Even-Zoharren proposamen teorikoa osatzeko beharra dakusagu. Baina horretarako, metodo kuantitatiboaren eta kualitatiboaren arteko desberdinketan oinarritu beharrean, kuantifikazioaren beharra nahiz kritika literarioaren beste joera batzuk ere kontuan izatearen nahitaezkotasuna ikusten ditugu; eta hasten den kapitulu honetan azalduko dugu.

Itamar Even-Zoharren Polisistemen teorian, haren fundatzaileak ongi adierazten duen moduan, kulturaren aldaketaren prozesuak aztertzea da egitekoa, ez ordea,

haien eboluzio gradua kalkulatzeko. Eta gainera, orokorrean, kulturaren etengabe gertatzen diren aldaketak ikuskatzean, haien mailakatzeko bat osatzea beharrezkoa omen da (Even-Zohar, 1978, 29 or.). Horretarako, preseski, metodo kuantitatiboa lagungarria izan daiteke; baita metodo konparatiboa ere: baiki, beste sistema kultural batzuetako gertakariak ezagutzea interesgarria izan daiteke euskal sistema kulturean eta ondorioz, literarioan, indarrean diren mugimenduak ere identifikatu ahal izateko. Hartara, ikerketa-lan honetan soziologia kualitatiboa baliatuko da ikerketa murrizteko; hau da, euskal literaturaren esparrua zein den eta eremuko zein atal aztertuko diren identifikatzeko. Bestalde, eremu kulturala, zein literarioa, esparru zabalak izanik, Even-Zoharrek polisistemaren baitakoak direla zehazten dituen atalen artean baheketa egitea beharrezkoa da, ikerketa barne hartu ezinezkoa bilakatu daitekeelako bestela, Even-Zoharrek honela definitzen baitu dagoeneko 1990eko *Polysystem theory* lanean haren metodologia:

Polysystem theory—under whatever formulation —eventually strives to account for larger complexes than literature. However, “literature” is neither “deserted” nor “liquidated” by such a procedure. On the contrary, it is given the opportunity to break out of the corner into which it had been pushed (sometimes with all good intentions) by our relatively recent tradition. Literature is thus conceived of not as an isolated activity in society, regulated by laws exclusively (and inherently) different from all the rest of the human activities, but as an integral—often central and very powerful—factor among the latter (1990, 2 or.).

Era berean, lan honetan genioenez, “Polisistema literarioa gizarteko beste sistema semiotikoekin kontaktuan denez, gizarte batean izandako gertaerek polisistema literarioan eragina izan dezakete[la, eta hartara], epe jakin bateko sistema literarioko aldaketak identifikatzeko, beraz, gizarte horretako aldaketa esanguratsuei erreparatu beharko zaie[la], izan duten isla identifikatzeko”. Horrek, zer esanik ez, ikerketa ikerketa honen zientzia-eremua gainditzea dakar eta hori saihesteko, Even-Zoharrek formulatutako Polisistemaren eskeman agertzen diren eragile-literarioen kuantifikazioa egingo dugu, euskal sistema literarioan duten pisu erlatiboa neurtzeko eta haien garrantziaren arabera, elementuok mailakatzeko. Beraz, metodo kualitatiboa eta kuantitatiboa konbinatuko ditugu euskal sistema literarioa definitzeko. Hartara, euskal sistema literarioaren azken hogeitako urteotako garapena ulertu nahi dugu.

Polisistemaren teoria, izenak berak adierazten duenez, teoria bat da Karl Popper-en zentzuan ulertzen badugu:

Las teorías científicas son enunciados universales: son, como todas las representaciones, sistemas de signos o símbolos. Por ello, no creo que sirva de gran cosa expresar la diferencia entre teorías universales y enunciados mientras que las teorías son *meramente* fórmulas simbólicas o esquemas simbólicos: pues exactamente lo mismo puede decirse hasta de los enunciados más “concretos”. Las teorías son redes que lanzamos para expresar aquello que llamamos “el mundo”: para racionalizarlo, explicarlo y dominarlo (Popper, 1994, 57 or.).

Beraz, ez dugu lan hau teoria hori egiaztatzeke saiakera gisa planteatzen, aitzitik, Popper-ekin ados, hura kontrastatzeko eta zenbait aspektu eremu jakin batetara egokitzeko abagune gisa ulertu nahi dugu. Hemen baliatuko ditugun metodologia kualitatiboa eta bereziki, kuantitatiboa, ez ditugu teoriaren frogatzat hartzen, beraz; Popperen ikerketa zientifikoaren logika lanean zientzialariaren lana teoriak proposatu eta haiek kontrastatzean oinarritzen dela aipatzen da (1994, 30 or.). Horretarako, Popperrek planteatzen du zientzialariak enuntziatuak proposatzen dituela eta gero, pausuz pausu kontrastatzen dituela. Zientzia esperimentalen kasuan, pausu horiek obserbazioa edo esperimentuak (1994, 102 or.) izanik. Even-Zoharren teoriaren izaera emanik, zientzia enpirikoen barnean kokatzen du irakasleak bere lana:

This notion, however, lies at the base of our PS hypothesis. Its merit lies not only in the possibility of integrating history (both synchrony and diachrony) into poetics (and the semiotics of culture) and preventing both the theoretically and empirically intolerable transformation of a historical object into a series of a-historical occurrences (Even-Zohar, 1978, 29 or.).

Hartara, filosofo austriarraren zientzia enpirikoaren barnean kokatzen ahal dugu haren ikuspegia, haren postulatuak neurgarriak direlako. Izan ere, teoria gisa, Popperrekin ados, Polisistemen teoria potentzialki faltsutu egin daiteke, hots, kontrastatu egin daiteke:

El empleo que hago de los términos “objetivo” y “subjetivo” no es muy distinto del kantiano. Kant utiliza la palabra “objetivo” para indicar que el conocimiento científico ha de ser *justificable*, independientemente de los caprichos de nadie: una justificación es “objetiva” si en principio puede ser contrastada y comprendida por cualquier persona... . Ahora bien; yo mantengo que las teorías científicas no son nunca enteramente justificables o verificables, pero que son, no obstante, contrastables. Diré, por tanto, que la *objetividad* de los enunciados científicos descansa en el hecho de que pueden *contrastarse intersubjetivamente* (Popper, 1994, 43 or.).

Bere aldetik, Patxi Juaristi soziologoak *Gizarte ikerketarako teknikak. Teoria eta adibideak* (2003) lanean metodologia kuantitatiboa eta kualitatiboa aurrera eramateko hainbat tresna zerrendatu eta azaltzen ditu euskal domeinuari aplikatuta. Guretzat funtsezkoa izango da haren ikuspegia, funtsarekin ados, forman ere haren

metodologia euskal literatura aztertzeko dagoeneko baliatua izan delako, besteak beste Idurre Alonsoren doktore-tesian. Gainera, Juaristik bi metodo horien azalpena egitean, haien arteko dualitatea gainditzearen alde egiten du eta metodo bat edo beste hautatu beharrean, horietatik eratorritako ikerketa-bideak formulatzen ditu:

Gizarte Zientzietako tekniken banaketaren aurka egoteko bigarren arrazoia da, Gizarte Zientzietan erabiltzen diren ikerketa teknika batzuk ezin direla era errazean teknika kualitatiboan eta kuantitatiboan artean sailkatu; hain zuzen ere, alde kualitatiboak eta kuantitatiboak dituztelako. Gauzak horrela, erabilgarriagoa da, gure ustez, Gizarte Ikerketarako Tekniken sailkapena informazioa biltzeko erabiltzen duten bidearen arabera egitea; bestela esanda, teknikak ematen dituzten pausoen eta erabiltzen dituzten estrategien arabera sailkatzea (2003, 14 or.).

Hartara, lau era zerrendatzen ditu Gizarte Zientzien ikerketak gauzatzeko: lehena, gizakien bizitzan parte-hartuz euren portaerak, jarrerak... sortu eta manipulatzeko; bigarrena, gizakiei euren portaera eta jarrerari buruz modu kontrolatu eta sistematikoan galdetzea; hirugarrena, gizakien jarrera edota portaeretan parte-hartu gabe, horiek behatzea eta azkena, beste batzuek bildutako materialak azterzea. Guk hemen, ikusiko denez, bi bide hautatu ditugu lau horietatik: galdeketa eta beste ikerlarien datu-baseen azterketa. Alboratu gabe Joan Mari Torrealdaireren *Euskal kultura gaur: liburuaren mundua* (1997) ikerketa, Juaristik nabarmenduriko soziologiaren tresna horiek euskal liburuaren industriari aplikatzen aitzindaria izan zena inkestak eta hemeroteca baliatuz eta hemen garatuko dugun ikerketarako analisi-segmentuak identifikatzeko baliatuko duguna.

Alderdi epistemologiko horiek kontuan izanik, esan daiteke Even-Zoharren teoriak, bere interpretazio ugarietan, sarritan balio axiologiko bat hartu duela eta haren bidez, fenomeno literarioen deskribapenetik harago, haiei buruzko balio-judizioak eman dira eta Even-Zoharrek berak, ikuspegi hori gaitzesten du (Even-Zohar, 1978, 28 or.). Dena den, nahasmen hori teoriaren izaeraren beraren ondorio izan daiteke; izan ere, aurreko orrialdeetan adierazi dugun bezala, literatura zientziaren epistemologia baliatzen du, analisiaren eredu teorikoan oinarritzen den heinean, baina ez du horretarako metodologiarik eskaintzen. Bere lanaren berrikuspenetan, Even-Zoharrek literatura prozesuetan esku hartzen duten faktoreak identifikatzen jardun badu, kontua da, ez duela horien eragina kuantifikatu eta ez duela egiaztagiririk aurkeztu hori egitea ahalbidetzen duten tresnak garatzeko. Haatik, bere ikasketen bigarren fase batean (*Papers in Culture Research*), faktore batzuek besteengan duten eraginean elkarguneak identifikatzea proposatu du; hala

nola, *gatekeeperren* identifikazioarekin, besteak beste. Kontua da, aldez aurreko proposamenetan bezala, proposamenaren izaera epistemologikoak eta metodologia empirikora itzultzeko opakotasunak ez dutela eraginik baieztapen horiekin batera datu neurgarriak lortzeak duen garrantzian. Hori dela eta, ikerketa honen ildotik, María Inés Arrizabalaga ikertzaileak bere zalantzak azaldu ditu fenomeno sozialak azaltzeko teoriari dagokionez, Zientzia Gogor deritzenei aplikatutako ereduetan oinarrituta. Lehenik, barne-antolaketaren teoriari dagokionez (Hermans, 1999), Even-Zoharren postulatuarekin alderatzen du eta haren bilakaera aldarrikatzen du:

La auto-organización que caracteriza el momento de criticalidad restituye, por un lado y en forma momentánea, la sistemicidad y crea, por otro, nuevas condiciones para definir el concepto de modelo aplicado al sistema, sobre todo si se lo relaciona con casos de estudio en las Ciencias Sociales. De hecho, es éste el punto álgido para una convergencia sin conflictos entre la Teoría de Polisistemas y los aportes de Bak y Kampmann Walther: el momento de criticalidad auto-organizada en los sistemas, que ocurre entre la aparición del caos y el devenir de la catástrofe, genera condiciones a partir de las cuales tanto la modelización como la predicción de los fenómenos se hace muy frágil (cf. “complejidad” y “contingencia”, en Bak 8-9). Esto conlleva problemas en el ámbito de las Ciencias Duras: ¿cómo es que un modelo en las Duras no permite la predicción? Y, por consiguiente, esto exige modificar la manera en que entendemos el “ser” mismo del modelo, su ontología, en las Ciencias Duras, específicamente la Biología y la Física.

Por el contrario, si nuestra concepción de la ontología del modelo continuara por el carril tradicional – es decir: un modelo es un constructo que revela la predictibilidad del fenómeno – ello resultaría sumamente conflictivo en las Ciencias Sociales: ¿puede “encorsetarse” un fenómeno social – para el caso, el estudio de la producción, la circulación y el consumo de literatura traducida – en un modelo? Esta segunda pregunta es espinosa y nos retrotrae a las críticas a la Teoría de Polisistemas de Weissbrod y Hermans, quienes colocan en la mira el determinismo del modelo polisistémico (Arrizabalaga, d.g.).

Bere aipuan adierazten duenez, Polisistemen teoriak dimentsio ontologikoa eta doktrinala ditu. Aipatutako ikertzaileak honako kritika hauek egiten ditu, Polisistemen teoriaren oinarriari lotuak:

El estudio de la traducción se convierte en el estudio de la historia cultural: Al apartarse de los propósitos de trabajo de la tradición lingüística-formalista, la TP se presenta como una teoría para comprender fenómenos culturales en general, y Even-Zohar, antes que traductólogo, puede ser considerado un semiótico de la cultura.

El uso de oposiciones binarias conduce a explicaciones altamente estructuradas de sistemas altamente estructurados: Como hemos expuesto, las oposiciones corresponden a centro / periferia, lo canónico / no canónico, actividades secundarias / primarias (a las que sumamos nuestro par selectividad / exclusión, relativo al lugar de los productos de traducción frente al repertorio y las normas vigentes).

Los estudios polisistémicos son abstractos y despersonalizados y corren el riesgo de volverse deterministas. Creemos que ésta es una curiosa afirmación, ya que la TP, que comparte una

raíz común con el Estructuralismo francés, se aparta de esa tendencia precisamente por exceder la concepción del texto en sentido inmanente, y procurar explicaciones para la producción, la circulación y el consumo de las traducciones contenidas en sistemas, a modo de nichos sociales.

Los estudios polisistémicos se basan en una lógica objetivista que interpreta prácticas predeterminadas por sus resultados: Este punto deriva de los dos inmediatamente anteriores y sacude los principios de funcionamiento de todo modelo sistémico en ET, problematizando la estructura misma del modelo (Arrizabalaga, 2007)

Funtsean, bai ikertzaile horrek egindako kritikek, bai Polisistemen teoriaren oinarriak berak, Zientzia Gogorren tresna metodologikoetatik edaten dute eta Arrizabalagaren terminologiarekin jarraitzeagatik, baita horien eredu teorikoetatik ere. Hemen aurkezten ari garen ikerketaren kasuan, bat etor gaitezke aurreko ikerlariak testuinguru sozial eta naturaletako eredu zientifikoen baliozkotasunari buruz egindako planteamenduarekin, baina Arrizabalagak egindako ekarpenekin ez bezala, eredu generikoaren planoan kokatzen baitira, gurea sistema literario jakin batean eta aldi jakin batean gertatutako fenomeno batzuen ulermena hobetzean zedarrituko da eta, horretarako, beste Zientzia Sozial batzuen ekarpena ere erabiliko dugu. Horri dagokionez, Arrizabalagaren (d.g., 2007) hitzak berreskuratuko ditugu: Polisistemen teoria dagozkion fenomenoak azaltzeko logika bitarrear oinarritzen da, besteak beste, zentroaren eta periferiaren arteko binarismoa aipatuz. Hurrengo kapituluetan, aldiz, bi posizio horietara murriztu ezin den sistema baten egitura bereizten saiatuko gara; izan ere, polisistemen gainjartzea azalduz, egitura hori konpontzen du Even-Zoharrek; eta gainera baliteke kasu guztietan, are guri dagokigun kasu partikularrean, oraindik zehatzago azaldu ahal izatea gainjartze horren jatorria.

Theo Hermansek, *Translation in Systems* (1999) liburuan, Arrizabalagak laburtutako arrazoiez gain, gure ikerketan aplikatzea garrantzitsutzat jotzen ditugun beste batzuk azaltzen ditu (1999, 117-118 or.):

Polisistemen teoria testu-zentrista eta objektibista dela dio: bi arrazoi aipatzen ditu Theo Hermansek hori justifikatzeko. Bata da Polisistemen teoria kultur sistemen gizarteratzeaz jabetzen dela, baina praktikan arreta gutxi eskaintzen diela zaindu beharreko benetako interes politiko eta sozialei. Ereduak eta erreperitorioak azpimarratu arren, Polisistemen teoria testuari erabat lotuta dago. Hermansek gehitzen du literatura eta kultura, oro har, gatazka-leku gisa deskribatzen direla Even-Zoharren lanean, baina jokoan dagoena ikusezina da eta borroka lehia-arau eta

-ereduek egiten dute, emaitzarekin zerbait irabazi edo gal dezaketen norbanakoen edo kolektiboen orde. Ondorioz, Hermansentzat aldaketa- eta inbertsio-prozesuak autopropulsatu eta zikliko bihurtzen dira: zentro kanonizatuak egiten duena egiten du eta inbaditua denean, zentro berri batek eredu erreplikatuak du, dena pilotu automatikoan balego bezala. Hemen proposatzen da Even-Zoharrek dagoeneko erantzun diola arazo honi aipatu dugun azken laneko berrikuspenean faktore efektiboak identifikatzearekin: *intelligentsia*, *gatekeeperrak*, ideia-sortzaileak. Gure lanaren erronka nagusia, horien eragina izendatzea eta mailakatzeko izango da.

Hermansi sortzen zaion beste gatazka ildo beretik dator. Polisistemen teoriak asko inbertitzen du sailkapenetan eta korrelazioetan, baina arau, kontzeptu eta praktika kolektiboei buruz espekulatzea saihesten du. Horren ondorioz, deskripzioa eta azalpena espazio berean bizi dira, izan ere, Hermansek polisisteman gertatzen diren aldaketen arrazoia identifikatzeko borondaterik eza egotzen dio teoriari eta horrek, ikertzaileak egitura abstraktu eta aldaketa ebolutibo gisa deskribatzen duena elkar determinatzerara eramaten [omen] du.

Azkenik, determinismoa, Even-Zoharren eta sistemen teoriari egotzitako kritikarik ohikoena, ere aipatzen du Hermansek. Binarismoek logika objektibistatik ihes egitea zailtzen omen dute: izan ere, Hermansentzat sistemari dinamismo historikoa ematen dion oposizio bakarra, lehen mailakoak versus bigarren mailakoak diren eredu eta jarduerena, problematikoa da. Haren ustez, logika objektibista batean oinarritzen da. Eta horren ondorioa da logika horrek egoera aldakorrak eta lehia-praktikak interpretatzen ditu[ela], emaitzak aurrez zehaztu dituen aldetik. Beste oposizio ezagunak, “Zentroa versus periferia” eta “kanonikoa versus ez kanonikoa”, Hermansentzat, printzipioz behintzat, sistemako aktoreen adierazpenetatik eta ekoizpen- eta banaketa-bitartekoen gainean duten kontrolatik ondorioztatzen dira. Determinismo horren ondorioz, aurkakotasuna ikertzailearen profetia auto-betearen antzekoa da” Hermansentzat eta adibidea jartzen du: “[jarduera] primarioa, hau da, berritzailea, atzera begirakoaren [bidez aztertzearen] onurak aukera ematen digu atzera begira lehen mailako etiketa jartzeko”.

Hermansek dioenez, bitartasunean oinarritzen ez diren kontzeptuen azterketa zaildu egiten da. Polisistemen teoriak eragiten dituen oposizio bitarren patroiek eta eremu konplexuago bat aztertzen denean horiek biderkatzeak, aldi berean oso

egituratuta agertzen diren sistemen azalpen oso egituratuak ematen dituzte. Ilusio optikoa da eta metodoaren egituraketak objektuaren egituraketa eragiten du. Beste era batera esanda, metodoak sortzen duen koadro korapilatsua ez da soilik bere sorkuntza, aldi berean murriztailea da egitura dualak eta aurkakotasunak izan ezik, ezer bereizteko. Eta horrela, zaildu egiten da ikasketa-eremua mugatzea: izan ere, sistema literarioak beste hainbat sistema literariorekin harremanetan diren egoeran, egitura poliedrikoak sortzen dira eta beraz, horiek ulertzeko beste tresna batzuk beharrezkoak bilakatzen dira.

Gure azterlanean, eragileen alderdi erlazional hori *gatekeeperen* eta eskualdeko polisistema zehatz baten jardunera bideratuko dugu; izan ere, sarreran aurreratu dugunez, errepertorioaren aldaketaren planoarekin lotura estua duen faktorea da eta Even-Zoharrek arreta berezia eskaintzen dio bere azken liburukian. Horretarako, Gisèle Sapiroren sare-soziologikoen analisia eskura dauden Humanitate Digitalen tresnarik xumeenarekin, datu-baseekin, konbinatuko dugu. Era berean, ulertu beharko litzateke, metodo kuantitatiboa gehitzeak ez duela esan nahi inola ere sistemen edo faktoreen arteko harremanak kuantifikatu behar direnik, baina aurrerago hemen erakutsiko dugunez, sistemako elementuen kuantifikazioak faktoreen funtzionamenduan duen eragina ulertzen lagun diezaguke. Gainera, horrek bitartasuna gainditzea ere ahalbidetuko liguke, polisistemaren multi-polaritatea frogatzen delako. Eta azkenik, eta aurrekoarekin lotua, determinismoa egozten zaio haren lanari; fenomenoaren arrazoiak kausitu nahirik eza. Iruditzen zaigu *Papers in Culture Research* lanean *gatekeeperrak* eta *eredu sortzaileak* bezalako proposamenekin pentsalari israeldarra saiatu dela esparru soziala eta kulturala lotzen eta hemen, bide beretik jarraituko dugu, elementu horiek euskal literaturari zertan zaizkion aplikagarriak identifikatzeko.

Beste alde batetik, proposamen metodologiko honekin Polisistemen teoriaren aplikazioak sarri eragin izan duen ikuspegi axiologikoa, Even-Zoharrek berak gaitzetsitakoa, saihestea nahi genuke. Izan ere, bere aldetik eta nahiz eta Hermansek ere planteatutakoarekin ados, Arrizabalagaren zalantza nagusia abstrakzioa da. Hermansek bezala, determinismoa ere egozten dio lanari, baina kritika epistemologiko nagusia lanaren despertsonalizazioarena da. Arrizabalagaren ustez, polisistemen proposamenaren orokortasunak ezinezkoa egiten du haren ondorioak

frogatzea. Horretarako, hemen dagoeneko azaldua berreskuratuko dugu, euskal literatura sistemaren XXI. mendeko fenomenorik nagusienak identifikatuko ditugu sistemaren kuantifikazioaren bitartez. Gure ustez, beste teoria literario-soziologiko batzuekin elkarrekintzan eginik, egitura polisistemikoa frogatzea posible da.

2.1. Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren Literaturaren soziologiaren proposamenak erkatzea

Even-Zoharrek bere Polisistemen teoria azaltzen duenean, errusiar formalistekiko eta estrukturalistekiko oinordetza aldarrikatzen duela esan dugu sarrerako atalean. Hori horrela, soziologo estrukturalista den Pierre Bourdieu ere aipatzen du bere erreferente gisa¹⁵. Even-Zoharrek, 1990eko *Polysystem studies* lanetik aurrera onartzen ditu Pierre Bourdieuren eta bere lanaren arteko antzekotasunak:

But a far more convincing and striking case is the fascinating work of Pierre Bourdieu and several of his collaborators, who, without any real connection to Dynamic Structuralism (Functionalism) or Formalism, have arrived at many similar conclusions, in some areas superior, to my mind, to both the Russian Formalism and later developments (including my own) (1990, 3 or.).

Pierre Bourdieuren eragina onartzeaz gain, xehe-xehe adierazten du zein alderditan egiten duten bat bien ikerketek, sistemaren kontzepzioa gainerako antzekotasunen oinarrian jarritz:

In Ejxenbaum's actual view, the "literary system" thus comprises a much larger range of occurrences/factors than is normally accepted in standard literary studies. For him, there was no sense in speaking about the famous "extrinsic" and "intrinsic" aspects in the primitive sense propounded by Wellek (who unfortunately never fully cared to study Russian Formalism). In this sense, as I have proposed at the Colloque International Ejxenbaum, Ejxenbaum actually developed a view very close to Bourdieu's *champs littéraire*, i.e., literature as an aggregate of

¹⁵ Ikus. Gisèle Sapiro, Venturini eta Gerbaudok eginiko elkarrizketan, bere iturri teorikoen inguruan esaten duena; Itamar Even-Zoharren eragina azpimarratuz Pierre Bourdieuren soziologiara gerturatzeko:

Even-Zohar había introducido la sociología de Bourdieu en nuestro programa, y como era francesa, me incorporó al proyecto de traducción de una selección de sus textos que no prosperó, pero del que aprendí mucho... Mi disertación para el "Master of Arts", dirigido por Even-Zohar, se centró en el rol de los escritores franceses en la construcción de la memoria inmediata al período de la ocupación, a través de la prensa semanal político-literaria; allí combiné el concepto de imagen de sí de una cultura de Iuri Lotman, con el de campo intelectual de Bourdieu. Even-Zohar me había puesto en contacto con Bourdieu durante una estancia de investigación que hice en París para examinar esas revistas (Sapiro, Venturini eta Gerbaudo, 2017).

activities, which in terms of systemic relations behaves as a whole, although each separate activity among these (or any part thereof) may at the same time participate in some other whole, yet be governed there by different rules and correlated with different factors. It is the laws of the specific “system” (the aggregate of activities for which systemicity can be hypothesized) which can explain its nature and behavior. Therefore, the “production of texts” does not simply equal “the production of anything else,” the same holding for the rest of the factors involved. Writers, literary journals, literary criticism (in the restricted sense) are all literary factors. And there is no way to determine beforehand for any given period what activity among these is “the” literary par excellence (1990, 30 or.).

1990eko lanean hasi eta 2010. urtean argitaratutako *Papers in Culture Research* ikerlanean jarraituko du bide bera.

Era berean, Díaz Martínezek ere, bere *Teorías sistémicas de la literatura, polisistema, campo, semiótica del texto y sistemas integrados* doktore-tesian, sistema-pentsamenduarekin lotzen du Pierre Bourdieu, haren lanari irakurketa berria emanez eta Pierre Bourdieuren eta Even-Zoharren arteko loturari azalpen berritua emanez:

Se conoce por *teoría de sistemas, Teoría General de Sistemas o pensamiento sistémico* a una serie de hipótesis sobre el funcionamiento de organizaciones tan diversas como puedan ser un ecosistema, un sistema informático de computación, organismos biológicos “individuales” o sociedades humanas, entre otras. En conjunto, esta secuela de pensamiento representa uno de los paradigmas científicos más exitosos de la pasada centuria... . Algunas de las teorías asimilables a los modos de pensamiento sistémico serían la poética de social dialógica de Bajtín, la semiótica de Lotman, la cibercultura de P. Lévy, la sociocrítica de E. Cros y la TPS de Even-Zohar [...]. En el caso de Lotman es posible establecer relación filogenética entre sus planteamientos y los de *sistemas complejos*... . No sucede así en Even-Zohar, cuya noción de sistema proviene del formalismo ruso y el estructuralismo checo, o en el caso de Bourdieu, quien hereda del estructuralismo francés la lógica relacional y de la crítica marxista el sentido histórico de las estructuras. No obstante, el desarrollo de ambas teorías, coincide en el tiempo con el auge de las teorías sistémicas, por lo que no podemos descartar que se hayan producido algunas transferencias. Sea como fuere, creemos que se hallan suficientes puntos en común entre estos autores y el paradigma de sistemas complejo, lo que avala su puesta en relación (Díaz, Martínez, 2014, 183 or.).

Horrela, Díaz Martínezek sistema-pentsamenduaren ezaugarriak zerrendatzen ditu (2014, 185-187 or.) eta haiekin lotzen ditu Pierre Bourdieuren eta Even-Zoharren proposamenen zenbait atal.

Hori aurkezteko, Even-Zoharrek bere lanetan egin bezala, Díaz Martínezek ere Pierre Bourdieuren eta Even-Zoharren arteko antzekotasunak errepasatzen ditu, honako kontzeptuok nabarmenduz: sistema-pentsamendua, ikuspegi zientifikoa, bertikaltasuna, biziraupena, diakronia eta sinkronia, ikerketaren helburua, *habitusaren* nozioa, instituzioaren eta merkatuaren arteko talka, autonomiaren eta

heteronomiaren arteko desberdintasuna, dominazioaren eta dominatuaren arteko harremana.

Gainera, Díaz Martínezek bere tesian justifikatu egiten du Pierre Bourdieuren eta Even-Zoharren arteko harremana: batetik, erakutsi bezala, sistema-pentsamenduaren baitan kokatzen dituelako bi teoriak; eta bestetik, ikerketaren interesa literatura munduaren egituraketa analizatzea izateagatik elkartzen ditu bi ikerlarion proposamenak. Díaz Martínezek, horrela, hainbat ezaugarri komun identifikatzen ditu bi ikerketa-lerroen artean eta antzekotasunak nabarmentzeaz gain, proposamenak konparatu eta azaltzen ditu. Ikerlariak, beste batzuek egin moduan (Franco Moretti, 2015; Sapiro, 2010, 2016b, 2020), bi lanok literaturaren alderdi zehatz bat esploratzeko baliatzen ditu: sistema teorien bitartez literaturaren izaera eta funtzionamendua ulertzea. Guretzako, bi ikerlarion proposamenak ere konparagarriak direla eztabaidatu dugu aurreko orrialdeotan; batetik, bi proposamenen antzekotasunagatik Bourdieuren teoria ulertzeak Even-Zoharren teoriako kontzeptuen gaineko ezagutzan sakontzen laguntzen digulako; eta bestetik, Even-Zoharren proposamenean identifikatu ditugun arazo batzuei erantzuten lagun diezagukeelako.

Ezaugarri komun garrantzitsuetako bat ikerketaren izaeran kokatuko genuke. Díaz Martínezek dagoeneko nabarmentzen du Even-Zoharrek eta Bourdieuk bat egiten dutela beren lanaren zientifikotasuna zaintzen dutenean:

Su investigación resulta en un posicionamiento crítico y ciertamente polémico respecto a los modos de hacer o entender la filosofía, la filología, la teoría de la literatura o la sociología. Al comienzo de *Les règles de l'art* (de entre la producción bourdiana, la obra que mayor repercusión ha causado en los estudios literarios), encontramos un *Avant-propos* en el que Bourdieu realiza una diatriba a favor del derecho de las ciencias humanas a intentar un acercamiento científico a la literatura y al arte como objetos de estudio. En ella, critica duramente los prejuicios que existen en el ámbito de las humanidades, en particular en la sociología y en la teoría literaria, acerca de la misma posibilidad de un entendimiento científico de tales objetos que alcance a desvelar sus misterios o *esencia* (2014, 94 or.).

Arestian, Literaturaren soziologiaren metodoen inguruan osatu dugun azalpenean, soziologiaren eta orokorrean, Gizarte-Zientzien inguruan duen ikuspegia, bere esparruen logika laburtuz argudiatzen duela erakutsi dugu eta metodologiaren inguruko eztabaidari erantzuten diola: “[e]sta forma absolutamente

insólita de reflexión conduce a repudiar las pretensiones absolutistas de la objetividad clásica pero sin condenar por ello el relativismo” (Bourdieu, 1992, 311 or.).

Paula Cecilia Rosa soziologoak, bere aldetik, Pierre Bourdieuk metodo kualitatibo eta kuantitatiboaren artean egiten duen erabilera horrek ikerketa sozialen inguruan duen ikuspegiarekin lotzen du.

Las ciencias sociales, según el autor, deben quebrar con el sentido común y los discursos dominantes... . La propuesta es cuestionarse las nociones compartidas y aceptadas por un grupo de pertenencia. Se busca repensar los propios términos con los cuales uno enuncia y por medio de los cuales comprende el mundo social. De este modo, se puede lograr un extrañamiento y así dudar de los que damos por sabido. Ahora bien, el cuestionamiento no solo debe realizarse sobre los conceptos empleados y naturalizados por la propia profesión, es decir, las categorías de entendimiento profesional sino que, además, es necesario poner en cuestión el propio término de profesión ya que este es una construcción social (2009, 2 or.).

Rosak azaltzen duenez, Bourdieuri Gizarte Zientzien baliabideen etengabeko berrikuspina egitea beharrezkoa iruditzen zaio; hartara, haren lan zientifikoaren axiometako bat bilakatu den ezaugarria formulatzen da: erreflexibitatea (Bourdieu, 2004). Datuen bilketa eta haien interpretazioaren gaineko etengabeko zalantza proposatuko ditu praxi zientifiko onaren ezaugarritzat, ahalik eta emaitzarik objektiboenak bilatzeko:

Todo el empeño que he desplegado aquí trataba de destruir, en su principio, estas visiones en espejo. “No reír, no lamentar, no odiar”, decía Spinoza, “sino comprender”, o, mejor aún, necesitar, dar razón. El conocimiento del *modelo* permite comprender cómo puede suceder que los agentes (por lo tanto el autor y el lector de este texto), sean lo que son y hagan lo que hacen (Bourdieu, 1992, 404 or.).

Even-Zoharrek, literaturaren azterketa zientzia gisa katalogatzen du *Polysystem studies* lanari eginiko sarreran; eta hura aurrera eramateko, beste zientzia batzuen kasuan bezala, azterketa gauzatzeko prozeduretan jartzen du enfasia:

The science of literature, a conception without which Dynamic Functionalism is unthinkable, is therefore not an activity whose goal is to observe what certain dominant views (ideologies/set of norms) in society consider to be “literature.” Nor do the different views held by this science necessarily have any effect on any way the norms or views related to the question of what “literature” should be. In short, it is not the task of the science of literature to interfere with whatever anybody in society believes “literature” to be. As in any other discipline, its only interest is to operate in accordance with certain controllable procedures that are currently accepted and acknowledged as “the rules of the game” of this intellectual activity. The main task of the science of literature is therefore not necessarily to interpret texts, or writers, or anything else that is at one period or another considered to be the core of the matter discussed. It is, in other words, neither literary criticism nor philosophy of either literature or life (1990, 3 or.).

Horrela, Even-Zoharrek zientzia literarioaren fundamentua literaturako gertakariak behatzea izatearen alde egiten du. Eta bere zereginik garrantzitsuenak, gertaera horiek zeintzuk diren erabakitzea. Horretan bat dator Bourdieurekin: literatura azterketa etengabe berrikusi behar da. Hartara, bataren eta bestearen ikuspegiak gurutzatuz, ikerketa hau aurrera eramateko bi oinarri ondorioztatu behar ditugu: ikerketa justifikatu beharra eta metodologia kuantitatibo eta kualitatiboaren nahasketa.

Aurrekoari loturik, Even-Zoharrek eta Bourdieuk bat egiten dute Gizarte-Zientzietako ikerketa zientifikoak izan behar dituen helburuekin. Díaz Martínezek, aipatu dugunez, asmatzen du azpimarratzean, funtsean, bi ikerlariek (zientzialaritzat izanik beren burua, bide batez esanda) ikerketa literarioa xede zientifiko egiten dutela eta honako aipamenekin justifikatzen du:

Como vemos, frente a quienes defienden la infabilidad de las esencias literarias y se oponen a cualquier pretensión de análisis científico del arte, Bourdieu cita en primer lugar a Goethe, para quien “a pesar de que el hombre deba suponer la existencia de algo incognoscible, su obligación es intentar conocerlo sin poner límites a su búsqueda”; en segundo lugar, se refiere a la imagen kantiana del conocimiento “como un punto de fuga imaginario al cual la ciencia debe tender. a pesar de no poder nunca alcanzarlo”; y para terminar, contra la acusación de que el análisis científico de la literatura desvirtúa el placer que reporta, añade que “l’analyse scientifique des condition sociales de la production et de la réception de l’œuvre d’art, loin de la réduire ou de la détruire, intensifie l’expérience, littéraire”.

En cuanto a Even-Zohar, desde sus primeros artículos es explícita su intención de realizar un trabajo que se avenga al marco de la ciencia. pero sirva la siguiente cita como su más obvia declaración en este sentido (2014, 114 or.).

Orrialde berdinean, baina lerro batzuk beherago, Even-Zoharren helburua *Polysystem studies* saiotik ateratako hitzokin definitzen du Díaz Martínezek:

I am of course fully aware of the fact that many people have lost interest in “theories,” not only in the field of literature, but also in linguistics and cultural studies in general. Indeed, many people feel that “science” cannot give answers to the burning questions of our precarious existence in the universe. It may well be so; but I find it inconceivable that while all other scientific activities—including most sciences of man—are still required to pursue the goals set for them in line with the prevailing scientific conception, the study of “literature,” and sometimes even the study of “language” should, for some mysterious reason, be exempted from this requirement. One can very well understand the spirit of disappointment with and despair of science and knowledge that has come to prevail in certain milieus in Western society, but it seems unjustifiable to play the rules of the academic profession while at the same time considering the rules of the game of science irrelevant for the particular case of “literature” or “language.” (2014, 114).

Hizkuntzarekiko erreferentziari men eginez, Even-Zoharrek formalismo errusiarrean eta estrukturalismoan jartzen du bere xedearen iturria. Hartara, ikuspegi sistemikoari helburu zientifikoa esleitzen dio; teknika analitikoa balioan jarriz. Testu originalean Díaz Martínezen aipuari jarraitzen dioten lerroetan argitzen duenez:

For it seems very often nowadays that scholars and students are no longer interested in “solving riddles” by “doing work.”

For them, science is not dedicating themselves to fruitful doing, but to clever thinking, not to research, but to the exciting thoughts that inspire no activity. To be more blunt, in some circles the preoccupation with “literature” is just an excuse for expressing attitudes towards an undefined set of problems. People seem to want, as Calvino's hero so marvelously puts it, not to study, but only to have “problems to debate, general ideas to glue to other general ideas.” However, working with Dynamic Functionalism in general, and Polysystem theory in particular, is completely incompatible with the spirit currently permeating large sections of the scholarly community of literature (Even-Zohar, 1990, 5 or.).

Horregatik, sistema zehatz baten azterketa egiteko, adibiderako, euskal sistemaren azterketa egiteko, Even-Zoharrek Polisistemen teoria instrumentu egokitzat jotzen du, ikuspegi holistikoa eta unitarioa eskaintzen diolako ikerlariari, ikergaiak gaindikoa. Eta azterketa sakonaren alde egitean, aurretiazko aurreiritziak gainditu eta objektibotasuna lehenesten baitu.

Ikerketa holistiko horretarako moldea Even-Zoharrek analisi horizontalaren bitartez proposatzen du. Polisistemaren egitura plano zabalean ulertzen du ikerlari israeldarrak, sistema batzuk eta besteak elkarrekin gurutzatu eta elkar gainjarri egiten direla aldarrikatzen baitu haren definizioa ematean:

It is, therefore, very rarely a uni-system but is, necessarily, a poly system - a multiple system, a system of various systems which intersect with each other and partly overlap, using concurrently different options, yet functioning as one structured whole, whose members are interdependent (1979, 290 or.).

Hori horrela izanik, Even-Zoharren proposamenean horizontalki harremanetan jartzen diren polisistemak antzematen dira, baita harreman asimetrikoen bidez lotzen diren sistemak ere: horien artean bertikaltasuna ere azpimarratuko genuke. Sarrera kapituluaren aurreratu dugunez, sistemen arteko lotura hori Even-Zoharrek heterogeneotasunaren ezaugarriarekin lotzen du, hau da, sistemaren biziraupenarekin. Izan ere, hainbat sistemek elkarrekintza izatea eta beraz, hainbat mugimendu aldi berean eta hainbat norabidetan gertatzea ahalbidetzen du:

The emphasis achieved by the term polysystem is on the multiplicity of intersections, and hence on the greater complexity of structuredness involved. Also, it strongly stresses that in order for a system to function, uniformity need not be postulated. Once the historical property of a system is recognised (a great merit from the point of view of constructing models closer to “the real world”), the transformation of such a historical object into a series of a-historical uncorrelated occurrences is prevented. Admittedly, since handling an open system is more difficult than handling a closed one, the exhaustion levels may be more limited. Perhaps more room will be given for “entropy,” which may be quantitatively higher due to the fact that more relations must be taken into account, and more than one center must be postulated for the system (1979, 291 or.).

Pierre Bourdieuren proposamenari begiratzten badiogu, berriz, haren sistemaren mugimenduen norabidea bertikala izaten dela zehazten da, (azterketaren une horretan) beste sistema batzuekiko harremana aipatu gabe:

El campo literario (etc.) es un campo de fuerzas que se ejercen sobre todos aquellos que penetran en él, y de forma diferencial según la posición que ocupan... , al tiempo que es un campo de luchas de competencia que tienden a conservar o a transformar ese campo de fuerzas (1992, 344 or.).

Eta haren mugimenduei dagokiela, jarraitzen du:

La relación entre las posiciones y las tomas de posición nada tiene que ver con una relación de determinación mecánica. Entre unas y otras se interpone, en cierto modo, el espacio de los posibles, es decir... , un campo orientado y portador de las tomas de posición que se anuncian en él como potencialidades objetivas, cosas “por hacer”, “movimientos” por lanzar... (447 or.)

Díaz Martínezek (2014, 124 or.) bi ikerlarien proposamenak erkatzen dituenean, bien ikuspegia bertikaltasunarekin soilik lotzen du, baina iruzkindu berri ditugun aipuak kontuan izanik, Even-Zoharrek dimentsio bat gehitzen dio Bourdieuren lanari.

Bourdieuren teoriaren elementu diferentzial bat eragiten du bertikaltasunak: *habitus*. *Las reglas del arte* esparru horretatik eratorritako hierarkizazioa justifikatzeko kapitalaren kontzeptua baliatuko du. Hiru oinarritzko mota desberdinduko ditu soziologoak idazleek kanonizazioa lortzeko baliatzen duten ezaugarri honen barnean: kapital soziala, ekonomikoa eta kulturala, horiek kapital sinbolikoaren erdiespena dakarten bezala. Eta aldi berean, idazleek kapitala atxikitzeke estrategiak *habitus* nozioaren bitartez finduko ditu: sozialki zehaztutako xedapen sistema da. Xedapen horiek esparru literarioan eragiten duten moduari dagokionez, esparruaren egitura modura eta egituratzaile gisa funtzionatzen dute; hots, esparrua osatzen duten eragileen talde batean ezaugarri diren ideologia eta ohituren bateratzaile eta sortzaile moduan jokatu duten oinarriak osatuz. Horrek

esan nahi du esparruko eragile guztiek onartzen dituztela lege horiek eta horrela, elementu intangiblea, kohesionatzailea eta diziplinatzailea bihurtzen dela *habitusa*. Beraz, era inkontzientean eragiten du sortzaileen ekintzetan. “Joko sozialak ez ditu kalkulu arrazionalerako baldintzak eskaintzen”, baina eragileek “egin behar dutena egiten dute” eta “artistak ez du egiten duena aukeratzen, baina ez da soilik egituraren behararen produktua ere, artistak berak hartzen baititu ezagutzen duen informazio horren araberrako erabakiak” (Bourdieu, 1992, 394 or.). Horri dagokiola, artistaren, Even-Zoharrentzat ekoizlearen, produktua, hau da, artefaktua, artistaren *habitusaren* emaitza naturaltzat ulertzen da. Hartara, Díaz Martínezek Even-Zoharren hitzok markatzen ditu *habitusaren* garrantziari buruz: “señala la teoría del *habitus* como una “significativa” contribución a la relación entre la generación social de un repertorio y los procesos de su inculcación e internalización individual” (2014, 121 or.).

2.1.1. *Habitus*: Pierre Bourdieuren proposamena, Polisistemen teoria eta Autore-teoria lotzen dituen kontzeptu poliedrikoa

Habitus kontzeptua beraz, erreperitorio jakin baten hautuari lotua dago. Alegia, ekoizle jakin batek egiten duen joera literario bati atxikitzearekin lotua. Hori horrela izanik, joan diren urteetan ikerketa literarioen barnean indarra hartu duen Autore-teoriarekin lotu daiteke, horretarako Juan Manuel Zapatak ematen duen definizioari heltzen badiogu:

la teoría de la función autorial demuestra que aquello que llamamos desprevenidamente un autor “no se forma espontáneamente con la atribución de un discurso a un individuo”, sino que “es el resultado de una operación compleja que construye un cierto ser de razón que se llama autor”... . [C]omenzamos a comprender al autor como la puesta en marcha de todo un sistema de valores que determinan la circulación y la valorización de un texto, el problema no consiste más en reconstruir la intención original del autor, sino en determinar las condiciones de posibilidad de una obra. En otras palabras, ya no se trata de restituir el mensaje del autor, sino de descubrir los mecanismos a partir de los cuales se crean las condiciones de legibilidad de una obra y su instauración en tanto origen de innumerables y diferentes discursos (Zapata, 2011, 38 or.).

Hots, autoritatea produktu bat ekoizteari soilik mugatu baino, autoritatearen funtzio-teoriak sistema baten presentzia antzematen du eta haren baitako testuen zirkulazioaren kondizioen emaitza izaten da autorearen. Proposamen horrek Jakobsonen hizkuntzaren-funtzioekin (Jakobson et al. 1981; Jakobson, 1988), Iuri Lotmanen testuen semiotikarekin (*in* Díaz Martínez, 2014) eta Even-Zoharren polisistemaren egiturarekin duen antzekotasuna nabaria izanik, Polisistemen

teoriarekiko aldea, Autore-teoriaren kasuan, autorearen gailentasunarena da. Izan ere, historizismoaren eta estrukturalismoaren eraginetik abiatuta, Autore-teoriak autoreak ekoizpen literarioan duen zereginen jartzen du arreta. Eta era berean, teoriaren edukia biltzen duten irakurketak esparru literarioak autorearen harreraz egiten duen azterketari loturik direla ulertzen da:

Si le désir d'auteur est ici envisagé du point de vue de la réception, l'attitude du public en mal d'auteur n'en trouve pas moins sa justification dans une certaine conception de la production textuelle. Celle-ci est ancrée dans l'approche de la communication dont se soutient la notion rhétorique d'ethos. Dans cette perspective, la parole est rapportée à celui qui en est la source et qui lui confère en grande partie son autorité et sa légitimité. Ainsi, dans toute énonciation, un locuteur s'adresse à un allocataire et ce faisant, projette une image de soi à travers les modalités de son dire (Amossy, 2009, 6 or.).

Ikerlan honetako azken atalean sistema literario euskalduneko ekoizle jakin baten inguruko azterketa gailentzen denez, Autore-teoriak haren ibilbidea eta lanak ikuspegi polisistemikoarekin baino sakonago lantzeko kontzepzio baliagarriak eskaintzen ditu. Autore-teoriaren baitan, haren formulatzaile nagusietakoak diren Ruth Amossyren (2009), Dominique Mainguenearen (2015) eta Jérôme Meizozen (2009, 2016) proposamenak baliatuko ditugu: irudia, diskurtsoa, *ethosa* nahiz autore-postura, hurrenez hurren. Lehen kontzeptuaren kasuan, ekoizlearen irudi bikoitza sortzen da autorearen jardueraren eta sistema literarioak egiten duen haren harreratik: batetik testuan nahiz metadiskurtsoetan (elkarrizketak) irudikatzen duen irudia sortzen da eta bestetik, irakurleak berak testutik eta metadiskurtsoetatik eratortzen duena. Diskurtsoari dagokionez, eta Maingueneau izanik haren bultzatzaile nagusia, diskurtso literarioa aztertzearen aldarrikapena egiten da (2015), autore baten izaera guztia testuei loturik ageri delako. Eta ekoizleak haren autore-posturarekin lotutako errepertorio hautuak egiten dituela defendatzen da. Horrela, Mainguenearen ustez, pertsona zibilaren, idazlearen eta inskriptorearen artean desberdintasuna dago.

¿Es suficiente esta distinción entre “persona”, “escritor” e “inscriptor”? Sin duda, no. La noción de “inscriptor” tal y como fue introducida presenta el inconveniente de acumular dos papeles (el de enunciador y el de “ministro de la institución literaria”) que, ciertamente, están estrechamente ligados pero son heterogéneos. En otros términos, la noción de “inscriptor” mezcla, de hecho, dos niveles: el de “enunciador” y el de “autor-responsable”, que, dado que se trata de discurso literario, está en posición de ministro de la institución literaria. Más precisamente, este “responsable” tiene dos grandes funciones: responde de un texto, asume la responsabilidad de éste, y es su disponedor [agenceur] (da un título, divide en capítulos, párrafos, coloca un epígrafe...). La primera función lo orienta hacia la sociedad, la segunda lo orienta hacia el texto propiamente dicho. Estos dos aspectos explican su vínculo privilegiado

con el peritexto: un prefacio no está firmado ni por el enunciador ni por el escritor, sino por el “autor” (Maingueneau, 2015, 20 or.).

Era berean, Zapatak Dominique Mainguenearen eta Ruth Amossyren ikerketagaldetak Bourdieuren esparru literarioaren funtzionamenduari loturik ulertzen ditu. Horrela, egilearen biografiaren itzala hark bere esparru literarioan bere irudia eraikitzeke aurrera eramandako estrategiek ordezkaturiko dute:

De ahí que las tomas de posición deban ser consideradas no sólo como estrategias que conciernen únicamente la solución de problemas formales, sino también como la necesidad de proveerse de un rol, de una imagen, de una identidad escenográfica en función del repertorio de posturas existentes en el campo. Al adoptar una posición en el campo, el escritor, dirá José-Luis Díaz, no “responde únicamente a preguntas del tipo: ¿cómo escribir? ¿Cómo imponer su voz? O ¿qué género elegir? Sino también a la pregunta, aún más amplia y que engloba a todas las otras, ¿quién ser?: quién ser en tanto escritor que ocupa un lugar en la escena literaria, pero también quién ser en tanto hombre” (2011, 46 or.).

Ikerlariok optika bourdieusiarretik hitz eginez idazleei esparruan kokatzeko balio dieten postura edo eite batzuk eraikitzen laguntzen dietela argudiatzen dutenez, azkenik, *ethos* eta autore-postura kontzeptuak esanguratsuak dira. Autore-jarrera sortzen da testuaren nahiz gainerako faktoreen arteko elkarrizketatik eratzen den ekoizlearen irudikapenean. Era berean, *ethos* literarioa, gerora hizpide izango duguna, une bateko testu jakin batean eratzen den irudiarekin lotzen du Meizozek: “Un ethos donc, d’abord, puis une image d’auteur, produit de luttes d’interprétation, enfin une posture [d’auteur]” (2009, 8 or.).

Gainera, irakurketa bourdieusiarrean oinarrituz, ekoizleak bere garapenean jarrera aktiboa izaten duela ondorioztatzen dute Autore-teoriaren ikuspegi horiek. Aldiz, Polisistemen teoriak, ikusi dugunez, ikuspegi deterministaz, sistemaren beraren barne-erregulazioari egozten dizkio aldaketak. Nahiz eta egiazki, Even-Zoharren proposamenak ere Autore-teoriari bidea zabaltzen dion, tentuz irakurrita, ekoizleak sistemako gainerako faktoreekin hainbat jarduera interdependente dituela azaltzen bada ere, pentsalariak esleitzen dio literatura jardun indibiduala, errepertorioan gailentzen diren arauen arabera haren lana bideratzen dela adieraziz¹⁶:

¹⁶ Aurreiritzi hori kontuan hartuta, etorkizun ikerketetarako bide berri bat ere zabaltzen da: berriki eta batez ere #MeeToo ekimenarekin batera, deuseztapenaren kultura (*cancel culture* gisa abiatu herrialde anglosaxoietan) azkenaldian hainbat polemikaren harira aktibismo feministak berreskuratu duen egilea eta bere obra bereiztea posible ote den ardura zaharrari erantzun posible bat antzematen duela

The ability of the fathers of polysystem theory (especially Boris Eijxenbaum) to successfully link the producer to the other factors operating in the system as both a conditioning and a conditioned force has made it possible to attempt to correlate understander-based theories of literature with maker-based ones... . The grouplike activity of producers, in contradistinction to prominent individuality, certainly the overt one, but also the more subtle one, can in no way be left out of any explanation of various literary occurrences, on whatever level, including the most intimate level of singular text-making, as depending on norm-giving and repertoire state of affairs (1990, 35-36 or.).

Hartara, sententzia horretan ekoizlearen jarduerak eta haren produktuek lotura dutela zehazten du pentsalariak. Era berean, kritika biografikoa edota historizista alboratuz, onartzen baitu ekoizlearen eta produktuaren artean badela lehenaren egoera sistemikoaren eraginik:

It is of course understandable why the trivial “explanations” concerning the genesis of a text, or the producer’s “intentions” about it, within the historical-biographical tradition should have become so repugnant for new generations of students of literature. Mystical “inspiration” on the one hand as well as pretentious and simplified psychology on the other could no longer be considered “safe” procedures. In contrast, correlating our understanding of texts with their hypothesized “objective” features seemed to be more easily defensible (34 or.).

Noski, jardun hori Bourdieuren *habitus*aren kontzepzioarekin lotzen da; ekoizleek barneratutako jardunbidearen eta horrekin elkarreraginean sortzen duen izaera pertsonalaren gurutzaketa izango baitira autore baten ibilbidearen oinarrian. Hortaz, gure lanaren hirugarren atalean, Harkaitz Canoren ibilbide zehatza aztertzerakoan, Autore-teoriaren adierazlerik esanguratsuenak eta haien proposamen teorikoetako kontzepturik oinarritzkoenak azaldu ondoren, idazlearen garapen literarioa aztertzeke baliatuko ditugu, Polisistemen teoriarekin bateragarria izateko marko teorikoa eskainiz. Eta Even-Zoharregandik urrundu gabe, ekoizlearen eta produktuaren arteko elkarreraginaz gain, bai Autore-teoria, bai Polisistemen teoria,

Autore-teoriak: ezezkoa emango luke. Ez da harritzekoa Gisèle Sapirorek berriki heltzea ezbaiari *¿Se puede separar la obra del autor? Censura, cancelación y derecho al error* (Sapiro, 2021) izenburupean argitaratutako testuan. Haren lanean, ekoizpenak era autonomoan epaitzea proposatzen du ikerlariak, beti ere, ez badute gorrotorik hedatzen. Eta aldi berean, bai obrak, bai artistak, ekoizteke baliatutako baldintza materialak eztabaidatzea. Hemen egin dugun proposamenaren arabera eta Polisistemen teoriaren egiturak ahalbidetzen duen heinean, Itamar Even-Zohar irakaslearen proposamenak berak ere baieztatuko luke ikuspegi hori; artelan baten eta haren egilearen arteko harremana ikertzeko lan-tresna osotua eskainiz. Sapirorek ere antzeko ikusten du debatea: Zer esanik ez, sistema literarioaren eta hark beste sistema sozio-semiotiko batzuekin dituen harremanak ekoizpen-baldintza horiek aztertzeke bidean lagun gaitzakete.

elkartzeko honako bi elementuok ere iruditzen zaizkigu Pierre Bourdieuren definiziotik interesgarriak:

Kalkulu arrazionalaren ezintasuna: Even-Zoharrek ez du arrazionaltasunari buruzko iruzkinik egiten, berriz, Pierre Bourdieurentzat inportantea da autoreak ezagutza “tazitu” bidez jokatzen duelako faktua. Nolanahi ere, Pierre Bourdieuren *habitusaren* kontzeptua, Even-Zoharren aktualizaziotik aurrera, sistemako beste eragile batzuei ere aplikatu badakieke ere, idazleei esleitzen zaie soziologoaren kasuan. Ezaugarri hau, egiazki, Even-Zoharren proposamenean polisistema literarioko edozein eragileri esleitu badakioke ere, kontua da Even-Zoharrek ere ekoizleen eta produktuen gainean jartzen duela begirada, *habitusa* kontsakrazioari lotzen dionean. Hura, orokorrean errepertorioaren faktoreari lotzen badio ere, errepertorio kanonizatu baten ondorioz, ekoizleak nahiz produktuak ere kanonizatzea ekar dezakeela zehazten du Even-Zoharrek:

In addition, individuals may act as arch-producers of repertoire, i.e., major makers of repertoires. For example, rulers may on the one hand become a source of repertoire through their actual actions. On the other, they are empowered with the task of supplying items of repertoire by direct directives and dictations. Other individuals may also acquire a similar status through institution and market relations along the ages. For example, intellectuals at large, and especially men of letters, have acquired in some societies a status of legitimate, even licensed, producers of repertoires for society at large. This means that they are often expected, and in any case allowed, to provide new options even when these are neither explicitly requested nor eventually followed (2010, 30 or.).

Hori horrela izanik, ekoizpenaren autoritateari balioa ematen dio Even-Zoharrek eta Pierre Bourdieuren *habitusa* kontuan hartuz, haren maniobrarako gaitasuna ere aitortzen du. Horrela, Even-Zoharren Polisistemen teorian hein batean, ekoizlearen esangura aitortzen da haren ekintzaitetza aintzat hartuz.

Era inkontzientean egitea: Pierre Bourdieuren *habitusa* idazleak berak ezagutu ezin dezakeen jatorria duten ekintzek osatzen dute. Even-Zoharrek ere berreskuratzen du Pierre Bourdieuren ezagutza inkontzientearen ideia hori Polisistemaren funtzionamendua azaltzeko: gertaera horiek, sistemaren aldakortasuna eragiten dutenak, berak mugimendu deituak, sistemen funtzionamenduan berezkoak direla argudiatzen duenean. Honela dio:

Heterogeneity is reconcilable with functionality if we assume that rather than correlating with each other as individual items (elements or functions), the seemingly non-reconcilable items (elements or functions) constitute partly alternative systems of concurrent options. These

systems are not equal, but hierarchized within the polysystem. It is the permanent struggle between the various strata, Tynjanov has suggested, which constitutes the (dynamic) synchronic state of the system. It is the victory of one stratum over another which constitutes the change on the diachronic axis. In this centrifugal vs. centripetal motion, phenomena are driven from the center to the periphery while, conversely, phenomena may push their way into the center and occupy it (1990, 13 or.).

Hala ere, azken lanean, bere teoriaren berrikuspena egiten duenean, zehatzago azaltzen du sistemaren aldakortasuna eragiten duten mugimenduen funtzionamendua. Kulturaren ikerketa kontzeptua txertatzen du ikerlari israeldarrak kulturako errepertorioen aldakortasunean oinarritzen denean eta hura gidatzeko, intelektualen edo kultura planifikatzaileen lana aldarrikatzen du. Deliberamenduz jarduten dutela argudiatuz:

Planning a culture is an instance of deliberate creation of new options for social and individual life. The generally accepted view is that such options somehow emerge and develop through the anonymous contributions of untold masses. These contributions are normally described as “spontaneous,” i.e., as products, or by-products, of the very occurrence of human interaction. Items emerging under conditions of spontaneity are believed to be random. Moreover, the way by which the items accumulate, get organized and develop into accepted repertoires is supposed to be the result of free negotiations between market forces (2010, 78 or.).

Nahiz eta sisteman orokorrean mugimendu horien onargarritasuna era espontaneoan (sic) erabakitzen dela ere igartzen duen, aurrerago azaltzen du zein modutan diren bi aukerak osagarriak eta beraz, onargarriak:

However, this view needs several modifications; not by eliminating the ideas of spontaneity and market negotiations, but by recognizing that these very negotiations may unavoidably lead to acts of planning. This happens because negotiations inherently result in selection – choosing between alternatives. Thus, once any body, either an individual or a group, in whatever capacity, starts to act for the promotion of certain elements and for the suppression of other elements, “spontaneity” and “deliberate acts” are no longer unrelated types of activities (2010, 79 or.).

Even-Zoharrek, Pierre Bourdieuk ez bezala, polisistema literarioan parte hartzen duen faktore zehatz bat gehitzen du eginkizun horretan jarduten duelako konbentzimenduz eta, era berean, errepertorioaren faktoreari lotzen dio planifikazioan oinarritzen den eginkizun hori (Bourdieuaren ikuspegia esparru literarioari orokorrean esleitu dakioken ezaugarria da, aldiz). Even-Zoharrek, hartara, ikerketa instrumentu berri bat eskaintzen digu eta jarduera literarioetan gertatzen diren aldaketak neurtzeko maila desberdinak ematen dizkigu: inkontzientea eta kontzientea bereiziz.

Polisistemaren aldakortasunaren bidetik, Even-Zoharrek beste elementu bat planteatzen du *Papers in Culture Research* lanean, esan dugunez, dagoeneko bere lehen proposamenetan agertzen dena eta bere pentsamenduan oinarritzkoa dena: sistemaren alderdi diakronikoa. Preseski lehen lanetan azaltzen du Even-Zoharrek sistema literarioaren aldakortasuna eta hainbat gertaera literario azaltzeko baliatzen du; adibidez, hainbat lan literariok beste batzuekiko duten gailentasuna, hau da, literaturaren kanonizazioa. Hartara, lehen lan horietan dagoeneko sistemaren aldakortasuna eta haren barneko eragileen mugikortasuna aurreikusten badira, hurrengo lanetan, 1979ko “Polysystem theory” kapituluan, besteak beste, zehazten dira. Bertan, sistemak, sistema bat izateko, alderdi sinkronikoa eta diakronikoa dituelako ziurtapena defendatzen du Even-Zoharrek, beste ikerketa-ildo batzuk oinarri hartuz:

If the static, synchronistic approach (rather than “synchronic,” which has been claimed above to be non-static) emanates from the Geneva school, the dynamic approach has its roots in the works of the Russian Formalists and the Czech Structuralists. Its positions have been most explicitly and vehemently formulated by Jurij Tynjanov in the field of poetics (1927) and by Roman Jakobson in the field of linguistics (1929, 1931, 1949), as well as by them together (1929). Their notion of a dynamic system, undergoing constant change, the process of which is in itself a system has regrettably been ignored to a large extent in both fields. The synchronistic approach - which as it was understood was fallacious triumphed. For both layman and “professional,” “structuralism” is more often than not equated with statics and synchrony, homogeneous structure and an a-historical approach (1979, 290 or.).

Eta lerro batzuk aurrerago, horrek diakroniaren gailentasuna zein zentzutan azaltzen duen erakusten du. Izan ere, aurreko aipuarekin batera ulertzen da Even-Zoharrek sistema baten egituraren eta eboluzioaren arteko korrelazioa antzematen duela:

Therefore, on the one hand a system consists of both synchrony and diachrony; on the other, each of those separately is obviously a system. Secondly, as the idea of structuredness and systematicity need no longer be identified with homogeneity, a semiotic system is necessarily a heterogeneous, open structure. It is, therefore, very rarely a uni-system but is, necessarily, a poly system - a multiple system, a system of various systems which intersect with each other and partly overlap, using concurrently different options, yet functioning as one structured whole, whose members are interdependent.

Era berean, alderdi diakronikoa, aurreko kapituluan azaldu dugunez, nahitaezkoa da sistemaren iraunkortasuna ziurtatzeko. Aldatzen ez den sistema bat, kolapsatu egiten dela argudiatzen baitu: “Similarly to a natural system, which needs, for instance, heat regulation, so do cultural systems need a regulating balance in order

not to collapse or disappear. This regulating balance is manifested in the stratificational oppositions” (1979, 295 or.).

Zentzu horretan, Pierre Bourdieuk txertatu gabeko ezaugarria gehitzen du Itamar Even-Zoharrek. Soziologoak esparru literarioaren aldakortasuna idazleen kontsakrazio-antsiei egotzen die eta esparruaren barnean gauzatzen den borroka batekin alderatzen du eta hortik, esparru literarioaren egitura eratortzen da. Ostera, Even-Zoharrek aldaketak ez ditu soilik sistemako eragileen arteko talka baten moduan ikusten, baizik eta sistemaren berezko egituraren ondorioztat, hark bere burua erregulatzeko behar duen heinean.

Instituzioaren eta merkatuaren arteko harremana da Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren teorien arteko beste antzekotasun esanguratsu bat, ikerlari bakoitzak bere singularitatez landua. Bourdieuren teoriaren oinarrian badago instituzioaren eta merkatuaren arteko lotura; hain zuzen, Bourdieuk esparru politiko eta esparru ekonomiko modura izendatuak, bi esparru desberdindu dira, esparru kulturalarekin edo intelektualarekin, beren kabuz harremana dutenak¹⁷ eta elkarrekin, boterearen esparruaren barnean kokatzen direnak¹⁸. Aldiz, instituzioa eta merkatua, polisistema literarioaren barneko maila bereko bi faktore elkar-lotu eta interdependente dira: instituzioa, hala dio irakasle israeldarrak, “consists of the aggregate of factors involved with the maintenance of literature as a socio-cultural activity. It is the institution which governs the norms prevailing in this activity, (...). Empowered by, and being part of, other dominating social institutions” (1990, 37

¹⁷ “Séminaires sur le concept de champ, 1972-1975. introduction de patrick champagne” artikuluan Pierre Bourdieuk bere esparruen teoria azaltzen du eta hiru esparru horien arteko harremana zehazten du (2013, 16 or.). Boterearen esparruak, hiru esparru barne-hartuko lituzke: politikoa, intelektual eta ekonomikoa.

¹⁸ Pierre Bourdieuren teoria hau Hermansek Lefevre-ren sistema sozialaren azterketaz aipatzen duenarekin bat dator:

The broad idea is that society can be viewed as a conglomerate of systems, of which literature is one. Leaving the nature of the overarching social system for what it is, Lefevre concentrates on the literary subsystem. This literary system possesses a double control mechanism. One mechanism governs it largely from the outside, and secures the relations between literature and its environment. Here the key words are patronage and ideology. The other keeps order within the literary system, and here the operative terms are poetics and a somewhat less well defined group referred to variously as “experts”, “specialists”, “professionals” and also “rewriters” (Hermans, 1999, 126 or.).

or.); beraz, botere-harremanen konglomeratu baten gisan ikusten du Even-Zoharrek polisistemaren legeak planteatzen eta dominatzen dituen heinean. Horrela, halaber, Bourdieuren boterearen esparruko baldintzapen ideologikoarekin egiten du bat:

Le champ du pouvoir se définit comme l'espace des positions à partir desquelles s'exerce un pouvoir sur le capital sous ses différentes espèces. Il faut en effet distinguer entre la simple possession de capital (économique ou culturel par exemple) et la possession d'un capital conférant un pouvoir sur le capital, c'est-à-dire sur la structure même d'un champ, donc, entre autres choses, sur les taux de profit, et, par là, sur l'ensemble des détenteurs ordinaires de capital (Bourdieu, 2011, 128 or.).

Eta merkatua, “is the aggregate of factors involved with the selling and buying of literary products and with the promotion of types of consumption” (1990, 38 or.); hau da, esparru ekonomikoarekin lotu daiteke zuzenean; nahiz eta Even-Zoharrek argi uzten duen, kideko beste kasu batzuetan bezala, faktore honen izaera azterketaren sakontasunaren arabera aldagarria izan daitekeela, adibidez, balio sinbolikoen merkatua kontuan hartzen bada:

This includes not only overt merchandise-exchange institutions like bookshops, book clubs, or libraries, but also all factors participating in the semiotic (“symbolic”) exchange involving these, and with other linked activities. While it is the literary “institution” which may try to direct and dictate the kinds of consumption, determining the prices (values) of the various items of production, what determines its success or failure is not the kind of interaction which it is able to establish with the market (1990, 38 or.).

Hartara, Even-Zoharrek bi faktore horien arteko intersektzioa aurkitzen du: “In the socio-cultural reality, factors of the literary institution and those of the literary market may naturally intersect in the same space” (1990, 38 or.). Ez da kasualitatea Even-Zoharrek Pierre Bourdieu aipatzea zuzenean faktore hau azaltzerakoan:

Ce qui “fait les réputations,” ce n'est pas, comme le croient naïvement les Rastignacs de province, telle ou telle personne “influente”, telle ou telle institution, revue, hebdomadaire, académie, cénacle, marchand, éditeur, ce n'est même pas l'ensemble de ce qu'on appelle parfois “les personnalités du monde des arts et des lettres,” c'est le champ de production comme système de relations objectives entre ces agents ou ces institutions et lieu des luttes pour le monopole du pouvoir de consécration où s'engendrent continûment la valeur des oeuvres et la croyance dans cette valeur (Bourdieu, *in* Even-Zohar, 1990, 38 or.).

Horregatik, boterearen esparruak, hiru esparru barne-hartzeko aukera du: politikoa, intelektuala eta ekonomikoa. Alegia, Pierre Bourdieuren ustez ere, esparru batzuk eta besteak elkarren artean interdependentek dira, soziologoaren ustez, baina ez dira guztiak maila berean kokatzen.

Beraz, bai Pierre Bourdieuren lanetan, bai Even-Zoharrenetan, literatura eremuaren baitan, botere-eremu bat antzematen da; eta aurreko aipuetan igartzen denez, botere-eremu horietan erabakitzen dira eremu-literarioko barne-legeak. Hartara, esparru edo sistema literarioaren barneko elementuek duten erabakimen mugatua argudiatu da dagoeneko, Pierre Bourdieuren *habitus* ideiarri lotua. Jarduteko era horretatik gertu ageri da Even-Zoharren lanetan autonomiaren eta heteronomiaren arteko desberdinketa. Even-Zoharrek bere lehen lanetatik aipatzen du literatura sistemaren barnean hainbat elementu estratifikazio harremanen bitartez lotzen direla eta horiei, autonomiaren eta heteronomiaren artean mugitzea egozten die:

Thus, stratification is carried out by the interrelations within the system. But such a conception is tenable only if the literary PS, like any other of a cultural semiotic nature, is simultaneously autonomous and heteronomous with all other semiotic co-systems. The degree of autonomy and heteronomy will depend on whether the co-systemic items (“facts”) function at its center or periphery (1978, 30 or.).

Are 1990eko *Polysystem studies* lanean, literaturaren heteronomia Polisistemen teoriaren oinarrian jartzen duela aitortuko du Even-Zoharrek, formalista errusiarren lanak iturri hartuta:

Although Tynjanov made it clear that “literature” is both autonomous and heteronomous, i.e., that it is both self-regulated and conditioned by other systems, he did not pay enough attention to formulating heteronomy. For Eijxbaum, it is precisely this point which may shed better light on the regularities of literature. Therefore, what became most important for him was to find out the kind of relations obtaining between the laws which govern the production of literary texts, as extractable from these texts, and the forces which generate these laws, promote them, or make them disappear (30 or.).

Eta horrela, formulatzen du polisistema literarioa sistema semiotiko autonomoa eta heteronomoa, biak aldi berean, dela hein batean:

The conditions under which such a domination takes place vary in time. Depending on the relations within a polysystem and with other systems of the culture, it is either an old-and-established repertoire or an innovative one that is utilized by the center. The production, domination, and change of repertoire are thus mainly constrained by factors of the semi-autonomous dynamics of the particular system in correlation with the socio-cultural dynamics in general (...).

Polysystem theory, continuing the system thinking initiated in Russia and Prague, thus makes explicit the Tynjanovian idea of heteronomy versus (partial) autonomy of systems. It makes it possible to deal with the idea of “connections” for both “positive” and “negative” (“connected”) relations, while the single system approach imposed the view of total connectedness and mutual “motivation” (which often tended to be transferred by many

theoreticians back to the organicistic ideas about both product and the entire activity). Thus, canonicity is conceived of as a bundle of relations rather than a simple opposition. This allows the recognition of states of oscillations under shifts as perfectly “systemic” rather than “violations of the system.” (Oscillations are discussed by Lotman under the concept of “ambivalence,” introduced into polysystem theory by Shavit 1980 and Yahalom 1980.) Intra-systemic processes (transfer of items of repertoire between center and periphery involved with position shifts), the role of interference between various activities, and the channels and procedures through which it occurs seem to be more adequately discussible and perhaps accounted for in the polysystem approach (1990, 88 or.).

Jakin badakigu sistemaren autonomiari / heteronomiari dagokionez, dikotomia hori sarritan aztertu izan dela euskal literatura sistema aztertu duen Literaturaren soziologiaren ikuspegitik, adibidez, *Autonomía e ideología. Tensiones en el campo cultural vasco* lanean (Kortazar, 2016). Lan horretan, Even-Zoharrek Pierre Bourdieuren autonomiaren eta heteronomiaren interpretazioa bere eginez proposatutako banaketa jarraitzen da; hots, sistema literarioak era autonomoan jokatzen duela, bere lege propioen bidez, baina beste gizarte sistemekin ere modu heteronomoan jokatzen duela zehaztuz (1990). Hala eta guztiz, 2010eko *Papers in Culture Research* lanean, Even-Zoharrek interesa galtzen du autonomiaren eta heteronomiaren arteko dikotomian eta aurrerago aipatu ditugun beste alderdi batzuetan jartzen du arreta. Bestalde, Pierre Bourdieuk, heteronomia eta autonomia kontzeptuak dominazio-harremanekin lotzen ditu (Bourdieu, 2011) eta beraz, idazle-jardunaren bideragarritasunarekin ere bai (Bourdieu, 2013). Bourdieuren argudiaketa interesgarria zaigu; izan ere, nahiz eta Even-Zoharrek dagoeneko haren hainbat postulatu gainditzeko formula eman duen, Bourdieuren ideiak tentuz jorratuz gero, zenbait bide zabaltzen zaizkigu:

A este respecto, en la descripción bourdiana el parámetro decisivo es el económico: la autonomía de un campo específico se define por su capacidad de crear un mercado *aparte*, relativamente independiente del de “la gran producción” -comercial o *burgués*-, es decir, un circuito que posibilite la distribución de unos productos ajenos a los dictámenes del poder institucional. De este modo, tenemos la oposición entre un “gran mercado” formado por consumidores “en masa” y un pequeño mercado constituido por consumidores especializados, suficiente al menos para garantizar la sostenibilidad del subcampo (Díaz Martínez, 2014, 129 or.).

Euskal literaturaren polisistemak teoria horren oinarriak zalantzan jar ditzake; hurrengo ataleko azterketan ikusiko dugunez, euskal sistemaren kontsumitzaileak

usu instituzioaren irizpenekin bat datoze¹⁹, are euskal literatura sistemaren merkatuaren tamainagatik, bi merkatu desberdinu ahal izatearen aukera ere zalantzarria da, eztabaidatuko dugunez. Hartara, euskal sistemaren merkatuaren barnean izan daitezkeen joera desberdintasunak, gehiago gerturaten dira polisistemaren heterogeneotasunaren kontzeptziora, hainbat merkatuaren konstataziora baino. Ikusiko denez, merkatuaren barneko aldaketak, adibidez, instituzioaren joerak aldatzera ere iritsi daitezkeelako.

Bestalde, dagoeneko Díaz Martínezen tesian argudiatzen da Pierre Bourdieuren teoria honen zalantzarritasuna:

Esta idea un poco limitada de autonomía es la que, como señala Martínez Tejero (2011), ocasiona dificultades a los investigadores que desde la teoría del campo tratan de analizar realidades literarias ajenas a las marcadas por la lógica *burguesa* de mercado, especialmente en lugares y periodos donde no pueda hablarse claramente de un mercado “relativamente autónomo” (...). Martínez Tejero indica que el propio Bourdieu no resolvió de forma airosa esta cuestión y que su teoría necesita de adaptaciones, por ejemplo, en el caso de las literaturas francófonas africanas, belgas o de Quebec, e indicando, como apuntábamos, que la solución a estas “insuficiencias” pasa en ciertas ocasiones por su combinación con la TPS (2014, 129-130 or.).

Martínez Tejerorekin ados, Polisistemen teoria Gisèle Sapiroren iruzkinekin konbinatuko dugu datozen orrialdeetan, euskal egoera azaltzeko.

Aurreko honek, azkenik, Pierre Bourdieuk planteatutako dominazio kontzeptua aztertzerara eramango gaitu orain. Izan ere, hainbat ikerlari bat datoz adieraztean dominazioa *habitusari* lotua ulertu behar dela Bourdieuren proposamenean (Fernández, 2005; Ralón de Walton eta Dukuen, 2013). Era berean, dominazioa Pierre Bourdieuren ikerketetan oinarritzkoa izan den biolentzia sinbolikoaren ideiarekin batera ulertu behar da. Eta aldi berean, Bourdieuren erreprodukzio sozialaren eta bereizkuntzaren teoriarekin uztartu behar dugu nozio hori. Izan ere, gizartean biolentzia (sinbolikoa) erreproduzitzeari lotua dago dominazioa, biolentzia erreproduzitzuz behin-betikotzen baita dominantearen eta dominatuaren arteko harremana: “La autonomización de los campos, desde el económico al artístico, implica unas imposiciones y sanciones anónimas con frecuencia más implacables que la violencia suave” (Fernández, 2005, 10 or.). Hartara, Fernández soziologoak

¹⁹ Gisèle Sapiro merkatu literarioaren globalizazioaren ondorioztat jotzen du merkatuaren homogeneizazioa. Aurrerago, ere proposamenaren eta geurearen arteko loturako azalduko ditugu.

Bourdieuren hitz horiek berreskuratuz, baieztatzen du esparru kulturalaren barnean, baita literarioaren barnean ere, dominazio-harremanak gertatzen direla. Jarraitzen du ziurtatuz sistema sinbolikoak komunikazio- eta menderatze-tresnak direla eta adostasun logiko eta morala ahalbidetzen dutela; aldi berean, gizarte-ordena erreproduzitzen lagunduz (2005, 11 or.). Horrela, sinbologiaren indarra balioztatzen du sistema kultural horietako erreprodukzioa ziurtatzeko:

Su énfasis en el rol de las formas simbólicas en la producción y reproducción de las desigualdades sociales es uno de los modos que emplea para distanciarse del marxismo tradicional, el cual subestima, según él, la importancia de la dimensión simbólica de las relaciones de poder tanto en las sociedades precapitalistas indiferenciadas como en las sociedades postindustriales altamente diferenciadas, en las que el modo principal de dominación ha cambiado de la coerción abierta y la amenaza de la violencia física a formas de manipulación simbólica (...). Existe un poder simbólico lo mismo que un poder económico; ésta es la razón que alega para centrar sus investigaciones en el rol que juegan los procesos, productores e instituciones culturales en la producción y reproducción de la desigualdad en las sociedades contemporáneas (Bourdieu, 1989b: 555). El modo que tiene Bourdieu de pensar el poder simbólico se relaciona con su modo de conceptualizar los diferentes sistemas simbólicos, arte, religión, ciencia, o el mismo lenguaje (2005, 11 or.).

Gainera, esanguratsua da dominazioaren funtzionamendua, are sinbolikoa, ziurtatzeko esparru desberdinduen arteko elkarreragina nabarmentzen duela. Bereziki, esparru ekonomikoaren eragin objektiboa

Paradoxalement, c'est l'existence de champs relativement autonomes, fonctionnant selon des mécanismes rigoureux et capables d'imposer aux agents leur nécessité, qui fait que les détenteurs des moyens de maîtriser ces mécanismes et de s'approprier les profits matériels et/ou symboliques produits par leur fonctionnement, peuvent faire l'économie des stratégies orientées expressément (ce qui ne veut pas dire, tout au contraire, manifestement) et directement (c'est-à-dire sans passer par la médiation des mécanismes) vers la domination des personnes. Il s'agit bien d'une économie, parce que les stratégies visant à instaurer ou à maintenir des relations durables de dépendance de personne à personne sont, le plus souvent, extrêmement coûteuses, en biens matériels (comme le potlatch ou les actions de bienfaisance), en services ou tout simplement en temps (Bourdieu, 1976, 122 or.).

Hartara, esparru ekonomikoa eta kulturala berdintzen ditu:

De même que la richesse économique ne peut fonctionner comme capital qu'en relation avec un appareil économique, de même la compétence culturelle sous toutes ses formes ne se trouve constituée comme capital culturel que dans les relations objectives qui s'établissent entre le système de production économique et le système de production des producteurs (lui-même constitué par la relation entre le système scolaire et la famille) (124 or.).

Eta amaitzeko, dominazio sinbolikoaren eta objektibazio ekonomikoaren arteko lotura egiten du esparru kulturalari aplikatuz:

Plus la reproduction des relations de domination incombe à des mécanismes objectifs, qui servent les dominants sans que les dominants aient besoin de s'en servir, plus les stratégies objectivement orientées vers la reproduction sont indirectes et, si l'on peut dire, impersonnelles: c'est en choisissant le meilleur placement pour son argent ou le meilleur établissement d'enseignement secondaire pour son fils et non en faisant des largesses, des politesses ou des gentilleses à sa femme de ménage (ou à n'importe quel autre "subordonné") que le détenteur de capital économique ou culturel assure la perpétuation de la relation de domination qui l'unit objectivement à sa femme de ménage et même aux descendants de celle-ci. Au contraire, aussi longtemps que n'est pas constitué le système des mécanismes qui assurent de lui; propre mouvement (apo toû automatou, comme disaient les Grecs) la reproduction de l'ordre établi, il ne suffit pas aux dominants de laisser faire le système qu'ils dominent pour exercer durablement la domination; il leur faut travailler directement, quotidiennement, personnellement, à produire et à reproduire les conditions toujours incertaines de la domination. Ne pouvant se contenter de s'approprier les profits d'une machine sociale encore incapable de trouver en elle-même le pouvoir de se perpétuer, ils sont condamnés aux formes élémentaires de la domination, c'est-à-dire à la domination directe d'une personne sur une personne dont la limite est l'appropriation personnelle, c'est-à-dire l'esclavage; ils ne peuvent s'approprier le travail, les services, les biens, les hommages, le respect des autres sans se les "gagner" personnellement, sans se les "attacher", bref sans créer un lien personnel, de personne à personne (126 or.).

Aurreko ziurtapenok baliagarriak zaizkigu Even-Zoharren azalpenetan instituzioaren eta merkatuaren arteko elkarreragina ulertzeko eta bereziki, XXI. mendeko merkatu-literario transnazionalari buruzko Gisèle Sapiroren azalpenak testuinguruan jartzeko.

2.1.2. Pierre Bourdieuren proposamena euskal literaturarako Gisèle Sapiroren proposamenarekin osatu beharra

Gisèle Sapiro, Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren ikaslea izanik, bi ikerlarion proposamenak bahetu eta testuinguru garaikideari aplikatuz, ekarpen berriak egin dizkio Literaturaren soziologiari. Sapirok Bourdieuren literatura soziologiari jarraiki osatu zuen bere *Complicités et anathèmes en temps de crise. Modes de survie du champ littéraire et de ses institutions, 1940–1953* doktore-tesia, liburu gisa *La guerre des écrivains 1940–1953* izenburupean argitaratua, eta bertan, Frantziako okupazio-naziaren garaian esparru-literario frantsesean idazleek beren artean izandako barne-borrokak eta testuinguru politikoarekiko harremanak landu zituen. Hartara, idazleek Vichyko erregimenean izandako ardura publikoaren kariaz, intelektualek duten ardura etikoaren jatorria aztertzeraz igaro zen eta horrela, idazleen autonomia ideologikoa aztertzeraz. Horrela azaltzen du berak bere pentsamenduaren garapena eta Bourdieuren proposamen teorikoarekiko harremana:

La Guerre des écrivains (1940–1953) concluye con los juicios de depuración a través de los cuales los escritores fueron condenados a muerte por sus escritos. Quería entender de dónde provenía

esa creencia —particularmente potente en Francia— en el poder de las palabras. La noción de responsabilidad del escritor fue central durante el período de la ocupación: desde la derrota de 1940 frente a Alemania, se acusó a los escritores modernos de haber sido “malos maestros”, de haber “debilitado las energías” con su individualismo, su subjetivismo, su egoísmo (...). Demostré que esos juicios, al igual que la experiencia del compromiso con la resistencia intelectual, subyacen a la teoría de la responsabilidad del escritor y de la escritura comprometida de-sarrollada por Sartre en la misma época (...). Quise examinar la manera en que las expectativas de la sociedad y del Estado frente a los escritores se manifestaban a través de los juicios literarios y estudiar la construcción de una ética de la responsabilidad, independiente de la definición penal por parte de los escritores mismos, con frecuencia como reacción a esta confrontación con la justicia. Esta investigación de sociología histórica que se remonta a comienzos del siglo XIX deja ver el rol de los escritores en la conquista de la libertad de expresión. En un plano más teórico: mientras que *La Guerre des écrivains* analizaba las formas de autonomía que subsisten en un contexto de sobrepolitización y de control estricto de la palabra, *La Responsabilité de l'écrivain* pretende aportar una perspectiva sociohistórica de larga duración sobre el proceso de autonomización del campo literario. En *Les Règles de l'art* Bourdieu insistió sobre la autonomía en relación con las restricciones económicas. Por mi parte, me concentré en la autonomía en relación con la moral y con la ideología dominante (Sapiro et al., 2017, 460 or.).

Aldi berean, Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoriaren barnean itzulpengintzak nazioen kultura eraikuntzan duen eragin berezia kontuan edukita, ikerlariak esparru literario batzuen eta besteen arteko testuen zirkulazioa ere aztertzen du:

Beyond the common reference that classical writings provided, national-language literatures were initially formed by translating works in order to construct a literary and editorial body of works in the national language which was being codified, and also, as polysystem theory has shown, by importing stylistic models (2020, 491 or.).

Horrela, nazioarteko merkatu literarioaren analisisa sakontzeari ekingo dio, testu literarioen zirkulazioa aintzat hartuz. Horretarako, Even-Zoharren proposamen teorikoaz gain, Pierre Bourdieuk nazioarteko esparru kulturalen ideien zirkulazioaren inguruan osatutako postulatu soziologikoak (2002) ere kontuan hartzen baditu ere, ekonomiaren globalizazioa eta nazio-estatuaren eragina aldagai modura gehituko dizkio ekuazio eguneratuari²⁰. Ideien nazioarteko zirkulazioaren gaineko ardurak Johan Heilbronekin batera editatutako *dossierrean* agertzen du ikerlariak, beste zenbait akademikoren lanak, horien artean Pierre Bourdieurenak,

²⁰ Bourdieuren terminologian mundu mailako esparru-literarioak azterketa zehatzik egiten ez bada ere, egiazki, ikerlariak berak pentsamendu horietarako bidea zabaldu zuela nabarmentzen dute hainbat ikerlarik (Hachemi, 2022; Leperlier, 2022).

bilduz. Jatorrian, Heilbron eta Sapiroren helburua itzulpengintza literarioaren inguruan ikerketa lerroak irekitzea da.

Analyser les pratiques de traduction permet de soulever un ensemble de questions touchant au fonctionnement des champs de production culturelle et aux échanges transnationaux, qui ne sont débattus aujourd'hui que sous la notion générale de "globalisation" ou de "mondialisation". Le processus d'unification d'un marché mondial des biens symboliques ne devrait pas masquer le fait que d'autres formes de circulation internationale de ces biens ou d'échanges culturels l'ont précédé, qui continuent de structurer un espace de relations plus ou moins réglées. Ce processus d'unification rencontre en outre des formes de résistance dont il faut pouvoir rendre compte. Prendre pour objet les pratiques de la traduction littéraire exige une double rupture, avec l'approche herméneutique du texte et de ses transmutations, et avec l'analyse purement économique des échanges transnationaux et des transferts culturels (Heilbron eta Sapiro, 2002, 3 or.).

Even-Zoharren Polisistemen teoriaren barnean itzulpengintza-ikasketek duten begirada kontuan hartzen dute ikerlariak nazioarteko testuen zirkulazioan itzulpenen funtzionamendua eta haien ekoizpen testuingurua geroz eta inportanteagoak izaten direla ziurtatzeko. Hartara, itzulpenak nazioarteko hierarkia nazional eta linguistikoaren barnean kokatu behar direla baieztatzen dute eta ondorioz, Bourdieuren esparruen soziologiara hurbiltzen dira, nazioarteko esparrua beste esparru sozial batzuekin erkatzean:

Cet espace international, qui est un espace social comme un autre, est plus ou moins régi par trois principales logiques: celle des relations politiques entre les pays, celle du marché international du libre et celle des échanges culturels, au sein desquels les échanges littéraires peuvent jouir d'une relative autonomie (2002, 4 or.).

Sapiro eta Heilbronek, Even-Zoharren nomenklatura baliatuz, merkatuaren faktorea nazioarteko elkartruke harremanen erdigunetzat hartzen dute. Ikuspegi ekonomiko-soziologikotik begiratuta, itzulitako liburuak ondasun ekonomiko gisa ikusten dituzte, nahiz eta onartzen duten ondasun kulturelek espezifikotasun sinbolikoak ere badituztela (3 or.). Hortaz, instituzioaren eragina ere aintzat hartzen dute, harreman diplomatikoen kariaz.

Orduan, sistemako eragileen jokamolde anibalentea azaleratzen da Sapiroren eta Even-Zoharren proposamenak elkartzetik. Bi ikerlarion proposamenak marko literario nazionaleri lotuak izan dira tradizionalki eta bi proposamen hasiberri horietan sistema heteronomo gisa uler zitekeen sistema literarioa; aldiz, hemen jasotakoaren arabera, Sapiroren proposamenera gehiago gerturatzen da euskal sistemako instituzioaren konfigurazioa: azpi-sistema autonomo gisa funtzionatzen

dute bertako eragileek eta sistema merkatuaren azpi-sistemari gerturatzen zaio (Sapiro, 2003). Sapiro horrela laburbiltzen du:

Furthermore, as we shall see, mainly with the French case, whereas the market has favoured the literary field's relative liberation from State control, the State can help it, nowadays, to preserve a certain degree of autonomy from the market. Although the most typical expression of this process of "autonomization" is the emergence of a worldly literary field which is relatively autonomous from external constraints (Casanova, 1999), the effects of the different political and economic configurations on the literary activity should be taken into account at both the national and international levels (2003, 442 or.).

Era berean, Sapiroren eta Even-Zoharren proposamenak gurutzatzen bestek beste euskal sistema literarioa bezalako sistema garaikide baten ezaugarri bat bereiz dezakegu: merkatuaren azpi-sistema transnazionala (Sapiro, 2020) izan ohi dela; gainerako azpi-sistema heteronomoak diren modu berean. Onera, azpi-sistema autonomoek marko nazionala, hots, sistema literarioarena, dute jomuga, instituzioaren fitrotik pasa ezean:

The concept of the transnational is also well-suited for informal networks or gatherings, like the avant-gardes (for instance the surrealist or situationist movements) who usually aim at transcending both national and disciplinary borders, and more broadly for intellectual networks, journals, and conferences. It is, furthermore, relevant to designate the circulation and appropriation of literary works in other countries (on surrealism, see Ungureanu) (2003, 486 or.).

Eta jarraitzen du esparru literarioa transnazionala izan daitekeela bere osotasunean argudiatuz:

Under which conditions, then, can we speak of a global literary field? While the unification of a global book market favored the circulation of literary works across the globe, specific authorities are required for an autonomous global literary field to emerge, such as literary critics, literary prizes, and literary festivals. We shall see how such specific authorities appeared at the national, international, supranational and transnational levels. However, since the notion of "global" would suppose that this field unifies all cultures, I shall rather speak of the transnational (or transcultural) literary field. Under which conditions, then, can we speak of a global literary field? While the unification of a global book market favored the circulation of literary works across the globe, specific authorities are required for an autonomous global literary field to emerge, such as literary critics, literary prizes, and literary festivals. We shall see how such specific authorities appeared at the national, international, supranational and transnational levels. However, since the notion of "global" would suppose that this field unifies all cultures, I shall rather speak of the transnational (or transcultural) literary field (2003, 488 or.).

Merkatu supranazional horren kariatz, sistema literario batek jasan dezakeen testu kopurua areagotu egiten da, Sapiro, Even-Zoharren hitzak berrinterpretatuz,

ikusten duen moduan, edozein literatura sistemaren oinarrian dago hainbat sistema-literarioren arteko interferentzia, itzulpenen bitartez sortutakoa:

Beyond the common reference that classical writings provided, national-language literatures were initially formed by translating works in order to construct a literary and editorial body of works in the national language which was being codified, and also, as polysystem theory has shown, by importing stylistic models (2003, 491 or.).

Horren harira, Sapiroko instituzioaren eta merkatuaren arteko autonomizazio prozesuen barneko dikotomia berrikusiko du, Pierre Bourdieuren lanak oinarri, esparru literarioak esparru ekonomikoarekin elkarrekintzan irabazten badu esparru politikoarekiko autonomia, Sapiroren ikerketen ondorioetan autonomizazio prozesua anbiguala da, merkatuaren baitan autonomia zailtzen duten tentsioak ere identifikatzen dituelako ikerlariak²¹: joera literarioak edo nazio-estatuaren ekonomia hierarkiak. Sapiroren “The literary field between the state and the market” testuko hurrengo aipuan antzematen denez, Bourdieuren postulatuak zalantzan jartzearekin batera, Pascale Casanova kritikariaren Munduko Letren Errepublikaren (2001) denominazioa ere eztabaidatzen da:

Furthermore, as we shall see, mainly with the French case, whereas the market has favoured the literary field’s relative liberation from State control, the State can help it, nowadays, to preserve a certain degree of autonomy from the market. Although the most typical expression of this process of “autonomization” is the emergence of a worldly literary field which is relatively autonomous from external constraints (Casanova, 1999), the effects of the different

²¹ Ikus bedi hemen Hachemik Bourdieuren esparruen teoria baliatuz proposatutako hiper-esparruaren teoria. Bourdieuren hitzetan esparru literarioak esparru ekonomikoarekin duen harremana jakinik, hiper-esparru internazionala kapitalismo globalak eragina dela proposatzen du ikerlariak. Even-Zoharren Polisistemen teoriarekin baliagarria genuke:

En el caso concreto de la literatura mundial, Bourdieu nos entregó una poderosa herramienta, la idea de un campo mundial, sin explicitar cómo podría realizarse. Mi propuesta es pensar ese campo como una suerte de hipercampo. Del mismo modo en que un campo nacional concreto puede tener subcampos —siempre que definan sus formas específicas de valor, como tal vez el subcampo de la poesía dentro del campo literario español de la actualidad— podemos hablar de hipercampo para referirnos a ese objeto teórico que no contiene a los demás campos pero tampoco se reduce a su intersección. El hipercampo mundial hace operar un capital propio que guarda cierto grado de autonomía respecto de los nacionales. La diferencia de grado impone una simplificación; si en el campo literario español podemos encontrar varias formas de capital (digamos, por ejemplo, un capital social, uno conservador y uno autónomo), en la transacción al campo mundial ese triángulo pasa a ser una línea: la del capital literario español. La relación (esta puede ser de muchos tipos, pero quizá la más importante sea la geoestratégica) de los capitales nacionales que dominan el hipercampo con cada campo nacional determinará qué forma de capital se impondrá al momento de la mundialización (Hachemi 2022, 108 or.).

political and economic configurations on the literary activity should be taken into account at both the national and international levels (2003, 442 or.).

Nazioarteko merkatu literarioen azterketa horretan, Sapiro merkatu nazional batzuen eta besteen artean diren edo izan beharko lirakeen loturak zerrendatzen ditu; hala nola, sare intelektualak, aldizkariak, hitzaldiak nahiz ekitaldi literarioak eta kritikariak (Sapiro, 2016a, 2020). Guztiak instituzioaren azpi-sistemaren baitakoak.

Halere, Sapiroren azterketa horietan eta preseski gaiaren gainean egindako beste batzuetan (2012), esparru edo sistema literario baten autonomizazioaren mailaren balorazio bat egiten da; esparru politikotik desberdintzen den adinaren arabera eta idazleari gai sozialez idazteko ematen zaion askatasunari lotzen zaio. Aldiz, merkatuaren faktorean nagusitzen diren eragileen azterketan ikusi dugunez, ekoizleak gizarte-taldeei dagozkien gai sozialak lantzeko erreperorioez jabetzen diren heinean, esparru edo sistema literarioen heteronomia gisa ere uler daiteke.

Dena den, merkatuaren gailentasunak eta esparru supra-nazionalen arteko elkarreragin horrek, idazle garaikideen kontsakrazio moduen eguneraketa formulatzera darama Sapiro ikerlaria. Izan ere, haren ustez, XXI. mendeko merkatu literario globalizatuan, idazleak beste estrategia batzuk baliatzera behartu dira, baita kontsakrazio hori bideratzen duten autoritateak aldatzera ere. Esparru literario frantsesaren garapenaz egindako “The metamorphosis of modes of consecration in the literary field: Academies, literary prizes, festivals” artikuluan azaltzen duenez, esparru literarioa profesionalizazio maila baxuko eremua izanik²², autoritateek

²² Idazleek, saldutako liburu %10eko kuotaren irabaziekin, idaztetik bizitzeko zailtasunak argudiatzen dituzte:

Eman dezagun badela liburu bat liburu dendan 6 euroren truke eros litekeena. Sei euro horiek askoren artean partitzeko dira: BEZ zerga salneurrian joango da, eta gainera, saltzailearen, banatzailearen, argitaletxearen eta azkenean, egilearen artean egin beharko da partiketa. Gutxi gorabehera erdia argitaletxearentzat izaten da, eta beste erdia banatzaile-saltzaileentzat. Argitaletxeari diruaren zatirik handiena liburu egiten joaten zaio (inprenta, fotokonposizioa), ehuneko hamarra kontatzen du bere irabazietarako, eta beste ehuneko hamarra, idazlearentzat izaten da. Saldutako liburu bakoitzaren balioaren ehuneko hamar ordaintzen zaio idazleari egile eskubideengatik. Zenbait argitaletzek ehuneko hamabia ere ordaintzen du kopuru jakin batetik gora salduz gero. Eta dirutza horretatik kendu behar da PEFZri dagokiona ere. Atera kontuak sei euroko zenbat liburu saldu beharko lituzkeen idazle batek urte osoko (bakarrerako) bizibidea izateko. Eta kontuak borobiltzeko, ez ahaztu, liburu gehienek oso biziraupen laburra

eragin nabarmena izaten dute kontsakrazio bideetan (2016a, 5 or.). Sapiroren hitzetan, iragan mendeetan autore elkarteak eta editorialak nahiz berrikiago, gustu-sortzaileak deritzenak; hau da, aldizkari literarioak, kazetaritza eta sari literarioak kontsakraziorako elementuak izan dira. Are, literatura taldeak, eskola, idazleen inguruko taldeak edo akademiak (2016a, 5-6 or.). Era berean, ikerlariak, XXI. menderako bi kontsakrazio modu berri identifikatzen ditu artikuluan; hala nola, beste hizkuntzetarako itzulpenak eta ekitaldi literarioak²³:

What are a book's chances to access international consecration when the author is not already a well-known figure, a "brand-name", endowed with a strong symbolic capital? Other than the degree of centrality of the language of origin, it seems as though, like at the national level, the symbolic capital of a publisher and the prizes won have a significant weight in the criteria for selection (...). Thus, the mechanisms of selection in the World Republic of letters still partly rely on traditional consecrating authorities, particularly publishers who play a major role in international literary exchanges, and to a lesser extent literary prizes (2016a, 11-12 or.).

Hartara, kontsakrazio modu tradizionalaz gain, dagoeneko aipatu dugun ekitaldi literarioak bezalako berriak ere agertu dira. Bertan, adituek, kritikariek edota idazleek literatura lanak iruzkintzen dituzte. Hain zuzen, forma zahar horiek kontrastatzeko asmoz. Izan ere, Sapiroren aburuz, kontsakrazio modu tradizionalak hermetikoak bilakatzen dira, esparru literarioaren barneko eragileek parte hartzen duten heinean. Aldiz, itzulpen literarioei esker etorritako merkatuaren zabalkundeak literaturaren demokratizazioa errazten du eta horrekin batera, haren kontsakrazio-moldeetan partaidetza sozial kolektiboagoa izatea. Frantziako adibidea eredu hartuz, honako hiru ezaugarri hauek proposatzen ditu ekitaldi literarioetan kontsakrazio moldeak berritzeko arrazoi gisa:

Firstly, the festival offers a mode of unprecedented public sociability around reading, which differs both from academies, circles, and other closed forms of sociability among peers. It also differs from the events the most submissive to the rules of the market (book fairs, book signings in supermarkets), where the author is seen as a flagship product used to increase book sales. Emanating from the pole of small-scale circulation, the festival seeks to reach a wide audience, beyond circles of insiders. Secondly, it emphasizes the collective dimension of the literary experience by introducing mediation between a literary work and its public, which provokes reflexivity. In terms of reflexivity, the festival also distinguishes itself from literary criticism by giving authors and the public a chance to speak. Still, critics are often invited to host debates,

izaten dutela liburu dendetan (hiruzpalau hilabetekoa, batez beste). Eta hau guztia, kontuak legez egiten dituzten argitaletxeen kasuan (Anonimoa, 2003).

²³ Bide beretik doa Diana Roig-Sanzek eta Jaume Subiranak argitaratutako *Cultural Organizations, Networks and Mediators in Contemporary Ibero-America* (2020) liburua.

their authority is not contested as such. Moreover, the time granted to the audience is short, and their participation moderated (unlike unregulated internet commentaries for example). Nevertheless, the festival appears to be a form of mediation that relativizes the authority of critics to leave a space for exchange and debate around the interpretation of a work, while playing a role in legitimization by its selective and prescriptive character. Lastly, festivals play a growing role in the professionalization of writers by providing a new source of income, in addition to literary recognition. They thus confirm that, at the pole of small-scale circulation of the literary field, professionalization is still tightly linked to consecration. In conclusion, while the rise of the book market favored the professional development of the occupation of writer, this process cannot be understood without taking into account the specific modes of consecration which characterize the pole of small-scale production of the literary field (2016a, 17 or.).

Sapiroren ideia honek idazleen kontsakrazio bideak berrikustearen beharrera eramateaz gain, gu haien literatur garapen autonomoa pentsatzera garamatza. Aurrerago, Autore-teoriarekin eta sistemaren barne-funtzionamenduaren faktoreen arteko desberdinketarekin konbinatzeko aukera emango baitigu.

Era berean, literaturen harreman transnazionala sistema (edo esparru) batzuen eta besteen artean era asimetrikoan gertatzeak eta zenbait sistemak harreman handiagoa izateak sistema batzuekin besteekin baino, polisistema egonkorrak badirela proposatzera garamatza. Euskal sistemaren kasuan, sarreran aurreratu dugunez, inguruko sistemekin hartu-eman handiagoa duela ondorioztatu dugu. Polisistemen arteko elkarreragina oinarri harturik, sistema edo azpi-sistema batzuen eta besteen arteko harreman emankorragoek polisistema jakin batzuen, adibidez kasu honetan eskualdeko polisistemen, agerpena nabarmentzera eta metodologikoki hura aztertzeke beste lan-tresna batzuk aldarrikatzera garamatza. Gainera, Even-Zoharrek, berez izendatu gabe bada ere, bere Polisistemen teoriaren jatorria azaltzeko dagoeneko baliatzen du ideia hori, nazio-literaturen auzia eztabaidatzen duenean, Eskandinaviako polisistema literarioa aztertzean edo kultura hebrearrari buruzko ikerketetan.

Eskualdeko polisistema gisa hartua izan da Iberiar penintsula ingurukoa. Ereku geografiko horri marko teoriko humanistikoa eman diezaioketen Iberiar ikasketak Ikasketa hispaniarren ikuspegi kritiko gisa abiatuak izan ziren; preseski, Hispanismoa gainditzeko proposamen gisa definitu izan du Resina aitzindariak haren hasikinetatik (Resina, 2009). Ikergeia bera Pérez Isasi ikerlari espezializatuak honela definitzen du metodologiaren aurkezpen orokorra azaltzen duen lanean:

Así, por ejemplo, la propuesta de Estudios Ibéricos planteada por Joan Ramon Resina (2009) debe entenderse desde una doble perspectiva, académica e ideológica: en primer lugar, el agotamiento o anquilosamiento del Hispanismo peninsular en los EE.UU., superado en atractivo y capacidad de innovación por los estudios chicanos y latinoamericanos; y en segundo lugar, la necesidad de superar o substituir una visión centralista y hegemónica subyacente a ese mismo Hispanismo peninsular, a partir de una visión plurinacional y policéntrica del espacio ibérico (visión que, en el caso de Resina, viene condicionada por su catalanismo reconocido). A esta misma doble dimensión académica y política (en cuanto superación de la visión dominante y centralista del Hispanismo tradicional) cabe adscribir también otros proyectos e iniciativas provenientes del espacio anglosajón, como las de Epps (2005), Buffery et al. (2007) o Martín-Estudillo y Spadacini (2010) (Pérez Isasi, 2014, 20-21 or.).

Hasieratik bere metodologiaren eta izaeraren inguruko zalantzan eta oinarrien bilaketan aritua, gainerako “Ikasketa” deritzen esparruen antzera eta muga geopolitikoaren eraginez, agian, murriztagoa denez, oinarri epistemologikoari hertsiki lotua izan da bere garapenean zehar:

De hecho, términos o conceptos establecidos como Hispanismo, Estudios Portugueses, Catalanes, Gallegos o Vascos solo parecen menos conflictivos por dos motivos: por su larga tradición que parece naturalizarlos, y porque responden a la lógica interiorizada de la equivalencia entre una comunidad nacional, una lengua, una literatura/cultura y una disciplina académica que las estudie (Pérez Isasi, 2020, 151 or.).

Eta hain justu horregatik mantentzen dute ikasketa horiek izaera kritikoa eta etengabeko berrikuspena. Izan ere, aurreko aipuan Pérez Isasik nabarmentzen du ikasketa-metodologia horren gaztetasunak, aipatu dugun haren izaera transbertsalarekin elkartuta, eragin dezakeela diziplinaren etengabeko zalantza-sentimendua. Hargatik, eta orokorrean, Iberiar ikasketena iker eremu gaztea izanagatik ere, denbora gutxian sortu dira batetik eta bestetik etorritako berrinterpretazio-eskaerak. Esaterako, ikuspegi epistemologikoa aldatu beharra aldarrikatzen dute José Colmeiro eta Alfredo Martínez-Expósito *Repensar los estudios ibéricos desde la periferia* liburukian. Bi ikerlariok beren lanari eginiko hitzaurrean aitatzten dute ikerketa-esparru honetako bideak bi ildotan banatu direla: “diziplinartekotasunean eta kultura aniztasunean” (2019, 7 or.). Horren harira, aipatu ikerlariak bi perspektiba horien balio “metaforikoa” (16 or.) aldarrikatzen dute, ikerketa bide berriak zabaltzeko. *Perspetivas críticas sobre os estudos ibéricos* (Martínez Tejero eta Pérez Isasi, 2019) monografiak ere berrikuntzarako bi ideia uztartzen ditu lanari eginiko hitzaurrean; haren atal batzuen “egituraren berrikuspena” egitea eta “era kolektiboan metodologiaren eta analisiaren berrikuntzarako erronken inguruan hausnartzea” helburu gisa markatuta (Martínez Tejero eta Pérez Isasi, 2019, 7-8 or.).

Fundamentuei buruzko zalantzak planteatu badira lanerako metodologia honen gainean, besteren artean, haren metodologia eta helburuei dagokienean, ikasketa iberiarren lanerako metodologian sakonduko ez dugunez, ikerketa honetan lantzeko alderdirik funtsezkoena haren oinarri epistemologikoari dagokiona da. Izan ere, helburuarena dugu ikerlan honetan teoriaren aplikazioa justifikatzeko beharrezkoa. Aztergai dugun kasu zehatzean nazioarteko zirkulazio-fluxu batzuek besteekiko duten gailentasuna ulertzeko balio duelako planteatzen dugu; hau da, espazio honetan hartu-eman sozio-semiotiko orokor bat egon behar dela jartzen du oinarrian aurreko aipuak, literaturatik haratago doana. Preseski, Pérez Isasik haren justifikaziorako oinarri gisa proposatutakoa baieztatuz:

El estudio relacional de las literaturas ibéricas podría, en este sentido, iluminar fenómenos culturales que han escapado a las disciplinas literarias de orden nacional: fenómenos que, sin ser exclusivos o endémicos en la Península Ibérica (¿qué fenómenos culturales se limitan a un único espacio?) sí son representativos de territorios con múltiples lenguas, literaturas y culturas, con evoluciones paralelas o divergentes a lo largo de los siglos, como es el caso de la Península Ibérica (2020, 153 or.).

Aitzitik, eta berrinterpretazio eskaerez haratago, ikasketa hauetan kontsokratutako zenbait ahotsek beren tradizioa aldarrikatzen dute, Perez Isasik berak ere halaxe egiten du 2020ko “¿Hacia unos Estudios Ibéricos 2.0? Críticas, debates y caminos abiertos” artikuluan. Iberiar ikasketen ibilbidea Estatu Batuetako akademian, “beti Europakoa baino goiztiarragoa eta iragankorragoa” (148 or.), boladan dauden beste diziplina batzuenarekin konpara daitekeela azpimarratzen duen bitartean. Edonola ere, hemen aipatutako ekarpenen argitan, gainera, egiazkoa dirudi gaur egungo analisiak emankorra izaten jarraitzen duela.

Berrinterpretazio horien ildotik, euskal sistema literarioari dagokionez, Pérez Isasik euskal sistema literarioaren Ipar-Hego banaketagatik euskal sistema literario guztiaren egokitasun iberiarra zalantzan jartzen zuen (2014); hala ere, euskal sistema literarioaren barnean Ipar Euskal Herriko sistema literarioa ia azpi-sistematzat jo daitekeela ere eztabaidatu izan da (Apalategi, 2005). Erdiguneko elementuen izaera kontuan hartuz gero, sistema literario iberiarrarekin kontaktua duen sistema ere bagenuke euskalduna (zentzu horretan, Eranskinak II, III eta V ataletan begiratu daitezke Pamiela, Txalaparta eta Elkar argitaletxeen elkarrekintza edizio-estrategietan Euskal Herritik kanpo harremanak dituzten argitaletxeen jatorria. Estatuko nahiz Portugalgo beste lurralde eta hizkuntza batzuekin hartu-emana

dutela adierazten baitute). Beti ere, gogoan hartuta, tesi honen bigarren atalean gogoratuko dugun bezala, sistema iberiar horren erdigunean gaztelaniazko sistema dela euskal sistema literarioarekiko elkarrekintzan. Proposamenaren oinarri epistemologikoa kontuan badugu, euskal sistema literarioa iberiar ikasketen ikuspegitik landua izan daiteke, bai Iberiar penintsulako beste kultura batzuekin harremana duelako eta baita Martínez-Expositok eta Colmeirot ikusi gisa, ikuspuntua (paradoxikoki) periferiotasunaren gunetasunera bideratzen bada. Horrela, Arturo Casasek aurreikusten duen moduan, guk ere ikusten dugu polisistema baten forma izan dezakeen sistema literario interkonektatutzat jo daitekeela iberiarra (2003). Gainera, horren ildotik, Iberiar ikasketen gaia izan daitekeen edozein testu kulturalen barnean, literaturak leku berezia eduki lezake; izan ere, testu literarioen kasuan, instituzioaren faktorea komuna izan daiteke. Eta horren barnean, kokatu daiteke eskuarki euskal sistema literarioa. Esaterako, ikuspegi iberiarra bultzatzen duen eta bere ekoizpenean tentuz darabilen *Rassegna Iberistica* aldizkari eta argitaletxe akademikoak, euskal ekoizleak besteren artean berdin-berdin baliatzen ditu, besteak beste. Era berean, badira ekimen berriak non argitaratzen diren lanek eremu iberiarraren periferiari arreta jartzen diotela zehaztuz, polisistema honen bazterrean kokatzen diren eremu-literarioen arteko harremanak aintzat hartzekoak direla aldarrikatzen duten. Honen adibide litzateke, orain berehala Antonio Sáez Delgadok koordinatutako *La invasión silenciosa. Presencia portuguesa en las revistas literarias ibéricas (1900-1950). Ámbitos castellano, catalán, gallego y vasco* ikerlana, zeinak, hein batean bederen, eremu iberiarreko literatura periferien arteko harremanak lantzen dituen. Ikerketa honetan, euskal sistema literarioak polisistema iberiarreko eremuarekin harremanak ote dituen eta baditu, zein modutan eta zein beste sistema sozialen bidez gurutzatuak diren aztertzeari garrantzitsua deritzogu Polisistemen teoriak ahalbidetuta, sistemen arteko interferentzia kultural deigarriak identifikatzeko.

2.2. Berrikuspen epistemologikoa: literatura global errizomatikoa

Erakutsi dugu Even-Zoharren eta Sapiroren artean, bigarren horrek Bourdieuren esparru literarioaren egituraketa mugaraino eramanik, egitura sistemiko eta polisistemiko multi-polar bat marrazten duela: hainbat konexio puntu eta hainbat mailakatze dituen egitura gisa definituz polisistema literarioa, beste polisistemekin eta sistemako barne-faktoreekin hainbat modutan eta puntutan harremanak

gauzatzen dituen. Lehenak ikuspegi kartografikoarekin eta bigarrenak ikuspegi epistemologikoarekin egiten dute irakurketa hori, baina funtsean, biek oinarritzko egitura bera onartzen dute. Egitura multi-polar, inter-konektatu horrek Gilles Deleuze-k eta Félix Guattari-k errizoma gisa definitzen duten terminoa gogorarazten digu:

A diferencia de los árboles o de sus raíces, el rizoma conecta cualquier punto con otro cualquiera, cada uno de sus rasgos no remite necesariamente a rasgos de la misma naturaleza; el rizoma pone en juego regímenes de signos muy distintos e incluso estados de no-signos. No es lo Uno que deviene dos, ni tampoco que devendría directamente tres, cuatro o cinco, etc. No es un múltiple que deriva de lo Uno, o al que lo Uno se añadiría ($n+1$). No está hecho de unidades, sino de dimensiones, o más bien de direcciones cambiantes. No tiene principio ni fin, siempre tiene un medio por el que crece y desborda (2016, 48 or.).

Even-Zoharren proposamenarekiko alderik nagusia: pentsalari israeldarraren ikuspegi binariotik harago, errizomak sistemaren eta polisistemen harreman puntu ugariak ordezkatzeko ideia horretan genuke. Era berean, sistema batek beste sistema batekin izan ditzakeen harreman puntu ugariak ere adierazpide bilakatzen ditu. Hartara, sistemen arteko interferentzia puntu ugarien irudikapen izan liteke. Horrela bada, ez dio sistemari jatorri bat esleitzen, etengabeko aldaketaren aldaketa baten aldaketa gisa definitzen du, ordea. Even-Zoharren dinamikotasunaren printzipioarekin bat egin dezake errizomak horretan eta hartara, sistemaren biziraupenaren baldintza den heterogeneotasuna irudikatuko luke etengabe aldatzen diren norabideen multiplikazio horrek.

Una multiplicidad de este tipo no varía sus dimensiones sin cambiar su propia naturaleza y metamorfosearse. Contrariamente a una estructura, que se define por un conjunto de puntos y posiciones, de relaciones binarias entre estos puntos y de posiciones, el rizoma sólo está hecho de líneas: líneas de segmentaridad, de estratificación, como dimensiones, pero también líneas de fuga o desterritorialización como dimensión máxima según la cual, siguiéndola, la multiplicidad se metamorfosea al cambiar de naturaleza (48 or.).

Aurreko aipu horretan genuke Polisistemen teoriarekin lotzeko ezaugarririk zailena; izan ere, haren sortzaileek ezeztatzen dute egitura izendapena onartzen duenik. Haren fundatzaileen guraria kontuan izanik, binarismoari egiten dioten kritika baliagarria zaigu polisistemaren egitura azaltzeko, posizionamendu eta hierarkia printzipioek gurutzaturik, egitura multipolarra ahalbidetuko lukeena.

Contrariamente al árbol, el rizoma no es objeto de reproducción: ni reproducción externa como árbol-imagen, ni reproducción interna como la estructura-árbol. El rizoma es una antigenealogía, una memoria corta o antimemoria. El rizoma procede por variación, expansión conquista, ruptura, inyección. Contrariamente al grafismo, al dibujo o a la fotografía,

contrariamente a los calcos, el rizoma está relacionado con un mapa que debe ser reproducido, construido, siempre desmontable, conectable, alterable, modificable, con múltiples entradas y salidas, con sus líneas de fuga (48-49 or.).

Egitura gisa barne-erreprodukzioerik onartzen ez duelako adierazpenak sistemaren barnean eragile bakoitzak bere erabakimen askatasuna izatea ahalbidetzen du, Bourdieuren *habitusak* bezainbeste. Alegia, beren testuan Deleuzek eta Guattarik adierazten dutenez, ihesbide ugariak, trazak, markek, sistemako elementu ororen aukerak areagotzen dituzte.

Contrariamente a los sistemas centrados (incluso policentrados) de comunicación jerárquica y de uniones preestablecidas, el rizoma es un sistema acentrado, no jerárquico y no significativo sin General, sin memoria organizadora o automática central, definido únicamente por una circulación de estados (49 or.).

Errizomari buruzko liburu horren azken atalean ikerlarien lan psikoanalitikoaren (Deleuze eta Guattari, 1980) erreflexua ere antzematen da, memoria eza eta egoeren agerpena gauzatzen direnean. Gure aparaturoko, noski, ez zaigu interesatzen inkontzienteari egiten zaion erreferentzia, baina bai lerro batzuk aurrerago sistema zentratuekin egiten den konparaketa; zeinaren definizioan harreman aurrez egituratuak aipatzen diren: inkontzientea harremanetan jartzeko modu horrekin elkartuz gero, Bourdieuren *habitusaren* izaera gogoratu dezakegu, ezagutza inkontziente eta aurre-ezarrarian oinarritzen dena: kasu honetan, baitezpada, hierarkia eza eta erdigunerik eza interesgarriak zaizkigu, polisistemaren egitura ulertzeko. Egitura kanonikotzat onartzen badugu ere eta beraz, adierazpen horrekin funtsean erabat bat ez bagatoz ere, balio digu egitura poli-zentrikoaren funtzionamenduan erabakiak zein modutan hartzen diren molde binariotik harago ulertzeko.

Hori horrela izanik, errizoma kontzeptua baliatzerakoan, sistemako ekoizleengan jarri behar dugu begirada. Horren harira, Literaturaren soziologiarekin osatu ditzakegun sei oinarritan banatzen dute haren sortzaileek kontzeptua:

Principios de conexión y heterogeneidad En un rizoma, por el contrario, cada rasgo no remite necesariamente a un rasgo lingüístico: eslabones semióticos, de cualquier naturaleza se conectan en él con formas de codificación muy diversas, eslabones biológicos, políticos, económicos, etc. poniendo en juego no sólo regímenes de signos distintos, sino también estatutos de estados de cosas (2016, 17 or.).

Hau da, Bourdieuren proposamenarekin ados, hainbat esparruren elkarrekintzan kokatuko litzateke esparru literarioa; eta beraz, baita hura osatzen duten elementuak ere.

Principio de multiplicidad... . Las multiplicidades son rizomáticas y denuncian las pseudomultiplicidades arborescentes. No hay unidad que sirva de pivote en el objeto o que se divida en el sujeto. No hay unidad, ni siquiera para abortar en el objeto o para “reaparecer” en el sujeto (2016, 19 or.).

Errepertorioaren faktorearekin lotu genezake alderdi hori; eta hemen bai, Morettiren proposamenarekin bat etor liteke irakurketa: errepertorioaren sorrera atzerriko ezaugarrien eta ezaugarri lokalen arteko joan-etorriko konbinaziotik sortzen dela eta ekoizpen orijinalak ematen dituela: “principio de cartografía y calcomanía: un rizoma no responde a ningún modelo estructural o generativo... . El mapa es abierto, conectable en todas sus dimensiones, desmontable, alterable, susceptible de recibir constantemente alteraciones” (2016, 27-29 or.). Horrela ulertuta, sistema literarioa eta bertako ekoizpenak, sistema globalaren eta lokalaren arteko tirabiran leudeke eta haietan zein modutan egikaritzen diren konprobatzeko, tentsio horiek hainbat ikuspegitik aztertzea posible litzateke: orduan, Literaturaren soziologia eta Literatura konparatua baliatuko genituzke. Orobat, guri dagokigunez, hori da Even-Zoharren proposamen poliedrikoaren konplexutasunak ematen dituen aukeretako bat eta beraz, aurrerago, Humanitate Digitalek horren aplikaziorako eskaintzen dituzten onurak ere eztabaidatuko dira.

Nahiz eta Gisèle Sapiroren ikerketen helburuetarako baliagarria izan daitekeen literatura testuen nazioarteko kontsakarzio edo zirkulazio moduen azterketa soziologiko hori, kontua da, Even-Zoharren kasuan adierazi dugun bezala, ikertzaileak ez duela enpirikoki neur daitekeen daturik eskaintzen. Horri erantzuteko, soziologoak Franco Morettiren Urruneko irakurketaren metodologia (2015) aipatzen du analisirako tresna gisa:

while cultural transfers can be partly described in terms of isomorphism—whether due to imitation, constraints, or shared norms, as analyzed by neo-institutional theory (DiMaggio and Powell)—accounting for these transfers also requires us to introduce the logics of differentiation. Combining these two processes provides an explanatory frame for the two evolutionary models mentioned by Franco Moretti: waves and tres (Sapiro, 2016, 82-83).

Eta aurrerago amaitzen du:

These two models apply to the history of literature and they can be explained by two contrasting processes: isomorphism and differentiation. As analyzed by neo-institutional sociological theory, isomorphism results from three types of mechanism: constraint, imitation and professional norms (DiMaggio and Powell) (92-93 or.).

Horrez gain, esan behar da Sapirok aurkezten dituen formulazioetarako ere ez zaiola analisirako tresna teoriko edo metodologikorik garatzea interesatzen. Beraz, egoera desberdinei aplika dakizkiekeen eredu gisa baino gehiago, haren postulatuak oinarri intuitibo gisa balio digute, haiek aztertutako kasuekin aldera daitezkeen adibideak berrikusteko. Horrela, bereziki kontuan izango dugu nazioarteko merkatu literarioaren gaiari egiten dion ekarpen teorikoa, bai eta merkatu horren barneko eta kanpoko funtzionamendua ere, euskal sistema literarioaren eta harekin harremana duten gainerako sistema literarioen arteko truke kulturalak ulertzeko. Bestalde, atal honen sarreran esan dugunez, Itamar Even-Zohar eta Pierre Bourdieu irakasleen proposamen teorikoak dira literatura munduak aztertzeko oinarririk zabalena eta, aurreratu dugun bezala, aplikagarritasun handicapik ere badute, orain arte Gisèle Sapiroren ekarpenak hainbat erantzun ematen dizkiona eta hurrengo atalean, hainbat ikertzailearen proposamenekin osatzen saiatuko gara. Ildo horretan, Sapirore ere aintzat hartutako Franco Moretti ikerlariaren Urruneko irakurketaren proposamena eta Humanitate Digitaletan erabil daitezkeen datu-baseekin proposatzen dugun konbinazioa izango dira aurretik aurkeztutako hurbilketa teorikoak neurtzeko tresnak. Azkenik, metodologia esperimental horrek Literatura konparatuko ikasketetan izan dezakeen egokitzapena eztabaidatuko dugu.

3. Kapitulum. Literaturaren soziologiaren osagarritasuna

Bai Even-Zoharren teoriari eginiko sarreran, bai Pierre Bourdieuren planteamenduekin eginiko konparaketan, bi ikerlarien ereduak adibide errealei aplikatzean, arazo praktikoak identifikatu ditugu: batetik, dagoeneko Pierre Bourdieuri egotzi zaion bezala, haren teoria esparru literario nazionalari lotua egotea (Domínguez eta Espino, 2022) edota esparruaren burujabetasuna esparru ekonomikoari hertsiki loturik ulertzea (Carbó-Catalan eta Kvirikashvili, 2022). Horiak, gure iritziz, arazoak dira ikerketa literario eguneratua gauzatzeko. Hartara, Polisistemen teoriak, beste planteamendu teoriko batzuekin elkartuta, Pierre Bourdieuren proposamenari eman diezaiokeen aurrerabidea azalduko da. Bestetik, Even-Zoharri eginiko kritikarik errepikatuen haren optika deterministan zedarrizten dela ikusi dugu.

Even-Zoharren proposamenak zenbait moldaketa behar dituela aitortu dugun bezala, XXI. mende honetarako baliabide metodologikoen barnean eskaintzen dituen berrikuntzak nabarmendu nahiko genituzke datozen orrialdeotan. Pierre Bourdieuren eta haren jarraitzaileen Literaturaren soziologiarekin dituen antzekotasunak eta osagarritasunak adierazi eta gero, Literaturaren teoriako eta Kritika literarioko beste ildo batzuk aurkeztuko ditugu hastera doan azpi-atalean, Polisistemen teoriaren proposamenari egin diezaioketen ekarpena zehaztu eta era berean, Polisistemen teoriak haiekin konbinazioan literatura aztertzeke eman ditzakeen aurrerapausoak aldarrikatuz.

Hartara, datozen orrialdeetan, Literatura konparatua, Munduko literatura eta sistemen teoriak hizpide izango ditugu, batzuekin eta besteekin dituen harremanak esploratu eta hobekuntzak eguneratzeko.

Lehenik, Sistemen ikuspegia eztabaidatuko dugu eta haren arazoak Polisistemen teoriaren ikuspegitik azaldu. Bigarrenik, Munduko literaturaren eta Literatura konparatuaren arteko desberdintasuna zehaztuko dugu eta ondoren, Polisistemen teoriak Literatura konparatuari eman diezaiokeen aurrerabidea eztabaidatuko dugu, haren adierazgarriak nagusien lanak berrikusiz eta haren irakurketei Polisistemen teoriak balio gehigarria zein zentzutan eman diezaikekeen azaltzeko.

3.1. Even-Zoharren proposamena sistemen teoriarekin erkatzea: Sistemen teoria orokorra eta Mundu-sistemen teoria

Nahiz eta Even-Zoharrek ez duen bere teoria sistemei buruzko beste teoria batzuekin zuzenean konparatzen, ukaezina da haiekin duen harremana. Eta zentzu horretan, interesgarriena deritzogu horiek, norabide berean garatuak izan gabe, helburu berera iritsi izanari. Hemen, Even-Zoharren proposamena literaturaz haragoko sistemen alorrean eragin handiena duten bi proposamenekin erlazionatuko dugu: bata, Sistemen teoria orokorra deritzona eta bestea, Mundu-sistemen teoria. Lehenengoa garrantzitsua da, bere izaerak adierazten duen bezala, dauden sistema guztien azalpena bildu nahi duelako; bigarrena, Gizarte-Zientzien esparruan eta Humanitateetatik gertu, onarpen handiena duen proposamenetako bat delako. Gainera, konparaketa hau ez da berria; izan ere, Itamar Even-Zoharren lana guk baino lehenago jorratu duten ikertzaile zenbaitek dagoeneko lotu du haren lana beste teoria horiekin: Jorge Díaz Martínezek (2014) edo Franco Morettik (2015), besteak beste. Gainera, proposamen horiek Pierre Bourdieuren edo harengandik gertu kokatzen den Pascale Casanovaren ikerlan teorikoekin ere lotu dira (Maltz, 2021); zeinak azterketa sistemikoaren ildoan kokatzen ez bada ere, sistemaren antzera, esparruarekin lan egiten baitu. Eta aurrerago ikusiko den bezala, hemen landuko ditugun kontzeptuetako batzuekin zerikusia du.

Hasteko, sistemen ikuspegi orokorra azaltzeari ekingo diogu. Datozen orriotan Sistemen teoria orokorraren oinarriak eztabaidatuko ditugu eta Even-Zoharren teoriarekin homologagarriak diren ezaugarriak sailkatu eta desberdintasunak identifikatuko ditugu. Hortaz, Polisistemen teoriaren aplikagarritasuna osatzeko printzipio baliagarriak xerkatuko ditugu.

Izenak iradokitzen duen moduan, edozein sistemaren azterketa definitzea helburu duen teoria da Sistemen teoria orokorra. Hartara, badakigu hainbat esparrutan erabiltzen den teoria dugula: kaosaren teoriak, jolasa, informazioa, zibernetika, sareak nahiz ilara-teoria dira horien adibide. Helburua diziplinarteko esparruetan edozein motatako problemak argitzea denez, oinarrizko printzipio orokor batzuk planteatzen ditu haren formulazioan von Bertalanffy haren abiarazleak (1976). Testu fundatzailean, von Bertalanffyk bi helburu aipatzen ditu Sistemen teoria orokorrarentzat: batetik, hainbat esparruren artean transferitu eta baliatu ahal izateko

ereduak ematea nahiz esparruen arteko garapena oztopatu duten analogiak sinplifikatzen laguntzea; eta bestetik, hainbat sistema motari, batez ere bizidunei dagozkien zientzietan, egokitzeko sistema konplexuen antolakuntzaren teoria orokorra planteatzea (von Bertalanffy, 1976, 34 or.). Hartara, sistemen teoriaren zentzua honela laburbiltzen du:

Es necesario estudiar no sólo partes y procesos aislados, sino también resolver los problemas decisivos hallados en la organización y el orden que los unifican, resultantes de la interacción dinámica de partes y que hacen el diferente comportamiento de éstas cuando se estudian aisladas o dentro del todo (31 or.).

Horretarako, sistemaren kontzeptua “elkarreraginean diren elementu talde” (38 or.) gisa definitzen du eta oinarritzko hiru elementu nabarmendu daitezke: osotasuna, elementu kopuru mugatua eta antolaketa hierarkikoa.

Hortik eratorrita, sistemen funtzionamenduaren hainbat printzipio zerrendatzen ditu: lehenengoa, helburu beraren printzipioa da. Edozein sistema itxitan, hasierako baldintzek argi eta garbi zehazten dute amaierako egoera. Bigarrena, entropia. Alegia, sistemaren barneko informazio-fluxuak eragiten duen egituraketa. Hirugarrena, atzeraelikadura. Sistemaren autorregulazioari eta entropiari loturiko kontzeptua da eta sistemako elementuen artean gertatzen den informazio-trukeak eragiten duen berregituraketak osatzen du (40-45 or.).

Even-Zoharren teoriari bezala, Bertalanffirenari ere usu joera deterministako ikuspegia aplikatzea egotzi izan zaio. Izan ere, Sistemen teoria orokorra Giza eta Gizarte Zientzietan ezartzean antzeman izan dira arazo nagusiak. Dagoeneko XX. mende amaiera aldera egin zitzaizkion Bertalanffiren proposamenari zuzenketak. Ohikoena, aipatu dugun bidean, metodoari berari dagokiona da:

No puedes capturar al hombre con un puñado de fórmulas, porque no hay dos seres humanos idénticos y todos cambiamos de continuo. El hombre no puede ser medido porque no es un objeto físico. Y la conducta humana es impredecible, porque el hombre es dotado de espontaneidad y libre albedrío (Bunge *in* Coronado Céspedes, 2001, 70 or.).

Ildo beretik, Óscar Johansen-ek ere, sistema generikoei aplikatuta, von Bertalanffyk berak onartzen duen kritika bera gordetzen du:

Efectivamente, la Teoría General de Sistemas ha sido criticada en este sentido. La esencia de esta crítica es el argumento: “supongamos que encontramos una analogía entre dos sistemas, esto no significa nada”. Imp[licita] aquí se encuentra la idea de la “correlación espúrea”. Von

Bertalanffy, en su artículo General System Theory “A Critical Review of [f] General Systems” VII, 1962, 1-20 comenta estas críticas (Johansen, 1982, 24-25 or.).

Egiazki, Giza eta Gizarte Zientziei Sistemen teoria orokorra aplikatzeko saiakerak murriztu egin dira azken hamarkadan. Hala ere Humanitate-Zientziak Zientzia-esperimentalekin konbinatzerakoan sortutako proiektuetan aplikatzen jarraitu da. Horrela, Johansenek hobetu egin du von Bertalanffiren proposamena, kontzeptu berriak gehituz: beste sistema batzuen barruan dauden azpisisistemak, negentropia, sinergia, ordezkapena nahiz homeostasia.

Aipatutako kontzeptu horietako batzuk Even-Zoharren teorian ere identifika daitezke: hala nola, beste sistema batzuen barruan dauden azpisisistemak, dagoeneko formulatu dugun entropiarena, sistemaren barnean identifikatzen diren sinergiak eta ordezkapen edo homeostasirako gaitasuna. Azken bi horiek, dena den, ez ditu Israelgo irakasleak zehatz-mehatz izendatzen, bere azken argitalpenen arabera, berritze-sistemen bidez baizik:

To hypothesize a relation between heterogeneity and persistence is therefore elementary in any theory of complex systems. The gist of the argument is that since it is the multiplicity of repertoires which co-exist as permanent competitors that makes it possible for a system to change; and since change is necessary because systems necessarily clash and conflict with other systems, heterogeneity allows systems to carry on (Even-Zohar, 2010, 177 or.).

Elkarren artean erreperitorio ugari lehiatzen aritzea, denboran zehar irauteko barne-autorregulazioa bilatzen duen sistemaren barneko posizio batzuen eta besteen barnean kokatzen diren erreperitorio batzuen ordezkari batzuk jartzea bezala uler daiteke eta, aldi berean, horrek, sistemaren homeostasia lortzea eragingo luke.

Ezaugarri horiek *Papers in Culture Research*eko heterogeneotasunarekin gurutzatzeak polisistemen ezaugarri berria iradokitzen du: aurreko aipuan sistemak nahitaez bizirauteko duen aldaketaren beharra aitatzen badu Even-Zoharrek, aldaketarekin batera ekilibrio berreskuratzeko derrigortasuna ere ezinbestekoa izango da. Even-Zoharrek berak ideia honi egiten dio erreferentzia testuan nahiz eta ez duen zehatz-mehatz argitzen. Dena den, nabarmena da heterogeneotasuna bilatzen duen sistema deskribatzen denean inplizituki homogeneotasuna duen sistema bat jartzen ari garela oinarrian; zeina kasu honetan, Even-Zoharrek proposatutako polisistemaren egitura bera izango zatekeen mantendu beharrekoa eta haren faktoreen baitan dauden posizioen hierarkia: “No doubt the entrepreneurs,

those who were engaged in great intensity in making new repertoires, had always in view some vision of improving the situation of the group for whom they targeted the repertoires” (2010, 178 or.). Ondoko orrietan ideia honekin jarraitzen du erabat sakondu ez arren eta erreperitorio berriek heterogeneotasunari egiten dioten ekarpena aitortuta, haiek sortzeko bi modu aipatzen ditu. Horien artean, ordezkapena; beste batzuek okupatzen dituzten posizio berrietara zabaltzea: “Theoretically, we may then distinguish two different kinds of projects in all of the modern cases of repertoire making. One is the making of new repertoires, as well as the efforts to distribute them” (179 or.). Hartara, erreperitorioek beren kasa ez lukete barne-ekilibriorik, baina sistemak berak eta erreperitorioaren faktoreak, bai.

Gizarte-Zientzietara gerturatuta, badugu Polisistema literarioekin lotura estuagoa duen sistemen teoriarik ere: Mundu-sistemen teoria (Wallerstein, 1974). Immanuel Wallerstein soziologoaren proposamen hau dagoeneko baliatua izan da ikerketa literarioetan, proposamen politiko, ekonomiko edo soziologikoa izanik ere, mundu-sistema sistema sozial gisa identifikatzen baitu haren sortzaileak eta hedaduraz, haien legitimazio legeen araberrakotzat ere jotzen du. Zenbait teoria literariok kulturaren edo literaturaren egitekoa gizarte legitimazio-instantzia gisa jartzen dute (postestrukturalismoak, poskolonialismoak, estrukturalismoak...²⁴) eta beren proposamenetara txertatu dute ikuspegi hau, David Damroschen Munduko literaturak (Damrosch, 2003) edo Franco Morettiren Urruneko irakurketak (Moretti, 2015), besteak beste. Orain berehala zerrendatutako ekarpen teorikoek materialismo historikoaren mundu-ikuskerarekin dute haien jatorria; baina baditugu beste alde batetik postulatu marxistarekin lotura zuzenik ez duten ikerketa-joerak ere eta horiek ere lotura aitortzen dute Wallersteinen ikuspegi ekonomikoaren eta beste joera teoriko batzuen artean. Horien artean, Polisistemen teoriarenak (Fung Chang, 2008) edota Johan Heilbron eta Abram de Swaan-en Sistema Linguistiko Globalarenak (Sorá, 2017). Aurreko horiek, metodo zientifikoa dute harremanaren oinarrian, baitezpada, sistema-pentsamendua dute guztiek puntu komun. Agian Wallersteinen proposamenetik gertuen izango dugu Ana Gallego, bere Balioaren literatura kritika

²⁴ Zentzu honetan, paradoxikoa dirudi Wallersteinen lanaren oinarrian “Ikerketa kulturala!” eginiko kritika marxista aitortzea bere lanari idazleak berak (1974); baina aurrerago egileak adierazten duenez, joera horietan ordezkariak ulertu dute soziologoaren proposamenaren ikuspegi kulturala, marxismo ortodoxoaren oinordeko gisa, historiaren narrazio nagusi alternatibo bat proposatzen duen heinean.

hizpide, literaturaren globalizazioa ekonomiaren alderdiari atxikita ulertu behar dugula aldarrikatzen duenean (2022, 22 or.). Izan ere, irakasleak lotura egiten du literaturaren joera garaikide berrien (genero berrien, *gatekeeper*ren agerpenaren edo kanonizazio prozesu berrien) eta merkatu kapitalistaren globalizazioaren artean.

Even-Zoharren azken irakurketekiko adostasunez (2010), Wallersteinek ere mundu-sistema deritzona, sistema sozial gisa identifikatzen du eta sei oinarritzko baldintza ezartzen dizkio haren izaerari. Polisistemen teoriarekin ados, mundu-sistemak egituratuak dira eta hura eragileez edo eragile-taldeez osatua egoten da. Polisistemen azken berrikuspenaren zuzenketatik eratorritako *Papers in Culture Research* lanean, gainera, sistema literarioak aintzat hartu beharrean, aipatu dugu sistema sozial bezala definitzen direla sistema kulturalak; eta, era berean, sistemaren ertzak ere identifikatzen direla, beste sistema kultural batzuekin duten harremanaren transferentziak gauzatzen diren puntuak egon badirela nabarmenduz. Orobat, legitimazio arauak eta koherentzia egon badirela dio Wallersteinek bere definizioan. Hain zuzen, horrekin lotu dezakegu Even-Zoharrek sistemaren dinamikotasunari ematen dion garrantzia eta are, haren barnean testuen edo erreperorioen kanonizazioak duen eragina. Beraz, bi ikuspegiak dute oinarrian sistemaren ikuspegi diakronikoa, hein batean historizismotik ere edaten dutelako:

In order to describe the origins and initial workings of a world system, I have had to argue a certain conception of a world-system. A world-system is a social system, one that has boundaries, structures, member groups, rules of legitimation, and coherence. Its life is made up of the conflicting forces which hold it together by tension, and tear it apart as each group seeks eternally to remold it to its advantage. It has the characteristics of an organism, in that it has a life-span over which its characteristics change in some respects and remain stable in others. One can define its structures as being at different times strong or weak in terms of the internal logic of its functioning (Wallerstein, 1974, 347 or.).

Alderik antzematen bazaie Even-Zoharren eta Wallersteinen definizioei, hura bizi-esperantzaren ideia da. Hots, Even-Zoharrek, bereziki bere azken lanetan, ikusten du sistemaren kolapsoa iritsi egiten dela zenbaitetan eta hura saihesten jarduten dutela sistemek haietan barne-aldaketak eraginez. Aldiz, Wallersteinek kolapsoa mundu-sistema (kapitalista)ren berezko ezaugarritzat hartzen du eta horrek, haren nahitaezko desagertzea aldarrikatzera darama. Polisistemaren egiturak, aldiz, ziurtatzen du sistema sozio-semiotikoak etengabe mantentzen direla, batzuk sortu eta beste batzuk desagertzen diren heinean. Izan ere, beste hainbat faktoreekin gertatzen den bezala, Even-Zoharren proposamena analisi-mailaren

arabera egiten zaion irakurketak baldintza dezake. Sistemaren barnean diren sistemek osatzen dutenez, batzuk, agian erreperitorio bati loturikoak, desagertu egin daitezke, besteak mantentzen diren heinean, sistema bera mantenduz. Aldiz, Wallersteinek mundu-sistema kapitalistaren kolapsoa aditzera ematen du bere lanetan.

Berdin, *Papers in Culture Research* lanean Even-Zoharrek bidea irekitzen dio polisistema literarioa barne-hartzen duen sistema sozio-semiotikoaren kanpo-harremanak aztertzeari. Hau da, sistema sozio-semiotikoa izanik, Even-Zoharrek zehazten du sistemaren baitako aldaketek sistemaz kanpoko beste sistema sozio-semiotikoekin dutela harremana (2010, 48 or.), Pierre Bourdieuk esparru kulturalaren eta esparru politikoaren nahiz ekonomikoaren arteko harremanarekin egin bezala. Egiazki, Theo Hermansen kritikarekin ikusi dugu literatura eta kulturaren iradokizuna serie autonomo gisa hartuz gero, ideia formalista bat dagoela oinarrian (Hermans, 1999, 117 or.) eta Even-Zoharren ikuspegian ere polisistema literarioak, hein batean, funtzionamendu berezia duela (1990, 30-31 or.); baina Wallersteinekiko aldea honen azken baieztapenean antzeman dezakegu:

What characteristics a social system in my view is the fact that life within it is largely self-contained, and that the dynamics of its development are largely internal. The reader may feel that the use of the term “largely” is a case of academic weaseling. I admit I cannot quantify it. Probably no one ever will be able to do so, as the definition is based on a counterfactual hypothesis: If the system, for any reason, were to be cut off from all external forces (which virtually never happens), the definition implies that the system would continue to function substantially in the same manner. Again, of course, substantially is difficult to convert into hard operational criteria. Nonetheless the point is an important one, and key to many parts of the empirical analyses of this book. Perhaps we should think of self-containment as a theoretical absolute, a sort of social vacuum, rarely visible and even more implausible to create artificially, but still and all a socially-real asymptote, the distance from which is somehow measurable (1974, 347 or.).

Wallersteinek sistemaren indar barne-eusle batez hitz egiten du. Erkatu dezakegu joera hori Sistemen teoria orokorraren baitan Bertalanffy-k proposatutako autorregulazio-joerarekin, homeostasiarekin. Honekin batera Pierre Bourdieuren esparru literarioaren azterketara jotzen badugu, soziologoak ere badiosku esparru literarioak bere barne-dinamika kontrolatzen duela esparruaren berezko egituraren arabera. *Las reglas del arte*, sarrera kapituluan, Flauberten poetikaren nondik norakoaren arrazoia aztertu ondoren, hura egitearen zioa justifikatzen du soziologoak; horrek, mundu literarioaren barne-funtzionamendua ulertzen lagunduko diola

argudiatuz. Hartara, Bourdieuk bere lanaren hitzaurretik bertatik planteatzen du mundu literarioak baduela barne-funtzionamendu bat, erregulartasun- eta berezko legeek gobernatua, nahiz eta ez ohartu:

Flaubert, es sabido, contribuyó mucho, junto con otros, particularmente Baudelaire, a la constitución del campo literario como un mundo aparte, sujeto a sus propias leyes. Reconstruir el punto de vista de Flaubert, es decir el punto del espacio social a partir del cual se formó su visión del mundo, y ese espacio social en sí mismo, es ofrecer la posibilidad real de situarse en los orígenes de un mundo cuyo funcionamiento se nos ha hecho tan familiar que las regularidades y las reglas que lo gobiernan se nos escapan (Bourdieu, 1992, 79 or.).

Argitu beharko litzateke polisistemaren kontzepzioarekin aurrez aurre topo egiten duela Wallersteinek aipatzen dituen azken ezaugarriekin. Sistema itxiak omen dira Wallersteinentzat sistematzat jo daitezkeen bakarrak eta hori horrela, polisistema literarioan, Even-Zoharrek sistema sozio-semiotiko gisa etiketatua kanpo legoke, sistematik kanpoko indarrek sistemaren barne-funtzionamenduan eragiten dutelako; gainera, Wallersteinek bere mundu-sistemaren definizioan horretarako bidea uzten duenez, mundu-sistema ez du sistema osotutzat jotzen:

Using such a criterion, it is contended here that most entities usually described as social systems — “tribes,” communities, nation-states—are not in fact total systems. Indeed, on the contrary, we are arguing that the only real social systems are, on the one hand, those relatively small, highly autonomous subsistence economies not part of some regular tribute-demanding system and, on the other hand, world-systems (1974, 348 or.).

Hori horrela, eta Even-Zoharren eta orain berehala aipatutako bi sistema teoria horien arabera, argia badirudi ere sistematik kanpoko indarrek sistemaren barne-funtzionamenduan eragiten dutela, ez batek, ez besteak, ez dute adierazten zenbat eta nola egiten duten, ezta zein izaera duten ere.

Horri dagokionez, mundu-sistemaren eta polisistemaren arteko desberdintasuna azaldu beharko litzateke: Even-Zoharrek uste du hainbat polisistema daudela elkarren artean lotuta, nahiz eta batzuk beste handiago batzuen barruan egon daitezkeen. Wallersteinek, aldiz, uste du mundu-sistema bakarra dagoela; eta gainera, uste du gizarteek osatzen duten sistema ekonomiko bat baino ez dagoela eta ez dagoela ezaugarri berdineko sistema mota gehiagorik; beraz, sistema horretatik kanpo ez da posible ezer egoterik. Aldiz, Even-Zoharrentzat badaude beste sistema mota batzuk: kulturalak, politikoak eta beste. Nolanahi ere, eta orain artekoa jakinik paradoxikoa badirudi ere, Wallersteinentzat mundu-sistemaren krisiak sistemaren kanpotik eragiten dira. Beraz, soziologoak onartzen du kanpo-eraginen kuotarik.

We have said that historical systems have lives. They come into existence at some point in time and space, for reasons and in ways that we can analyze. If they survive their birth pangs, they pursue their historical life within the framework and constraints of the structures that constitute them, following their cyclical rhythms and trapped in their secular trends. These secular trends inevitably approach asymptotes that aggravate considerably the internal contradictions of the system: that is, the system encounters problems it can no longer resolve, and this causes what we may call systemic crisis. Most often, people use the word crisis loosely, simply to mean a difficult period in the life of any system. But whenever the difficulty can be resolved in some way, then there is not a true crisis but simply a difficulty built into the system. True crises are those difficulties that *cannot* be resolved within the framework of the system, but instead can be overcome only by going outside of and beyond the historical system of which the difficulties are a part. To use the technical language of natural science, what happens is that the system bifurcates, that is, finds that its basic equations can be solved in two different ways (Wallerstein, 2004, 76 or.).

Even-Zoharrek, bestalde, 2010eko lanean dagoeneko planteatu ditu saiakera batzuk influentzia horien jatorria, helburuak eta eragileak argitzeko, baina Wallersteinek bezala, zein eragin erreal izaten duten kuantifikatzeko eragozpenak antzematen ditu. Horrela bada, teoria horietan oinarrituz beharrezkoa deritzogu euskal sistema literario garaikidean eragiten duten kanpo-eraginak identifikatzeari eta, ondorioz, kuantifikazioa sistematizatzea ez bada, bederen haren mailakatzea bai, izan beharko dira ikerketa honetako helburuetako batzuk.

Hainbat sistema teoria aipatu baditugu ere, hemen Even-Zoharren proposamenaren alde egitearen arrazoia, aipatu zalantzak aipatu ondoren, Polisistemaren teoriak literatura sistemaren ezaugarri bereizgarriez egiten duen azterketan datza, noski.

Zalantzarik gabe, Wallersteinen mundu-sistemaren eskema ezin dugu literaturaren-sistemara egokitu ekonomia-sistema baten oinarritzen duelako bere irakurketa. Ez da literatura sistemara estrapolagarria, literatura ekonomia ez dagoelako lanaren banaketa estentsiboan banatua; hain justu, polisistemen egiturak ahalbidetzen duenez, industria literario guztia dagoelako hizkuntza-lurraldeen arabera barreiatua:

We have defined a world-system as one in which there is extensive division of labor. This division is not merely functional--that is, occupational--but geographical. That is to say, the range of economic tasks is not evenly distributed throughout the world-system. In part this is the consequence of ecological considerations, to be sure. But for the most part, it is a function of the social organization of work, one which magnifies and legitimizes the ability of some groups within the system to exploit the labor of others, that is, to receive a larger share of the surplus (Wallerstein, 1974, 349 or.).

Orain, merkatu-literario transnazionalaren agerpenak iradokitzen du Wallersteinek antzematen duen desoreka zenbait faktoretan gertatzen dela; hala nola, industria editorialean (Alemany, 2019; Massot, 2020; Subercaseaux, 2014; Vázquez Álvarez, 2015) nahiz sari-banaketa kanonizatzaileetan (Sapiro, 2010, 2016a, 2016b). Honen arabera, Heilbron eta de Swaanek iradoki bezala, Munduko Kultur Sistema bat egon badagoela defendatu daiteke eta bertan, itzulpenen zirkulazioak industriaren banaketa desorekatua eragiten duela, non erdigune versus periferia dinamikak mantentzen diren (Heilbron, 2000)²⁵.

Horren harira, hainbat hedabide eta ikertzaile akademikok azkenaldian argitalpen-industria metatu egin dela diote. Hispaniarra zein nazioartekoa. Horretan, aurrerago ikusiko dugu euskal kasuari aplikatuta, paper garrantzitsua dutela genero-literaturak eta literatura itzulpengintzaren sistemak. Izan ere, ikerketa honen sarreran iragarri den bezala, bigarren milurtekoaren funtsezko ezaugarrietako bat ekonomia globalerako joerarena da eta horrek eragina du literatura industrian ere; krisi-ekonomikoak bezala, zeina Wallersteinek berak ere azaltzen baitu mundu-sistema (kapitalista) ekonomiari buruz duen teoriaren ondorioz. Horren harira, eta aurrerago Luis Alemanyk *El Mundo* egunkarian egindako erreportaje honetara itzuliko bagara ere, mende hasierako krisi-ekonomikoa eta kapital editorialaren zentralizazioaren inguruko aurrerapen bat egin dezakegu hemen:

Hay una paradoja evidente: en un sector en el que casi todas las empresas medianas, casi grandes, han sido absorbidas por los dos grupos dominantes (Planeta y PRH), muchas de las editoriales pequeñas que nacieron en la década pasada han sobrevivido a la crisis con razonable solvencia. Las editoriales que desaparecieron no fueron las aparentemente frágiles sino algunas de las que contaban con un capital importante y aspiraban a competir con el duopolio (Alemany, 2019).

Behin sistemen teoria horiek esplikatuta eta haien erabilgarritasuna ikusita, datozen azpi-ataletan Hermansekin identifikatutako teoriaren binarismoa gainditzeko erabilgarriak deritzegun beste teoria batzuk azalduko ditugu, Polisistemen teoriarekin erkatuz.

²⁵ Ana Gallegok orain berriki argitaratutako *Cultura literaria y políticas de mercado: Editoriales, ferias y festivales* (Gallego, 2022, 21 or.) lanean, ikuspegi hori ñabartzen du, sistema global bakarra ezinezkotzat jotzen du eta Morettiren lana oinarri hartuta azaltzen du, besteren artean, kultura bakoitzak kultura globalaz egiten duen barneratze eta moldaketak kultura global unitarioa egotea galaraziko lukeela aldarrikatuz.

3.1.1. Even-Zoharren polisisteman testuen zirkulazioa aztertzea

Sapirok aipatzen duen sistema literario transnazionalaren egitura horrek testuen zirkulazioa egitura horren barnean berrikustera garamatza. Esan dugun bezala, mundu-sistemaren ekonomiak lanaren banaketa soziala dakar berarekin eta horrek zenbait lan deslokalizatzen ditu, periferiako lurraldeetako eskulan merkearekin lotuz. Horrek esan nahi du, halaber, produktu literarioa deslokalizatu egiten dela eta gutxienez, ekoizpenean laguntzen duten herrialdeen artean zirkulatzen duela. Deslokalizazio hori modu tangiblean eta intangiblean neur genezake, haren ekoizpenean parte hartzen duen eskulanak (idazleak, itzultzaileak edo zuzentzaileak eta editoreak) alderdi neurgarria betetzen baitu; hain justu, literatura produktuaren produkzio-katearen zati horien kokapena zehaztu daitekeelako. Bestalde, produktu hori jasotzeko hizkuntza- eta lurralde-eremuek alderdi neurtezina osatuko lukete. Ildo horretan, hainbat herrialdetan merkaturatzen diren edo beste hizkuntza batzuetara itzultzen diren literatura produktuek, irakasleak planteatutako itzulpenaren azpisistema literarioaren atalari erreparatuta, hainbat literatura sistematan parte hartuko lukete (Even-Zohar, 1978, 1979). Horrek, era berean, helburu-sisteman obra horien harrera berriz pentsatzera garamatza. Sistema horrek, Polisistemen teorian adierazten den bezala, zorte ezberdina izan baitezake:

Thus, the target literature actually functioned, from the point of view of the behavior of its repertory, as a periphery of the source literature. It is no wonder, therefore, that when texts are translated from the first to the latter, they normally - in terms of the translation source literature - become secundarized. They often make the impression on the target public of *deja vu*, of "epigonic" products. However, this objective property of such texts *vis-a-vis* a genetic source literature has no functional importance for their role (or the role of the models underlying them) in their proper literature (1979, 302 or.).

Datozen orrialdeetan, harrera horri lotuta testuek helmuga sistemara iristeko egin behar duten bidea ulertuko dugu.

2.2.2.1. Franco Moretti eta testuen zirkulazioa

Aurreko orrietan Mundu-sistemen teoria, nagusiki ikuspegi ekonomikokoa, eta Polisistemen teoria, perspektiba semiotikoa barne hartzen duena, gurutzatzen diren modua azaldu da gaingiroki. Wallersteinen teoriaren azalpenarekin sistema-ekonomikoaren analisisa egitea beharrezkoa da literaturaren aurrerabidea ikuspegi-orokorrez ulertzeko. Bi eremu zientifikoek gizakiaren jokabidea izanik aztergai, bi

esparruak gaiaren inguruan gurutzatzea pentsatzekoa dateke, dimentsio-metodologikoan urruntzen badira ere. Hala eta guztiz ere, ikerketa honen markoa Humanitate Zientzien barnean kokatzen denez, Giza Zientzien barneko diziplinak sakonago aplikatzeari muzin egin beharko zaio, ikerketaren helburuek eta mugek eragozten dutelako. Nahiz eta kapitulu honetako alde zurrerako azpiataletan demostratzen den Even-Zoharren Polisistemen teoria ikerketa hermeneutikoa gauzatzeko metodo gisa planteatu bada ere, azkenaldiko lanetan, *Circuits in motion. Polysystem theory and the analysis of culture* (Souto et al., 2021) konpilazioan irekitzen diren ikerketa-lerroek Even-Zoharren ondarea Gizarte Zientzien alorrera ere zabaltzen dutela: “Polysystem Theory and the Analysis of Institutionality and of the Political Dimensions of Power” atalak eta besteak beste, bertako “Polysystem Theory: A Versatile, Supra Disciplinary Framework for the Analysis of Culture and Politics”, “The Covid-19 Crisis and The Emergence of Digital Ultra-Liberalism. An Approach to Republicanism from Polysystem Theory” edo “The Appeal of Environmentalism and Managing Marginalized Identities Between Culture Conservation and Change. Examples from Arab society in Israel” kapituluetan Thomas Harrington, David Souto eta Rakefet Sela-Sheffy ikerlarien lanek nahiz “Polysystem Theory as a Platform for Transversal Studies. On the Intersections of Nature and Urban Spaces in the Global World” atalean Roel During eta Rosalie Van Dam edo Elías J. Torres Feijóren “Polysystem of Resilience in the Anthropocene. Understanding the Role of Heterogeneity in Human-Nature Systemic Interactions” eta “Polysystem Theory and Research Applications: Planning and Social Research Commitment in an Analysis of the Expositive and Dissemination Project” nahiz Emilio Carral Vilariñoren “Tourism and Gastronomy in Santiago de Compostela (Galiza): A Case Study Under Polysystem Perspective in Relationship With Other System Analysis” adibideek demostratzen dutenez, hurrenez hurren. Adibide horiek ez badira ere aipatutako bilduman Polisistemen teoria beste ikerketa-eremu batzuekin erkatzen duten bakarrak, kasu horietan guztietan betetzen da aitzinsolasak zehazten duen ezaugarri bat: bildumaren helburu nagusia polisistemek kulturaren heterogeneotasuna irudikatzeko duten gaitasunaz eztabaidatzea izanik, era berean, teoria sozio-semiotiko honek Gizarte Zientziekin duen ukipena tratatzea. Hartara, lehen ataleko testuek Polisistemen teoria gizarte-jokabide politikoa aztertzeke baliatzen dute eta bigarren multzokoek, natura zientziekin edo geografiarekin gurutzatzen dute.

Nolanahi ere, eta literaturaren azterketa zorrotzera itzuliz, Even-Zoharren Polisistemen teoriak gain, Franco Morettiren Urruneko irakurketaren proposamen teorikoak munduko sistemaren erdigunearen eta periferiaren arteko tentsioak ere aztertzen ditu. Haren ikerketak Munduko literaturaren banaketa aztertzen du eta testuen zirkulazioa jartzen du oinarrian, eremu dominanteak eta dominatuak marrazteko testuek osatzen dituzten zirkuituen bitartez. Horrela, Morettiren irakurketak, Wallersteinenaren antzera, baina Even-Zoharren proposamenak ez bezala, sistema literarioak esparru mundial baten barruan erlazionatzen ditu, azpisistema zentralen eta periferikoen arteko botere-erlazioak ikusiz. Hartara, Morettik berak, Wallerstein aipatzen du iturri gisa (Moretti, 2015, 57 or.). Era berean, Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoria ere aintzat hartzen du, bere ikerketan oinarritzak izango den genero literarioen garapena Polisistemen teoriako errepertorioen heterogeneotasunarekin lotzen duelako (Moretti, 2015, 69 or., 122 or.). Gainera, aurreko bi teoriariekin bat dator erdiguneak periferia literarioen gainean izaten duen eraginaz eta gailentasunaz (2015, 131 or.). Morettiren irakurketan, ordea, gertuko irakurketara bideratzen da mundu-sistemaren banaketa. Horretarako, Humanitate Digitalen laguntzaren beharra aitortzen du Morettik, influentzien zuhaitzak irudikatu ahal izateko, datu kopuru handiak maneiatu behar dituelako ikerlariak.

Horren guztiaren oinarrian, Morettik Literatura konparatuaren helmena zalantzan jartzen du, beste ikerlari batzuen gisan (Spivak, 1999; Damrosch, 2011; Damrosch eta Spivak, 2014), ikerketa horien eurozentrismoa kritikatu. Hartara, literatura lan berriak sortzeko influentzia kanpotarraren eragina onartzen du (Moretti, 2015, 60-61 or.), baina hura aztertzeko metodo berri baten beharra ere aldarrikatzen du aldi berean. Metodo horren egokitasuna justifikatzeko, aipagai izan ditugun Immanuel Wallersteinen eta Itamar Even-Zoharren proposamen teorikoak ditu hizpide kritikariak; lehenarengandik, munduko literaturaren osotasuna eratoritzen du, erdigune eta periferia batean banatuta; hau da, hainbat sistemen arteko elkarreaginean den osotasun baten barnean elkartuta. Bigarrenarengandik, interferentziaren ideia eta haren izaera hartzen ditu maileguan eta eraginak ez direla soilik estilo edo literatura lanaren ezaugarri bakan batetara murrizten onartzen du; aitzitik, interferentzia eragiten duen harremanak bi sistema literarioen artean gertatzen den literatura lanaren “ezaugarri konplexu” baten inportazioa esan nahi

izaten duela. Gainera, Even-Zoharrekin ados, interferentziak asimetrikoak izan ohi direla aitortzen du; erdiguneko sistemetatik periferiakoetara zabaldu ohi direlako. Morettik, halaz guztiz, bi horien lanaren kritika txertatzen du bere proposamenean: Wallersteini dagokionez, esaten du erdiguneak periferiara esportatzen dituen forma literarioak ez direla beti norabide berean gertatzen eta hartara, mendebaldeko gizarteak ez duela monopolioa mantentzen onartzen diren formen gainean. Morettik argitzen du gerora Even-Zoharrek ere bere proposamenerako argitu duena, mugimendu irradatzaile guztiak ez direla erdigunetik periferiaranzko norabidean izaten, badirela periferiatik erdigunerantz ere gertatzen diren influentziak nahiz, kopuru baxuagoan bada ere, periferia batetik beste periferia batetara ere gertatzen direnak. Gainera, bere teoria probabilitatearen diziplinara gerturatuz justifikatzen du:

Las culturas del centro disponen de más recursos para volcar en la innovación (literaria o de otro tipo), por lo cual es más probable que la generen: pero el monopolio sobre la creación no es una consideración histórica sino un atributo teológico. El modelo propuesto en “Conjeturas sobre la literatura mundial” no reserva la invención a unas pocas culturas para negársela a las demás: especifica *las condiciones en las que es más probable que esta ocurra* y las formas que puede tomar. Las teorías nunca abolirán la desigualdad: sólo pueden aspirar a explicarla (letra etzana jatorrizko testuarena da, Moretti 2015, 132 or.).

Edonola ere, Even-Zoharren proposamena onartzen du sistemaren zentroak periferiako errepertorioan dituen eraginak azaltzeko eta beraz, ondorioztatzen du Wallerstein oker dagoela garapen ekonomikoaren eta literarioaren arteko harremana defendatzen duenean:

todos los ejemplos mencionados *confirman la desigualdad del sistema literario mundial*: una desigualdad que, en efecto, no coincide con la desigualdad económica y permite cierta movilidad, pero esta movilidad no es alternativa sino que se encuentra en el *interior* del sistema desigual. Por momentos, la dialéctica entre semiperiferia y centro puede incluso ampliar la brecha total... . En todo caso, este es sin duda otro campo donde solo podremos avanzar si logramos coordinar los saberes locales específicos... . Esto refutaría la existencia de un “desarrollo autónomo” en Europa Occidental, echando por tierra la idea de que las formas tienen, por así decir, *una historia diferente* en el centro y en la periferia. El modelo del sistema-mundo puede resultar útil en otros planos, pero carece de potencia explicativa en lo que concierne a la forma (letra etzana jatorrizkoa da, 2015, 134 or.).

Hau da, Morettik onartzen du formak hainbat norabidetan mugi daitezkeela. Baina ez dutela beti hala egiten eta zehazten du hori dela historia literarioaren teoria batek azaldu behar duena; mugimenduen helmenaz eta horiek azaltzen dituzten

arrazoiei buruz hausnartuz (130-131 or.). Aitorpen horiei erantzuteko, metodo berria proposatzen du berak, zeina Urruneko irakurketa gisa izendatzen duen:

Lectura distante, donde la distancia, cabe repetir, *es una condición del conocimiento*, es lo que permite colocar el foco en unidades mucho más pequeñas o mucho más grandes que el texto: recursos, temas, tropos, o bien géneros y sistemas. Y si entre lo pequeño y lo grande desaparece el texto propiamente dicho, estaremos en uno de esos casos en los que se justifica la consigna “menos es más”. Para comprender el sistema en su totalidad, tenemos que aceptar alguna pérdida. Siempre pagamos un precio por el conocimiento teórico: la realidad es infinitamente rica; los conceptos son abstractos, son pobres. Pero es precisamente esta “pobreza” lo que permite manejarlos, y en consecuencia saber. Es por eso que menos es más (etzanak jatorrian dira, 63 or.).

Urruneko irakurketa, beraz, irakurketa hertsia (*close reading* delakoak) eskatzen duen azterketarako testuen “kanon murriztu” (63 or.) bat saihestea da. Ordea, aurreko aipuan argitzen duenez, gertuko irakurketa ere beharrezkoa da Morettiren proposamena aurrera eramateko, literatura testuen arteko influentziaren oinarri hautemangarriak neurtzean zedarrizten delako: gaiak, tropoak, generoak, sistemak eta baliabideak. Horretarako, esaten genuenez, Morettik Humanitate Digitalek datu-kopuru handiak biltzeko eta prozesatzeko duten gaitasuna aldarrikatzen du, testuzerrenda murrizt batekin lan egitetik, kantitate handiagoak kontuan izatera pasatu ahal izango litzatekeelako.

Morettik “Grafikoak, mapak, zuhaitzak” deitu artikuluan mahaigaineratzen du bere proposamenak jarraitu beharreko metodologia eta bertan, “historia literario arrazionalago bat” (Moretti, 2004, 61 or.) egiteko konpromisoa aldarrikatzen du. Horretarako, literaturaren azterketa kuantitatiboa egitea proposatzen du eta Humanitate Digitalen laguntza balioztatzen du bitartekari gisa. Hainbat perspektiba posible aurkezten ditu eta beraren lanaren oinarrian den liburuaren historia hautatzen du eredu.

Britainiar eleberriaren XIX. mendeko ekoizpen-bolumenaren garapena aztertzen du eta horren bitartez argitalpen-kopuruaren grafikoa marrazten du. Era berean, Japoniako, Espainiako, Italiako eta Nigeriako eleberriaren garapenarekin erkatzen du. Irudikapen horrek, baina, ez du ikerlaria asebetetzen, grafikoari historia literarioaren eredu gisa baliagarria izateko interpretazioa falta zaiola justifikatuz. Hartara, lurralde bakoitzeko barne-historiekin gurutzatzen du, lurralde batzuetako eta bestetako literaturaren garapenaren aldeei azalpen arrazoitua emateko. Era

berean, giza-historia politikoak eleberrien gorabehera guztiak azaltzen ez dituela konprobatuta, generoen barne-funtzionamendua argudiatzen du Morettik eta Pierre Bourdieuren teoria soziologikoa gogorarazten duten barne-borrokak aipatzen ditu ikerlariak: kasu honetan, ostera, idazleen arteko lehiak baino, eleberriaren berezko ezaugarri gisa proposatuak. Horren arabera, eleberriaren generoa osatzen duten azpi-generoak etengabe egongo lirateke eztabaidan; bizitza-ziklo jakinak izango lituzkete eta haien iraupenerako lehian egongo lirateke batzuk zein besteak etengabe. Ondorio gisa, zuhaitzen metodologia aurkezten du, zeinak grafikoek baino zehatzago azalduko lukeen eleberriaren barne-historia: generoen arteko banaketak eta batzuen besterenganako gailentasuna eta iraupena.

Hala ere, proposamen honekin, historia literario nazionalen perspektiba aintzat hartzea ekar dezake. Hain zuzen, Morettik justu kontrakoa aldarrikatzen du bere metodoaren oinarri gisa:

He aquí la belleza de la lectura distante aparejada a la literatura mundial: ambas van a contrapelo de la historiografía nacional. Y lo hacen en la forma de *un experimento*. Primero definimos una unidad de análisis (en este caso, la transacción formal), para después seguir sus metamorfosis en los más diversos ambientes... hasta que, idealmente, *toda* la historia literaria deviene en una larga cadena de experimentos relacionados: un “diálogo entre el hecho y la imaginación” (etzanak jatorrian dira, 2015, 69 or.).

Ez hori bakarrik, munduko literaturaren sistematizazioa aldarrikatzen duen metodologian, beharrezkoa begitantzen da irakurketa nazionalen gurutzaketa osatzeko erdigune exekutatzailer baten lana eta beraz, horrek ere irakurketen asimetria areagotu dezake, mundu-sistemaren erdigune vs periferia egitura errepikatuko bailitzateke. Are, lana aurrera eramateko eskuragarri diren lehengaiak kontuan izanik, erdigunea mendebalde lurraldeetan kokatzea litzateke gertagarriena, bereziki hura formulatu duen ikerlariaren jatorriari begiratzuz gero, mundu-sistemaren teoria kunplituz. Egitan, aporia infinituan erortzea suposatuko luke horrek.

Proposamenaren arazoak arazo, egia da Even-Zoharren eta Morettiren irakurketak gurutzatzen dituen eskolak baduela lekua bereziki hainbat hizkuntza eta literatura sistema gurutzatzen diren lurraldeetan. Horren adibide da Carolina Ferrerek Kebeken, Montrealgo Unibertsitatean, Humanitate Digitalen laguntzarekin egiten duen lana: Morettiren perspektibari eta Even-Zoharren teoriari atxikitzen

zaiona. Humanitate Digitalak literatura prozesatzeko lan-tresna gisa Morettiz eta Ferrerez gain, Lancashirek linguistika konputazionala (Lancashire, 1993) prozesatzeko aurkeztu ondoren, hainbat ikerlarik testu literarioen prozesamendu lexikoan ere erabili dituzte. Ferreren kasuan, Morettiren lanari gehiago gerturazten zaion ikuspegia dugu. Izan ere, ikertzaileak eta zuzentzen duen taldeak Humanitate Digitalak maneiatzen dituzte historia literarioari buruzko datu-baseak garatzeko, baina Even-Zoharrek formulatutako postulatuez baliatzen dira emaitzak interpretatzeko. Gure ikerketako bigarren atalean, aipatu ditugun Literaturaren soziologiako esponenteak (Even-Zohar, Pierre Bourdieu eta Sapiroren laguntzaz) datu-base baten makuluaren bitartez interpretatuko ditugu²⁶.

3.1.2. Literaturak kontaktuan

Sistemen teoria horietatik literatura munduaren barne-zatiketa kritiko literarioen artean orokorrean kontzeptu onartua delako ondorioa gailentzen da. Even-Zoharrek Polisistemen teorian nazio-erakuntza kulturalari atxikitzen dio literatura sistema eta beraz, hizkuntza nazional batetik bestera desberdintzen ditu sistema literarioak. Egia da, halere, polisistemaren egiturak ahalbidetzen duela hainbat hizkuntzatako polisistemak nahiz hizkuntza nazional bereko azpi-sistemak badirela onartzea. Beste alde batetik, eta hizkuntzaren auziarekin jarraituz, *Las reglas del arte* frantziar eremu literarioaren osaketari eskaintzen dion garrantzia kontuan izanik, Pierre Bourdieuren proposamenean oinarritzko markoa estatuarekin lotu izan da; nahiz eta Gisèle Sapirok ongi zehazten duen Bourdieu ez zela behin ere estatu-nazioaren markoari nahitaz atxiki (2013, 71 or.). Nolanahi ere, ikerlari frantsesaren azterketa marko linguistiko frantsesari lotzen zaio. Eta era berean, horrek Pascale Casanovaren *La República mundial de las letras* (2001) formulazioa ahalbidetu zuen, zeinetan Pierre Bourdieuren lanarekin zorretan, nazio-estatuaren posizio geo-politikoak literaturaren posizio internazionalari estrapolatu zitzaion. Horiek, nahiz ikerketa honetan aipatu

²⁶ Honakoa bateragarria litzateke Ana Gallegok bere Balioaren literatura kritikan proposatzen duen soziologia kualitatiboaren eta kuantitatiboaren arteko konbinazioarekin:

¿Cómo hacer entonces sociología de la literatura más allá del dataísmo? Si el sentido de la obra no reside solo en su construcción textual sino en las condiciones materiales de producción y circulación que delimitan un sensorium, es tarea del crítico literario la reflexión sobre los modos en que estas instancias generan los valores estéticos y económicos que conforman el producto literario como hecho social y material (Gallego, 2022, 16 or.).

ditugun haien jarraitzaileen lanak, dagoeneko aipatu diren Theo Hermansen, Johan Heilbronon edo Abram de Swaanen itzulpengintzaren teorian oinarrituz egindako irakurketak edota Gisèle Sapiroren literatura transnazionalaren proposamenak, perspektiba linguistiko berarekin formulatu dira. Hala ere, Literaturaren soziologiako horiek ez dira sistema-literarioen delimitazioari egin zaizkion hurbilpen bakarrak, mundu-sistemen laguntzaz Franco Morettik egindakoak ere ikusi ditugu zentzu horretan. Horrela bada, literaturaren lehengaia hizkuntza izanik, mintzaira jakin batean ekoiztako testuek duten batasuna ontzat eman dute idazleok, oro har.

Ondorioz, literatura testuek duten hizkuntza-sistema batetik besterako mugimendua ere hizpide izan dute literaturaz arduratzen diren teorikoek. Hori horrela, bi motatako zirkulazioa desberdintzen dute aipatu ditugun egileek; batetik, sistema batetik besterako interferentzia jatorrizko hizkuntza mantenduz egiten dutenek edota bestetik, itzulpena baliatuz eginiko zirkulazioa. Bigarren adibidea litzateke nazio-hizkuntzaren markoari hertsiki lotuko zitzaiokeena eta hortaz, berriki aipatu dugunaren ildotik, Literaturaren soziologiak termino orokorretan planteatutakoaren oinordeko zuzena; halere, hizkuntza berdinean sistema batetik bestera mugitzen diren testuen azterketa ere ahalbidetzen du sistemen markoak, hala nola, polisistemaren egiturak. Hartara, bigarrenaren adibidea litzateke Sapiroren literatura transnazionalaren argudiaketa edota Iberiar ikasketen markoa ere, non geografiaren arabera banaketa nabarmena den.

Nolanahi ere, eztabaida horiek aztergaiak berezkoa duen anbiguitasuna iradokitzen dute eta datozen orrialdeetan trantsizio-eremuen bidez azalduko dugu.

3.1.2.1. Euskal literatura eta literatura hispanikoa kontaktuan

Diogunez, eremu geografiko berean hainbat hizkuntza hitz egiten diren kasuak aurreikusitako daude Even-Zoharren Polisistemen teoriak erantzun behar dituen egoeren artean “Universals of Literary Contacts” kapituluaren (Even-Zohar, 1978). Kasu horietan, lurraldeko hizkuntzen egoera literaturen egoerara zabaltzen dela argudiatzen du irakasle israeldarrak. Horiek, ukipenean diren hizkuntza gisa identifikatzen ditu eta hainbat harreman mota planteatzeko aukera ematen dio:

This generalization applies roughly to the literature of a minority group within a majority group, or to groups which are geographically connected to or politically subjugated by some other group. For example, Ukrainian vs. Russian, Flemish vs. French in the nineteenth century,

Hebrew vs, Arabic in medieval Spain, Norwegian vs, Danish (up to 1900), Czech vs. German (roughly up to World War II), etc. In some cases, target literatures in such a constellation are already symbiotic, i.e., they combine two (or more) languages. For a certain period, Norwegian was symbiotic with Danish, and Hebrew and Yiddish literatures constituted a symbiotic literature up to World War I, when they parted. Symbiosis is often dictated by the “defective” nature of a certain literature, i.e., its lack of certain systems (types, genres), which is frequently a result of socio-cultural conditions. When a community uses two (or more) languages (which may be as different and unrelated as Hebrew and Yiddish), these are often differentiated in terms of functional oppositions. For example, in the above mentioned Hebrew-Yiddish symbiosis, Hebrew occupied the position of “high” literature whereas Yiddish occupied that of a popular and non-canonized one. For such literatures, literary contacts obviously play a more decisive role than for the “independent” ones. In this article, however, the structure of symbioses will not be discussed; only probable contacts of those with an outside SLt [source literature] will be taken into account (1978, 46-47 or.).

Gaur egun ezingo genuke hori adibidetzat hartu, izan ere, Even-Zoharrek erabiltzen duen hizkuntza baliatuz, errepertorioen ereduak, Munduko literatura sistema zentralagoetatik ere hartzeko baliabideak bizkortu egin dira; eta, hemen aipatutako hainbat ikertzailek azaltzen dutenez, sistematik zentralenak europar potentzien hizkuntza-ordezkaririk dira (ingeleza, frantsesa), baita Munduko literatura kanonean presentzia handiena dutenak ere (Damrosch, 2014; Sapiro, 2016b).

Nolanahi ere, Iberiar penintsulako literatura sistemaren barruan dauden hainbat hizkuntzako literatura sistema batzuen hartu-eman iraunkor moduko bat argudia dezakegu.

3.1.2.2. Literatura itzulia interferentzia gisa. Euskarara egindako itzulpenetatik euskaratik egindako itzulpenetara

Sarreran esan dugu hainbat euskal literatura ikerlarik eta kritikaririk argitu izan dutela euskal literaturak gaztelaniara eginiko itzulpenekin duen lotura. Are, zenbaitek morrontza ere ikusi izan dutela, euskarazko merkatuaren muga saihesteko modu bakarrik itzulpenegintza dela aitortuz. Kasu horietan, euskal literatura esportatu egiten da gaztelaniazko sistema literarioa eta beste ikerlari batzuek ikusi duten gisa berean, gaztelaniak zubi-hizkuntza modura funtzionatzen du, beste muga-hizkuntza batzuetara itzultzeko gero: ingeleza, katalana, galiziera... Era berean, euskara eta beraz, euskal sistema literarioa, muga hizkuntza ere bilakatzen da gaztelaniaren bitartekaritza, zein gabe, hainbat sistema literariotako testuak euskarara itzultzean. Aipagai dugun egoera honetan, aurreko paragrafoekin konparatuz, hizkuntzak ez ditu falta dituen funtzio edo generoak bere egiten, baina eredu gisa inportatu egiten ditu; adibidez, Even-Zoharrek azken lanetan aipatzen duen errepertorioen ereduak

ekartzen edo ematen ditu: azpi-genero berriak edo testuetan lantzen diren gaiak eta haien gaineko tratamendua. Zentzu horretan, era batera edo bestera, euskal gatazka politikoaren inguruko literatura izan da idazleek esportatzen dutela aipatu izan dena (Atutxa, 2012; Gabilondo, 2013; Zaldua, 2012, 2016). Era berean, genero-literatura izan da editorialek beste hizkuntza batzuetatik euskarara ekarria: eleberri beltza, autofikzio eleberria, eleberri erromantikoa... itzuli omen dira gehienbat euskarara (ikus bedi Txalaparta editorialarekin elkarrizketa eranskinak atalean).

Funtzio sistemikoen atala ere antzekoa litzateke kasu honetan, ez guztiz homologagarria baina. Sistemaren barnean erregulazio jarduerak gauzatzen dituzten instituzioei dagokienez, sariketak sistemen arteko kontaktu edo etorkizunerako interferentzia (Even-Zohar, 2010) aukera gisa aipatzen dira (Apalategi, 1998; Matxain, 2020) eta euskal literaturaren kasuan, gaztelaniazko sariketen esangura nabarmendu izan da euskal literaturako ekoizleak kanonizatzeko orduan. Aldiz, gogoratu nahi dugu euskal ekoizleen kanonizazioan Espainiako Sari Nazionalak izan duen esangura ñabartuz, beti ere, ekoizle horiek aurretik euskal sistema literarioaren barne-sariketek aintzatetsiak izan direla nabarmentzen denean. Nahiz eta alboratu ezin dugun, sistema batean errekonozitua izateak bestean ere hala izateko bidea errazten duela (ikus bitez Apalategik edo Atutxak Atxagaren inguruan osatutako lanak). Alderantziz ordea, aipatzekoa da euskal akademiarekin alderatuz gaztelerazko akademia beranduago iritsi ohi dela euskal literaturara; ondorioz, orokorrean termino hispanikoetan kotsakratzeak ez duela eraginik izaten euskal literaturan egile berak izan dezakeen sagaratzean (Miren Agur Meabe edo Ramon Saizarbitoriaren bideak adibidez zuzenki kontrakoak izan dira). Baina, aldiz, ezin esan daiteke, polisistemaren izaeragatik beragatik, horrek euskal literatura sistemari eragiten ez dionik; izan ere, alderdi ekonomikoari dagokionean (instituzioa eta ekoizlea bezalako faktoreei dagokienez) eragina du eta, beraz, baita sistemaren gainerako faktoreetan ere.

Even-Zoharrek, sistemak, azpisistemak eta gainerakoak barne hartzen dituen egitura polisistemikoarekin, beste sistema batzuen barruan sistemak egoteko edo hainbat sistemarekin elkarreraginean egoteko aukera zabaltzen badu ere; irakurketa horrek, hemen adierazi den bezala, areagotu egiten du proposamen teorikoa *mise en abyme* antzeko bat bihurtzeko arriskua eta sistema bakoitzaren mugak ikertzaileak

aplikatzen dion ikuspegiaren araberrakoak izango dira; eta, beraz, aporia bihurtzea eta benetako aplikagarritasuna galtzea gerta daiteke; Wallersteinen mundu-sistemaren teoriak, aldiz, egungo euskal sistema literarioaren kategoria hau ulertzen lagun diezaguke. Hortaz, ezin alboratukoa zaigu azterketa zehatz bat egiteko sistemako eragile bakoitzaren funtzio nagusiarekin geratu behar dugula.

Gaur egungo euskal literatura sistemak polisistema hispaniarrarekin elkarreragin handia du eta, ikusiko dugun bezala, ez da soilik Estatu espainiarraren esparrura mugatzen, hizkuntza hispaniarraren lurraldera baizik. Hurrengo kapituluetan ere erakutsiko dugun bezala, polisistema hori sistema literario zabalago baten zatitzat har daiteke nahiz eta sistema horiek penintsularen mugak gainditzen dituzten (Colmeiro eta Martínez-Expósito, 2019; Martínez Tejero eta Pérez Isasi, 2019). Esan bezala, euskal literaturako instituzioak lotura estua izan du Espainiako literatura sistemaren instituzioarekin eta, aldi berean, irakurketa horri egindako zuzenketa batzuk onar badaitezke ere, bistakoa dirudi sistema baten interferentziak daudela beste sistema batean, interakzio literarioaz harago, Even-Zoharrek *gatekeeper* jarduna deituko lituzkeenak: Literatura kritikoen Espainiako Elkarteak ematen dituen Kritikaren Sariak, esaterako, Espainiako Estatuan hitz egiten diren hizkuntza ko-ofizialetako lanei ematen zaizkie urtero eta, beraz, sistemetako instituzioaren interferentzia egon badago; halaber, Sari Nazionala, aurrekoa ez bezala, hizkuntza bakoitzean erregulartasunez ematen ez bada ere, behin baino gehiagotan eman izan zaie euskal egileei, bai eta Estatuko gainerako hizkuntza ofizialetako idazleei ere. Gainera, sari banaketa horietan epaimahai gisa aritzen diren kritikariek euskarazko literatura sarietan ere parte hartzen dute eta argitaletxeek Estatuko beste hizkuntza batzuekin lankidetzan aritzen direla onartzen dute, besteak beste, elkarlanean irakurtzeko serieak sortzen (ikus bitez Igela eta Pamiela argitaletxeekin elkarrizketak eranskinak atalean).

Funtzio instituzionala nabarmenena bada ere, ezinbestean lokalizazio bat eskatzen baitu (enpresen eta pertsona fisikoen egoitza soziala eta fiskala horretan dira), interferentzia ez da alderdi horretara mugatzen: Even-Zoharren terminologiari jarraituz, saritutako produktu literarioak eta ekoizleak ere bi sistemen parte izatera

pasatzen dira, besteak beste. Kontsumitzaileak bezala: euskara eta gaztelania hiztunak, bi sistemen parte izango lirateke, adibidez²⁷.

Euskal sistema literarioaren elementuek gaztelaniazko sistema literarioan duten posizio horrek sistema literario zentral batean parte hartzeko aukera emango lieke. Elementu horiek funtsezko eginkizunaren bidez funtzionatzen ez badute ere. Ikusi baitugu, alde batetik, euskal sistema literarioaren beste elementuetatik iragazi behar direla sistema literario hispaniarrera iristeko eta, gainera, iragazki gisa funtzionatzen duten elementu horiek *gatekeeper* gisa har genitzakeela Even-Zoharren arabera. Bestalde, elementu horiek, iragazki bat igaro behar izan dutenez bertara sartzeko, ez dute sistema hispanikoaren egitura zentral gisa funtzionatzen, batzuetan euskal sistemaren ordezkari gisa egiten baitute (Matxain, 2020); eta horrek, polisistema hispaniarraren gainerako elementuek imitatu beharreko ereduen ekoizpenik eza ere ekarriko luke berarekin. Eta hain justu, Even-Zoharren arabera, funtsezko printzipioa da hori elementu zentraltzat hartzeko (1978, 33-35 or.). Are gehiago, elementu horietako batzuk polisistema hispaniarretik sartzen eta irteten dira: literatura kritikari nazionalak, gaztelaniazko produkzioa euskal lurralde hispanikoetara mugatzen duten argitaletxeak nahiz beren produktuekin gauza bera egiten duten ekoizleak.

Hori ulertzeko Wallersteinek du gakoa bere teorian. Semi-periferia:

There are also semiperipheral areas which are in between the core and the periphery on a series of dimensions, such as the complexity of economic activities, strength of the state machinery, cultural integrity, etc. Some of these areas had been core-areas of earlier versions of a given world-economy. Some had been peripheral areas that were later promoted, so to speak, as a result of the changing geopolitics of an expanding world-economy. The semiperiphery, however, is not an artifice of statistical cutting points, nor is it a residual category. The semiperiphery is a necessary structural element in a world-economy. These areas play a role parallel to that played, *mutatis mutandis*, by middle trading groups in an empire. They are collection points of vital skills that are often politically unpopular. These middle areas (like middle groups in an empire) partially deflect the political pressures which groups primarily located in peripheral areas might otherwise direct against core-states and the groups which operate within and through their state machineries. On the other hand, the interests primarily located in the semiperiphery are located outside the political arena of the core-states, and find it difficult to pursue the ends in political coalitions that might be open to them were they in the same political arena (Wallerstein, 1974, 349-350).

²⁷ Ideia hori sumatzen zuen Arturo Casas irakasleak duela urte batzuk argitaraturiko artikulu batean (Casas, 2014b).

Soziologoaren arabera, elementu horiek sistema periferiko baten eta sistema zentral baten arteko akoplamendu-lanak egiten dituzte sistemek eskatzen dutenaren arabera. Wallersteinen erakusketan, espazio horiek sistema zentralak eskatzen dizkien beharrei erantzuten diete; gure egitura, aldiz, *gatekeeperrak* nahita edo nahi gabe, bi sistemetan parte hartuko luketen elementuak dira. Analogia guztiz homologagarria ez dela jakin arren, Wallersteinek eskaintzen digun analisi erdi-periferikoaren kategoriak euskal sistema literarioaren funtzionamendu bikoitz hori ulertzeko gakoak ematen dizkigu. Esan bezala, euskal literatura sistema bera ere egitura erdi-periferiko gisa uler daiteke, sistema zentral batean eragin ditzakeen interferentziak kontuan hartzen badira.

3.1.2.3. Eskala makro-sistemikoa

Euskal literatura sistema lotzen dugun egitura erdi-periferikora itzuliz, ez dago soilik aipatu dugun polisistema hispaniar eta iberiarrarekin lotuta. Gure ustez, eta Theo Hermansek itzultitako literaturaren sistemaren gainean jarritako hitzei erreferentzia eginez, sistema bat eta bestea bereizten dituen sistema horren kultura edo errepertorioa badira eta produktuak errepertorio (kultural) horretarako egiten badira (Hermans, 1999, 143), esan daiteke sistema transnazional bat badagoela eta horren barnean literatura (mendebaldarra) idazten dela, genero- edo *best seller* literaturaren ekoizpenean oinarritua.

Sarrerako kapituluan aipatu dugunez, Eusko Jaurlaritzak Euskararen Etxepare Institutuaren bidez iragazki hispanikoa saihesteko sortutako sare instituzionalak ildo horretan funtzionatuko luke. Izan ere, batzuetan, euskal lanen itzulpenak soilik sustatzen dira, baina atzerriko zentroetan eta nazioarteko idazle guneetan egiten diren egonaldiak maila makro-geografikoko mekanika polisistemiko honetan uler daitezke.

Even-Zoharrek aipatzen duen sistema zentralen eta periferikoen arteko transferentziaren eta interferentziaren erdibideko jardura horrek euskal literaturaren identitate erdi-periferikoa planteatzen digu nahiz eta, Wallersteinek ez bezala, ez dugun zentrotik periferiarako transferentzien ikuspuntua asmo zaputzekin identifikatzen.

3.2. Literatura konparatutik Munduko literaturara: Polisistemen teoriaren osagarriak

Hernán Maltz ikertzaileak, hego-latitudeko perspektibarekin, aldarrikatzen bazuen “en las academias del hemisferio norte (Europa y Norteamérica), las literaturas comparadas arrastran una crisis conceptual e institucional desde mediados del siglo XX” (Maltz, 2021, 117 or.), gehitu genezake, oro har, Literatura teoriaren diziplinak hamarkadak daramatzala krisian, Harold Bloomen *El canon occidental* (1994) saiakerak aurreratuko lukeen bezala. Bertan, izenburuak iradokitzen duen literatura unibertsalaren kanona defendatzeaz gain, horrekin teoria kritiko literarioa ulertzeko hainbat modu aurrez aurre jarri zituen Bloomek; izan ere, kritikariak “Erresuminaren Eskola” deitu zuenaren barruan hainbat perspektiba elkarrekin sartu zituen nahiz eta literatura kritika ulertzeko modu desberdinak islatzen zituzten: Kultura ikasketetatik hasi eta Literatura konparatura arte, “kritika marxista, feminista eta neohistorizista” gisa etiketatu zituen guztiak. Denak, oraindik ere, elkarren arteko lehian XXI. mende honetan.

Horregatik, literatura konparatua egiteko modu berri baten beharra ere aldarrikatu izan da (Maltz, 2021). Munduko literatura da zenbait ikerlarik eskaintzen duten konponbidea eta Literatura konparatuaren kanonizazio mendebaldarrari edo eurozentrismari ematen omen dioten erantzuna. Hortaz, mendebaldeko kultura kolonialari kontrajarriz edo harengandik eratorriz (Said, 1996; Spivak, 1999, 2009), uler daiteke Damroschen eta besteren proposamenak mendebaldeko literaturaren kanonaren kritika proposatzen duela: “Let us speak for Rembrandt and Bach as universalizable but never universal. That rethinking is hard” (Spivak eta Damrosch, 2014, 373 or.). Esaldi honek laburbilduko luke egokien Munduko literatura garatzeko metodologia. Gayatri Spivakek, David Damroschekin elkarriketan, irakaskuntzan baliatzeko testuak (hots, nolabait Even-Zoharren Polisistemen teoriako hizkera baliatuz, testu kanonikoak) zein modutan hautatu aldarrikatzen du, Literatura konparatuari kritikatu zaion bezala, (mendebaldeko) kanona unibertsal gisa jo beharrean, kanonaren parte izango diren testu, ekoizle, erreperitorioak... singularitateetatik abiatuz hautatzeko deia eginez eta singularitate horien arabera, unibertsalizatzeko helburuz. Era berean, dagoeneko nazioarteko kanonaren parte diren artistak, unibertsal gisa hartu beharrean, unibertsalizatutako testu nahiz ekoizle

gisa jotzeko proposamena zabaldu eta beraz, literaturaren kanona instrumentalizatzeko modua azaltzen du. Hartara, aurretik azaldu bezala, ikuspegi nazionalaren bitartez jasotzen den literatura era unibertsalean ulertzeko metodoa aurkezten du Spivakek hemen. Zentzu horretan, adierazten du Munduko literatura nazio-literaturen arteko sistema baten parte dela eta beraz, hala ulertu behar dela (Polisistemen teoriarekin duen harremana nabarmena da hemen). Ostera, Kultura ikasketetatik egiten den ekarpen horretan, Even-Zoharrek bere filtro ideologikoari egiten dion kritika gehituko luke Spivakek, dagoeneko lan honetan aipatu duguna eta baita haren lanetan egiten den zientifismoaren bilaketa hobekuntza gisa proposatu ere: Kultura ikasketak gertuko irakurketa izanik, Even-Zoharren proposamenean makro-irakurketa bat egiteko aukera ahalbidetuko litzatekeelako. Hau ere aporia bilakatuko luke gertuko irakurketaren behar horrek:

Our concern is not how to situate the peaks of the literary production of the world on a level playing field but to ask what makes literary cases singular. The singular is the always universalizable, never the universal. The site of reading is to make the singular visible in its ability (Spivak eta Damrosch, 2014, 373 or.).

Adierazpide horrekin ados, Literatura konparatua ere historikoki mendebaldeko literaturen arteko irakurketetan oinarrituko zatekeen eta XXI. mendeko Literatura konparatuaren ikuspegitik begiratuta, ezein literatura nazionalen arteko harremanean. Alegia, Damroschentzat Munduko literatura da Literatura konparatua egiteko modu berria. Literatura konparatua, beti ere gure errealitate literarioari lotua (Damrosch, 2011, 174 or.).

Hala ere, Munduko literatura aztertzeko, testuen gertuko irakurketa egin beharra dago eta hura, normalean, kanon nazionalaren arabera egiten da, besteak beste Casanovak azaldu bezala, ezinezkoa egiten baita gertuko irakurketa magnitude handiko eskalan gauzatzea (Casanova in Maltz, 2021, 124 or.). Azken finean, aurreratu dugunez, nazio bakoitzeko kanon nazionalaren eta literatura unibertsalaren arteko ariketa bat izan daiteke hura:

Contrariamente a las proclamas (y a las creencias) habituales, la literatura comparada es un producto del nacionalismo literario... Las tradiciones comparatistas difieren, ciertamente, según los países, pero todas ellas se basan en el postulado de la irreductibilidad de los fundamentos nacionales de la literatura, es decir, en la creencia en el carácter esencialmente, insuperablemente nacional de la literatura nacional. La literatura comparada propone o bien una puesta en relación-comparación temática entre objetos literarios a partir del postulado de que cabe encontrarles una identidad o un parentesco por muy alejados en el tiempo y en el

espacio que estén, o bien la comparación-relación de productos o de tradiciones literarias nacionales. En ambos casos parecen considerarse las naciones o los espacios nacionales como conjuntos separados y cerrados sobre sí mismos, como entidades irreductibles las unas a las otras y que producen, desde una especificidad autárquica, objetos literarios más o menos comparables (Casanova in Maltz, 2021, 124).

David Damrosch Munduko literaturaren formulatzailearentzat, ordea, bere Munduko literaturaren teoriak Kultura ikasketen alderdi bat ere badu, Gayatri Ch. Spivakekin bat:

I myself think that there are really only three problems with the newly expanded world of comparative studies today. I know I share an interest in these problems with Gayatri; perhaps we have a different perspective on them. The three intertwined problems are that the study of world literature can very readily become culturally deracinated, philologically bankrupt, and ideologically complicit with the worst tendencies of global capitalism. Other than that, we're in good shape (Damrosch, 2014, 365 or.).

Dena den, Polisistemen teoria, gure ustez, hein batean erkatu dezakegu Munduko literatura konparatuaren teoriarekin. Izan ere, biek jotzen dute nazioarteko literatura tentsioen joko-zelaira, harreman desberdintasunak antzematen direnena. Horretan, Bourdieu edo haren jarraitzaile Casanova eta Sapiroren Literaturaren soziologiarekin ere bat datoz (baita Damroschen inguruko beste teorialari batzuekin ere: Bassnett (2011), esaterako). Era berean, Munduko literatura kontzeptua, David Damroschek eta bestek erabilia ere zentzu horretan da baliagarria: Literatura konparatuarekin bat dator harreman desberdintasunak antzematen direla esatean eta era berean, Munduko literatura nazioarteko literaturaren filtrotik bizitzen dela ere esaten du (ikus bitez Meltzl, Bassnett, Lionnet edo Apter ikerlarien kapituluak *World Literature in Theory* lanean). Even-Zoharrek, nazioaren filtroa ez du aipatzen, baina bai aitortzen du literatura nazionalak izan direla beste literatura nazional batzuekin harremana garatu dutenak beren barne-eraikuntza sortzerakoan.

Horren harira, Even-Zoharren Polisistemen teoriak Literatura konparatuari aurrerapen metodologikoa eskain diezaioke, hain zuzen, literaturen arteko interferentziak eta transferentziei eragiten dieten filtroak identifikatzen laguntzen duelako. Era berean, Morettiren proposamenarekin batera ere, harreman horien garapen estetiko argitzen lagun dezakete.

Noski, Munduko literatura aztertzekeo testuen eta beste eragileen arteko zirkulazioa baliatzearen ideia ez da soilik doktore-tesi honetan aurkezten. David Damrosch Munduko literaturaren teoriako irakasleak dagoeneko egin ditu

azterketak zentzu horretan Routledge argitaletxe anglo-saxoniarreko “Routledge Companion to World Literature” sailean, besteak beste, laburpen bolumen bat argitaratuz: Theo D’haen, David Damrosch, and Djelal Kadir, ikerlariak editatutako *The Routledge Companion to World Literature* (2011). Bertan argi ikusten dira bide horretako ildoak erdigune eta periferia linguistikoen arteko testuen zirkulazioa, zirkulazioa baldintzatzen duten eragileen jarduna eta beste direla.

3.3. Zientzia literario berri baterako oinarriak

Azterketa honen atalik behinena osatzen duen alderdi teorikoa hemen amaitu eta hurrengo ataletako bi azterketak, sistemikoa eta ekoizle jakin batena, osatzeko oinarria osatzen dituzenez, datozen orrialdeetan Polisistemen teoriaren eta Literaturaren soziologiaren berrikuspenetik eratorri ditugun ideia nagusiak laburtuko ditugu.

Aurreratu dugunez, gure proposamena bat dator beste hainbat ikuspegi garaikiderekin, eta bereziki, harremana ikusi diogu Ana Gallegoren azken lanarekin. Guk, Gallegok, bezala, azterketa kualitatibo eta kuantitatiboaren alde egiten dugu XXI. mendeko literatura aztertzeke. Izan ere, merkatuaren faktorea gailentzearekin batera, Gallegorentzat literatura logika kapitalistaren barnean funtzionatzen duen produktu bilakatzen da eta beraz, literatura aztertzeke modua aldatu beharra aldarrikatzen du ikerlariak, “subjektu-irakurleak / idazleak / bitartekariak objektu-liburuarekin duen harreman material eta sinbolikoa” analizatzeko begirada berri bat aldarrikatuz, “gertuko irakurketa, teoria kritikoa, filosofia, antropologia eta datuen analisi kuantitatiboa” (2022, 13 or.) konbinatuko dituen.

3.3.1. Faktoreen arteko desberdinketa lausotzea

Itamar Even-Zoharren lehen lanetan onartzen da polisistema osatzen duten faktoreen arteko desberdinketa lausotu egiten dela ikerlariak eskaintzen dion ikerketa mailaren arabera. Hartara, hemen gure zalantzak faktore originalen desberdinketa egiterakoan. Horretarako, sarrera kapituluaren eman ditugun faktoreen azalpenak berreskuratuko ditugu eta geure iruzkinak gehitu.

“Ekoizlea(k): deitura hori nahiago izaten da “idazlea” baino. Ekoizlea, ikuspegi tradizionaleko idazle inspiratuarengandik urrun, etengabeko harremanetan dago

bere gizartearekin, eta batzuetan bere emaitza literarioak gizarteko beste emaitza batzuetatik (irudi, jarrera eta jarduera-aukera politikoak) hurbil daude. Hori gertatzen denean, ekoizlea instituzioan eta merkatuan ere sar genezake. Gainera, ekoizle bakarraren irudia ere ez da beti egiazkoa, ekoizleek sarri taldeka lan egiten baitute”. Even-Zoharren azken lanaren arabera, ekoizle izan daitezke ideien sortzaileak, adibidez nahiz eta ez dituen inongo faktoretan kokatzen. Baina baita instituzioko kideak ere, kritika ideien sortzaile, *gatekeeper* eta ekoizle litzatekeelako aldi berean.

“Kontsumitzailea(k): kontsumitzaileei buruz, ez da “irakurketa” terminoetan bakarrik hitz egin behar. Batetik, historian barreneko kontsumoa entzumenaren bidez gertatu delako eta, bestetik, kontsumitzailea jarduera literarioen maila desberdinetan mugi daitekeelako. Alde horretatik, kontsumitzaileak “zuzenak” eta “zeharkakoak” izan daitezke. “Zuzen[a]k”, gutxiengoa, literatura ekoizpenen irakurleak dira. Baina, neurri batean edo bestean, komunitateko kide guztiak dira “zeharkako” kontsumitzaileak; hau da, kultur agente desberdinek digeritu eta zabalduak, eta eguneroko diskurtsoan txertaturiko literatura zatiak kontsumitzen dituzte. Eta kontsumitzaile “zuzenen” artean ere, gutxiengo bat dira irakurtze jardueran soilik interesatuta daudenak; gainontzekoei gehiago axola zaie literatura sistemako beste ekintzetan parte hartzea (idazleen hitzaldietara joatea, etabar). Laburbilduz, literaturaren kontsumitzaileek (musika, antzerkia, dantza, eta beste jarduera soziokulturalen kontsumitzaileek bezala), sarri askotan, literatur jarduerarekin zerikusirik duten ekintzen funtzio soziokulturala kontsumitzen dute soil-soilik, produktu edo testua bera kontsumitu beharrik gabe...”. Gehitu daiteke, ekoizleak kontsumitzaile ere izaten direla edota instituzioko kideak. Azken irakurketetan, *gatekeeper*ak, zer esanik ez, kontsumitzaile izan daitezke nahiz instituzioko edo merkatuko kide ere badiren.

“Instituzioa: instituzioa literaturaren garrantzizko jarduera soziokulturala mantentzearekin zerikusirik duten faktore guztiak dira. Espezifikoki, instituzioaren barruan honakook daude: gutxienez ekoizleen parte bat, edonolako kritikoak, argitaletxeak, aldizkariak, klubak, idazleen elkarteak, gobernu-taldeak (kultura sailak, akademiak), hezkuntza erakundeak (unibertsitatea barne), mass media izenekoak, eta beste. Instituzioa ez da zer homogeen bat eta, horregatik,

instituzioaren gidaritza lortzeko botere-borrokak gertatzen dira”. Aurreko bi faktoreetan zehaztutakoez gain, nabarmentzekoa da merkatuaren eta instituzioaren artean nahasketak antzeman izan direla (Santos Unamuno, 2018), hain zuzen ere, instituzioaren parte diren eragileetako batzuek, hala nola, editorialak, merkatuaren ekintzaile esanguratsuak dira.

“Merkatua: literatur produktuak saldu edo erostearekin, eta kontsumo mota desberdinen promozioarekin zerikusirik duten faktore guztiek osatzen dute. Errealitate soziokulturalean, askotan merkaturia eta instituzioa batera agertzen dira espazio berean: adibidez, literatura “saloietan”. HGLren kasuan, irakasleak, esaterako, merkatuko agenteak dira liburu kanoniko edo ez-kanoniko jakin batzuk eskolan sartzen dituzten momentutik. Merkatuarekin ezean, literatur jarduerak garatzeko espaziorik ez legoke. Beraz, merkaturia handiagotzea da literatura sistemaren interesetarako bat”. Even-Zoharrek berak adierazten du azken berrikuspenean merkatuan produktuen salerosketa fisikoak nahiz sinbolikoak egiten direla eta horrek, aurreko faktorearekin parekatuko luke, nolabait.

“Produktua: produktua egindako (edo egingarria den) zeinu multzo bat da. Literaturaren kasuan produktua testuarekin identifika badaiteke ere, badirudi testua beste zerbaitearako bidea besterik ez dela. Alde horretatik, ikuspegi semiotikotik, testuek itxuratzen dituzten errealitate-ereduak aztertu beharko liriateke”. Ekoizlea produktua izan daiteke, adibidez; edo literatura testua nahiz beste ezein testu, haren inguruan osatzen bada (elkarrizketak edo kritikak).

“Errepertorioa: produktu jakin bat sortu eta erabiltzeko jokoan jar daitezkeen arau eta materialek osatzen dute. Jakobsonen “kodearekin” gertatzen den bezala, ekoizleak eta kontsumitzaileak errepertorioari buruzko ezagutza eta adostasun maila komun bat izan behar dute. Literaturaren emaitzarik behinena testuak badira, orduan errepertorioa testu jakin bat ekoiztua eta ulertua izateko behar diren arau eta osagaien multzoa da. Sistema bat gaztea denean, beraren errepertorioa mugatua izan daiteke, eta orduan eskura izan ditzakeen beste sistemetakoa erabiltzeko joera gerta daiteke. Zaharra denean, berriz, errepertorio aberatsa izango du, eta aldaketa garaietan birziklapen metodoak entseia ditzake (beti ere sistemako beste osagaiekin adostasunean). Errepertorioa hiru mailata[n] egituratua dago: osagai bakanen maila (morfemak, lexemak, etabar); sintagmaren maila (muga “esaldia” duelarik); eta

ereduen maila (nobelaren eredia, elkarriketaren eredia, heroearen fisionomia deskribatzeko eredia)”. Merkatuan nahiz instituzioan negoziatzen dira eta noski, aurrekoarekin jarraituz, ia ezein faktoretako eragileek edo eragile taldeek erreperitorio bat osa dezakete: nahiko argi, ekoizle-taldeek erreperitorio bat osa dezakete; baina baita instituzioaren parte diren kritikak, sariketek edo argitaletxeek, argitalpen joera zehatz bat adierazten dutenean, esaterako.

Horrela, aipatu dugu aporia bilakatzen den eskema planteatzen duela Even-Zoharrek erakustean faktore oro haren gaineko ikerketaren sakontasunaren arabera desberdindu daitekeela bata bestearengandik. Are, esan liteke, *mise en abyme* bat bilakatzen direla sistemak eta polisistemak nahiz horiek osatzen dituzten azpi-sistemak, aipatu egitura errizomatikoa imitatuz.

3.3.2. Faktore motak: barne- eta kanpo-jardunari loturikoak

Bestalde, gure ikerketaren eta Itamar Even-Zoharren irakurketaren osagarri gisa aipatu ditugun teorien argitan, bereziki Gisèle Sapiroren azterketarekin konparatetik, beste ondorio bat ere eratortzen da: merkatuaren eta kontsumitzaileen nahiz erreperitorioaren pisuaren igoera azpimarratzen dute. Nahiz eta Even-Zoharren azken irakurketarekin onartzen dugun bezala, beste faktore batzuek ere eragiten duten, hala nola instituzioak.

Aurrerago azalduko dugu datuekin, baina orokorrean eta honaino ikusitakoaren arabera, beste sistema batzuetatik interferentziak gertatzen diren lekua instituzioa soilik ez, merkatua ere bada. *Gatekeeper*ekin, editorialekin, elkarlanean nahiz kontsumitzaileekin eta kritikarekin edo ideia-sortzaileekin, zeintzuk merkatuaren barnean ere ulertu ditzakegun. Hartara, tesiaren II. atalean euskal sistema literario garaikidearen banaketa zentzu horretan ulertzea proposatuko dugu.

Eta *gatekeeper*ren jardunaren esangurarekin jarraituz, osatu dugun ikerketaren makulu soilik ez eta etorkizunerako lanketen oinarri bilaka daiteke gure proposamena, puntu batzuetan behintzat, bat datorrelako orain berehala nabarmendu dugun Ana Gallegoren Balioaren literatura kritika oraintsuko proposamenarekin. Gallego irakaslearen proposamenean *gatekeeper*rek merkatuaren faktorearen baitan jardun bereizgarria izaten dute; are, merkatu transnazionalen arteko harremana haiek bideratzen dute. Gure lanaren markoa baliatuz, esango

genuke polisistemen arteko lotura osatzen duten pieza loratu direla *gatekeeperrak* lanean, azken atalean ikusi baitugu bi sistemen arteko lotura lanetan bereziki esanguratsuak direla, bai instituzioaren, bai merkatuaren faktoreen baitan jardunean.

Berdin, Even-Zoharren teoriako faktoreen esangurari nahiz polisistema batean partaideen helburua den kanonizazio prozesuari, faktoreen arteko beste banaketa bat ere proposatu diezaiokegula, kanonizazioa jasaten duten faktoreena; hots, ekoizleak. Eta hori, gainera, Sapiroren eta besteren lanei jarraiki kanonizazio instantzia nagusia den instituzioaren eraginagatik baino modu konplexuagoan gertatzen dela.

3.3.3. Hurrengo atalera begira

Gure iker-eremuari dagokionez, testuen zirkulazioaren egiaztapenaren ondorioz, beharrezkoa da euskal literaturari buruzko azterketa konparatua egitea, inguruko edo gertuko beste literatura batzuekin alderatuta. Horretarako, Even-Zoharren polisistemaren egitura erabilgarria da, literatura sistematik elementu diferentzialak isolatzeko aukera ematen digulako, haien bilakaera behatzeko. Horren ildotik, heldu dugun ondorioetako lehena, ikergaiaren oinarri epistemologikoei dagokiena da. Alegia, polisistemen arteko elkarreragina oinarri harturik, sistema edo azpi-sistema batzuen eta besteen arteko harreman emankorragoek polisistema jakin batzuen, adibidez erregionalen, agerpena nabarmentzera eta metodologikoki hura aztertzeke beste lan-tresna batzuk aldarrikatzera garamatza.

Era berean, kapitulu honen helburu nagusia Itamar Even-Zoharren teorian identifikatu ditugun eta aurretik beste ikertzaile batzuek ere azaldu dituzten, metodologia arazoak zehaztea eta soluzio posible batzuk eskaintzea izan da. Horretarako, gure proposamenez gain, Arrizabalagaren eta Hermansen bi lanak izan ditugu kontuan; bi horiek jotzen baititugu polisistemen kritikaren bi ildo nagusien ordezkariak.

Bereziki Hermansek oinarri epistemologikoa duten buruhauste metodologikoak planteatzen dituela ikusi dugu. Hala nola; ikuspegi objektibista eta determinista nahiz binarista. Horiei erantzuteko, Even-Zoharrek dagoeneko planteatu dituen bere soziologiaren hobekuntzak metodo kuantitatiboarekin konbinatzea proposatu dugu guk hemen.

Eta horrela helduko ginateke ondorioetako bigarrena: ikergaiaren oinarri metodologikoei dagokienera, hain zuzen. Oinarri epistemologiko horri helduz, sistemaz gaindiko egitura horiek aztertzeko, polisistemen egiturari metodologia konbinatuak elkartu behar zaizkio; eta horregatik, atal honetan zehar, Even-Zoharren teoria sozio-semiotikoarekin alderagarriak diren eta are, dagoeneko konparatuak izan diren teoria batzuk azaldu ditugu eta polisistemen egitura zein modutan osatu dezaketen eztabaidatu dugu: Literaturaren soziologiaren eta sistemen-perspektibaren literatura global baten agerpena eta inplikazio sozioekonomikoen egiaztapena, Morettik ordezkaturiko lukeen Humanitate Digitalen datu-prozesamendu ahalmenaren funtsa, Ikasketa kulturaletako Iberiar ikasketen polisistema zehatz baten helmen metodologikoa edota Literatura konparatuaren barneko Munduko literaturaren aldarrikapen kanpo-kanonikoak, hurrenez hurren.

Datozen II. eta III. ataletan metodologia horiek aplikatuko ditugu azterketa praktikoak osatzeko: lehenik, euskal sistemaren gaineko azterketa egingo dugu; eta bigarrenik, hautatutako epean bere literatura gauzatu duen idazle baten kasu-azterketa egingo dugu. Hauek izango dira, oro har, fase bakoitzean erabiliko diren metodologiak:

1- Humanitate Digitalen tresna diren datu-baseen laguntzaz euskal polisistemako faktoreen mailakatzea osatuko dugu, zerrenda modura. Even-Zoharrek berak, baita Wallersteinek ere, aipatzen dute erabateko kuantifikazioa ez dela posible izango beraien proposamen teorikoa justifikatzeko; eta horregatik, tesi honen II. atalean gerturatze bat egingo dugu, sistemako eragile diferentzialak eta haien helmenaren zedarritzea gauzatzeko.

2- Sapiroren eta Literatura konparatuko ordezkarien marko transnazonala edota Iberiarren lokala, baliatuko dugu interes polisistemikoak identifikatzeko eta literaturaren zirkulazioaren nondik-norakoak markatzeko.

3- Era berean, III. atalean Pierre Bourdieuren Literaturaren soziologiaz Autore-teoria arakatuko dugu gertuko irakurketaren bitartez Harkaitz Canoren garapena ulertzeko. II. atalean osatutako datu-basea oinarri, Even-Zoharren *Papers in Culture Research*eko *gatekeeper* interferentzia-egileak identifikatzea izango da helburua.

II. ATALA. PROPOSAMEN METODOLOGIKOA. EUSKAL LITERATURA SISTEMAREN AZTERKETA

“Polysystem theory (revised)” deitutako *Papers in Culture Research* laneko atalean, zeina “Polysystem theory” kapituluaren 1997ko berrikuspenean oinarritzen den, polisistema berrikusi eta estratifikazioa modu berrian ulertzen du Even-Zohar ikerlariak. Azken ikerketa horretan, heterogeneotasuna sistemaren biziraupenerako oinarritzat jotzen du pentsalariak eta horrek, sistemaren barneko mugimenduak modu berrian ulertzeko aukera ematen dio Even-Zoharri:

Heterogeneity is reconcilable with functionality if we assume that rather than correlating with each other as individual items conferring to a single unified system, the seemingly non-reconcilable items maintain more than one set of systemic relations, thus constituting partly alternative systems of concurrent options.

These systems are not equal, but hierarchized within the polysystem. It is the permanent tension between the various strata which constitutes the (dynamic) synchronic state of the system. It is the prevalence of one set of systemic options over another which constitutes the change on the diachronic axis. In this centrifugal vs. centripetal motion, systemic options may be driven from a central position to a marginal one while others may be pushed into the center and prevail. However, with a polysystem one must not think in terms of one center and one periphery, since several such positions are hypothesized. A move may take place, for instance, whereby a certain item (element, function) is transferred from the periphery of one system to the periphery of an adjacent system within the same polysystem, and then may or may not move on to the center of the latter (Even-Zohar, 2010, 44 or.).

Estratifikazio hori dinamismoaren ezaugarritzat jotzen du ikerlariak aurreko aipuan eta hartara, sistema beraren barnean hainbat azpi-sistema egotea egoera natural baten eredu gisa ulertzera darama. Guk, ezaugarri hori aintzat hartuz, sistemaren barnean hainbat azpi-sistema identifikatuko ditugu, aurrerago, haien ezaugarrien arabera bi taldetan sailkatzeko: azpi-sistema heterogeneoagoak eta egonkorragoak. Era berean, aipuari jarraiki, uler dezakegu azpi-sistemaren edo are sistemako faktore bakoitzaren barnean ere, hainbat estratu identifikatu daitezkeela.

Jakitun gara euskal sistema literarioa bezalako sistema gazte eta tamainaz txikiarentzat hogeituro urteko tartea mugatua dela makro-azterketak egiteko, baina XXI. mendean inguruko literaturetako joera literario, egituraketa eta hedapenean aldaketak izan direnez (de Diego, 2020; Hernández et al., 2016), euskal literaturan aldaketa horiek gertatu ote diren eta gertatu badira zein helmen izan duten aztertzeko

atala da hau. Beraz Literaturaren soziologiaren metodologiak ikuspegi konparatistatik lantzeari ezinbesteko deritzogu.

Aurreko irakurketak kontuan izanik, euskal literatura eremu aproposa dirudi literaturaren azterketa soziologikoa gauzatzeko. Hain zuzen, Even-Zoharren teoriak literaturak nazio eraikuntzan duen garrantzia iradokitzen du eta Gallegok (2022) berriki botere hori galtzen hasia dela aldarrikatzen du; beraz, euskal esparru literarioa eta euskal nazio eraikuntza gurutzatze bidean diren gizarte-egiturak izanik, une honetan euskal literaturaren baitan gertatzen diren mugimenduak ulertzen lagun diezaguke eta era berean, esparruaren helburuen desbideratzeak identifikatzen. Halaber, idazle batek eta sistema literarioak denboran zehar izandako garapena deskribatzeko Even-Zoharren teoria sistemikoa egokia dela aipatu dugu ikuspegi diakronikoa baliatzen laguntzen duelako.

Berdin, Even-Zoharrek euskal kultur sistemaz idatzitakoak aintzat hartuz, sistemaren izaerak berak teoria berrinterpretatzeko tresnak eskaini diezazkiguke: azaldu baitugu euskal literatura teoria hauen erabilgarritasuna neurtzeko eremu egokia delako iritzia duela ikerlariak eta nahiz eta Bourdieuren esparru literarioaren teoria esparru sozial gisa funtzionatzen duten egitura literario guztientzat baliagarri izan, Even-Zoharren proposamena bereziki baliagarria dela literaturak nazio bateko kulturaren eraikuntzan duen lekua neurtzeko. Horregatik, bi soziologoek postulatuak konbinatuko ditugu atal honen azterketa egiteko. Era berean, Literaturaren soziologiako oinarrizko ikuspegi horiek beste teoria batzuekin alderatuko dira hurrengo orrialdeetan, deskribatuko den sistema-literarioaren ulermena osatzeko. Aurreko atalean aurreratu dugunez, euskal eremu kulturala *in medias res* dagoen esparrua dela dio Even-Zoharrek (Kortazar, 2016); are, sistema periferiko baten traza hartu diogu eta horregatik, literaturak esparru horren eraikuntzan duen eragina neurtzeko eta ahulguneak nahiz sistemaren jarraikortasuna ahalbidetzen duten baldintzak identifikatzeko metodo egokia iruditzen zaigu Polisistemen teoria.

Beraz, lehen atal honetan soziologia kualitatiboaren eta kuantitatiboaren arteko tentsio horretan, bigarrenari emango diogu lehentasuna, euskal sistemaren tamainako datu-base xume baten bitartez, datuak biltzeko eskala makro-sistemikoan.

4. Kapituluua. Faktore esanguratsua lehen proposamen polisistemikoan: ekoizleak eta produktua

Atal honetan Even-Zoharren Polisistemaren teoriatik eratorri ditugun bi faktore esanguratsu begiratuko ditugu. Esan dugunez, polisistemaren ikuspegitik kanonizazio prozesua jasaten duten ekoizleak eta produktuak esanguratsuak dira sistema literario baten barnean. Ekoizleak bereziki, produktuen jabegoagatik. Hartara, euskal sistema literarioak izandako ekoizleen profilaren garapena aztertuko dugu, autonomizazio garaitik hasi eta gaurdaino. Alderdi kuantitatiboan izandako hedapenari eta kualitatiboki irabazitako aniztasunari erreparatuz. Horrela, sistemaren barnean faktore honek duen esangura eztabaidatuko da, gainerako faktoreen garapen handiagoarekin edo txikiagoarekin alderatuz. Horretarako, instantzia kanonizatzailer nagusiaren osaketari erreparatuko diogu, instituzioari. Orotara, euskal polisisteman duen osaera deskribatuz. Azkenik, produktuaren egiturari ere erreparatuko diogu.

4.1. Ekoizleen eboluzioa

Euskal literatura sisteman ekoizlearen faktorea instituzioarenari oso lotuta ulertzen da, merkatu faktore indartsu baten faltan, instituzioarekiko harremana diferentziala da ekoizpenean, hori antzematen da sariketen bidez, beken bidez... ekoiztiko produktu kopuruan nahiz jardunerako ohituretan: euskal merkatu ahulean indibidualismorako joera txikia dela antzeman dugu eta eredurako, autoedizioen eta autopromozioen urritasuna aipatu behar ditugu. Bestalde, diferentzialtzat jotzen denez euskal literatura merkatuaren tamaina, harreman instituzionala partekatzen duen inguruko literatura merkatuekin alderatuko da kopurutan eta, era berean, inguruko literatura sistema horietako ekoizleen estrategiekin alderatuko da. Horrela, bestalde, sistemako instituzioaren baitako zein alderdirekin duen elkarreragin handiena kuantifikatuko da, baita instituzioaz gain zein beste faktoreekin duen lotura ere. Hori alderaketa sinkronikoa izango da, baina irakasle israeldarrak berak adierazten duenez Polisistemen teoria azterketa diakronikoan oinarritzen dela, euskal sistema literarioko ekoizleen alderaketa egingo da kopurutan: joan den hogeituroteotako garapena begiratuko da kopurutan, baita 1980ko hamarkadatik hona izandako aurrerabidea ere eta gaiari buruz aurretik egin diren azterketa akademikoak jarraituz (Kortazar, 2002; Apalategi, 1998; Lopez

Gaseni, 2005; Lasarte, 2010; Olaziregi, 1997; Torrealdei, 1997; Arrula, 2017a, 2017b; Egaña, 2013), kopuru, sexu, jatorri eta ekoizpen baldintzetan jarriko da arreta eta iturri horietako emaitzak, gainera, konparaketak egiteko baliatuko dira.

4.1.1. Sarrera

Euskal literaturaren ezaugarriak ulertzeko sistema literarioaren neurria kalkulatzeko beharrezkoa dela esan dugu. Horregatik, sistema literarioaren kuantifikazioa eginez ekingo diogu atal honi; eta horretarako, datozen orrialdeetan sistemako idazleen kopurua, sexua, jatorria eta ekoizpen baldintzak kuantifikatuko dira, ahal den neurrian erarik objektiboenean neurtzeko.

Baliatu diren datu-baseetan osatuak diren urteko datuak 2020. urteraino iristen direnez eta XXI. mendeko lehen hogeitun urteak efemeride gisa baliatzeko neurri borobila osatzen dutenez, 2020. urterainoko datuak izan dira kontuan hemen azalduko den azterketa hau egiteko; horrela, Euskal Idazleen Elkarteko kide diren ekoizleen eta Susa literatura argitaletxeak kudeatzen duen Zubitegia euskal idazleen datu-baseko erregistroen gurutzaketa egin da²⁸; bestalde, kontuan izan dira bizirik diren egileak, bigarren datu-basean euskal idazleen historikoa biltzen delako, bizirik direnak eta dagoeneko hilik direnak kontatuz (berriki, 2020an gertatutako heriotzen kasuan autoreak kontatu dira, perspektiba eguneratu batetarako baliagarriak direlakoan). Bestalde, lehen datu-basearekin badira literaturara literatura lanak idaztetik baino, edizio-lanetik edo itzulpenengintzatik gerturatzen direnak eta beraz, ez dira zerrenda honen barnean agertuko. Gainera, bai datu-base batean, bai bestean, alde batera utzi dira lanean diharduten zenbait zerrendatu; baiki, euskal literaturaren inguruan, helburu didaktikoz, testuak argitaratu dituztenak edota kazetaritza helburuz idatzi dutenak ez dira idazletzat joko hemen. Azkenik, aipatzekoa da (euskal) haur eta gazte literaturak nolabaiteko autonomia duela sistema literarioaren barnean (Etxaniz Erle, 1996; López Gaseni, 2005), beraz ez dira kontuan hartu hemengo azterketarako genero horren barnean argitaratu diren lanak nahiz soilik genero horretan argitaratzen duten egileak ere. Bi datu-base horietako erregistroak

²⁸ Era berean, zenbait unetan hemen plazaratu diren datuak kontrastatzeko kontuan izan da Joan Mari Torrealdei soziologoaren metodologia jarraitzen duen eta aurreko biak bildu eta osatzen dituen *Jakin* aldizkariko datu-basea ere. Nahiz eta bertan, sistema editorial guztiko datuak biltzen diren, ez soilik literaturarenak; eta beraz, ezin izan daitezkeen erabat baliokideak.

baliatu egin dira datuak gurutzatu eta sistemaren deskribapena egiteko ezinbestekoak deritzegun datuak gordetzeko. Horrela, euskal sistema literarioaren tamaina mugatzea da helburua, beraz zenbaki-erregistroak sortu dira.

Lehenengo, bi datu-baseetako erregistroak gurutzatu dira eta aurretik aipatutako irizpideei jarraiki soberan diren erregistroak baztertu dira. Aukeraketa banan-banan egin da, aipatu datu-baseetan datuak ziurtatuz eta desegokiak direnak kenduz. Ondoren, hautatutako idazleekin zerrenda osatu da eta horren bitartez 557 idazle identifikatu dira orotara. Idazle bakoitzarekin lerro bat osatu da Excel plataforman egindako datu-base berrian. Lehenik, Literaturaren Zubitegian eta Euskal Idazleen Elkarteko zerrendetan idazle bakoitzaren argitalpen-kopurua konprobatu eta Excel datu-basean zutabe bat sortu da argitalpenei dagokien eremu batekin; horrela, idazleari dagokion lerro bakoitzean beste datu-baseetatik eratorri den kopurua zehaztu da. Gauza bera egin da idazle bakoitzaren adinarekin, jaioterriarekin, sexuarekin, lanean emandako urte kopuruarekin eta baita, azkenik, argitaratzen emandakoarekin ere. Bestalde, erregistro horiek gurutzatuz bestelako datuak ere kalkulatu dira: egileak, batez beste, liburu bat argitaratzeko behar duen denbora urtetan eta sistemaren barnean edota azken liburua argitaratutako urtearen arabera, kanpoan dagoen datu-basea osatzeko unean. Horrela, honako itxura hau du lortutako emaitzak:

IDAZLEA	LANAK HELDUREN LITERATURA	GIPLUZKOARRAK	GIZONIZKIDAK	3075 ONDOKIDA	ADINA	URTE LANIAN	LIBURU BAT X UR	X URTEZ ARGITARATU DU (X URTEAN)	SISTEMATIK KANPO? (DUELA)
1 Agirre, Aizpea (1906)	8 EZ	EZ	BAI			6	0,75	4	EZ
2 Agirre, Karmela (1983)	4 EZ	EZ	BAI			13	3,25	13	EZ
3 Aguirre, Eneko (1970)	3 BAI	BAI	BAI			8	3	5	EZ
4 Alberdi, Uxue (1984)	6 BAI	EZ	BAI			13	0,366666667	12	EZ
5 Aldeguer, Aitor (1976)	2 BAI	BAI	BAI			4	2	3	EZ
6 Aldeguer, Aitor (1976)	2 BAI	BAI	BAI			27	13,5	7	BAI
7 Aldeguer, Uxue (1984)	3 BAI	EZ	BAI			15	5	4	BAI
8 Aldeguer, Uxue (1984)	2 EZ	BAI	BAI			4	2	2	EZ
9 Aldeguer, Uxue (1984)	4 BAI	BAI	BAI			17	4,25	16	EZ
10 Aldeguer, Uxue (1984)	4 EZ	BAI	BAI			8	2	7	EZ
11 Aldeguer, Uxue (1984)	2 EZ	BAI	BAI			20	5	2	EZ
12 Aldeguer, Uxue (1984)	3 BAI	BAI	BAI			18	6	13	EZ
13 Aldeguer, Uxue (1984)	3 EZ	BAI	BAI			4	1	1	EZ

4.1.2. Kopuruak

Irizpide horiek argituta, 557 idazle dira jardunean une honetan euskal literatura sisteman, horietatik 414 dira gizonezkoak. Mari Jose Olaziregik 2000. urteko “The Basque literary system at the gateway to the new millennium” artikuluan

zenbatutako 300 egiletik ia bikoitza eta orduko %90eko gizonezkoen presentzia gutxiagotuz. Bestalde, 187 dira Gipuzkoan jaiok eta sistemaren egonkortze-epetik, 1975etik, ondoren jaiok, %33,57a. Bestalde, euskal literatura sisteman argitaratzen emandako epearen batez bestekoa 20 urtekoa da. Azken datu hori idazleen batez besteko adinarekin alderatuz gero (%86,8 1975 baino arinagokoak eta gehienak, 60ko hamarkadan jaiok), klima ezegonkor baten eitea hartzen du sistemak; izan ere, 60ko hamarkadan (edo lehenago) jaiotakoek, gutxienez hogeitaka urterekin argitaratzeari ekiteko aukera dutenez; hau da, 80ko hamarkadan, genuke duela 40 urtetik hona soilik 20 urtez eusten diotela euskarazko jardun literarioari; erran nahi baita, aukeran duten denbora-tartearen erdia. Horrela, argitaratze-maiztasuna ere, batez beste, liburu bat argitaratzeko 6,5 urtetik gorakoa da. Idazle profesionalen batez bestekoa 2 urtetik behin kokatzen da, ostera, horrek esan nahi du euskal sistema literarioan idazletzara profesionalki ematen ez den idazle kopurua oso altua dela eta hartara, erraztu egiten dela idazleak sisteman sartu eta denbora ertainera bertatik ateratzea edo gero argituko diren zenbait kasu paradigmaticoren moduan, sartu-irtenean ibiltzea (Kortazar, 2020). Bide batez, nabarmentzekoa da idaztetik bizi diren ekoizle apurren (Atxaga, Uribe, Cano) inguruko lanak osatu direla, hemen hautatuko dugun Harkaitz Canoz salbu. Horrek, azterketa honen beharra iradokitzen digu.

Sistemaren neurri zehatzagoa emateko idazle promozioak²⁹ desberdindu eta bakoitzaren neurketa egingo da, horrek, ikuspegi diakronikoa ematen die azterketari eta sistemaren egituratzeko moldeari. Promozio gazteenetik hasita kronologikoki sailkatuko dira orain berehala aipatutako irizpideak.

2020. urtean, 1990eko hamarkadan zehar jaiotako, hots, 20 eta 30 urte bitarteko 25 idazle identifikatu dira lanean eta horietatik %84k liburu bakarra argitaratu dute. Beste bost dira, aldiz, lan bakarra baino gehiago eman dizkietenak irakurleei: argitaratzen lehenak, Samara Veltek, antzerki-lan bat publikatu zuen 2013an eta 2019an bere kazetaritza jardunari lotutako saiakera bat eman zuen argitara. Alaine Agirre bermeotarrak 2014an eman zion hasiera literatura ibilbideari, eleberri baten bitartez eta ordutik, beste bost nobela, narrazio-lan bat eta beste poesia liburu bat ondu ditu. Bestalde, Beatriz Chivite nafarra izan zen argitaratzen azkena eta 2015az

²⁹ Promozioa Jon Kortazarren zentzuan ulertua (Kortazar, 2003).

geroztik 4 poesia-liburu osatu ditu. Poeta iruindarrak hainbat erakunderen poesia-sariketen ondorioz argitaratu ditu bere lanik gehienak eta Alaine Agirrek ere hainbat sari (bereziki haur eta gazte literaturaren alorrean) eta beka bat jaso zituen haren ibilbidearen hasieran. Sariak diferentzialak izan dira, bada, promozio honen ekoizpenean; Mikel Ayllonek erakusten zuen aipamenekiko sentimendu anbibalentea, haien instrumentalizazioa aldarrikatuz: “Nahiago nuke lehiaketetan parte ez hartzea eta liburuak zuzenean argitaratzeko aukera izatea” (Ayllon, 2020). Horren ondoren, bi idazleek sistemaren erdiguneko bi editorial indartsutarako jauzia eman dute. Ane Labakak, bestalde, 3 lan argitaratuak dituela, bere jarduna bertsolaritzari lotua hasi zuen. Ezezagunena dateke Mikel Arruabarrena, bi poesia-lanen egilea. Bestalde, gizon-emakume eta gipuzkoar-ez-gipuzkoar ardatzak helduagoen promozioetan baino parekatuagoak dira. Ekoizpen denborari dagokionez, aipatutako idazleen ehuneko altuak soilik lan bakarra argitaratu dutenez, zalantzarria da lanean diharduten urte kopurua kalkulatzeko; posible da ordea, argitaratzeko behar duten denbora jakiteko kontuak egitea: batez-beste, gutxi gorabehera 2 urte behar dute lan bat argitaratzeko (soilik lan bat argitaratu dutenen kasuan, lan hori argitaratu eta gaur egunera arte pasa den denbora hartu da aintzat). Gainera, sarituak izan diren Agirrek eta Chivitek, hurrenez hurren urtean lan bat edo bi urtetik behin argitaratzeko erritmoari eusten diote.

30 eta 40 urte dituztenen, hau da, joan den mendeko 80ko hamarkadan zehar jaiotako direnen artean idazle kopurua altuagoa da: 74 dira identifikatutako egileak. Horietatik bat, Alaine Agirre, 2020. urtean 30eko adina duenez, 70eko hamarkadan jaiotakoaren promozioan sailkatu da jadanik eta beraz, bi taldeen arteko linboan agertuko da; horregatik, haren datuak talde honen analisia egiteko ere aintzat hartu beharko dira. Talde honetako egileek batez beste 1,75 urte behar dute lan bat argitaratzeko eta berriz ere, argitaratutako lanen kopuru absolutuari begiratuz gero, batez bestekotik gora aurkitzen ditugu bost kideren lanak: Alaine Agirre, Uxue Alberdi, Hasier Larretxea, Peru Magdalena eta Aritz Mutiozabal. Lehenengoaren berri jadanik eman da eta guztietan gazteena izanik, lan gehien argitaratu dituen da. Ondoren letorke Uxue Alberdi saritua ere. Izan ere, argitaratutako lehen bi lanak idazteko bekei esker osatu zituen: batetik, idazle gazteentzako Igartza saria beka jaso zuen 2005ean eta *Aulki bat elurretan* narrazio bilduma eman zuen argitara 2007an, bere helduentzako literatura lanetan lehena; ondoren, Joseba Jaka sorkuntza-beka

jaso zuen eta *Aulki-jokoa* liburua argitaratu zuen 2009an. Bi lanak beken partaide den Elkar argitaletxearekin osatu zituen eta ondoren Susa argitaletxeak eman zion narrazio-liburuak eta nobelak idazten jarraitzeko aukera. Hasier Larretxeak beste estrategia batzuk jarraitu ditu argitaratzeko; lehen hiru lanekin saritua izan bazen ere (NUPeko poesia saria, Iruñea hiriko idazle gazteendako poesia saria eta Nafarroako Gobernuko Gaztediaren Institutuko Artista Gazteendako saria), poesia errezitaldien bidetik eman zuen ezagutzera bere burua eta ondorioz, argitaletxe egonkorrekiko (euskaldun nahiz gaztelaniadun literaturakoak) lankidetzara hasi zuen zenbait urte beranduago. Peru Magdalenaren kasuan, kulturari loturiko ibilbidea egin du poetak; sarien bitartez baino, hainbat esparrutako elkarlanari zor dio ibilbidea: poeta, margolaria, bertsolaria eta kazetaria baita durangarra. Nahiz eta egia den lehen lana Igartza sariaren akzesitaren bidez argitaratu zuela, bekan parte hartzen duen Elkar argitaletxearekin batera eta handik aurrera leku berean argitaratzen jardun du. Aritz Mutiozabalek ere ez du sari aipagarririk jaso, baina haren lanak ere aipamenez josiak izan dira. Bestalde, bazterreko argitaletxeetan argitaratu du gaur arte: poeta gazteen lanak editatzen oinarritzen den Bermingham argitaletxean eta ekialdeko Euskal Herriko Maiatz etxean.

Egile horiek, batez beste 7,1 urte daramatzate jardunean eta batez beste 4,68 urte behar dituzte lan bat argitaratzeko. Promozio honetan ere lan bat 2 urtetik behin argitaratzen dutenak dezente dira, 24 zehazki. Baina kide horietatik lan bakarra edo bi argitaratu dituztenak baztertzen baditugu, %8ak soilik argitaratzen dute lanik bi urtetik behin edo gutxiago: Alaine Agirre, Uxue Alberdi, Iñigo Astiz, Irati Goikoetxea, Peru Magdalena eta Danele Sarriugarte. Argitaratutako lanen kopuru absolutuarekin gurutzatuz gero, hiru idazle agertzen zaizkigu. Bi ondorio argi atera daitezke: batetik, badela idazle talde bat, gainerakoak baino beranduago argitaratzen hasi dena, adinaren eraginez (Astiz, Goikoetxea eta Sarriugarte) eta ondorioz, produktibitate altua badute ere, kopuru absolututan oraindik ibilbidea hasten ari direla; eta bestetik, ibilbiderik egonkorrena daramaten egileen kasuan, aurreko promozioak bezalaxe, sariketak izan dira giltza. Bestalde, gizon-emakume eta gipuzkoar-ez-gipuzkoar ardatzak ere aurreko promozioan bezain parekatuak dira: gizonekoak %57 eta gipuzkoarrak %56.

Aldiz, 70eko hamarkadan zehar jaio zirenen kasuan, alegia, 40 eta 50 urte dituztenen artean, gauzak pixka bat desberdinak dira. Gizon-emakumezko ardatza promozio gazteagoetan baino desorekatuagoa ageri da %67,7 dira gizonetzkoak eta gipuzkoar-ez-gipuzkoar banaketa, aldiz, nahiko parekatua da: %45,67 gipuzkoarrak. 127 autore ageri dira, zerrendako guztien %22,8. Talde honetako egileek batez beste 3,4 liburu argitaratu dituzte eta %24,4k, hots, 31 autorek, batez besteko hori baino gehiago eman dute argitara. Horietatik zortzi egilek, argitaratu dituzte 10 lan baino gehiago: Harkaitz Canok, Xabier Etxaniz Rojok, Aritz Gorrotxategik, Oier Guillanek, Alberto Ladron Aranak, Fernando Morillok, Asier Serranok eta Castillo Suarezek. Harkaitz Cano da, gainera, 20 lanetik gora ondu dituen bakarra, beraz bere kideekiko egile donostiarraren aldea nabaria da. Ekoizpenari dagokionean, batez beste 7,18 urtez argitaratu dute promozio honetako egileek eta 18 egilek batez bestekoa gainditzen dute. Horiei lan bat edo bi argitaratu dituztenak kenduz gero, 15 idazle geratzen dira eta horiei duela 10 urte argitaratzen ez dutelako jadanik sistematik kanpo daudela deritzegunak kenduz gero, 13 geratzen dira. Emaizta horiek ekoizpen maiztasunaren datuekin gurutzatuz gero, 9 idazlek dute bi urtetik behin argitaratzeko gaitasuna: Harkaitz Canok, Martin Etxeberriak, Xabier Etxeberriak, Oier Guillanek, Fernando Morillok, Pello Otxotekok, Asier Serranok, Castillo Suarezek eta Aitor Zuberogoitiak. Horietatik bostek argitaratu dituzte 10 lan edo gehiago: Harkaitz Canok, Oier Guillanek, Fernando Morillok, Asier Serranok eta Castillo Suarezek.

60ko hamarkadan jaio eta 2020an 50 eta 60 urte bitartean dituzten idazleen kasua da taldekide gehien dituenarena. 157 idazle dira guztira promozio-kide; hau da, idazle guztien %28,18a. Gizon-emakume ardatza aurreko kasuetan baino desorekatuagoa ageri da, 36 emakume idazle besterik ez dira ageri; horrek 121 gizon idazle uzten dizkigu, hots, ehunekotan ia 54 puntuko aldea dago. Eta gipuzkoar-ez-gipuzkoar ardatzak nahiko berdinak dira, giputzak dira idazleetatik %49. Literatura ekoizpenari dagokionez, talde honetako egileek batez beste 4,87 lan argitaratu dituzte beren ibilbidean zehar eta datu hori aurreko promozioekin alderatzen badugu, diferentzia esanguratsua da, batez beste ia 2 liburu gehiagokoa. Logikoki, idazle zaharrenen taldeak lan gehien ditu zenbaki absolututan ere argitaratuta, 10 lan edo gehiago publikatu dituztenen taldean 16 idazle ditugu. Era berean, badira 5 idazle 20 lan baino gehiago argitaratu dituztenak beren ibilbide guztian zehar: Aitor

Arana, Pako Aristi, Jon Arretxe, Karlos Linazasoro eta Xabier Mendiguren Elizegi. Orobat, ekoizpen maiztasunari dagokionez, 29 egilek mantentzen dute gutxi gorabehera 2 urtetik behin argitaratzeko ohitura. Datu hori, aurreko promozioetakoekin konparatuta esanguratsua da, 40 eta 50 urte bitarteko egileen kasuan %26,77a dira eta 30 eta 40 bitartekoen artean %32,87a; era berean, 20 eta 30 bitarteko idazleen kasuan soilik 2 idazle identifikatu ditzakegu maiztasun horretan, ezaguna baita gehienek ez dutela lan bat edo bi baino gehiago eman argitara. Beraz, zentzu horretan eta paradoxikoa badirudi ere, lan gehien argitaratu dituztenek ez dute maiztasun indizerik onena; ulergarria dena, bestalde, denbora gehien lanean emandako taldeari dagokiola jakinik. Egile horiek lanean daramaten denborari erreparatuz gero, batez beste 20 urte eman dute idazten; hala ere, batez beste 9 urte behar dituzte lan bat argitaratzeko. Datu horiek guztiak gurutzatuz gero, batez bestekoaren gainetik dagoen idazlerik ez da aurkitu, baina bai, gutxi gorabehera, 2 urtetik behin idazten dutenen artean; horietatik 14 dira hortxe-hortxe 5 lan baino gehiago eman dituztenak 20 urtez lanean aritu ostean: Aitor Arana, Iñigo Aranbarri, Pako Aristi, Jon Arretxe, Amaia Iturbide, Karlos Linazasoro, Miren Agur Meabe, Xabier Mendiguren Elizegi, Pello Otxoteko, Paddy Rekalde, Karlos Santisteban, Juan Luis Zabala, Iban Zaldua eta Patxi Zubizarreta. Pello Otxotekok eta Paddy Rekaldek 8 lan argitaratu dituzte bakoitzak. Otxotekoren kasua nahiko berezia da talde honetako egileen kasuan: poesia liburuak, argialetxe txikietatik hasiz eta sendoagoetara pasatuz; azkenik, poeta talde batek (bera tartean) bultzatutako poesiarako argialetxe bakarrean emanez lanak. Paddy Rekaldek eta talde honetako gainerako idazle gehienek, izan 8 lanekin izan ia 20rekin, antzeko ibilbidea jarraitu dute, gehienek euskal argialetxe nagusienetan eman dituzte beren lanak, Susa, Txalaparta, Alberdania, Erein, Elkar edo Pamiela. Badira, halaz guztiz, pare bat salbuespen horien artean, Karlos Santistebanek eta Aitor Aranek ere, Otxotekoren moduan, argialetxe txikiagoetan argitaratu dituzte lan gehienak, hain preseski, biak ala biak idazle baten inguruan sortuak eta dagoeneko desagertuak: Haranburu eta Hiria. Alta bada, idazle horiek guztiak, haien ibilbide zabaletan sarituak ere izan dira, bai narratibaren generoan, bai poesiarenean. Lehen aipatutako bost idazle emankorrenak, 20 lan baino gehiago eman dituztenak, berreskuratuz gero, begiratu azkarrean badira hainbat ezaugarri partekatzen dituztenak; batetik, guztiak dira gizonezkoak eta bostetik lau gipuzkoarrak dira; gainera, generoen aniztasuna eta

argialetxe indartsuen babesa nabarmentzen dira. Idazle horien kasuan, sariak ez dirudite beren lanetarako esanguratsuak. Arretzek berak aitortzen zuten:

Jon Arretzek berak aitortu legez, 1998tik hona, idaztea, bere liburu nahiz bidaiei buruzko hitzaldiak ematea eta, osagarri gisa, Bilboko Opera Koruan kantatzea izan ditu ogibide. Benetako ospea eta izena, baina, bidaia-literatura generoko kontakizunek eta unibertsitateko ikasleen bizitzan oinarritutako trilogiak eman diote (Billelabeitia, 2009).

Edo Mendiguren Elizegiren kasuan, zeinarentzat esanguratsua izan den bere gaztetako errebista literarioetako jarduna eta Elkar argialetxeko editore lana nahiz Aristirenean, zeinak 1984tik aurrera idaztetik bizitzea erabaki zuen: kazetaritza jardunetik eta literaturatik, hain justu (Serrano, 2009).

Hurrengo promoziorik zaharrena, 50eko hamarkadan jaio eta 60 eta 70 urte bitartean bete dituztenena, ere emankorra da idazle kopuruan: 131 idazle orotara. Horien kasuan emakume-gizonezko ardatza ere aurreko promozioan bezalaxe, oso desorekatua dago, %13,74 dira emakumezkoak. Bestalde, giputz- ez-giputz ardatza ere nahiko desorekatua ageri da, are gipuzkoarrak %38,93 dira eta gainerakoak beste sei euskal lurraldeetakoak. Talde honetako egileek batez beste 5,62 lan argitaratu dituzte beren ibilbidean zehar eta 10 lan edo gehiago argitaratu dituztenen zerrendan 25 autore ditugu. Batez bestekotik gora argitaratu dute 49 idazlek eta desbideratze tipikotzat markatu den 10 lanetik gora argitaratu dutenak 25 dira. Aipatu dugun Harkaitz Canoren zenbakien antzekoak izan daitezkeen artean Itxaro Borda dugu 29rekin, Juan Kruz Igerabide 20rekin, Bernardo Atxaga (Joseba Irazu) 23rekin, Koldo Izagirre 31rekin, Edorta Jimenez (Omar Nabarro) 25ekin, Joseba Sarrionandia 23rekin eta Pablo Sastre 20rekin. Aipatu berri diren egileen artean euskal literaturaren kanonaren parte diren hainbat izen aurki ditzakegu (Alonso, 2009) eta hori zenbakietan antzematen da. Egoizpen denborari dagokionez, talde honetako egileek batez beste 25,7 urtez argitaratu dituzte beren lanak; noski, nabarmendu dugun idazle-taldeak 35 urtetik gora eman du argitaratzen: batez beste 39 urte eman dute argitaratzen. Era berean, talde honetako egileek batez beste 8,66 urte behar dituzte lan bat argitaratzeko eta aipagai diren idazle nabarmenek batez beste 2 urtetik behera behar izan dute lan bat argitaratzeko, zehazki 1,63. Hemen aipagai diren idazle taldearen hastapenetan diferentzialak izan ziren idazketarako motibazioak nagusiki dagoeneko aipatu direnak izan ziren: batetik, idazle gazteen aldizkariaren inguruan sortutako taldeen eragina, *Pott* aldizkariaren bueltan sortutako

Pott Bandako Atxaga edo Sarrionandia kideena eta *Ustela* aldizkariaren inguruan aritutako Izagirrerena (eta Atxagarena), konparazio baterako. Bestalde, Pablo Sastrenak edo Itxaro Bordarenak dira ibilbiderik bakartuagoak; lehena, gazterik ez zen idazle talderen partaide izan, baina orain aipatu berri ditugun *Susa* nahiz *Argia* bezalako aldizkarietan artikulatuak eta testuak argitaratuz ekin zion euskarazko literatura jardunari; bigarrenaren kasuan, taldekide ez, baina iparraldeko *Maiatz* aldizkari eta argitaletxearen bueltan hasitako idazleaz pentsatu behar dugu. Edorta Jimenezek kasuan, literatura jarduna kazetaritzakoarekin partekatu izan du, horrela, hainbat idazketa jarduerari ekinez:

telebistako gidoigile, dokumentalen koordinatzaile zein Egin, Gara, Egunkaria edo Nabarra kazetarako artikulugile. Horrez gain, literatura ekimenen eragile ere bada, hala nola, Ahotsenea Sortzaileen Gunea (Durangoko Liburu eta Disko Azokan) delakoaren antolatzaileetakoak, Bermeoko asteburu erotikoen antolatzaile eta Irakurrieran (Bizkaia irratia) irratsaioko gidari Gotzon Barandiaranekin batera. Literatura ibilbideak prestatu eta gidatu izan ditu. Azken urteotan, Txalaparta argitaletxean Literatura bildumaren ardura darama (Ibarluzea, 2009).

Hortaz, aipatu diren beste kasu batzuetan bezala, editorialekiko harremana esanguratsua izan da bizkaitarrarentzat; talde literarioetako partaide ez izan arren, izan du argitaletxeekin harremana denboran zehar. Igerabideri dagokionean, haren ikasketei lotutako ibilbide literarioa izan du:

Idazleak zenbait elkarrizketatan (2002 eta 2006) aitortzen du hogeita bi urterekin hasi zela idazten, filologia ikasketak egiten ari zela, bai eta maisu-lanak eraginda ere nahiz eta ikasketok egitera literaturarako zaletasunak bultzatu zuen... . Bestalde, eskolan lan egiteak ezezagun zitzaien liburutegi batekin topo egitera eraman zuen: haur-literaturaren liburutegiarekin. Mundu horretan sartzeko bide naturala izan zen: berrikuntza pedagogikoaren garaian, irakaskuntza berritzeko eta literatura tartekatze ahaleginean, konturatu orduko literatura egiten ziharduen Igerabidek (Billelabeitia, 2009).

Bestalde, lehen urratsak helduen literaturan eman bazituen ere, egileak haur eta gazte literaturan egin du ibilbiderik behinena eta jardun haren bultzatzaile izan zen sariak hartzen du garrantzia berezia: “Literatura sortzeko jarduerara Azkue saria irabazi zuenetik egin izan du, baina haur- eta gazte-literatura lantzeko grina OHOk irakasle zela biztu zitzaien eta idazlerik esanguratsuenetako bat bihurtu zen bera” (Billelabeitia, 2009). Ondoren, beste hainbat aipamen esanguratsu ere eskuratu ditu genero horretan.

Aipatu bezala, talde honetako ibilbide zabaleko idazle kanoniko guztiek sariak eskuratu izan dituzte: Espainiako Literatur Sari Nazionala, Atxagaren narratiban edo

Igerabidek haur eta gazte literaturan jaso dute; Eusko Jaurlaritzaren Euskadi Literatur saria Atxagak, Igerabidek, Sarrionandiak eta Bordak lortu dute hainbat generotan (badira haur eta gazte literaturan sarituak, narratiban sarituak eta saiakeran sarituak) edo Kritikaren Saria, berriz ere Atxagak, Sarrionandiak, Igerabidek eta Izagirrek nahiz narratiban nahiz poesian. Hala ere, sari horiek ez dira diferentzialak izan idazle on ibilbidea bultzatzeko, Sarrionandiak, Bordak edo Igerabidek heldu jaso dituzte beren Euskadi Sariak eta Sari Nazionala, hurrenez hurren. Salbuespen gisa, Kritika sariaren banaketak ditugu, zeintzuk idazle talde honi nahiko gazterik eman zitzaizkien: Igerabidek idazle jardunean 10 urte zeramatzala jaso zuen; Atxagak bere lehen lanarekin eta handik aurrera ere aldian-aldian eta Sarrionandiak ere idazten hasi eta lehen hamarkada bete gabe, ondutako bigarren ipuin-liburuarekin. Halabaina, sari honen balioa eztabaidagarria da, inolako dirulaguntzari loturik ez baitator, Espainiako Literatur Sari Nazionala eta Euskadi Literatur Sariak ez bezala. Ondorioz, idazlearentzako mantenu zuzena ezdeusa da; baliagarria oster, lortutako kapital kulturaletik edo sozialetik erator daitekeena. Izan ere, aurrerago azalduko den bezala, korrelazioa esanguratsua da hainbat sariren artean. Horrela, sari bat jasotzeak beste batzuk jasotzeko bidea zabaltzen die (euskal) idazleei.

Bada beste egile talde bat adinez helduagoa nahiz eta promozio honetako idazleak aurrekoaren parte ere izan daitezkeen: 2020an 70 eta 80 urte bitartean dituzten egileena; 64 identifikatu dira orotara. Kasu honetan, nabarmentzekoa da dagoeneko sistematik kanpo diren egileen kopurua, ia erdia baitira. Noski, ez da harritzekoa, idazle on adina kontuan izanda, gehien erretiroa ogibidetik zein letren eskutik etorri baita. Horietatik 9 dira emakumeak eta %85,9a gizonezkoak. Gipuzkoar eta ez-gipuzkoar ardatza ere desorekatua ageri da, %62,5 dira erdialdeko lurraldekoak. Orain artean identifikatu den alderik bistakoena. Ekoizpenari dagokionez, batez beste 7,48 lan argitaratu dituzte talde honetako egileek, dagoeneko sistematik kanpo daudenak kontuan hartu gabe, ordea, 11. Eta batez bestekoko desbideratze gisa identifikatu den 10 laneko kopurua hamalau idazlek gainditzen dute talde honetan: Joxean Agirrek, Xabier Amurizak, Joxe Austin Arrietak, Joxe Azurmendik, Luis Haranburu Altunak, Joan Mari Irigoienek, Paulo Iztuetak, Daniel Landartek, Anjel Lertxundik, Joxe Manuel Odriozolak, Ramon Saizarbitoriak, Patxi Zabaletak (Gorka Trintxerpe), Patri Urkizuk eta Josemari Velez de Mendizabalek. Atzera ere,

aurreko taldean bezala, talde honen barnean badira euskal literaturaren kanoneko partaide diren egileak³⁰. Eta horien artean, sei idazlek argitaratu dute aipatu dugun 20 liburuko kopuru esanguratsua: Xabier Amurizak, Joxe Azurmendik, Luis Haranburu Altunak, Joan Mari Irigoienek, Anjel Lertxundik eta Patri Urkizuk. Taldean laborari eman duten urte kopuruari begira, 36,15 urte egin dute batez beste lanean egileek eta dagoeneko sistematik kanpo daudenak kenduz gero, 34,9 urte. Ekoizpenaren maiztasunari dagokionez, talde honetako egileek batez beste 10,2 urte behar dituzte liburu bat argitaratzeko eta dagoeneko sistematik kanpo daudenak kenduz gero, 4,36 urte.

Badakigu, aurreko idazleen kasuan bezala, idazle taldeak osatu dituztela eta sariketa esanguratsuak irabazi dituztela beren ibilbidean. Batetik, aipagarriak dira 1969ko Lur editorialaren inguruan bildutako talde honetako egileak: Saizarbitoria 64ko promozioko kidea zen, baita berarekin Rikardo Arregi, Luis Haranburu Altuna, Xabier Kintana, Ibon Sarasola eta Arantxa Urretabizkaia ere. Hemen nabarmenduen artean Luis Haranburu Altuna. Zeresanik ez alegiarrarentzat instituzioarekiko hartu-emanak izan duen esangura, lehenik aipatutako idazleekin ekindako argitaletxearen bueltan; ondoren, bere bidetik 1975ean sortutako Kriseilu etxearen gidaritzan edota bere kabuz hasitako bi argitaletxeen ildotik: 1974ko Haranburu eta 1999ko Hiria. Era berean, hainbat aldizkaritan argitaratutako testuak sarituak izan ziren lanaren hasikinetan: Pío Baroja (narrazio laburra), Irun Hiria (ipuina) eta Toribio Alzaga (antzerkia), besteak beste.

Esta situación ha llevado a la literatura en euskera a un lugar comprometido: las lógicas del campo literario son cada vez más mercantiles, pero, debido a su tamaño, solo obtiene unas pequeñas ventajas de ellas, y, por el contrario, muchas desventajas. Mientras tanto, han sido desechadas la mayoría de las virtudes que proporciona ser una literatura pequeña (libertad creativa, libertad crítica, mirada al exterior). La literatura en euskera parece luchar más por conservar las instituciones que ha establecido (editoriales, medios de comunicación) a lo largo de los 90 y los 2000 y proyectarlas hacia un futuro cada vez más mercantil, que por desplegar un campo literario realmente despierto que dialogue con la literatura del mundo (Sarasola, 2021).

³⁰ Alderatu Idurre Alonsok doktore-tesian argitaratutako euskal literaturako kanonaren zerrendarekin (Alonso, 2009).

4.2. Ekoizleen kanonizazioa euskal sistema literarioan

4.2.1. Idazle-sareen sorrera. Instantzia kanonizatzailea: kapital soziala

Aurreko orrialdeetan agertzen diren idazle taldeak adinaren arabera banatuta, idazle promozioak baino, sare modura egituratutako idazle talde gisa uler ditzakegu. Hemen dagoeneko aipatua izan den Gisèle Sapiro literatura soziologian ikerlariak idazle sareen teoria landu du; eta teoria horren oinarrian idazleek esparru literarioan jarduterakoan izaten dituzten harreman sozialen baldintzak, zergatiak eta ondorioak aztertzen dira. Soziologoaren proposamenean, nabaria da printzipio bourdieutarrak jarraitzen direla, autorearen gainean jartzen du ikuspuntua eta esparru literarioan kontsakrazio bidea egiteko inguruko idazleekin dituen harremanak oinarritzat hartzen ditu: “el mundo literario está estructurado en microcírculos (alrededor de una revista, por ejemplo) y en redes de relaciones informales que, como en las afinidades electivas, adquieren a menudo una forma personalizada” (Sapiro, 2014, 124 or.).

Aurreko aipuan antzematen da Bourdieuren esparru literarioaren egituraz gain, idazleak haren barnean bizirauteko borroka bat aurrera eramaten duelako ideia dela azpian. Sapiro, Bourdieuren idazleen arteko borroka, baina, elkarreragin bilakatzen du, esparru literarioko harreman sozialen bidez bereganatu daitekeen jakintzari emanaz garrantzia. Bistakoa da *habitusaren* ideia dagoela Sapirorenaren azpian:

Un buen conocimiento de las reglas del juego (el capital cultural) asociado a relaciones en los círculos literarios y editoriales (el capital social en el campo) constituye una vía de acceso segura al campo literario; la acumulación de ambos capitales multiplica por diez las posibilidades de entrar en el juego (2014, 128 or.).

Literatur soziologoak, bere proposamenaren aplikagarritasunari zuzenketa batzuk egiten dizkio. Horien argitasunagatik eta honaino aipatutakoa berresteko balio digutelako, hona ekarri nahi izan dugu:

el análisis de las redes de relaciones ya no entre individuos sino entre posiciones en el campo literario requiere la definición previa de indicadores como los establecidos o los estudios citados... Estos indicadores pueden estar jerarquizados según el grado de intermediación o de centralidad, con el fin de comprender los criterios indefinibles de formación del valor simbólico en el campo literario (2014, 140 or.).

Sapiro, indikatzaile neurgarri batzuk definitu beharra antzematen du teoria bourdieutarra osatzeko eta Even-Zoharren faktoreen definizioa oinarri hartuta,

ekoizleak beste faktore batzuekin elkartzen diren puntuak hartuko ditugu hemen indikatzailetzat. Era berean, indikatzaile horiek kuantifikatzea izan da atal honen helburua; Sapirori jarraiki, indikatzaileen eragin gradua hainbat mailatakoa izan daitekeela ulertuta, soziologia kuantitatiboa baliatu da indikatzaileen eragina kalkulatzeko. Indikatzaile horiek euskal sistema literarioari buruz gure aurretik egindako ikerketa soziologikoetan baliatutakoak izan dira (Kortazar, 2002; Lasarte, 2010; Olaziregi, 1997; Ibarluzea, 2017).

4.2.2. Lehen instantzia kanonizatzailea: instituzioaren berrikuspen bat

Instituzioaren interferentzia (Even-Zoharren hitzak erabiltzeko) edo kapital soziala (Bourdieu eta Sapirorenak baliatzeko) dei dezakegu idazleen arteko harremana instituzioarekin elkarrekintzan hasten denean. Even-Zoharrek *Papers in Culture Resarch* (2010) lanean Polisistemen teoria hurrengo ikerketa mailara eramaten duela esan dugu, interferentziak eta *gatekeeperrak* bezalako kontzeptuak proposatzean polisistemako faktoreen arteko interferentzia puntutzat jo daitezkeelako atezain-kultural horiek. Hartara, ikusten dugu hemen identifikatutako faktoreekin bat datozeela:

Throughout world history, models created in one culture could find their way to other cultures, if there was a reason for the other culture to wish to match itself with the culture from which the model was adopted. We are given ample evidence of contacts leading to “borrowings.” Any group of people who match themselves seeking to measure up to any other group may always ask themselves: “Why don't we have all of these commodities and traditions?” For example, if in some institution recognized as reputable we find that everybody is equipped with advanced computers and related accessories, we naturally would consider ourselves to be deprived of something we should possibly possess ourselves if we wish to live up to the standards of that institution. This basic pattern of the relation between “possessing” versus “not-possessing” functions on any socio-cultural level, and for any number of people. It is my strong conviction that the repertoires just discussed were not invented in each culture individually or domestically. When a new institution was “needed” in a society, the idea of having it, as well as the repertoire involved with it, usually came from an outside source (Even-Zohar, 2010, 116 or.).

Hortaz, Even-Zoharren azterketan polisistemaren alderdirik dibertsifikatuena eta zabalena osatzen du instituzioak, eta hortaz, ikerketa honen helburua euskal literatura garaikideko sistemaren funtzionamendua ulertzeko eragin diferentziala duten instituzioaren alderdiak argitzea izango da. *A priori* irudi lezake pentsalariaren proposamenean instantzia hau osatzen duten eragileak zehazteko ahalegina alboratzen dela, faktore hori osatzen duten eragile nagusien zertzeladak ematen

baitira; hala ere, Even-Zohar arduratzen da orokorki instantzia horien izaera argitzen. Arestian euskal sistema literarioa azterketa hau burutzeko egokia dela argudiatu badugu eta faktore bakoitzaren pisua kuantifikatu nahi badugu, eragile bakoitzaren baitan biltzen diren gizarte-talde desberdinak ezagutarazi, haien arteko harremanak bihitu eta polisisteman duten eragina aztertu behar da. Horretarako, beharrezkoa da Even-Zoharrek instituzioaren baitan aipatzen dituen hainbat eragileren jokamoldea eta beren jardunaren elkartrukea aztertzea nahiz Even-Zoharrek aipatutako eragile horien partaidetza maila eta haren nolakotasuna aztertzea. Hori horrela, datozen orrialdeotan, Even-Zoharren eskeman oinarrituz, euskal sistema literarioko instituzioaren baitako taldeak hartuko dira oinarri eta euskal sistemarako haien egokitasuna edo desegokitasuna eztabaidatuko da, beharrezkoa denean talde berrien agerpena justifikatuz eta orotara, sistemako gainerako faktoreekin duten harremana nabarmenduko da.

Arestian aipatzen genuen José Manuel López Gaseniren bidez Even-Zohar parafraseatuz: “instituzioa literaturaren garrantzizko jarduera soziokulturala mantentzearekin zerikusirik duten faktore guztiak” direla. Eta instituzioa ez dela zer homogeen bat eta, horregatik, instituzioaren gidaritza lortzeko botere-borrokak gertatzen direla. Irakasle israeldarraren hitzetan, zehazki, instituzioaren barruan honakook omen daude: gutxienez ekoizleen parte bat, edonolako kritikoak, argialetxeak, aldizkariak, klubak, idazleen elkarteak, gobernu-taldeak (kultura sailak, akademiak), hezkuntza erakundeak (unibertsitatea barne), *mass media* izenekoak, eta beste. Instituzioaren barnean, beraz, bi maila egin genitzake; batetik, erakunde egonkorak diratekeenak eta bestetik, elkarte heterogeneoak; eta azalduko dugu. Argialetxeak, kritikoak edo hezkuntza lehen taldekoak liriateke, egitura finko bati lotuak ageri baitira: Hezkuntza Saila eta Ministerioa; Unibertsitateko kritika-joerak eta enpresa editorial baten egitura. Horrela, era tangiblean dira instituzio horiek finkoak eta gainera, era intangiblean ere bai, izan ere, aipatutako hiru instituzioek beren ekintza-lerroak gidatzen dituzten plangintza-programak baitituzte; esaterako, unibertsitateko kritikariak uneko kritika zientifikoaren joerak jarraitzen ditu; irakaskuntza-komunitateak indarrean den Hezkuntzako erakundeak garatutako legedia eta curriculumak aplikatzen du eta argialetxeek enpresako ibilbide-orria jarraitzen dute, hainbat argitalpen-estrategia aplikatuz. Beste aldetik, aldizkariak eta irakurle elkarteak leudeke. Aldakorra da bi eragile horien izaera, aldizkarien kasuan

erakutsi da batez besteko iraupen-epea 9,85ekoa da, duela 80 urte, joan den mendeko 40ko hamarkadan garatzen hasitako alorrarentzat eta herenak baino gutxiagok bakarrik eusten diola epe hori baino luzaroago. Beraz, faktore honen batez besteko denbora laburra izaten da; egitura ezegonkorra duela esan daiteke. Irakurle eta idazle taldeen kasuan egitura are lausoagoa da; bi eragile mota horiek biltzar modura funtzionatzen duten elkarten inguruan egituratuta baitaude: bazkidetza bidezko elkarteak dira Euskal Idazleen Elkartea eta Uberan, euskal irakurleen sare digitala.

Sarrerako sistemaren azterketa kuantitatiboari begiratuz gero, instituzioaren eragina nabarmena ageri da euskal literaturaren sisteman. Datozen orrialdeetan euskal instituzioko mailek elkarren artean lotura esanguratsuak dituztela ikusiko dugu: argitaletxeen, aldizkarien eta elkarten arteko harremanak antzemango dira. Publiko orokorraren eskura dagoen Armiarma.eus webguneko datu-basean haren administratzaileak euskal sistema literarioa osatzen duten hainbat faktore bildu ditu. Horien artean aldizkariak: agian, sistema literarioaren komunikabide ofizialtzat jo ditzakegunak. Beraz, berrikuspen hemerografikoa egiteari beharrezkoa deritzogu. Berrikuspen hori ikuspegi sistemiko batetik egitea da hemen proposatzen duguna, aurreratutako ondorioak konprobatzeko. Rafael Osunak aldizkarien gaineko ikuspegi sistemikoa zabaldu zuen bere *Las Revistas Literarias. Un estudio introductorio* (2004) lanean aldizkariaren helmena zehaztearekin bat dio:

esta posee un círculo estrecho de lectores, generalmente sus suscriptores y los destinatarios de un intercambio... . Un texto de revista vive, pues, en un contexto de textos. Todo es fragmentario, menos el contexto, que aspira a una unidad superior colectiva (Osuna, 2004, 33 or.).

Aldizkariaren hartzaileak sistema literarioko eragileak direla adierazten du ikerlariak aipu horretan, beraz ekoizpen autoerreferentzialak dira aldizkari literarioak eta Díaz Martínezen proposamenari heltzen badiogu, sistema literarioaren autokomunikazioaren adibidea ere bai. Bestalde, Osunaren proposamenari jarraiki, zehaztu behar da zeintzuk hartzen diren hemen aldizkari literario gisa. Euskaraz aldizkari-literariotzat hartuko ditugun gerraurreko eta gerraondoko zenbaitek joera plurala dute: kultura, politika, literatura... badira, era berean, orokorrean kultura lantzen dutenak (*Txortan*, *Ostiela* eta gehiago) eta badira, halaber, soilik literaturari eskainitakoak (*Pott Literatur*, *Gazeta* eta beste). Guztiak sartuko ditugu hemen aldizkari literarioen barruan, tradizioz zaharrenak hala hartu

direlako, aldizkari mistoen esangura historikoagatik (eragile naiz idazleen inportantzia) eta aldizkarien arteko harreman pertsonalagatik (etsenplu gisa Andima Ibiñagabeitiaren lotura *Euzko-Gogoaren* eta *Igelaren* artean; *Igelaren* eta *Oh Euzkadiren* arteko Koldo Izagirrereren promozioa...). Osunari zor diogu “egitura ikusezinen” aipamena; aldizkarien finantzaketari dagokiola (Osuna, 2004, 160 or.) formulatzen duena. Euskal aldizkarien kasuan promozio-finantzaketaren bereizgarria, ikerlariak aipatutako harpidedunez gain, usu promotore indibidual batek finantzatuak izatearena da, batzuetan promotore berak euskarri bat baino gehiago (adibidez Ibiñagabeitia) nahiz hainbat bazkideren diru-laguntzen bitartez bideratzea.

35 aldizkari zenbatu dira sistemaren historian zehar, guztiak XX. mendetik aurrerakoak. Horien artean, badira literatura aldizkari hutsak nahiz hibridoak: joan den mendeko lehen erdialdean sortutako literatura / kultur / politika zutabegintzakoak edo joan den mendeko azken buruan sortu ziren asmo probokatzaileko kultura / literatura aldizkariak ere bai. Sorrera lekuari dagokionez, egileei eskainitako sarrera atalean ikusten genuen modu berean, aldizkarien erdiak Gipuzkoan sortuak dira; noski, pentsatzekoa da idazle taldeen inguruan sortu zirela argitalpenok eta ondorioz, berekin kokalekua partekatzen dutela. Preseski, aldizkariak argitaletxeren batek kaleratuak dira eta ikusiko dugun bezala, argitaletxe gehienak idazle taldeen bilkuratik sortuak izan dira. Argitalpen garaiari dagokionean, gehienak 80ko hamarkadan eta 90ekoaren artean sortuak izan dira; alegia, espainiar Estatuko diktadura frankistaren amaieran; izan ere, Hego Euskal Herrian hasitako aldizkariak 30 dira guztira. Eta horietatik 26 bi hamarkada horietan bultzatuak. Datu orokorretara itzuliz, aldizkari guztien %77,14 sortuak dira 80 eta 90 hamarkadetan zehar. Bestalde, bi hamarkada horien aurretik sortuak dira geratzen diren beste aldizkari guztiak: *Gernika*, *Egan*, *Euzko-Gogoa*, *Olerti*, *Igela*, *Ustela* eta *Pott*. Guztira %20a. Azkenik, aipagarria da XXI. mendean zehar sortutako aldizkarien segurantzarik ez izatea eta aipatutako guztien artean, 2020ra arte iraundako soilik 3 izatea: *Egan*, *Maiatz* eta *Hegats*. Horietatik, gainera, *Eganek* argitaraldi etenaldia jasan zuen zenbait urtez eta urtez urte argitaratu direnek ez dute era uniformearen egin, aldaketak jasanez urteko zenbaki kopuruan edo formatuan. Bestalde, argitalpenpeari dagokionean, batez beste 9,85 urtez argitaratu dira. Horien artean, batez bestekotik gora daude *Egan*, *Olerti*, *Susa*, *Idatz & Mintz*, *Maiatz*, *Pamiela*, *Txistu y Tamboliñ*, *Enseiucarrean*, *Hegats* eta *Ostiela* (nahiz eta azken hau, intentzio literarioaz

haragokoa izanik, soilik erdizka har dezakegun). *Egan*, *Oleri*, *Maiatz* eta *Hegats* gainerakoen konparazioan zaharrenak dira. Bestalde, batez bestekotik behera ditugu *Gernika*, *Euzko-Gogoa*, *Igela*, *Ustela*, *Pott*; *Oh! Euzkadi*, *Xaguxarra*, *Stultifera Navis*, *Kandela*, *Korrok*, *Ttu-ttuá*, *Txortan*, *Porrot*, *Plazara*, *Literatur Gazeta*, *Zintzhilik*, *Mazantini*, *Garziarena*, *Putz*, *Zantzoa*, *Vladimir*, *Garziarena Berria*, *Hamaika Litera* eta *Zubizabal*. Talde bateko aldizkarien eta besteen artean funtsezko alde bat identifikatzen dugu, elkarteren edota argialetxeren baten babesa. Batez bestekotik gora dauden hamar aldizkarietatik erdiak Gipuzkoan oinarrituak dira, zeinetan baita ere oinarrituak diren argialetxeen erdiak, gutxi gorabehera eta idazle elkarteak ere bai. *Egan* Gipuzkoan kokatutako Real Sociedad Bascongada de Amigos del País elkartearen babesean sortua; *Oleri*, lehenik, Santi Onaindia bizkaitarrak hasia eta ondoren, Donostian egoitza duen Eusko Ikaskuntzak bultzatua; *Susa* Donostiako campuseko Deustuko ikasle talde batek abiatu zuen nahiz eta ondoren haren ingurutik sortutako argialetxearen esku egon zen; *Idatz & Mintz*, Derioko Labayru ikastegiaren eskutik; *Maiatz*, Baionako idazle gazteen bilkuratik hasi zen; ondoren, bertatik sortutako argialetxean eta Euskal Kultur Erakundearekin elkarlanean iraundu gaur arte; *Pamiela*, Iruñeako liburu-denda baten inguruan, ondoren, bertatik eratorritako editorialak sustengatuta; *Txistu y Tamboliñen* kasua da desberdina, Durangoko gazteek bultzatua izanik, baina joan-etorri eta eten ugari izan ditu aldizkariak; *Enseiucarrean*, Bilboko campuseko Deustuko Unibertsitateko errektoretzak babestua sortu zen, *Hegats* Donostian kokatutako Euskal Idazleen Elkarteak eta *Ostiela* Gipuzkoako herri txiki bateko hainbat kidek.

Horren barnean, 70-80ko hamarkadatik arrerako aldizkariak dute kapital soziala; are gehiago, euskal literaturaren kanonean sartutako idazleek sortuek (*Ustela*, *Pott*, *Oh! Euzkadi*...). Kasu baterako, *Auñamendi Eusko Entziklopedia*n bilaketa azkar bat eginez, Euskal literatura aldizkarien atala aipatutako aldizkarien ondotik hasten da edo Miguel Angel Elkoroberezibar euskal filologo eta ikerlariak sortutako Euskal Literatur Aldizkarien datu-basean³¹ ere 1975etik 1990era bitartean sortutakoak biltzen dira. Noski, pentsatzekoa da idazle kanoniko bilakatu direnen hastapenak biltzean dagoela gakoa.

³¹ Euskal literatura aldizkarien azterketa kritikoaren falta sumatzen dugu atal honen idazketan zehar.

Bestalde, argigarria da aldizkari literarioen beherakada azken hamarkadan, soilik Euskal Idazleen Elkarteko literatura aldizkariak jarraitzen du aldian-aldian argitaratua izaten. 2019. urtean 8 aldizkari eman zituzten euskal argitaletxeek eta horietatik, literaturaz soilik arduratu zirenak *Idatz & Mintz*, *Maiatz* eta *Hegats* aldizkariak izan ziren, *Xabiroi* komiki-aldizkariarekin eta bertsolaritza aztertzen duen *Bertsolarirekin* batera. Irregularitasunez argitaratuak dira gainera, 2012. urtean 3 zenbaki izan zituen Euskal Idazleen Elkarteko aldizkariak; bi 2011n, baina handik aurrera, urteko ale bat eman du elkarteak. Plataforma literario gisa, soilik *Hegats*ek funtzionatu du, zeinak 2015. urtean ITU Banda deituriko idazle gazte talde bati lekua egin zion urteko zenbakian. Talde hartatik sorkuntzari lotutako hainbat eragile atera dira: Peru Iparragirre *Berria* egunkariko kritikari ohia eta poeta, Mikele Landa, Paul Beitia eta Itziar Ugarte kazetariak, Maialen Akizu bertsolaria.

Idazle taldeen sorrera sistemaren autokomunikazioari loturik, sistemaren ber-konfigurazioa osatzeko azpi-sistemen arteko lehiaren barnean kokatzen bagenuen, aurreko orrialdeetatik eratoritzen dugu aldizkari literario-kulturalak komunikazio horretarako enuntziazio bide bilakatzen direla, Jakobsonen eskeman kanalaren funtzioa betez edo merkatuarena Even-Zoharrenean, ekoizleek beren burua produktu bilakatzea eta ondorioz, errepertorioa modifikatzea, ahalbidetzeko euskarria irudikatzen du. Gaur egun indartsu diren aldizkarien kasuan, gehienak instituzioari lotuak dira: oraintsu arte indarrean izan den *Hegats*, Euskal Idazleen Elkarteari loturikoa eta idazle profesionalek gidatua nahiz oraingoz funtzionatzen duen *Maiatz* aldizkaria, izen bereko argitaletxeari lotua eta era berean, argitaletxea gidatzen duten idazleek ere gidatua edo 2020ra arte funtzionatu duen *Egan*, hainbat aldi izan dituen, aldizkari literario gisa Euskalerraren Adiskideen Elkarteak bultzatuta hasi eta aldizkariaren edukian zenbait aldaketa izanik ere, 2020. urtera arte Euskalerraren Adiskideen Elkarteari lotua. Azken hamarkadetan aldizkari akademiko gisa. Era berean, gehien iraun duten euskal aldizkariak aipatutako hiruez gain, *Olerti*, *Susa*, *Idatz & Mintz*, *Pamiela*, *Enseiucarrean* eta *Ostiela* dira. Azkenak kultura aldizkari gisa definitzen du bere burua, beraz *Olerti*, *Susa*, *Idatz & Mintz*, *Pamiela* eta *Enseiucarrean* geratzen dira. Azkena unibertsitate bati lotua eta egituran eta edukian hainbat moldaketa izan dituen, *Idatz & Mintz* eskualde egitura duena eta *Pamiela* edo *Susa*, bi argitaletxe egonkorrei lotuak sortu zirenak. *Olerti*ren kasua desberdina da. *Egan*ekin batera horietako gerraondoko sorrera bakarra delako eta

alderdi politiko bateko sustatzaileen babesean sortu zelako. Lehen literatura hutseko aldizkariak, aldiz, idazle taldeei loturik agertu ziren, 80ko hamarkadako saiakeretan (*Ustela* edo *Pott*, esaterako). Rafael Osunak aldizkarien ezaugarri berezkozat jotzen du idazle-taldeen determinazioa aldizkari literarioen sorreran, espontaneoki sortzearekin batera (Osuna, 2004, 43-44 or.). Beraz, euskal literaturak hein batean betetzen du paradigma.

Kontua da, euskal sistema literarioan kontsumitzaileei begira, aldizkari literarioek baino, antologia literarioek itzal handiagoa izan dutela. Mary Louise Pratt eta Gabriela Cano ikerlariek, instituzionalizazioa hizpide, antologia literarioak kanonizazioaren ispilutzat jotzen dituzte (Pratt eta Cano, 2000, 75 or.). Bi motatan sailka genitzake antologiak: batetik, egileen antologiak eta bestetik, testuen bidez osatutako antologiak. Lehenak zein bigarrenak literatura kritikarien eskutik etorri dira, oro har; bestalde, instituzioak rol garrantzitsua du bilduma hauei ematen zaien bultzadan (euskararen akademia, editorialak, erakunde publikoak edota unibertsitatea). Lourdes Otaegi irakasleak ondutako euskal poesiaren *Milla euskal olerki eder: euskal antologia: blow up* (2013) antologia nahiz Asier Barandiaran irakasleak osatutako *Egile Nafarren Euskal Literaturaren Antologia* (2018a; 2018b; 2019; 2021) edota Xabier Paya nahiz Juan Kruz Igerabide irakasleek bildutako ahozko euskal literaturaren antologiak izan daitezke. Baita poesiaren generoa biltzen duen Susa argitaletxeko lerroa ere.

Ordea, euskal literaturaren kasuan antologiak nahiz bildumak ere izan dira kanonizazioari lotu zaizkionak. Horien artean aipa genitzake hauek, jakinik ez direla guztiak: Mikel Ayerbe irakaslearen *Nuestras guerras: relatos sobre los conflictos vascos* (2014); Maria Jose Olaziregi irakaslearen *Mende berrirako ipuinak: antologia* (2005) edota Xabier Mendiguren Elizegiren eta Koldo Izagirreraren *Euskal literaturaren antología* (1998). Eta zentzu horretan polemika sortu dutenak, bilduma baino, lan hibridoak ezan dira; hots, Hasier Etxeberriaren *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan* (2002) eta Ana Urkizaren *Zortzi unibertso. Zortzi idazle* (2008) lanak. Hain zuzen, beren artean kanonaren inguruko elkarrizketa irudikatzen dutelako. Kontsumitzaileen eremu publikoan arreta handiagoa bereganatzen du, era berean, bigarren bilduma mota honek. Eta paradoxikoa da Tere Irastortzak 2020an Eusko Jaurlaritzaren argitalpen baten emandako datuen arabera, emakume saiakeragileen

lanari dagokionez, erantzun urriagoa izaten dutela, are emakumeen artean ere, zeintzuek Irastortzaren arabera ez duten elkarren arteko irakurketarik burutu (2020, 52 or.). Eta Urkizarena antologia saiakeratik gertu koka dezakegula uste badugu, haren eragina jatorrizko lanaren balio sinbolikoari loturik ulertu behar dugu. Bestela, antologion eragin eskasa hezkuntza-sistemak literaturen curriculumak sortzeari eskainitako arreta urriagatik ulertzen da (Alonso, 2009). Edonola ere, bilduma eta antologiak, instituzioaren barnean kokatzen baditugu ere, merkatuarekin harremana dute eta horretan, aldizkariak baino gehiago. Azken horiek soilik ekoizleei edo instituzioari eragiten diotelako.

Instituzioaren beste alderdi funtsezkoetako bat da argitaletxeen alorra. Euskal literatura bezalako esparruan argitaletxeek leku berezia dute instituzioaren barnean eta aurrerago erakutsiko da. Lehen taldearen barnean kokatzen dira euskal idazleek eragile gisa era kolektiboan gauzatzen dituzten jarduerak (aldizkari baten sorrera, eskoletan ikasleekin egiten den esku-hartze presentziala...); eta era berean, euskal irakurle taldeen datu-basea ere Uberan irakurle elkartearen esku ageri da, honako datuekin: 73 irakurle talde, horietatik 59 Euskal Herriko Hegoaldean, 4 Araban, 26 Bizkaian eta 29 Gipuzkoan. Ondoren dator Nafarroa 12 talderekin. Ipar Euskal Herrian 2, Lapurdin; eta bat Euskal Herrikan kanpo, Bartzelonan. Talde horien egiturari dagokionez, haien arteko heterogeneotasuna da azpimarragarria, horietatik zenbait erakunde publikoei loturik ageri direlako (Udal Liburutegiek antolatutako ugari dira, badira museoei loturikoak eta beste) edota liburu-dendei edo kultur nahiz euskara elkarteei loturikoak, era berean. Badira sailkapen horretan ageri ez diren irakurle taldeak ere, bilkura bera baita elkarteari jakinarazi behar diona haren osaera (elkartearen web orrialdean dioenaren arabera). Zerrenda horretako taldeen kopurua lurralde historikoetako udalerrien kopuruarekin konparatzen badugu ikusiko dugu Gipuzkoako udalerrien herenean gutxienez, badela irakurle talde bat (%32,5ean) edo Bizkaiko udalerrien %23an. Araban edo Nafarroan nahiz Lapurdin datuak dezente baxuagoak dira, %7,5 eta %4,4, hurrenez hurren. Datuok aintzat hartuz gero, bi ondorio eratortzen dira; batetik, eragileen alor zabaldua dela euskal literaturaren sisteman, Euskal Herri guztian zehar barreiatua dagoen instituzioaren parte baita; beste alde batetik, begi kolpe batez antzeman daitekeen desegituraketa maila, taldeak haiek baitira beren sorreraren berri eman behar diotenak Uberan plataformari. Horrela, ugari izan daitezke funtzionamenduan diren taldeak eta ez direnak bertan

ageri: Gasteizen Artium museoak antolatzen duen irakurle taldea edo Urretxuko Aizpurunea Kultur Etxeko irakurle taldea, adibiderako. Bestalde, irakurle taldeen arteko harremana ez da ez egonkorra ez eta jaria korra ere; salbuespen gisa, Goierri eskualdean antolatzen diren hainbat taldek urtean behin egiten duten topaketa:

Desde hace más de una década, en la comarca del Goierri hay personas que se reúnen, periódicamente, para llevar a cabo tertulias literaria[s] sobre obras escritas en euskera. Estos grupos de personas funcionan de manera autónoma en cuanto a las obras a leer y su organización. A lo largo del curso, las autoras o autores de los libros que se leen, suelen participar, en mayor o menor medida, en las tertulias, enriqueciendo las sesiones con las aportaciones que ofrecen.

El objetivo de los grupos no es otro que animar a la población a leer en euskera, difundir la literatura en euskera y poner en valor el trabajo de las escritoras y escritores euskaldunes.

En el año 2017 se celebró el primer encuentro de los grupos de lectura del Goierri en Beasain, con el fin de conocerse, crear una red y homenajear a un autor o autora por el valor de su obra. En ese primer encuentro el reconocimiento recayó en Juan Mari Irigoien. Beasain le pasó el testigo a Zumarraga-Urretxu y el 2018 se celebró el segundo encuentro en Zumarraga (Anonimoa, 2019).

Beraz, instituzio sare ahul batez baino, merkatu gutxiagotu batez hitz egingo genuke, kontsumitzaileen partaidetza aktiboa aipatu dugulako, baina kopurutan mugatua eta baliabide prekario bidez egituratua dela ikusten delako.

Azkenik, aipagarriena irakurle talde gehien kanonizazio jardueretan datza: batetik, beren jardunaren oinarrian duten berezko izaera baita, irakurri eta iruzkintzeko lan batzuk aukeratzean eta beste batzuk baztertzean edo bileretara hainbatetan idazleak elkarrizketara gonbidatzean. Gainera, aipatu berri den atal horretan beste ekintza kanonizatzaile baten berri ematen da: idazleen eskertze sariak. Zeina, datozen orrialdeetan ikusiko dugunez, kontsumitzaileen alorrarekin oso loturik baitago.

Sarien arloan, Franco Morettiren irakurketak oinarritzat (2015), liburuen zirkulazioan sari bat edo beste jasotzeak duen eragina aztertuko dugu orain. Morettiren Urruneko irakurketan, ikerlari italiarrak sariak testuen itzulpenarako eta ondorioz, haien zirkulaziorako duten esangura aztertzen da. Euskal literaturaren barnean hiru talde handi hauek banatu ditugu hurrenez hurren: batetik, liburuaren argitalpenaren ondoren, haren kalitateari eskainita jaso daitezkeen sariak; bestetik, argitalpena bultzatzeko sariak; eta azkenik, diru-laguntzarik gabeko sariak:

1- Euskadi Saria, Espainiako Sari Nazionala

2- Irun Hiria saria, Donostia Hiria, Joseba Jaka beka, Igartza saria, Hilbeltza beka

3- 111 Akademia saria (Beterriko liburua saria), Espainiako Kritikaren saria

Nahiz eta badakigun azken taldeko sariak lehen taldekoen barnean ere kokatu ditzakegula; diru-saririk gabe bada ere, argitaratu ondoren haren kalitateari begiratu eskaintzen direlako. Era berean, eta Morettiren ekimenarekin bat, sarien eragin-eremuaren arabera ere bi talde egin daitezke: batetik, euskal literaturari preseski eskainiak; eta bestetik, euskarazko eta gaztelaniazko argitalpenek partekatzen dituztenak. Horiek, gainera, bi eremu administratibotan duten eraginagatik banatu ditzakegu: euskararen eremuan jarduten dutenak eta espainiar Estatuko eremuan banatzen direnak. Azken horietan, euskal lurralde administratiboetan banatzen diren sariak hizkuntzen arabera azpi-sailkatzen dira; orokorrean, euskarazko eta gaztelaniazko ataletan banatzen baitira baloratutako ekoizpenak. Azkenik, sarien izaera ere batzuen eta besteen artean desberdina da; hau da, sariaren sorreran dagoen erakundearen arabera. Hemen aipaturikoen artean, badira erakunde publikoek zuzenean eskainiak; eta badira, erakunde publikoekin elkarrekintzan, literatura sistemako instituzioko hainbat faktorek (kritikariek, editorialek) eskainiak.

Erakundeek beste instituzioekin elkarrekintzan liburuak bultzatzeko banatutakoek zenbateko zabalkundea eragiten duten aztertuko dugu orain. Horretarako, Daniel Mesa ikerlariak Morettiren Urruneko irakurketaz egiten duen erabilpena (Mesa, 2020) baliagarria izango zaigu. Literatura hispano-amerikarraren azken hamarkadako zirkulazioa eta harrera aztertzeko artikuluan sarien eta argitaletxeen elkarlana errepatatzen du eta horrela, egile hego-amerikar batzuen eta besteen arteko lotura mailakatzen du. Horretarako, ikerlari espainiarraren ikuspegian kontuan hartzen dira testu literarioen zirkulaziorako baldintzak. Formula hori eredu gisa hartuko dugu instituzioaren atal honetako azterketa egiteko; kontua delako, Daniel Mesak, zeharka edo zuzenean, polisistemaren faktoreen artean, instituzioaren barnean bereziki, faktoreen garrantziaren arabera sailkapen bat egiten duela eta sariketei, aldizkariei (kulturaleri nahiz akademikoei) edo argitaletxeei beste faktore batzuekiko nagusitasuna aitortzen diela. Beste alde batetik, kritikarien nahiz sortzaileen iritziak ere baliatzen ditu datuok interpretatzeko: Mesaren proposamenari jarraiki eraiki dugu guk gure azterketa hemen; beraz, sarien eta haien

bultzatzaileen arteko harremanak zehaztuko ditugu eta sarituen profilak iruzkindu. Proposamen hori interesgarria zaigu gure azterketan euskal sistema literarioan instituzioak duen jokamolde esanguratsua aipatu dugulako eta horrek, merkatuarekin duen elkarreragina neurtzeko balio diezaguke.

Lander Majuelo Igela argitaletxeko editorearen iritziz, sariak, instantzia kanonizatzaile baino, ekonomikoki egitura bideragarriak lortzeko aukera bakarra dira. Beren ekoizpen moldearen inguruan galdetuta, honakoa erantzuten du diru-laguntzen, sarien eta ekimen publikoen inguruan:

Zenbat liburu argitaratzen duzue urtean? Euskaraz?

Soilik euskaraz argitaratzen ditugu liburuak. Urtean 6-7 ateratzen ditugu. Eta horiei EIZIE, Eusko Jaurlaritza eta Ereinekin batera aurrera daramagun Literatura Unibertsala bildumako beste 3-4 liburu gehitu behar zaizkie.

Zenbateko pisua dute zuen argitalpenetan diru-laguntzek, sariak, bekek?

Diru-laguntzak ezinbestekoak dira. Ia ez dago horiek gabe bizirauten ahal duen argitaletxerik. Sari eta bekek normalean itzultzaileak dituzte helburu, ez argitaletxea (Eranskinak I).

Era berean, Majuelok beka eta sarien pertsonalizazioa uzten du argitan (ikus bedi Gisèle Sapiroren esparruaren egitura nabari dela horren azpian). Itxura pertsonalizatua hartzen du instituzioaren eta ekoizleen arteko harremanak, zuzenean pertsonatik pertsonara egiten omen baitira eta instituzioaren jarduna ere sare pertsonalizatuen lege honek gidatzen du hein batean. Lander Majuelo Igela etxeko editorearen hitzetan:

Jaso dute beste enpresa editorial batekin elkarlanik egiteko planik?

Ereinekin batera Elmerren liburuak argitaratzen ditugu (haur literatura). Bestalde Editargin eta Euskal Editoreen Elkartean antolaturik gaude beste argitaletxeekin. Argitaletxeen artean harremana nahiko ona eta profesionala izaten da. Editore gazteen arteko harremana are hobea da, akaso generazio berekoak garelako asko (Eranskinak I).

Era berean, Even-Zoharren *gatekeeper*ren postulatuari ere elkartu beharko litzaioke. Forma pertsonalizatu horiek izaten direlako, editorearen hitzetan, liburuak bahetuz edo sariak esleituz jarduten dutenean:

Beste hizkuntzetako literatura itzultzeko nola hautatzen dituzue aleak?

Hori izaten da zailena, hautatzea! Asko irakurri, inguruko irakurleak entzun, beste herrialdeetan zer argitaratzen den ikusi eta hemengo argitaletxeek eskuartean zer dakarten bistatik ez da galdu behar, baina azken unean erabakia nahiko arbitrarioa eta pertsonala izaten da.

Aipatutako lehenengo bi sariak, 111 Akademiaren saria eta Kritikaren saria, erakunde publikoetatik apartekoak dira, ez dute sari ekonomikorik eskaintzen eta orokorrean, bozka bidez ematen dira. Lehenean, irakurle elkarteko edozein kidek eman dezake eta bigarrenean, Espainiako Literatur Kritikaren Elkarteko kideek bozkatzen dute. Azken urteotan, aurrez egunkarietako kritikan aritzen diren beste euskal kritikarien iritziak bilduta. Euskarazko atalean saria narratibari eta poesiari eskaintzen zaizkio 1976tik aurrera. Urteroko datuetan 6 emakume eta 35 gizonezko ditugu sarituak (urte batean ez zen eman) poesiaren alorrean. Narratiban 2 emakume eta 43 gizonezko. Egiazki, bai poesiaren arloan, bai narratibarenean egileen izenak errepikatzen dira eta berez, poesian 4 dira emakume sarituak eta 25 gizonezkoak. Narratiban 2 emakumezkoak eta 25 gizonezkoak. Jatorriari begiratuta, hegoaldeko lurraldeetakoak denak eta adinari helduta, Harkaitz Cano eta Kirmen Uribe dira 90eko hamarkadatik aurrera argitaratzen hasitakoen arteko ordezkari bakarrak. Sarituak izan diren idazleen liburuak argitaratutako argitaletxeak Susa, Pamiela, Erein, Elkar, Alberdania dira (baita lau zapabost salbuespen ere: Auspoa, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Kriseilu, Gero); eta horrek esan nahi du argitaletxe egonkorrenak diren 6tik 5en liburuak izan direla sarituak. Poesiaren alorrean, argitaletxeen profila askotarikoa da: badira narratibaren alorrean aipatutako etxeak nahiz ia kopuru berdinetan argitaletxe txikiagoak ere (GAK, Kriseilu, Balea zuria...).

111 Akademiaren sarian, lehenago Beterriko liburua saria zena, sarituen profila ez da gehiegi aldatzen Kritikaren sarian aipatuekiko. 90eko hamarkadatik aurrera argitaratzen hasitakoen taldean hiru izen berri agertzen dira, Harkaitz Canorena errepikatzen da eta Kirmen Uriberena desagertu. Gainerakoak promozio nagusiagoetako ordezkariak dira. Lurraldetasunari dagokionez ere, hegoaldean kokatzen dira ia denak eta argitaletxeen profila ere, bospasei argitaletxe nagusien artean banatzen da. 111 Akademiaren saria bilakatzen denetik, sarituen profila aldatzen duten promozio gazteagoko izen berriak agertzen dira (Katixa Agirre, Mikel Peruarena, Uxue Alberdi), baina lurraldeari, argitaletxeei edo sexuari dagokionean, orokorrean, profila berdintsua dela esan daiteke.

Euskadi Saria ez da asko aldentzen orain arte aipatutako bi aipamen horietakoen profiletatik. 1997tik aurrera banatutako sariotan euskarazko libururik onena saritzen bada ere, ia orotara narratibako lanek jaso dute aipamena, era berean eta orain arteko beste sarietan ez bezala, euskarazko itzulpengintzarako eta haur eta gazte literaturarako golardoak ere eskaintzen dira. Funtsean, saritutakoen profilak ez dira aurrekoetatik asko desberdintzen: orokorrean izenak errepikatzen dira eta promozioak nahiz plataforma editorialak eta lurraldetasuna. Agian azken urteetan eta segur aski orokorrean, bi izan dira gertakari esanguratsuenak: emakumeen nagusitasuna eta egile berri baten sariketa.

Espainiako Sari Nazionalaren kasua oso berezia da, lau saritu izan baitira euskarazko literaturaren arloan, hiru narratiba lanengatik eta bat saiakeragatik. Horien izenak aurreko sariketetan errepikatuak ikusten ditugu orokorrean, Unai Elorriagarena salbu.

Liburuak argitaratzeko diru-laguntzak banatzen dituzten sarien artean interesgarriena editorial baten gailentasuna da. Joseba Jaka beka, Igartza saria, Agustin Zubikarai Nobela saria eta beste. Elkar argitaletxearekin elkarrekintzan ematen diren sariak dira. Beste etxe handien artean ez da dagoeneko bat ere geratzen. Baita Irun Hiria eta Donostia Hiria Kutxa bankuari loturikoak, ezein argitaletxetan ematen direnak argitara.

Ondorioz, sarituak dituen eta sarien bidez gehien argitaratzen duen etxea Elkar da. Narratiba prestatzeko baliatzen da normalean eta, askotan, bestelako sariak jasotzen ez dituzten idazleak promozionatzeko baliatzen da.

Argitaratu ondoko sariketetatik ondorioztatu dezakeguna da irakurleak eta kritikariak nahiko ados egoten direla. Bide horretatik uler daiteke Jon Alonsok *Argia* aldizkariako urtekarian (2007) Euskadi Sarien banaketari egindako kritika. Bospasei orrialdetan idazle nafarrak Euskadi Sariko itzulpengintza alorrean izandako partaidetza kontatzen du, besteren artean, saria emateko prozedura kritikatuaz. Haren hitzak hona ekarriz, saria banatzerakoan epaimahaikideek liburu multzo mugatua baliatzen dute, aurrez ezarria (2007, 184-186 or.). Alonsoren hitz horiek bi puntu ekartzen dituzte argitara, batetik, euskal literaturan argitaratzen zen guztia irakurtzeko gaitasuna zegoen (Kortazar, 2002, 41 or.) garaia pasatua dela eta

bestetik, saritutakoen profila mugatua izaten dela, sariak ematen dituzten epaimahaikideek ere testu multzo bat besterik ez dutela irakurtzen. Horren argitan, egiazki interesatzen zaiguna sarituak errepikatzearen motiboak errazten dituzten faktoreak argitzea eta azkenaldian zenbait sariketetan izan direla aipatu dugun aldaketak nabarmentzea da.

Sarituaren profilaz egindako azterketatik ondorioztatzen da badirudiela idazlearen identitatea eta banatzen duen argitaletxea esanguratsuagoak direla beste hainbat alderdi baino. Era berean, aipatu dugu polisistemaren kanonizazioarekin sariketek duten harremana eta horiek eragiten dituzten eztabaidak: Euskadi Sariak eta Kritikaren sariak izandako salaketak aipatu beharrekoak begitantzen dira. Batetik, sari horiek beste batzuekiko duten gailentasuna ulertzea ematen dutelako eta bestetik, polisistemako instituzioaren gailentasuna (kritikoei eginiko kritikak direlako bereziki) erakusten dutelako irakurleekiko aldean; hau da, kontsumitzaileen faktorearekiko aldean. Salaketa horiek iritzi artikulua moduan argitaratu dira, euskarazko *Berria* egunkarian eta *Argia* astekarian (euskara hutseko hedabide nagusietan, hain justu).

Sariak kontsumoan eta kanonizazioan izan dezaketen eragina hizpide dugula, Idurre Alonsok *Jakin* aldizkarian argitaratu zuen artikuluari begiratzea interesgarria izan daiteke. Bertan, Durangoko Azokako inkestan, bertaratutakoen literatura kontsumo gustuen inguruko galdeketaren emaitzak eztabaidatu zituen 2006. urtean. Ikerlariak hiru aldagairen inguruan zedarritu zituen galdekatutakoen profilak: sexua, adina eta ikasketa-maila. Haren arabera, kontsumitzeko liburuaren hautuan sexuak ez zuen izaten eragin berezirik (Alonso, 2006, 76 or.); aldiz, desberdintasunak antzematen ditu ikasketa-mailaren eta adinaren arabera. Idazle irakurrien artean leudeke Atxaga, Irigoien, Arretxe eta Sarrionandia, baina deigarria da besterik deituriko multzoaz galdetzean, non gainerako idazleak biltzen diren, irakurtzen dituztela onartzen duela 18-35, galdetutako talde gazteenaren, erdiak. 36-50, 51-65 eta 65etik gorako bitartekoen emaitzak apalagoak izanik: %26,7, %38,2 eta %100, hurrenez hurren³². Emaitza horiek ez dira nahitaez bateraezinak gure proposamenarekin. Irakurle gazteenen berritasunak eragindako aldaketak

³² Egileak nabarmentzen du 65etik gorako adin-tartean soilik 4 erantzun jaso dituela, beraz laginaren tamainagatik, tarte horietako emaitzak behin-behinekotzat jotzen ditugu.

antzematen dira Alonsoren ikerketan, baita gure ikerketan ere, kritikaren eta kontsumitzaileen arteko desadostasunak nabaritzean. Era berean, liburuak hautatzeko arrazoiak galdetuta, Alonsok liburuaren gaia nabarmentzen du, bere inkestako erantzunetako adin tarte guztietan erantzun nagusia izanik. Aldiz, gomendioen eta kritiken eragina 36-50 eta 51-65 adin-tarteetan nabarmentzen da, gazteengan baino gehiago (Alonso, 2006, 85 or.). Gainera, idazlearen izenari tarte guztiek begiratzen diote hein handiagoan edo txikiagoan. Egiazki, goi mailako ikasketak dituztenek gehiago begiratzen diote liburuaren idazleari eta gaiari. Eta nahiz eta aniztasuna erakusten duten hautatu idazleen artean, ikasketa apalagoak dituztenei ere antzeko erantzuna nabaritzen zaie (2006, 82 or.). Beraz, gazteak eta ikasiak direnen interesek berritasunak eragitea kontsumo-ohituretan logikaren barnean ulertzen dugu.

Ezsoilik Alonsoren iritziz sariaketen difusioa da euskal sisteman funtsezkoa, Txalaparta argitaletzeko editorearen iritziz, instituzioak merkatuan eragiteko balioa dute bekek eta sariak. Ez bakarrik, aurretik aipatu dugunez, instituzioaren lana bideragarri egiten duelako, argitaletxeen egitura ekonomikoan eraginez, baita merkatuan izan dezakeen arrakasta modelatzen lagun dezakeelako ere:

Liburuak argitaratzeko erabilgarriak dira haiei eskainitako bekak? Eta [haiei edo sortzaileei aurretik emandako] sariak?

Bai noski. Edizio mundu honetan entitate ezberdinek ematen dituzten diru-laguntzak ezinbestekoak dira produktuaren errentagarritasunerako. Sariak ere badute, ez bakarrik kalitatezko kutsu bat, komertziala ere. Saria izateak ospea ematen dio liburuari, eta egileari noski (Eranskina II).

Euskal merkatuaren tamaina dateke arrazoiak. Hala ere, azkenaldian hain justu 111 Akademiaren sarietan (eta Euskadi Sarienean) antzemandako norabide aldaketek kontsumitzaileen pisu erlatiboa areagotu dela ulertarazten dute. Are, lehenago aipatu den *Jakin* aldizkariko katalogoaren arabera, 2020an edizio gehien izan dituzten egileen artean kokatzen dira Karmele Jaio, *Aitaren etxea* lanarekin, Uxue Alberdi *Aulki-jokoarekin*, eta Katixa Agirre *Amek ez dute* eleberriarekin edo Amets Arzallusen *Miñan*, Sarrionandiaren eta Atxagaren testu klasikoak nahiz, genero literaturaren erakusgarriak, Jon Arretxe, Miren Gorrotxategi edo Alberto Ladron Arana tarteko. Horien artean, emakumeen izenak nabarmentzen dira,

irakurleek saritutakoekin bat datozenak, literaturaren sistema ulertzeko modu berri baten sinboloak izan daitezkeenak.

Nahiz eta euskal literaturaren barnean eskaintzaren homogeneizazioa gertatzen ari dela ere pentsatzeko motiboak egon daitezkeen (aurrerago ikusiko ditugu genero-literaturaren agerpena edo literatura industriaren azelerazioa, besteak beste); aurreko inkestari eta sariketen datuei begiratuta, literatura sistemaren biziraupena ziurtatzen duen heterogeneotasuna bermatzea ekarriko lukeen homogeneizazio horren barneko aldaketa handiena kontsumitzaileen sariketetatik etorri dela esan daiteke, igarri baitzen sarituen izen aldaketa 2000ko hamarkadaren bigarren tartearen eta 2010eko hamarkadaren hasiera bitartean. Instituzioa kontsumitzaileak baino kontserbadoreagoa izaten ari da beraz, zentzu horretan. Utikan Euskadi Sariak manifestua argitaratu zenean (Askoren artean, 2007), Alonsori *Argia* astekarian egindako elkarrizketa batean, honako arrazoa ematen zuen idazle nafarrak sariei muzin egiteko:

Instituzioek eta sariak pisu berezia dute gurea bezalako literatur sisteman. Publikoarengana iristeko bide nagusienetakoa izaten jarraitzen dute Euskadi Sariak eta antzekoek. Zer dago jokoan idazleentzat horrelako sarietan?

Idazlearentzat, publikoarengana iristeko bidea, ekonomiako itokin batzuk estaltzeko diru-poltsa, itzulia izateko aukera, prestigioa...

Argitaletxearentzat, liburu bat errentagarri bihurtzeko modua, idazleei argitaletxea bera erakargarria egiteko amua... Instituzioentzat, bere burua zuzitzeko era, kulturaren arloan ongi ari direla erakusteko leihoa... (Bereziartua, 2007)

Gorka Bereziartua kultur kazetariak idazleari egindako galderan instituzioak merkatuarekiko duen gidaritza nabarmentzen zen eta idazleak ontzat ematen zuen, baina 111 Akademiako sarien eboluzioari erreparatuz, irakurleen hein bateko autonomia sumatu daiteke. Era berean, sariak jaso dituzten argitaletxe txikiagoen kasuan, funtsean ez da beren egoera aldatu. 2018. urtean poesiaren alorrean Kritika saria jasotako Balea zuria etxeak testu kopuru berdina argitaratzen eta arreta instituzional berdina bereganatzen jarraitzen du, kasu baterako.

Kritika Sariaren banaketari ere egin zaizkio iruzkinak (Landa, 2015), baina ez dute egunkariko zutabe batzuez gain, arreta gehiagorik bildu. Kritika Sariak instituzionalak, baina diru-laguntzarik gabeak izanik, sarien eragina azpimarratzeko seinalatzen diren zioak deuseztatzen direlako agian.

Editorialaren paperari helduz, aipatu berri dugu bospasei editorial handienetako lanak izan direla ia ehuneko ehunean sarituak eta urtean zehar liburu gehien argitaratzen dituztenak direla ikusita (guztien % 82 inguru), logikoa dirudi sarituak izateko aukera gehien dituzten etxeak izatea. Egileen izenak errepikatzea begitantzen da, beraz, deigarria.

Baina badira liminalagoak diren ekimen kanonizaitzaileak ere, zenbait talderen sorreraren oinarrian egon daitekeen konbikzio militantea, kasurako: Iruñeako Katakarak liburu-dendako irakurle talde feministarena. Are, Unibertsitateko literatura irakasleek edo idazleek berek gidatutako taldeen izaera hezitzailea, besteak beste, Iratxe Retolaza Euskal Herriko Unibertsitateko eta egunkarietako literatura kritikari ohiak Donostiako Kaxilda liburu-dendan gidatu duen Literatur Eskola Feministako irakurle taldea.

Argiako elkarrizketa batean Patxi Zubizarreta eta Joxe Mari Iturralde idazleak eta irakurle taldeen antolatzaileak honela mintzo dira kanonizazio liminal horrez:

Zubizarretarentzat, literatura irakurleentzat da eta irakurle fidel batzuk daudela jakitea interesgarria da. Iturraldek bestalde, literaturaren osasuna bizkortzeko balio dezakeela uste du: “Saio horretatik ateratako irakurleek ahoz aho zabalduko dute idazle eta obra horren berri, agian beste liburu bat erosiko dute eta irakurri egingo dute. Idazleen eta balizko irakurle multzo horren katea ez da etengo, martxan jarraituko du” (Guridi, 2002).

Argitaletxeen atala mugatze aldera, sistema literarioan parte hartzen duten enpresa editorialen alderdi bakarra hartu da kontuan. Horrela, identifikatu da euskal argitaletxeen gehiengoak literatura liburuez gain testu-liburuak eta lan akademikoak nahiz zientzia-lan espezifikoak argitaratzen jarduten duela. Horrela, argitaletxe gisa egituratuta ageri diren askok inprenta-lana egiten dutela hauteman daiteke: Espainiako Kultura eta Kirol Ministerioaren datu-basean 181 enpresa editorial ageri dira Gipuzkoako lurraldean kokatuta³³. Horiek gure kontaktan literatura argitaratzen duten Euskal Herriko argitaletxeekin alderatzea beharrezkoa da; horien artean, Gipuzkoako lurralderako 27 etxe identifikatu baititugu. Zenbaki horiek

³³ Urte batzuk lehenagoko artikuluan baten, Mari Jose Olaziregi ikerlariak, Euskadiko Editoreen Elkarteko datuei men eginez, 100 argitaletxe zenbatzen ditu euskal sistema literarioaren barnean (Olaziregi, 2020). Hala ere, guk hemen soilik euskaraz argitaratzen duten hautatzeak kopuruak aldatu ditzake. Era berean, euskarazko literatura argitaletxeak soilik zenbatzean kopuru are murriztagoa emango dugu guk.

posible dira, besteren artean, datu-base orokorrean erakunde publikoen argitalpen-zerbitzuak ere ageri direlako (hala nola, lurraldeko Diputazioen edo Udalen ekoizpen zerbitzuak) nahiz lana autoreak berak editatu duenean, argialetxe gisa osatuta ageri delako edota serigrafia eta inpresio lanak gauzatzen dituzten enpresak ere editorial gisa gordeta ageri direlako. Beraz, soilik Estatu espainiarrean kokatutako editorialak eta haiek argitaratutako liburuak kontuan izanda, Estatu espainiarreko gaztelaniazko editorialen eta Euskal Herriko euskarazko editorialen arteko konparazioa behartua da: Kultura Ministerioaren arabera 3000 editorial baino gehiago badira funtzionamenduan Espainiako Estatuan, Estatuak dituen 47000000 biztanlerekin alderatuz, gutxi gora behera 16000 biztanleko argialetxe bat egongo litzateke gaur egun. Eta horiek, euskal herritarren kopuruarekin alderatuz gero, 200 editorial egokituko litzazkioke 3000000 biztanle dituen lurraldeari. Eta hain zuzen, euskal lurraldean 181 enpresa dira gaur egun indarrean. Bestalde, soilik gaztelaniaz euskal lurraldean argitaratzen duten etxeak 4 direla eta haien argitalpen tamaina kontuan izanda, euskal argialetxeak txikiak eta geografikoki merkatu periferikokoak dira, bai hartzaile merkatuagatik bai ekoizpen kopuruagatik bai instituzioaren arretagatik. Ikus dezagun: Andaluziako Elkarte Autonomoak, orotara, 1423 editorial ditu izen-emanda, Espainiako Kultura eta Kirol Ministerioaren datu-basearen arabera. Enpresa horiek, halaber, banaketa heterogeneoa dute lurraldeko probintzien artean: Almerian 86 daude, Cádizen 114, Kordoban 146, Granadan 243, Huelvan eta Jaénen 51 eta 85, hurrenez hurren; Málaga 246 eta Sevillan, azkenik, 452. Lurralde andaluziarreko industria editorialaren gune kulturalak, bistakoa da, bat datoz kultura hiriburu historikoekin: Granada, Málaga eta Sevilla. Valentziako Erkidegoan 1013 industria liburugile identifikatu dira Ministerioaren datu-basean; Alacanten 239, Castellón 101 eta Valentzian, hiriburuaren itzalpean, 673. Hurrengo zerrendan kopuru aldetik Gaztela eta Leon da 418rekin; Ávilan 21, Burgosen 41, Leónen 81, Salamancan 89, Segovian 31, Sorian 10, Valladoliden 125 eta Zamoran, 20. Azken Elkarte Autonomo honen banaketan unibertsitateen eragina da nabaria: Valladolideko eta Salamancako hezkuntza erakundeena. Gaztela-Mantxan 234; Albaceten 48, Ciudad Realen 50, Cuencan 25, Guadalajaran 35 eta Toledon 76. Berriz ere, Elkarte Autonomo honetan, erdigune kulturala historikoki kultura arteko herri izan den tokiari dagokio. Aragoian 298 dira; Huescan 57, Teruelen 28 eta Zaragozan 213. Atzera ere, hiriburu eta erdigune unibertsitario den lekuan. Kanariar irletan 264; Tenerifen 150 eta Las Palmasen 114. Extremaduran 149; Badajozen 81,

Cáceresen 68. Asturiasen 203, Balear uharteetan 187, Kantabrian 118, Errioxan 71 eta Murtzian 211 dira. Galizian 511 dira; Coruñan 268, Lugon 40, Ourense 48 eta Pontevedran 155. Katalunian eta Madrilen edizioaren egoera desberdina da. Madrilen ehundik gora etxe kontabilizatzen ditu datu-baseak, baina kopurua hain da altua, ezen zerrenda ez baita zenbaki zehatza itzultzeko gai. Katalunian egoera antzekoa da: Printzerrian 1129tik gora zenbatu dira; Tarragonan 131, Lleidan 61, Gironan 131 eta Bartzelonan, Madrilen gertatu antzera, softwarea ez da kopuru zehatza identifikatzeko gai. Euskal Herriko lurraldeetan 590 identifikatu dira: Nafarroan 109 eta Euskal Autonomia Erkidegoan 481. Bizkaian 245, Gipuzkoan 181 eta Araban 55. Deigarria Arabaren aldea gainerako probintziekin. Honen harira, Ekaitz Santaziliaren eskutik UNEDen antolatutako jardunaldi batzuen kariaz, argitaletxeen argitalpen estrategiak aipatu zituen Hedoi Etxartek (Etxarte, 2020). Bere hitzaldian aipatzen zuen Araba dela Hego Euskal Herriko probintzia bakarra nazio-mailako argitaletxerik ez zuena. Zentzu honetan, kopuru absolutuan ere duen aldea nabarmen geratzen da.

Beste alde batetik, Hego Euskal Herriko industria editoriala orokorrean inguruko lurraldeetakoarekin alderatuz gero, egonkortasun erlatiboa badela ondorioztatu dezakegu. Euskal Herriko hegoaldeko bi elkarrean datuak gehituta, 590 editorial leudeke bertan kokatuta eta biztanleriari dagokionez, Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako lurraldea elkartuta bosgarren postuan legoke espainiar Estatuko Elkarte Autonomoen artean. Era berean, argitaletxeen kopurua kontuan hartuta ere, bosgarren postuan legoke. Aldiz, Euskal Autonomia Erkidegoa kontuan hartuz gero, biztanle kopuruan zazpigarren postuan legoke, baina argitalpen enpresen kopuruari dagokionean, seigarren postuan. Honen argitan, industria editorial esanguratsuagoa luke Gaztela eta Leonek baino, zeina biztanle kopuruan handiagoa bada ere, industria ahulagoa baitu termino absolututan. EAEn antzeko egoeran leudeke Andaluzia, Katalunia, Madril, Valentzia eta Galizia. Aragoiko Elkarte Autonomoak du ezohiko industria editoriala. Hain justu, biztanleria kopuruan hamaikagarren postuan den lurraldeak, zortzigarren industria editorialik esanguratsuenak du. Gauza bera gertatzen da Asturiasekin, hamalagarren biztanleriarik altuena du eta hamabigarren industriarik indartsuena.

Jorratuko den hurrengo euskal instantzia kanonizatzailea aipatzeko kritikoen alorra aztertuko da hemen. 14 plaza identifikatu dira hemen kritika publikoarentzat eta datuak EHUk osatzen duen Zubitegia datu-base digitalean eskuragarri dira, Euskal Herriko egunkari eta aldizkarien artean gehienak daude bertan: *Berria* egunkaria, *Argia* aldizkaria, *El Diario Vasco* egunkaria, *El Correo* egunkaria, *Gara* egunkaria, *Euskaldunon Egunkaria*, *Deia* egunkaria, *Aizu!* aldizkari literarioa, *El País* egunkaria, *Irunero* aldizkaria, *Zeruko Argia* aldizkari literarioa, *Egin* egunkaria, *Hegats* aldizkari literarioa eta, azkenik, “besterik” deituriko multzoa ere badugu (aldizkari herrikoiak, Interneteko blogak, aldizkari independenteak, irakurle / idazleen elkartetako blogak edo aldizkariak...). Horietan agertutako kritiken kopurua ere ezagutu daiteke datu-base horretan eta honakoak dira emaitzak, hurrenez hurren: *Berria*, 1055; *Argia*, 981; *El Diario Vasco*, 928; *El Correo*, 800; *Gara*, 643; *Egunkaria*, 505; *Deia*, 446; *Aizu!*, 178; *El País*, 151; *Irunero*, 122; *Zeruko Argia*, 97; *Egin*, 77; *Hegats*, 62; *besterik*, 1612. Noski, kopuru horiek orientagarriak dira: datu-baseko bilketa 1922. urtetik hasten bada eta gaur egungo kritiketaraino iristen bada, iragan mendeko iruzkinak dagoeneko desagertuak diren aldizkari literarioetan agertzen dira; beraz, kopuru txikiagoan ageri dira kritikak haietan eta datu-basean denak “besterik” atalean ageri dira bilduta. Aldiz, egunkari modernoetan kultura sailak kritika literarioarako atal bat mantentzen du 80ko hamarkadan *Argia* aldizkaria egiten hasi zenetik aurrera; eta ondorioz, kopurua areagotu egiten da azken 40 urteetan eta egunkarietan kokatutako kritiken bitartez. *Egin* egunkaria izan zen lehena, 1982. urtean, kritika literarioari leku berezia egiten eta hortik aurrera, hemengo datuetan konprobatu daitekeen bezala, kopurua esponentzialki areagotu da. Hona hemen euskarri bakoitzean 1980. urtetik hasita, 5 urterik behin argitaratu den kritika publiko kopurua; horrela, alde batetik, 1981. urtetik 1985. urterakoak emango dira, biak barne; ondoren 1986tik 1990. urterakoak, hurrenez hurren 2020. urtera arte. Orotara, 2020ko azaroaren 10era bitartean eta 1922an lehen kritikak argia ikusi zuenetik, 7660 kazetaritza-kritika argitaratu dira, aipatu den banaketarekin. Ehunekotan adierazita, honakoak dira portzentajeak: *Berria*, %13,8; *Argia*, %12,8; *El Diario Vasco*, %12,1; *El Correo*, %10,4; *Gara*, %8,4; *Egunkaria*, %6,6; *Deia*, %5,8; *Aizu!*, %2,3; *El País*, %1,97; *Irunero*, %1,59; *Zeruko Argia*, %1,6; *Egin*, %1; *Hegats*, %0,8; *besterik* (aldizkari herrikoiak, Interneteko blogak, aldizkari independenteak, irakurle / idazleen elkartetako blogak edo aldizkariak...), %21.

Datuak aztertuta antzeman daiteke aldaketa esanguratsua *Egin* egunkariaren bidez datorrela; 80ko hamarkadan kritika literarioari egiten zaion lekuagatik eta kazetaritza-genero honen presentzia 2000. hamarkadan areagotzen dela 90eko hamarkadaren amaieran *Euskaldunon Egunkariak* hasitako jardunaren oinordeko (Egaña, 2014). Hona hemen datuak 1980. urtean hasi eta bost urtetik behin argitaratu diren kopuruaren arabera (era berean, 80ko hamarkada aurretik argitaratu ziren testuen datuak ere bildu dira, esanguratsuak direlakoan): 80ko hamarkada baino lehen, 477; 80tik 85era bitartean, 188 eta handik 90era, 402; 90etik 95era, 355 eta handik 2000. urtera, 604; hortik 2005eraino 1320 eta 2010erako tartean 1554; azkenik, 2020ko hamarkadako lehen erdian, 1443 eta bigarrenean, 1317; eta orotara, 7660 testu, horietatik 7183, %93,78a, joan diren 40 urteotan. Ehunekotan honakoak dira aldeak: 80ko hamarkada baino lehen %6,23; 80-85 bitartean, %2,45; 85etik 90era, %5,24; 90etik 95era, %4,63; 95etik 2000ra, %7,89; 2000tik 2005era, %17,23; 2005etik 2010era, %20,29; 2010etik 2015era, %18,84 eta 2015etik 2020ra, %17,20.

80ko hamarkadaren aurretik argitaratutako iruzkinek parte txiki bat osatzen dute argitaratutakoen gehiengoarekin konparatuta; aldiz, aipagarria da Frankismo garaian zehar publikatu ziren horien gehiengoa “besterik” deitu den atalean izan zirela eta horrek esan nahi du hainbat aldizkaritan argitaratutako testuek osatzen dutela laginaren gehiengoa. Horien artean, esanguratsuenak dira gerraurreko giro abertzaleko aldizkariak; batetik, Eusko Alderdi Jeltzaleak bultzatutako *Euzkadi* eta bestetik, *El Día* Aitzolen babesean sortutakoa. Bestalde, gerra garaian erbestean garatutako *Gernika*, *Egan* eta *Euzko Gogoa* ere bai. Talde horretako kritika kopuruak: orotara 474 iruzkin daude erregistratuta eta horietatik 233 aipatu diren bost aldizkariei dagozkienak dira: *Euzko Gogoa*, 72; *Euzkadi*, 71; *Egan*, 52; *Gernika*, 2; *El Día*, 36. Alegia, gainerako aldizkarietan argitaratutakoekin konparatuz, bost euskarri horietatik eratortzen dira euskal literaturaren inguruan osatutako iruzkinen ia erdiak. Gerraondoko *Jakin* aldizkaria, Euskal Herrian, Arantzazun, fraide frantziskotarren inguruan sortua eta sortu eta hamar urtera jarduna eten ziotena zentsura frankistaren menpe; *Anaitasuna*, Bilbon kokatutako Euskaltzaindiaren hamabostekaria eta Itxaropena argitaletxea 47 eta 57rekin eta 59rekin, hurrenez hurren. Beraz, 80ko hamarkadaren aurretik kazetaritza-kritikaren ia osotasuna aldizkari kulturaleri lotua gauzatu zen.

Bestalde, aurreratu denez, *Euskaldunon Egunkariako* atal berezia argitaratzen hasten denetik areagotzen da kazetaritza-kritikaren kopurua. Aipatutako datuen argitan, 2000. urtetik aurrera bikoiztu egiten dira argitaratutako testuak; hala ere eta egiari zor, 1980ko hamarkadatik eta 2000. urtera bitartean, kritika kopurua iraunkorra izan da *Argia* astekariaren kritika-literarioko atalari esker. Jakinik ere hemen ematen ditugun datuak eztabaidagarriak direla kritikariek lanean ematen duten denbora eta kritiken luzera edota haien izaera bera, usu deskriptibo gisa etiketatua (Olaziregi, 2000; Egaña, 2014), zalantzarik dira. Hala eta guztiz ere, sistemaren barnean izandako pisua neurtze aldera, testuen harrerarekin duen zerikusari erreparatu nahirik, instituzioaren barneko eragile honen hedapena mahaigaineratuko dugu, ikuspuntu kuantitatibotik, kualitatibotik baino gehiago. Aldizkariak orotara 981 kritika argitaratu ditu bere historia guztian zehar, baina 1980 eta 1985 bitartean 107 testu eman zituen, epe horretarako euskarri guztietarako orotara aipatu diren 188etatik %56,9. Era berean, 1985 eta 1990 bitartean orotara argitaratutako 402etatik *Argiak* 288 eman zituen. Eta baita 1990 eta 1995 bitarteko kasuan ere, orotara argitara emandako 355etatik *Argiak* 93 osatu zituen. Baina 2000. urtetik aurrera, orotara argitaratutako kritika kopurua bikoiztu egiten dela ikusi da aurreko zenbakietan: 1980tik 2000ra bitartean, batez beste, 387,5 kritika argitaratu direlako eta 2000. urtetik aurrera bikoiztu egiten dira; 600dik goraosatzen dira. Bestalde, 2005. urtetik aurrera 1000tik gora aurkitu daitezke: 1408,5, batez beste. Hemen jasotako datuak laburbiltzen dituen taula:

HEDABIDEA	OROTARA	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020
<i>Berría</i>	1058	0	0	0	0	95	359	330	274
<i>Argia</i>	981	107	288	93	44	5	72	195	170
<i>El Diario Vasco</i>	928	0	0	28	93	165	182	175	285
<i>El Correo</i>	800	0	0	0	188	199	190	147	76
<i>Gara</i>	643	0	0	0	1	167	205	143	127

<i>Egunkaria</i>	505	0	4	181	229	91	0	0	0
<i>Deia</i>	446	0	0	0	1	108	111	112	112

Aipatutako epeetatik aurrera emandako datuak argitze aldera: 2000. urtean argitaratutako kritika kopurua 1300 ingurukoa bada, kazeta guztietako iruzkin kopurua uniforme delako da; guztietan idatzi ziren 100 testu inguru. Bestalde, aipagarria da 2005. urtetik aurrera kopurua are gehiago areagotu dela nahiz eta *Egunkaria* itxi eta euskarazko berripaper bat galdu. Horren erantzulea *Berria* egunkariaren jarduna da, zeinak ia bikoiztu egiten duen gainerako argitalpenetako kritika kopurua. *Gara*, *Argia*, *El Diario Vasco* edo *El Correo* 150 testu iruzkinen bueltan dabilzan bitartean³⁴, *Berriak* 300 bat argitaratzen ditu. Bestalde, eta taula horretan agertzen ez bada ere, ikusi dugu “Besterik” ataleko argitalpenek garapen uniforme mantentzen dutela. Aipatu da 1980ko hamarkadaren aurretik batez ere erbestean ondutako aldi behingo berriek osatzen dutela haren parterik nagusia, baina Frankismoaren amaierako urteetatik 2020. urtera ere argitalpen kopurua murriztu egin zen: 1980tik 1985era 50 testu iruzkinen berri izan dugu hemen; 1985etik 1990era, 77; 1990etik 1995era, 7 eta 1995etik 2000. urtera, 29. Hala ere, atzera ere areagotu egiten dira atal honetako testu iruzkinak 2005-2010 urteen tartetik aurrera: 313; 2010-2015 bitartean, 257; 2010etik 2015era, 278 eta 2015etik 2020ra, 227. Azken hamabost urteotan kopurua handitu izanak zerikusia izan du literaturaren nahiz orokorrean kulturaren azterketan espezializatutako aldizkari agerpenarekin. 58 euskarri desberdin inguru identifikatu dira epe honetarako: *Euskadi Irratia*, *Diario de Noticias* egunkari nafarra, *Goiena* edo *Nabarra* tokiko egunkari eta aldizkariak, Uberan.eus webgunea edo *Volgako batelariak* blog espezializatua, besteak beste. Hiru datu dira deigarriak atal honen barnean gertatutako aldaketetan: batetik, aldizkari digitalen agerpena, fanzine ez-profesionalen presentzia errazten duena; bigarrenik, tokiko herri-aldizkari ugaltzea; eta azkenik, EAetik kanpoko egunkari, errebista eta fanzineen agerpena.

³⁴ *El Correo* eta *El Diario Vasco* egunkarietako datuak orientagarriak dira. 2012. urtetik aurrera iruzkin bera argitaratzen baita bai egunkari batetan bai bestean eta beraz, hortik aurrerakoak gutxi gorabehera erdia lirake orotara.

Hortaz, eta Txalaparta argitaletzeko editorearen hitzak berriz berreskuratuz, aldizkarien lana, kasu honetan egunkariei begira, esanguratsua da testuen zirkulazioa hobesteko:

Aldizkariren batekin badute harremanik? Hedabideren batekin?

Komunikabide ezberdinekin dugu harremana. Funtsezkoak dira promozio lanetan aritzeko. Orain arte batez ere euskal komunikabideak izan ditugu alboan nahiz eta noiz behinka, eta liburuaren arabera, espainiar estatuko beste komunikabide batzuekin aritzen gara (Eranskina II).

Editoreak “komunikabideak” aipatzen ditu merkatuan eragiteko baliabide gisa. Hori horrela izanda, merkatuaren eta instituzioaren arteko lotura atzera ere nabarmen agertzen da.

Ondorioz, kritika lana egiten duten idazleen profila ere dibertsifikatu egin da: 80ko hamarkada bitarteko kritikarien profila letra-gizonena da. Bestalde, 80ko hamarkadatik 2005. urtera bitarte, profila nahiko trinkoa mantentzen da. Azken denbora tartean, 2005etik 2020ra bitartean, euskarri kopurua areagotzearekin batera, autore kopurua handitzen da eta horien artean emakumezko zutabegileen agerpena eta kritika amateurraren eta profesionalaren arteko bereizketa dira gertakaririk deigarrienak.

Esan behar da Ibon Egañak azaldu gisan, kritika garaikidearen krisia kazetaritzaren krisiarekin bat datorrela. Eragozpen horrek eragin berezia izan du kultura kazetaritzan; izan ere, egunkarien finantza-arazoez eta irakurle berriak lortzeko zailtasunek (besteak beste, hedabide digitalen eta doakoen gorakadaren ondorioz) egiturazko krisia eragin dute egunkarietan, edukiak ere aldatuz:

Según Gisèle Sapiro, la profesionalización de una disciplina supone asumir las siguientes funciones: regular la formación, controlar el acceso y las condiciones para desarrollar una profesión, formular un código deontológico y códigos de disciplina interna, la ayuda mutua, defender los intereses de la profesión así como su representación (Egaña, 2014, 1019 or.).

Euskal kasuan ere, unibertsitatea euskal kritikaren instantzia legitimatzailea izan da: joan den mendeko 90eko hamarkadatik aurrera, unibertsitateko kritikariak kazetaritzako kritikaren barruan karrera zabala garatzeko gai izan diren modu berean. Arestian seinalatu den gisan, euskal kritika akademikoaren eta egunkarietakoaren artean, identifikazio nabaria dago; batez ere, azkenaldiko euskarrien ugaritzean akademiako izenak nagusi baitira.

Nolanahi ere, instantzia kanonizatzaille horrek, Egañak bere tesian adierazten duen bezala, bere egikaritze-ahalmenean benetako garrantzia gutxi badu ere, erakundearen gustuak islatzen ditu eta paradoxikoki, kultur kazetaritzari legitimazioa ematen dio, hura baita polisistema literarioen eta beraz, merkatuko *gatekeeper*ren, arteko bitartekari gisa identifikatu duguna. Horrek azken gune kanonizatzaileera garamatza: duela gutxi areagotutako literatura jaialdietara; komunikabideekin eta argitaletxe adierazgarriekin oso lotuta daudenetara.

4.3. Kanonizazio prozesu berriak

Ekoiileen faktorearen azterketarekin batera haien ekoiizpena modifikatzeko garrantzitsuak izandako arrazoiak nabarmendu dira eta honakoak izan dira: errezitaldiak, bekak nahiz sariak:

The implementation of planning provides cohesion to either a factual or a potential entity. This is achieved by creating a spirit of allegiance among those who adhere to the repertoire thus introduced.

By “socio-cultural cohesion” I mean a state where a widespread sense of solidarity, or togetherness, exists among a group of people, which consequently does not require conduct enforced by power (Even-Zohar, 2010, 82 or.).

Even-Zoharren hitz horien arabera, helburu zehatz batekin lan egiten duen talde kulturalari lotura eskaintzen dio helburu hori ezartzeak. Atal honen sarreran txertatu dugun aipuan sistemaren dinamismoaren eta azpi-sistemen arteko harremana azaldu dugu; eta horiek, idazleen saileko azterketari jarraiki, instituzioaren azpi-faktoreei loturik ulertu behar ditugu.

While the nature, volume, and amplitude of a repertoire certainly determine the ease and freedom with which a producer and/or consumer may move around in the socio-cultural environment, it is not the repertoire itself which determines these features. Rather, it is the interplay with the other prevailing factors in the system that determines these features, primarily institution and market. For example, the existence of a specific repertoire per se is not enough to ensure that a producer (or consumer) will make use of it. It must be not only available, but also legitimately usable. The constraints of legitimate usage are generated by the institution in correlation with the market. Moreover, the availability of a repertoire may often be an idealized state from the point of view of an individual producer. For many members in a society, large parts of a repertoire, most importantly the dominating one, may not be accessible due to lack of knowledge or competence (such as lack of education, etc.) (2010, 18).

Even-Zoharren *Papers in Culture Researchen* egileak berak aitortzen du Polisistemen teoriaren azkenaldiko joera izan dela arakatzea zergatik gertatzen diren interferentziak, interferentzia espezifikoen arrazoiak eta horiek nola egikaritzen diren

erakustea (2010, 45 or.). Even-Zoharren aurreko aipuan, gainera, ikerlariak zehazten du beste faktoreekiko harremanak baldintzatzen dituela erreperitorioen garapenak polisisteman. Eta horren harira, hemen aztergai dugun kasuan, idazleek beste faktoreekiko dituzten interferentzia puntuak nabarmendu dira.

Era berean, interferentziak Even-Zoharrek hainbat sistema literarioren arteko eragin modifikatzailetzat definitzen baditu ere, hemen polisistemaren barneko azpisistemen arteko eraginak aztertzeke baliatu ditugu:

Contacts can be defined as a relation(ship) between cultures, whereby a certain culture A (a source culture) may become a source of direct or indirect transfer for another culture B (a target culture). Once this possibility is realized, interference can be said to have occurred. Interference is thus a procedure emerging in the environment of contacts, one where transfer has taken place (2010, 52 or.).

Even-Zoharrek Polisistemen teoria lantzen duen lehen lanetik (1979), polisistema literarioa sistema sozio-semiotikotzat jotzen du; hau da, semiotika zeinuen interpretazioa bada eta sistema semiotikoa zeinu sinbolikoen eta haien arteko harremanen nahiz haien testuinguruaren bidez osatutako egitura bat bada (Pickel, 2018, 13 or.), Even-Zoharren sistema sozio-semiotikoa indibiduoek (Pickel, 2018, 12 or.) osatutako zeinu sinboliko partekatuen multzoa izango da. Hori horrela, sistema literarioa gizarteak partekatzen duen sistema semiotikotzat jotzen du Even-Zoharrek:

Jakobson's life-long view throughout was that "language must be investigated in all the variety of its functions" (Jakobson 1960: 353). This statement unequivocally distinguishes Jakobson's linguistic, literary, and semiotic endeavor from various other trends of our time. Its presuppositions reject the reduced models (perpetuated for quite some time) for which a sign system is a pure structure (or at least can, or must, be studied as such). In those reductive views, all possible constraints that may govern a semiotic mechanism are viewed as "external factors," "back-ground" or "environment." Therefore, if you eventually arrive at a point where you inevitably realize that pure structures are inadequate for explaining the semiotic mechanism, e.g., if you are prepared to consider the role of the relationship between a producer and a consumer of a product, you may do that only by adding one more branch to "the discipline proper," for example, in the case of linguistics adding "pragmatics" (or "socio-linguistics" and "psycho-linguistics") (Even-Zohar, 2010, 16 or.).

Even-Zoharren hitzak hartu dira aurreko aipuan, Polisistemen teoriaren azken berrikuspenean sistema kulturalaren (eta horren barnean, literarioaren) egitura Jakobsonen (1981) sistema-komunikatiboarenarekin erkatzen dituelako. Orrialde batzuk beranduago, konparaketa hori justifikatzeko:

Cultural “goods,” often discussed as “properties” (cf. Bourdieu's “biens symboliques”), may be both material and semiotic (problematically called “symbolic” in some traditions) – that is, both “tangible” and “intangible.” It really matters little, from the point of view of their respective function, whether the goods in discussion are lapis lazuli, a high palace, running water, a car, a computer, or a set of texts, a group of text producers (“poets,” “writers”), a collection of pieces of music, a collection of paintings, sculptures, a theater, etc. Once a defined set of such goods acquires the condition of evaluability by mutual recognition, in an established market (or Stock Exchange), it is assigned a specific value. Goods which cannot be evaluated by such a market cannot have value, and therefore are not marked as “culture” (Even-Zohar, 2010, 10 or).

Eta orrialde batzuk aurrerago zehazten du:

Tools, “passive” or “active,” are not a random pile of options, but a complex set, an array of interrelated components. The term “repertoire” has been suggested for this array in various traditions of culture analysis, both semiotic (e.g., Jakobson) and anthropological (e.g., Swidler 1986) (2010, 13 or.).

Sistema sozio-semiotikoaren justifikazioaren ondoren, teoriaren azken berrikuspen honetan erreperorioaren eta haren zirkulaziorako nahiz sorrerarako betetzen diren baldintzak sistema sozio-semiotikoaren erdigunean jartzen ditu ikerlariak. Aurrerago ere, erreperorioaren kanonizazioari eskainitako atal zehatzean dio: “It is this local and temporal sector of the repertoire which is the issue of struggle in any socio-semiotic system” (2010, 48 or.). Azken batean, erreperorioa sistema sozio-semiotiko bateko kultur- edo testu-ereduekin erkatu baitaiteke (2010, 73 or.). Zentzu horretan, beraz, sistema sozio-semiotiko (kultural edo literario) bateko erreperorioak sistemako partaideek elkarrekin partekatzen dituzten ondasun zein erremintak dira (Even-Zoharren literaturaren definizioaren isla); esan dezakegu sistemaren eta sistemako eragileen biziraupena ahalbidetzeko bitartekaritzat jotzen direla horrela.

Hori horrela izanda, erreperorioa zeinu semiotiko nahiz polisistemako faktore independente izan daiteke era berean. Díaz Martínezen tesitik Lotmanen hitzok hartuta ideia bera planteatzen du:

Pero es necesario recordar aquí que son los elementos sintagmáticos los que en la lengua natural marcan los límites de los signos y segmentan el texto en unidades semánticas. Al eliminar la oposición “semántica-sintaxis”, los límites del signo se erosionan. Decir: todos los elementos del texto son elementos semánticos, significa decir: en este caso el concepto de texto es idéntico al concepto de signo (Díaz Martínez, 2014, 141 or.).

Orduan, testua eta erreperorioa azterketa mailaren arabera desberdindu ditzakegun sistemako faktore homologarriak dira:

Esta visión encaja con la idea polisistémica que entiende grandes complejos culturales como sistemas estratificados, cada uno de ellos contenido en otros sistemas mayores y albergando otros menores, como también coincide con la ley de los campos englobantes de Bourdieu. Se diría que, en líneas generales, lo que en Lotman se aplica al análisis semiótico de los textos artísticos, en Bourdieu y Even-Zohar vale para el estudio de sistemas culturales, no solo en cuanto a la organización estratificada o la lógica relacional que estructura tanto textos como campos, sino también en el “juego de equivalencias funcionales” en el que se encuentran encadenados sus componentes, como vamos a tratar de mostrar en adelante (2014, 143 or.).

Eta hori horrela, Díaz Martínezek Even-Zoharren azterketa mailaren araberako eredua gehitzen du. Guk aipu horri jarraiki, Even-Zoharren hitzak dakartzagu aipu zabalagoan:

Ultimately, the answer depends on the level of analysis. For instance, it is definitely acceptable to argue that the most evident (and obvious) product of speech is “voice” (or “voiced material”), or “sound(s).” Nevertheless, we conventionally regard “voice” as merely the vehicle of some other, more important, product, i.e., the verbal message, “language” in the sense of “communication.” Similarly, to take a different example, the product of schools may be defined as “students.” Again, this is not an unacceptable answer, in the sense that officially, and visibly, it is students who engage the energy of schools. We talk about the number of students (and society calculates budgets in accordance with them), the life and treatment of students at school, the relations between teachers and students, etc. But even the most conventional views of schools normally conceive of students as vehicles, and/or targets, of some other products for which schools are supposed to be responsible, i.e., a certain body of desirable knowledge, and a certain body of desirable norms and views. In this sense, “students” are analyzed only in relation to these products. The success of these issues is evaluated in relation to the ability of schools to inculcate them in their students, and the extent of distribution and perpetuation in society that the students manage to accomplish.

Organized activities like “literature,” or “the arts” in general, can be analyzed along similar lines. Even in those periods in which the major effort of literary activities was oriented towards producing “texts,” the status of these “texts” was, for all intents and purposes, analogous to that of “voice” or “students” in the examples quoted above. This does not mean that “texts” are transparent in any sense, but only that as an entity for consumption, different levels of texts must be considered. For instance, from a literaturological point of view it may suffice to analyze the patterns of composition and “story,” moods and craft manifested in a “text.” However, “literature,” conceived of in its turn as a field of action, a complex activity which can be analyzed in accordance with the modified Jakobsonian scheme, produces many more products than “texts.” For example, it produces also “writers,” who in their turn behave in accordance with models gradually established in culture at large. Such writers, often an obligatory commodity of power (see “The Role of Literature” in this collection), are often also major distributors and supporters of the repertoire endorsed by power. In addition, or alternatively, they may become major producers not only of new “literary,” but also of general culture repertoire. They thus function as “entrepreneurs” who “try to interfere in the social process” (Roseberry, 1982, 1026).

Moreover, “texts” circulate on the market in a variety of ways, and hardly ever, especially when highly canonized and eventually stored in the historical canon, as integral texts (i.e., the way “literary critics” prefer to see them) (Even-Zohar, 2010, 28 or.).

Hots, Díaz Martínezek ideia hori “las relaciones entre canal y código son siempre muy estrechas” (2014, 145 or.) sententziarekin laburbiltzen du. Esan nahi baita, merkatuaren eta erreperitorioaren artekoak. Hemen, erreperitorioaren nahiz testuen arteko harremana azaldu dugunean eta haien zirkulaziorako ekoizleen papera nabarmentzen denean aurreko Even-Zoharren aipuan, ekoizlearen eta kodearen arteko harremana ere gailenduko da. Gainera, Díaz Martínezek horri ere egin zion aipamena: “A pesar de que Saussure no menciona —tal vez, por obvia-, la relación genética entre lengua y órganos fonadores, este tipo de vínculos han de tenerse muy en cuenta” (2014, 145 or.). Izan ere, hizkuntzaren eta organo fonatzaileen artean esan litekeen moduan, esan liteke erreperitorioaren eta ekoizlearen artean ere.

Horrela bada, lehen atal honetan ekoizleen eta erreperitorioaren arteko harremana azalduta eta ekoizleek instituzioarekiko jasaten dituzten interferentziak ulertuta, polisistemako faktore honen gaitasun ekintzailea frogatzen dugu eta ezaugarri horrek produktuaren sorrera eta zirkulazioan duen eragina nabarmenduko dugu.

4.4. Produktua

Esan dugunez, Even-Zoharren proposamen teorikoan ekoizleak zein produktuak kanonizatzen dira sistema literarioetan. Noski, adierazi dugu zein den ekoizleen esangura produktuen gainetik. Bigarrenak lehenengoei loturik ulertzen baitira beti sistemetan, ekoizleengandik desberdinu eta produktuak kanonizatzen direnean, erreperitorio bilakatzen direlako. Euskal sisteman elementu honek mende berrian izan duen garapenaren ideia bat izateko, *Jakin* aldizkariak Liburuaren behatokia (Jakin, d.g.) deituriko ekimenean biltzen dituen datuak kontuan izateari beharrezkoa deritzogu. Ekimenaren sarrera-orrian diotenez, datu-basea argialetxe eta argitaratzaileei zuzenean galdetuta, liburutegiak arakaturik, ISBN (International Standard Book Number), ELSN (Euskadiko Liburutegien Sistema Nazionala) edota EIPS (Euskadiko Irakurketa Publikoko Sarea) plataformetako datu-baseak begiraturik nahiz bestelako bideak jarraituta osatu dute eta emaitza nabarmena argitaratu diren liburuen kopuruan topatu dute ikertzaileek: “XX. mendearen hasieratik XXI. mendeko lehen 12 urte bitartean 50265 titulu bildu ditugu, erditik gora (%52,2) mende berriko lehen 12 urteetakoak”. Hau da, literatura industriaren azelerazioa gertatu da mende berri honen hasieran, instituzioaren nahiz ekoizleen areagotzearekin antzematen den bezalatsu. Zehazki, 2020an 2569 liburu argitaratu

ziren euskaraz, ikerlariak bildutako datuen arabera, 2019an baino %11,4 gehiago. Horren harira esan behar dugu, *Jakin* aldizkariko datu-basean literatura testuak soilik ez, euskarazko liburu oro zenbatzen denez, emaitza absolutuak baino, denboran izandako eboluzioa interesatzen zaigula. Hartara, 2000. urtean argitaratu ziren 1737 liburutik, 2020an 2569 zenbatu dituzte *Jakineko* kideek, ia %148ko igoera izan du liburu industria osoak, beraz. Argitaratzen diren liburu berrien kopurua ere esanguratsua da. *Jakinen* katalogoaren arabera, 2000. urteko kopuruetatik 66 puntu igo da ekoizpena. Beraz, ekoizle berrien eklosioa ere nabaritzen ahal da.

Edozelan ere, hemen aurrera eramaten ari den ikerketarentzat datu horiek ilunak dira, ekoizpenaren azterketa soila eginez, liburuen eta ondorioz, literaturaren, joera orokorra goranzkoa dela ondorioztatu baitezake irakurleak; aldiz, aurrerago demostratuko da kontsumoaren kopuruari begiratuta ondorioa kontrakoa izan daitekeela, jakina delako kontsumitzen den baino literatura gehiago ekoizten dela.

Hala ere, euskal literaturako produktu kanonizatuen gaiak gure arreta merezi luke datozen orrialdeetan. Zehazki literatura produktuaren azterketari heltzeko, esanguratsua deritzogu irakasle israeldarraren azken ikerketan garrantzia hartu duten merkatuaren eta errepertorioaren faktoreei heltzea. Eta horretarako, merkatuaren hedadura kontsumitzaileen bitartez neurtzeko azken Euskal Soziometroaren harira jakinarazitako datuak berreskuratuko dira orain. Irakurleen kopurua neurtua denez, merkatua den eremu abstraktu hori egiaztagarri bilakatzeko lehen hurbilpena izan daiteke. 66. Euskal Soziometroak (Prospekzio Soziologikoen Kabinetea, 2018) Kulturaren arloari eskainitako inkestan irakurketari lotutako ohiturak aztertu ditu; horien artean, irakurle kopurua, irakurketa maiztasuna eta baliabideak itaundu ditu.

Soziometroaren ondorioz agertutako txostenaren 85. orrialdean, itaunduak adinaren eta generoaren, ikasketen, kidetasun politikoaren nahiz bizilekuaren arabera xehatuak izan dira eta zatiketa horretan hainbat galdera egin zaizkie galdekaturak. Irakurtzeko baliatutako euskarriaz interpelatutakoak ia erdiek paperean soilik irakurtzen dutela aitortzen dute eta %37k bai paperean bai euskarri digitalean egiten omen dute. Irakurketaren barnean literatura irakurgaiak nahiz bestelakoak – (egunkariak, errebistak, Internet... eta beste) hartu dira kontuan, beraz; Internet irakurtzeko era bakarra digitala dela kontuan hartuta, aztura are handiagoa dateke.

Bestalde, literatura irakurketan liburuak paperean irakurtzen dituztenen ehunekoa altua dela egiaztatzen da horrela.

Era berean, liburuak irakurtzen dituztenen baheketa ere agertzen da txostenean. Hainbat galdera alboratzaileraren bitartez, gutxienez azken urte betean literatura libururen bat irakurri dutenen ehunekoa lortu dute inkestatzaileek: itaundutako biztanleriaren %67a. Horietatik %8k paperean egiten duen jarduera dela adierazi du. Gure atalerako interesgarria den beste datu bat ere badakar inkestak. Azken hamabi hilabeteotan libururen bat irakurri dutenen artean, %50ek erosi egin du artefaktua. Ia bostetik bati gertuko norbaitek utzi dio eta hamarretik bik Internetetik dohainik edo liburutegitik maileguan hartu dituzte lanok.

Liburutegietako maileguen ehunekoa soilik %9koa izanda, pentsatzekoa da liburutegien sarea ahula dela. Inkestan galdekatutakoen %35ek soilik aitortu dute liburutegiren bateko bazkide direnik. Eta bazkide horien artean, azken urte betean, soilik %15 joan dira bertara 5 aldiz edo gehiagotan, behin edo bitan %11 eta 3-5 artean %7.

Errepertorioaren eta instituzioaren atalarekin elkarrekintzan ulertu behar dira honako lerro hauek. Inkestan arabera gehien kontsumitzen, eta ohituren datuei men eginez, baita saltzen diren generoen zerrenda, hurrenez hurren, honakoa da: nobela historikoa, nobela orokorrea, nobela beltza / poliziakoa, abenturazko nobela, zientzia fikziozkoa, nobela sentimentala, amodiozkoa, biografia, ipuinak / narrazio laburrak, bidaia-liburuak, nobela fantastikoa, saiakera, komikiak, poesia, antzerkia, bestelakoak. Ehunekotan, zehatzago, %10etik gora dabilta nobela historikoa, nobela orokorrea, nobela beltza / poliziakoa, abenturazko nobela eta zientzia fikziozko generoak; %5 eta %10 bitartean dabilta nobela sentimentala, amodiozkoa, biografia, ipuinak / narrazio laburrak, bidaia-liburuak eta nobela fantastikoa; eta alde handiarekin dira gutxien irakurtzen direnak saiakera, komikiak, poesia, antzerkia eta bestelakoak. %5a baino gutxiagoko ohituraz kontsumitzen direnak. Argitaratzen direnen ehunekoak begiraturaz gero, aurrerago ikusi dugu, dagoeneko hiru genero handien arteko aldea bistakoa dela: 2018an, inkesta argitaratutako urtean, 144 liburu zenbatu ziren: 44 narratiba lan, %30 inguru; 26 poesian, %18a; 1 antzerkigintzan, %1a baino gutxiago; 66 saiakerazko lan, %45a egiten dutena eta 7 komikiaren generoan, %5etik gertu. 2017an ere, 138 lanetik %30

narratiba-lan, %10 poesian, %1,4 antzerkigintzaren arloan, %55 saiakeran eta %2,8 komikigintzan. Ostera, 2020an, ehunekoetan ulertuz gero, gutxi gorabehera %32 dira narratiba lanak, %20,5 poesia, %5 antzerkia, %40 saiakera eta %4 komikia. Emaitzak horiek izanda, deigarria da kontsumitutako eta ekoiztitako poesiaren eta antzerkiaren arteko desfasea.

2000. urtean, beti ere datu-base honetako lau genero literario nagusien emaitzen arabera, 100-110 liburu inguru ekoitzi ziren. 2010eko datuak ere antzekoak dira, 100 liburu inguru plazaratu ziren. Eta azken hamarkada honetan, 2020ko datuak akorduan, antzera: 120-130 bat liburu inguru. 90ean argitaratutako testuei begiratzuz gero, 80 inguru dira. Aldiz, 80ko hamarkada hasierakoak 35.

Are, ariketa bera egin eta generoen arabera banatuz gero ere azken bi hamarkada hauetan mantendu den generoa saiakerarena da: 2000. urtean, aipatutako liburuetatik soilik 50 inguru izan ziren; hau da, saiakerak ekoizpenen erdia hartzen zuen. Hemen ez genuke aipatu gabe utzi nahi, mahaigaineratuko ditugun datuetan eragin dezakeelako, saiakeraren barnean sailkatu ohi direla hainbat artefaktu mota. Euskaltzaindiaren Hiztegiak emandako “Gai jakin bati buruzko gogoetak biltzen dituen hitz lauzko idazlana, gehienetan ez oso luzea” (Euskaltzaindiaren Hiztegia, d.g. 2., definizioa) definizio hertsia gertu kokatzen diren testu desberdin asko biltzen dira. Euskal Literaturaren Apalategian (Zabala, 2020), besteak beste, saiakeraren generoaren barneko banaketa egiten du egileak, “Saiakerak, kazetaritza eta beste” deitu atalaren barnean (auto)biografiak, saiakera, lekukotasunak, zientzia dibulgazioa, gidaliburu eta eskuliburuak, gramatikak eta hiztegiak, kronikak eta bidaiaria liburuak, argazki eta pintura liburuak, kantu liburuak edota artikulua eta hitzaldi bildumak ere sartuz, aniztasun horren jakitun. Hartara, guk hemen saiakeraren barnean kokatu ditugu Euskaltzaindiak eskainitako esanahiari gehien atxikitzen zaizkionak eta albo batera utzi ditugu, haien ikuspegi didaktikoagatik, zientzia dibulgazioa, gidaliburu eta eskuliburuak, gramatikak eta hiztegiak, kronikak eta bidaiaria liburuak, argazki eta pintura liburuak, kantu liburuak nahiz haien kazetaritza ikuspegiagatik, artikulua eta hitzaldi bildumak. Hartara, saiakeraren barnean bildu ditugun azpi-generoetan Diccionario de la lengua española-k emaniko definiziotik gertuago kokatzen diren elementuak hartu ditugu: “Escrito en prosa en el cual un autor desarrolla sus ideas sobre un tema determinado con carácter y estilo

personales” [Hitz lauzko idatzia. Bertan, autore batek gai jakin bati buruzko ideiak garatzen ditu izaera eta estilo pertsonalarekin] (Real Academia Española, d.g., 2. definizioa). Hizkuntzarekiko eta haren tratamenduarekiko hausnarketa berezia egiten duten testu generoak bahetuz. Hartara, 2010ean ere 50 inguru. 2020an ere bai. Gehien hazi dena, ostera, poesia izan dela esan genezake: 2000. urtean 10 bat liburu inguru ekoitzi baitziren, baina joan den urtean bikoitza baino gehiago, 25 inguru. Eleberria ere bikoiztu egin da 2000ko hamarkadaren hasieratik, 15 bat ekoizpenetatik, 30 ingurura areagotu da.

Euskaraz idatzitako saiakeraren generoa, inguruko sistemetan bezala, ez da modalitaterik ugariena, baina badu halere, inguruko sistemetan ez duen pisu erlatiboa. Pisu hori, hein batean, euskal sisteman saiakeratzat mugan diren hainbat estilotako lanak ere katalogatzen direlako: biografiak, hainbat motatako dibulgazio-lan akademikoak edo kronika liburuak. Soilik saiakeraren tipologiari hertsiki lotzen zaizkion testuak hartuz gero, kopuru erlatiboa murrizten dela antzeman dugu. Hala ere, azken hamarkadan, batez besteko kopurua areagotu da %30ean (2000 inguruan hogeitau bat saiakera liburu argitaratzen zirenean, 2015etik aurrera 30 eta 40 artean).

Bestalde, pisu horren esangurak joera aldaketa batekin du zerikusia: Euskadi Literatur sarietan saiakerari eskainitako tartean sarituak aztertuta, azken hamarkadan bi emakume eta zortzi gizon saritu direla ziurtatzen dugu. Bestalde, 1994 eta 2010 bitartean ez zen genero honetarako saririk egon. 1994 aurretik eta 1982 bitartean eta ez urtez urte, saiakera saria eta saiakera idazteko accesita esleitu izan zirela kontuan izanik, bost sari eman ziren genero honen baitan. Horietatik, bakarra emakumezkoari, lau gizonezkoari.

Ondorioztatzen dugu, batetik, saiakeraren ikusgarritasuna areagotu dela sistemaren baitan, bestetik, kopuru erlatibotan, aipatu epeetan emakume sarituak areagotu ez badira ere, bai biderkatu dira autore gisa. Erakustaldi baterako, soilik saiakerari dagokionez, zentzu hertsian hartuta, 2000. urtean 20 lan argitaratu ziren, 3 emakumeenak. 2020. urtean, lan kopurua biderkatu da, 34 izan baitira argitaratuak, emakumezkoenak 6. 2019. urtean 25 lan izan genituen genero honetakoak, emakumeenak ia herenak. Irudi zabalago bat osatzeko: azken hamarkadan, batez beste, emakumeek sortutako saiakerak orotarikoen %5a inguru osatzen dute (20-30 liburutik 3 eta 5 artean). Eta poesiarekin gertatu bezala,

aipatzekoa da Susa argitaletxeak horretan izan duen lekua, emakumezkoek idatzitako eta ikuspegi feminista baliatzen duen saiakera argitaratzeko sail berezia osatu duela.

Orain, kopuru absolututan 1990eko hamarkadatik gehien hazi den generoa eleberriarena izan da, 10 urtean ia 10 aldiz areagotu zen genero honen ekoizpena. Bestalde, deigarria da antzerkiaren ekoizpenak izan duen bilakaera, 80ko hamarkadan marjinala da generoa eta ekoizpena ia ezdeusa. Bestalde, 90ekoan hirukoiztu egiten da eleberriak argitaratzeko joera eta mende berriko kopuruetara hurbiltzen da. Era berean, antzerkiaren ekoizpenak aparteko iruzkina merezi du. 1980ko eta 1990eko hamarkadetan ekoizpena esanguratsua da eta ia nagusiki, iparraldeko ekoizleen artean egiten da, baina 2000. hamarkadara gerturatzean, gutxitzen hasten da genero hau. Deigarria egiten da kronikaren agerpena ere. Aipagarria baita generoaren bat-bateko agerpena 90eko hamarkadaren hasieran eta marjinal mantendu da 2000. milurtekoko lehen hamarkadan zehar. Saiakeraren generoa indartsua izaten ari da euskal literatura sisteman (Kortazar, 2021b) sariketei dagokienez, adibidez; argitalpen-kopuruei dagokienez, egonkor mantendu da joan den mendeko azken hamarkadetan eta aurreko kopuruekiko, areagotu egin da milurteko berrian zehar.

Honetan, Susa argitaletxearen antzerkigintza eta poesia atalak esanguratsuki direla esan behar da (ikus bedi Eranskinak IV dokumentuko Susa argitaletxeko editoreak egiten duen beren liburu salduenen zerrenda). Izan ere, Susak basquepoetry.eus eta bertsoen eta olerkien hemeroteka atariak sortu zituen Armiarma plataformaren barruan (Sarasola, d.g.). Hamahiru atarik osatzen duten plataforma horrek euskal literaturako materialak katalogatzea eta gizarteratzea du helburu. Susa argitaletxearen editore nagusia izan den Gorka Arrese izan da gainera proiektuaren sortzaile eta partaideetako bat (Sarasola, d.g.). Hain zuzen, Arrese editorearen egitekoa bereizgarria da poesiaren demokratizazioan eta editorialaren barnean ere, poesia argitaratzeari eskainitako bi sail desberdinu nahiz euskarazko literaturaren sail nagusian testu berriak emateko egiten duten ahalegin berezia nabarmenak dira. Azken kasu horretan, Sarasolak editorearen ibilbidea deskribatzerakoan hainbat idazle esanguratsu garaikidek Arreserekin izandako lotura azpimarratzen du: aipatzekoa da [argitaletxea bezala] 70 eta 80ko

hamarkadetan jaiotako idazle berrientzako editore erreferentziala izan dela. Leire Bilbao, Harkaitz Cano, Mikel Peruarena, Eider Rodriguez eta Kirmen Uribe idazleek lehen urratsak eman zituzten Arreseren eskutik (Sarasola, d.g.). Eta noski, egile aipagarri horietako askoren ibilbidea poesiari loturik hasi zen argitaletxean. Bestalde, argitaletxeak euskal literaturako poeta-izen esanguratsuen lana biltzeari ekin zion 2000. urtean Koldo Izagirreraren eskutik eta hainbat hizkuntzatako poetak euskaratu dira 2014az geroztik. Editorialaren hitzetan, “mundu zabaleko poeten lau antologia plazaratzen dira urtero” bertan (Susa argitaletxea, d.g.a) eta aldi berean, Gabriel Arestiren obra guztia biltzen duen sailari ekin zitzaion, poesiak idazlearen ibilbidean duen ekoizpen berezia bilduz. Antzerkigintzari dagokionez, Ganbila sailarekin poesiaren atalaren bidea jarraitzen du edizio-etxeak, 6 zenbaki argitaratuz urtean (Susa argitaletxea, d.g.b). Aipatu ditugun urteroko datu orokorreari men eginez, azken genero honen kasuan, 2019an ekimenari heldu zitzaionetik argitaletxeak publikatutako liburuek osatzen dute merkaturatzen diren liburuen ia osotasuna.

Euskal produktu literarioaren tamaina garapenari begiratu ondoren, erreperitorio berrien agerpenari erreparatu behar zaiola begitantzen da. Hainbat ikerlarik, horien artean Itamar Even-Zoharren jatorrizko hipotesiak, proposatu dute sistema baten erreperitorio berrien agerpena sisteman sendotuta ez diren gizarte-taldeetan gertatzen dela lehendabizi.

Once such repertoires establish themselves in society, they become the agreed culture of that society, that is, its recognizable way for handling life situations. It is then not at all self-evident that people will be encouraged, nor even supported, by the other members of a group in making additional – let alone alternative – options to those already in use (Even-Zohar, 2010, 181-182 or.).

Eta irakasle israeldarrak berak, homogeneousaren eta heterogeneousaren arteko talkan kokatzen ditu sistemako gizarte-taldeen mugimenduok:

To hypothesize a relation between heterogeneity and persistence is therefore elementary in any theory of complex systems. The gist of the argument is that since it is the multiplicity of repertoires which co-exist as permanent competitors that makes it possible for a system to change; and since change is necessary because systems necessarily clash and conflict with other systems, heterogeneity allows systems to carry on (2010, 177 or.).

Even-Zoharren hitzetan, sistemak heterogeneouserako duen joerak haren biziraupenarekin du lotura. Zentzu horretan, euskal literaturaren barnean esanguratsua da emakumezkoek idatzitako literatura ia genero guztietan areagotu

izana aldi berean. Merkatuaren interesetan genero indartsuetan gertatu ahal izan delako, gaztelaniaz bezala; baina gainera euskal literaturan genero guztietan gertatu da bat-batean, are saiakeran ere, bereziki Susa argitaletxearen ahaleginarekin. Even-Zoharren hitzei jarraiki, euskal literaturak heterogeneotasunerako gaitasuna bederen baduela islatuko luke ezaugarri honek. Eta ondorioz, haren biziraupena. Nahiz eta, aldaketak orokorrean era hedatzen joaten diren heinean, sistemaren barnean errepertorio edota produktu baten kanonizazioarekin lotu daitekeen. Hartara, datozen orriotan produktu eta hedapenez, errepertorioen, kanonizazioa zertan den identifikatuko dugu.

Horri dagoeneko Jon Kortazar irakasleak heldu zion *Diglosia eta euskal literatura* ikerlanean (2002), non euskararen diglosia egoerak euskal literaturari eragiten dizkion hainbat berezitasun zerrendatu zituen. Horien artean, literatura hizkuntzaren lanketara eta babesera azpiratzea (2002, 61 or.). Iban Zaldúa idazleak ere antzekoa zioen 2012ko *Ese idioma raro y poderoso. 11 decisiones cruciales que un escritor vasco está obligado a tomar* saiakera-liburuan. Hamar urte beranduago, euskal sistema literarioaren egoera ez dirudi bertako eragileentzat gehiegi aldatu denik, Zaldúak berak 2016an argitaratutako (*Euskal*) *Literaturaren alde (eta kontra)* saiakeran ideia bera mantentzen du, besteak beste; izan ere, Kortazarrek bezala, Zaldúak idazlearen ikuspuntutik euskal autore gisa hartu beharreko hainbat postura zerrendatzen ditu eta horien artean, idazleak sorkuntza literariorako baliatuko duen hizkuntzaren aukeraketa aipatzen du nahi eta nahiezko erabaki (Zaldúa, 2012, 19 or.). Horrela, autoreari nolabaiteko hizkuntzarekiko atxikimendua eskatzen zaiola aldarrikatzen du egileak, haren salbazioarekin harremana duen heinean:

inpresioa daukat Uribe dela hobekien kokatuta dagoena, une honetan, idazle nazional berriaren rola betetzeko. Dubravka Ugresicek esaten duen bezala, oraindik ere idazleak funtzioa baitauka herriaren arima gisa (...). Herri baten arimak errazago komunikatzen duelako beste baten arimarekin. (...) Gaur egun, idazle periferikoa inoiz baino prestatu dago halakotzat jokatzeko (...). Horren arrazoia eskaintza eta eskaera artistikoa da. Literatur merkatu europarrak ezin du jasan berrogeita hamar idazle lituaniarren luizia (eta lituaniarrak ere zin du bi egile holandar baino gehiago absorbitu, esaterako), eta horregatik bat edo bi izango dira ongi etorriak, soilik". Herriaren arima hobekien islatzen -edo eraikitzen- asmatzen dutenak, alegia (Zaldúa, 2016, 142 Or.).

Bide horretatik, gainera, euskal literaturak *best seller*rik oraindik sortu ez duelako ideia nahiko zabal onartua eta enpirikoki frogagarria da. Termino horren baitan, ondoen salduriko liburua, *Obabakoak*, lanaz aparte, sistema literarioko idazleek berek

ere ez dute uste besterik izan denik. Horren gainean azkenaldian hitz egin dute Kirmen Uribek bere literaturaz: “Nunca ha estado la literatura vasca mejor que ahora. No es una literatura convencional, no creo que escribamos “best-sellers”” (Guenaga, 2018), edo Unai Elorriagak, bere promozioaren izenean: “en euskera no aspiramos a vender 100.000 ejemplares porque como mucho tendremos 5.000 lectores. No buscamos vender *best sellers*. Escribimos lo que nos apetece con el plus de no estar a merced del mercado o de intereses económicos” (Chávarri, 2010). Bestalde, onargarria liteke pentsatzea homologazioa lausotzen bada ere, ez dela guztiz desagertzen. Kontsumitzaileen atalean azalduko dugulako Idurre Alonsoren 2006ko inkestari men eginez gero, genero edo estilo jakin batzuekiko nahiz idazle batzuekiko atxikimenduz jarduten dutela kontsumitzaile berri horiek, eskolaren nahiz (euskal eta beste sistema literarioetako) merkatuaren eragin nabarmenean, euskarazko *best seller*retatik gertuen leudekeen liburuak atxikimendua jasotzen duten horiek direla onartzea. Datu horiek kontuan izanik, zaila da pentsatzea euskal literatur testu *best seller*izaturik, ez badira Idurre Alonsok bere neurketetan aipaturiko lauzpabost ale kanonizatuak (2006, 84 or.).

Argia astekarian argitaratutako euskal literaturaren irakurleei buruzko mahai-inguru batean, Iñaki Zubeldia saiakera idazleak, *best seller* literatura edo genero literaturaren ideia hori indartzen zuen euskal literatura sorkuntzarako baliatutako hizkeraren aldeko aldarrikapena egitean: “herriak oraindik ere ez du unibertsitatearen tradizio sendoa bereganatu, beraz, oraindik urteak eman beharko ditugu jendea hizkuntza literario horretara hurbiltzen joan dadin” (Asurmendi, 2002). Hitz horiek irakurleen alderdira begira ekoitziak badira ere, Kortazarren liburuaren garai beretsuan argitaratuak izanik, pentsarazten dute hizkuntzaren eta literaturaren arteko harremanarekiko hausnarketa badela atzean. Edonola, idazlearen iritziz euskal ekoizleek sortutako hizkuntza literario berria eta aurrekoa desberdinak dira edo literaturaren hizkuntza eta kalekoa bederen bai. Zubeldiaren hitzetan, gainera, idazleek hizkuntzarako eginiko aldaketaren alde egiten da, beraz badirudi idazle ikaztegi-tarraren aburuz, idazleek beren hizkera hizkuntzarekiko atxikimendutik askatu dutelako susmoa gailentzen dela eta era berean, irakurleek ez dutela egin. Hizkera literarioaren eta kaleko euskararen arteko desberdintasun horren usteak adierazten du nolabaiteko kontzientzia, hain zuzen ere, euskal literaturarako erabiltzen den hizkuntzak, aurreko faseetan, lotura duela gizartearen zerbitzura

dagoen literatura sortzearekin; hots, Even-Zoharrek eta Bourdieuk nabarmenduriko heteronomiarekin. Era berean, hizkera literario horren sorrera unibertsitatearekin lotzen du idazle gipuzkoarrak, hau da, beraren ustetan, *intelligentsia* “kultural”-ak sortu zuen hizkera literario berria; esan nahi baita, erreperitorio berria. Hori horrela, kontsumitzaileen alderdia erreperitorioarenarekin, eta, era berean, merkatuarenarekin, elkartu behar dugu, elite “kultural” batek bultzatutako aldaketek kontsumitzaileen alorrean ere aldaketak eragin dituztelako.

Elkarrizketa berdinean, jarraitzen du Jorge Gimenez Alberdania etxeko editoreak euskal literaturaren kalitatea nabarmentzen: “osasun ona du bai sorkuntza ahalmenaren aldetik bai batez besteko kalitatearen aldetik. Kalitateari dagokionez, euskarazko merkatuan oso puntako idazleak ditugu” (Asurmendi, 2002). Hitz horiek, aurreko adierazpenekin elkartuta, euskal literaturaren mugak sorkuntzarako gaitasunetik datozelako ustea dela adierazten dute, hizkerari loturik egon dena hainbatetan, konparazio baterako, Guillanek ere honakoa adierazten zuen gazte literaturara iristeko arazoaz:

nik irakurle gazteen artean zailtasunak antzematen ditut, gazteek zailtasunak dituzte hizkuntza literario horretara hurbiltzeko, jerga, argota edo bestelako baliabideak erdaratik jasotzen eta erabiltzen dira, eta nahiz euskaraz izan badauden, ez dira aski ezagutzen edota ezagutzen badira ere ez dira erabiltzen, faktore hori askotan traba izaten da jende hori euskal literaturara ekartzeko (Asurmendi, 2002).

Erreperitorioa, beraz, arazotzat jotzen da. Aldiz, Gimenezen hitzen bigarren aldeak arazoaren norabidea birarazten du eta euskal literaturarako arreta erreperitorioan jarri beharrean, merkatura bideratzen du. Ez da bakarria merkatuaren tamaina euskal literaturaren erdigunean jartzen duena. Guillanen iritziak, gainera, aferak jarraitzen duelako irudipena ekartzen du, gazteen literaturara aplikatuz. Beraz, premisa gainditu baino, eraldatu egin dela esan daiteke: dagoeneko irudi badezake euskal literaturari ez zaiola helburu zehatz bat eskatzen, bai baitirudi erreperitorio literarioa orain merkatuaren eskakizunetara, zehazki irakurle gazteen beharretara, egokitzeke aldarrikapena egiten dela. Baiki, merkatuan eskaintzen diren produktu kopuruak, eskaintza zabalaren artean, euskal irakurleak beste sorkuntza literario mota batzuk aukeratzera eramaten dituena. Mahai-inguru berdinean, Oier Guillan idazleak ideia hori sakontzen du hizkeraz haratago, erreperitorioaren beste alderdi batzuk eta produktuaren faktoreak aipatuz:

gure gabeziak ez daude kalitatearen mailan, beste eremu batzuetan baizik. Gazteei interesatzen zaizkien zenbait generoei dagokienean gabeziak daude ziur asko; oraindik ere eskaera osatzeko beste hizkuntzetara jo beharra dago. Nik neuk ez ditut behar ditudan gauza guztiak aurkitzen, baina sorpresa oso atseginak hartzen ditut hemen idatzitako hainbat libururekin (Asurmendi, 2002).

Genero literarioetan jartzen du Guillanek arazoaren erdigunea eta aurreko paragrafoetan hizkera literarioaren alderdia azpimarratzen bazen euskal literaturaren hedapenerako mugatzat, gazteentzako literaturan ardaztuz, bigarren hitzartze honetan euskal literaturaren mugak helduen literaturara ere iristen direla iradokitzen du idazle donostiarrak. Beraz, arazoaren helmena areagotzen da. Era berean, arazoaren tipologia helduen euskarazko literaturaren mugekin lerratzen da eta eguneratu egiten da.

Aurrerago esaten genuen moduan, badirudi une honetan euskal literaturari hizkuntzarekiko atxikimendua eskatzeaz harago, errepertorio zehatz bat sortzeko eskakizuna egiten zaiola. Eta aipatu gisan, autonomia eta heteronomia terminoetan ulertu beharko genuke eztabaida hau, Polisistemen teoriari jaramon egiten badiogu.

Hona ekarritako elkarrizketa horiek interesgarriak dira denboran duten hedapenarengatik: Kortazarrek editatutako *Autonomia e ideologia* (2016) liburuan euskal literatura sisteman literaturaren autonomia eta ideologiaren arteko hainbat eztabaida esanguratsu berreskuratzen dira, baina Txillardeggi vs Atxaga aferan idazle asteasuarraren autonomiaren aldeko aldarrikapena gailendu dela onarpen zabaleko ustea da egungo euskal literatura sistemako eragileen artean. Aldiz, eztabaida horiei jaramon eginez gero, tentsio horren jarraipena antzematen da hemen. Halaber, substantzialki desberdinak dira Gimenezen eta Guridiren erreportajeetatik eratorritako baieztapenak. Izan ere, kasu honetan ikuspuntua mezura, hau da, produktura baino, koderaz, alegiaz, errepertoria eta hedaduraz, komunikazio-kanalera, merkatura, bideratua baitago.

Horrela, Gimenezek *best seller* literaturaren defentsa aldarrikatzen du elkarrizketa berdinean; beste hizlariak irakurle gazteengana heltzeko bidea izan daitekeela aldarrikatu eta gero, editoreak literatura forma horren alegatu bat egiten du, kazetariaren galdera bati erantzunez haren prestigioa balioztatzeko:

formulako literaturari buruz ari bazara, literatura guztietan badago, gurean ere bere eskalan badago... . Niretzat literatura estilo horrek badu lekua, eta akaso, pena da toki zabalago bat ez

izatea. Nahiago nuke liburu batek 5.000 ale saldu beharrean horrelako lau aldiz salduko balu, ona litzateke, batez ere sortzailearentzako, halaber, argitaletxeetan ere arazo gutxiago egongo litzateke apustu arriskutsuagoak egiteko (Asurmendi, 2002).

Hartara, Gimenezek hitzetatik ere inferitzen da literatura horren balioa artefaktu artistiko gisa baino, baliabide ekonomiko bezala hartzen dela. Horrela, sistema literarioko kontsumitzaile profil jakin batenetik kontsumitzaile guztietarainoko hedapena egiten da eta era berean, faktore batetik besterako aldaketa gertatzen da: erreperitorio gisa izan dezakeen baliagarritasunetik, Gimenezek merkatuko pieza gisa izan dezakeena aldarrikatzen du. Hala eta guztiz ere, hori horrela izanda, egiazki, literaturaren baliagarritasunari kanpo-helburu bat ezartzen zaio, balio literarioa bere horretan izatea beharrean, kontsumitzaile gazteenentzako balio hezitzailea eta atzemateko gaitasuna izan dezala eskatzen zaio. Postura hori, gainera, ez da asko aldentzen aurretik euskal literaturari hizkuntza salbatzeko egiten zaion eskakizunaz; izan ere, kasu honetan, metonimikoki, euskal literaturaren parte bati euskarazko sistema literarioaren alderdi handi bat salbatzeko eskakizuna egiten zaio. Eta hortaz, sistema literarioa, era berean, hizkuntzaren, hots, sistema linguistikoaren, metonimiatzat ere jo daiteke.

Asurmendik gidatutako elkarrizketako sententzia horretan *Kutsidazu bidea, Ixabel* liburua merkatuko arrakastatzat jotzeaz gain, sistemaren balantzerako baliagarritzat ere aurkezten da. Zubeldiaren hitzetatik ondorioztatzen da Alberdania etxean argitaratutako hainbat liburuk galerak eragiten dizkiotela enpresari eta beste hainbaten irabaziek, bereziki *Kutsidazu bidea, Ixabel* bezalakoek, eragindako irabaziek mantentzen dutela negozioa. Gaztelaniazko edizioaren ibilbideak desberdina dirudi editorial independenteetarako (sic):

Última pregunta: ¿los beneficios de sus editoriales responden a esos pocos libros que dan la campanada o viene porque la mayoría de los títulos alcanza el objetivo mínimo y sale rentable, aunque sea por los pelos?

Luis Solano dice que casi todos sus libros llegan a su objetivo. Juan Casamayor salva a dos tercios de los suyos, “y no podemos pinchar más, no porque no podamos asumir esas pérdidas sino porque los distribuidores y libreros empezarían a perder el interés en nosotros”.

Julián Rodríguez habla de un 50% de libros en números rojos “pero creemos que siguen siendo libros necesarios”. Ofelia Grande explica que “la mayoría de los libros se venden razonablemente, alcanzan la cota de los 1.500, 1.700 ejemplares, que suele ser el listón de la rentabilidad”. Y Redel explica que las campanadas existen y que alegran mucho, pero que, en el fondo, la supervivencia de Impedimenta no depende de ellas (Alemany, 2019).

Sistema literarioa sistema autoerreferentziala delako kontzepzioa errepikatzen da hemen; eta aldi berean, autonomiaren eta heteronomiaren arteko debatea sistema literarioko eragileen artean ardua zaharra dela antzematen bada ere eta horientzat, kanonizazioarekin lotu daitekeela iradokitzen bada ere (Zalduaren liburuan errepikatzen den ideia da), egiazki, salmenta kopuru ahulak eta Alonsoren datuetako literatura kanonizatuaren eta idazle kanonizatuen arteko konkordantziak (Atxagaren *Obabakoak*), pentsatzera eramaten gaitu produktuen kanonizazio eta autonomia mugatua dela euskal sisteman.

5. Kapituluua. Faktore kanonizatzaileak: instituzioa, merkatua, kontsumitzaileak eta erreperitorioa

Aurretik, ekoizleen atalean, nabarmendu dugu ekoizleen eta produktuen kanonizazioa instituzioari eta bertako azpi-faktoreei loturik gertatzen dela; aldiz, XXI. mendeko literatura globalizatuan, Sapirorek adierazi gisan, merkatuaren eragina nabarmena da; eta ondorioz, baita inguruko hizkuntzetako polisistemako eragina ere. Hartara, Even-Zoharrek teoriak egiten duen azken berrirakurketan, instantzia berriei eta faktore desberdinei eskaintzen die esangura berezia; instituzioaren parte diren *gatekeeper*ren jarduna nabarmenduz eta kontsumitzaileen eta merkatu batetik besterako erreperitorioaren transferentzien esangura areagotuz.

Adierazi dugunez, ekoizleen kanonizazioa polisistemako gainerako eragileen bitartekaritza gertatzen da eta ekoizle horien testuen zirkulazioa ekoizleen baldintzetatik eratorrita ulertzen dugu. Hartara, dagoeneko aipatu dugun euskal literatura sistemako ekoizleen izaera duala (Apalategi, 1998; Arrula, 2017b; Castany Prado, 2007) kontuan hartu beharrekoa gertatzen da. Horrela, Pascale Casanovak edo Bernat Castany Pradok, dagoeneko ikusi dugun Gisèle Sapirorek bezala, sistema literario supranazional bat ikuskatzean, ekoizleen transnazioetasuna beren produktuekin loturik ulertzen dute.

Honekin ez dugu uste Kritika literarioa Mundu Errepublika bateko literaturen azterketara zabaldu behar denik. Mundu Literaturaren bi esponente handik, Morettik eta Casanovak, beren hitzak ñabartu baitituzte zentzu horretan dagoeneko (Maltz, 2021). Baiki, Literatura konparatua paradoxikoa da hartara, literatura nazionalak gainditzeko marko teorikoak, bere berritzaile nagusien hitzetan (Casanova in Maltz, 2021, 123 or.) literatura nazionalen perspektiba baliatzen baitu. Orduan, Polisistemen teoriaren moldagarritasuna balioztatzen dugu hemen: sistema bati zein hari eta ingurukoei nahiz prisma zabalago bateko hainbat sistemari aplikatu dakiokeen eskema proposatzen duelako eta ondorioz, ezinbestekoa delako hainbat informazio bidean galtzea (Moretti in Maltz, 2021, 128 or.).

Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren proposamenei jarraiki, Jorge Díaz Martínezek erreperitorioa sistemaren autokomunikazioan, haren baitako literatura moldeak aldatzearen ondorio gisa gertatzen diren aldaketak izendatzeko baliatzen

du. Díazekin ados, sistemaren autoerreferentzialtasunaren irudikapena direlakoan, ekoizleen eta haiek instituzio literarioarekin duten harremanaren ondorio direlako ñabardura gehituko genuke guk. Izan ere, ekoizleak gainerako eragileekin etengabe negoziatutako (Zapata, 2015) erabakiak hartu behar ditu bere produktua ekoizterakoan. Behin produktua ekoiztakoan, Even-Zoharrek sistema guztiaren elkarreragina nabarmentzen du haren etorkizuna bideratzerakoan (Even-Zohar, 2010, 27 or.), baina hura produzitu aurreko fasean ekoizlearen posizionamendu jarrera (Bourdieu, 1992) hartu behar du ekoizleak berak. Horrela, 1990eko hamarkadan zehar eta 2000ko hasieran, euskal sistema literarioaren baitan zabaldu zen genero literarioen garapenaren inguruko debatean ekoizleen eboluzioa da esanguratsua haien testuetan beren ifrentzua uzteko: euskal errealitate politiko-soziala irudikatzen da errealismoaren bitartez (Lasagabaster, 2002; Posey, 2021), edo hemen aztergai den Harkaitz Canok, haren eleberri beltzen inguruan galdetua izanik, kontsumitzaileen eskariak esandakoak ere autoreek posizionamendu jarrera bat hartu beharra dutela iradokitzen dute: “1998. urtean, bolo-bolo zebilen eztabaidetako bat, hauxe: zergatik ez dago nobela poliziakoa euskaraz? Zergatik dagoena hain artifiziala suertatzen da eskuarki? Bo, materiala eta gertaerak bazeudek behintzat eskura! Ausardia falta ote da? Talentu falta, berriz ere? Distantzia nahikorik eza?” (Cano, 2006, 37 or.).

Sistema literarioko eragileen artean etengabeko elkarrizketan negoziatzen badute produktuaren izaera (Even-Zohar, 2010, 27 or.), ekoizleak ematen dio izaera hori ekoitzi aurreko lehen momentu batean (Bourdieu, 1985). Hortik, azken hamarkadotako autofikzio lanen areagotzea (González Álvarez et al., 2018), euskal sistema literarioan ere gertatu dena: Alaine Agirrek, Bernardo Atxagak, Miren Agur Meabek, Harkaitz Canok edo Kirmen Uribe haragitua, besteak beste. Autofikzio idazketa horiekin ekoizleek beren arrastoa uzten dute produktuan, polisisteman beren lekua idazten duten heinean (Amossy, 2009; Díaz, 1994; Maingueneau, 2015; Meizoz, 2009, 2016; Viala, 1985; Zapata, 2015). Michel Foucaulten *¿Qué es un autor?* parafraseatuz Juan Manuel Zapatak honakoa planteatzen du haren idazketaren zentzuaz:

A partir del momento en que nos liberamos de la idea del autor en tanto entidad biográfica que precede a la obra y comenzamos a comprender al autor como la puesta en marcha de todo un sistema de valores que determinan la circulación y la valorización de un texto, el problema no consiste más en reconstruir la intención original del autor, sino en determinar las condiciones

de posibilidad de una obra. En otras palabras, ya no se trata de restituir el mensaje del autor, sino de descubrir los mecanismos a partir de los cuales se crean las condiciones de legibilidad de una obra y su instauración en tanto origen de innumerables y diferentes discursos (Zapata, 2015, 38 or.).

Eta orrialde batzuk aurrerago definizioa are gehiago zehazten du:

Pero si bien es cierto que el nombre autor ejerce una función clasificatoria, no se reduce únicamente a ésta. En la operación misma de clasificación, de agrupar y excluir ciertos textos bajo un solo nombre, está ya de por sí la exigencia de la supervivencia, de la conservación (2015, 40 or.).

Proposamen hori ez datorke soilik Autore-teoria Literaturaren soziologiaren baitan kokatetik, are Even-Zoharrek berak, kanonizazioa edo periferia bezalako kontzeptuak lantzean, ekoizleak nahiz produktuak / ereduak hartzen ditu hizpide (2010, 46 or.) beste faktoreekiko bi horien nagusitasuna agertuz. Era berean, polisistema terminoa baliatzen denean, hainbat sistema literario elkarreraginean eta kontaktuan direlako justifikatzen da (Even-Zohar, 2010, 42 or.). Horrela, Even-Zoharrek hainbat sistema literariotako partaideak izan litezkeela nabarmentzen du (ekoizleak edo instituzioko eragileak); horretan ere, ekoizlea ageri zaigu sistema literarioen lokailu eta beraz, nahitaezko faktore³⁵.

Guk hemen bi faktore horiek, ekoizleak eta produktua, dakuskigu sistema literarioan kanonizazioak eta, ondorioz, baita horiek lortzeko mugimendu estetikoak, irudikatu ditzaketenen ordezkari nagusi. Hartara, polisistemaren parte diren faktoreek jasan dituzten aldaketak erreparatu ditugu aurreko kapituluan, batez ere instituzioak ekoizleengan eta produktuaren kanonizazioan duen esangura neurtuz. Orain, faktore horietako batzuetan izandako azken hamarkadetako aldaketak gorabehera, bai instituzioan bai kontsumitzaileen nahiz merkatuaren faktoreetan ekoizleen kanonizaziorako diferentzialak diren gertakariak identifikatuko ditugu.

5.1. Polisistemako jatorriko faktore kanonizatzaileetan eta *gatekeeper*ren agerpena

Even-Zoharrek literaturen arteko mugan diren eremuetan sistema batzuen eta besteen artean interferentziak gertatzen direla eta horiek zein modutan gertatzen

³⁵ Literatura kritikan azken hamarkadetan bogan izan diren beste perspektiba batzuetan ere, adibidez, Harreraren Estetikan idazlearen eta hartzailearen arteko elkarreragina hartzen da aintzat. Lehen figuraren esangura azpimarratuz.

diren ere zehazten du. Horretarako, literatura itzulia (2010, 70 or.) ezinbestekoa da. Soziologia bourdieusiarraren oinordeko Casanovak (2002) itzulpengintza literarioan sortzen diren tentsioak aztertuz, sistema literario batzuen eta besteen arteko asimetriak interpretatzeko balioa ere ematen dio teoria soziologikoari. Hartara, ikerlariak berak urte batzuk lehenago planteatutako Munduko Letren Errepublika (2001) desberdintasun linguistiko eta literarioek gobernatzen dutela aintzat hartuz, hainbat hizkuntzen arteko literatura truke horiek gobernatzen dituzten indar ekonomiko eta politikoak identifikatzeko ahalegina egiten du (2002, 9 or.) hizkuntza dominante eta dominatuen arteko desberdinketa azaltzeraino. Ikerlariak bere ikerketan erdigune eta periferia alboratzen baditu ere termino bourdieusiarrak baliatzeko, guk Even-Zoharren terminologia onartuko dugu, arestian adierazitako arrazoiengatik. Casanovak hizkuntza handien eta haien literaturen “dominazioaren” arteko lotura zuzena egiten du, haien baitan idazle batzuek Letren Errepublikan duten arrakasta justifikatzeko (2002, 10 or.). Even-Zoharren Polisistemen teorian kotsakrazio mugimendu horiek faktore konplexuagoen menpe aurkezten dira, hainbat eremu literarioen arteko elkarrekintzak esploratuz.

Casanovaren proposamenean, hizkuntza dominante eta ondorioz, literatura dominante, bateko idazlearen kotsakrazio bidea norabide bakarrekoa da, hainbat kotsakrazio-maila izanik, bata bestearen atzetik lortzen joan daitezke: sari nazionalak, ondoren itzulpenak kanpo-hizkuntzetara, ondoren nazioarteko sariak... Ikusiten ari garenez, euskal polisistema literarioan ere testuen zirkulazioa konplexuagoa da. Adibidez, Casanovaren proposamenean ez du zentzurik azaltzeak nola den posible bi sistema literariotako ekoizleak egotea eta are gutxiago, sistema baten erdigunean den ekoizle kotsakratua beste sistema bateko periferian izatea. Adibidez, ekoizle berak, hizkuntza bakarrean, gaztelaniaz, ekoiztiko produktuek polisistema batean zirkulatzea; hala nola, gaztelaniazko eta euskarazko sistema literarioen artean. Eta era berean, adibidez, Karmelo C. Iribarren bezalako gaztelaniazko ekoizle batek, Euskadi Saria jasotzean eta bere lan batzuk euskarara itzultzean, euskal polisisteman hartzen duen erdiguneko lekua gaztelaniazko polisistema literarioan periferikoa izatea, edota Fernando Aramburu bezalako ekoizle bat, zeinak euskal polisistema literarioan duen bazterreko lekua aldarrikatzen zuen duela urte batzuk (Moyano, 2016), gaztelaniazko polisistemaren erdigunera mugitu daitekeen gaztelaniazko Narratiba Sari Nazionala jasotzen.

5.1.1. Euskal literatura eta literatura hispanikoa kontaktuan. Interferentziak erreperitorioan sarien eta itzulpengintzaren bitartez

Díaz Martínezen tesian Roman Jakobsonen sistema komunikatiboa Even-Zoharren polisistemarekin alderatzean, faktoreen arteko desberdintasunaren lausotasuna ziurtatzean gain, faktore horien funtzioak alderatzen ditu eta horien artean, helburuaren arabera, bi multzo osatzen ditu:

Podemos considerar los subcampos cuya atención se dirige preferentemente hacia el código (repertorio), el mensaje (producto) o el propio emisor (productor), regidos por el principio de autonomía; y en cambio, los subcampos donde la atención se dirige prioritariamente hacia el canal (mercado), el contexto (institución) o el receptor (público), regidos por el principio de heteronomía... Esto coincide con la apreciación de Bourdieu, para quien las obras regidas por el principio de heteronomía están “pensadas para un público”, mientras que las obras regidas por el principio de autonomía deben “construir su propio público” (2014, 150 or.).

Elementu horiek guztiak beren kasa sistema osoan era interdependentean jarduten dutela onartzen badugu ere, sailkapen horren arabera, aurreko atalean aztertu ditugun ekoizleen eta haien produktuen nahiz erreperitorioaren garrantzia sistemikoa nabarmentzen ditugu. Gainera, azpi-sistema autonomoen garapena, azpi-sistema heteronomoenari loturik ulertzen badugu, haien arteko interferentziak zein modutan gertatzen diren argitzea dagokigu. Eta Jakobsonen eta Lotmanen (Lotman et al., 2000) sistemekiko konparaketa eginez, kanalaren eta kodigoaren arteko harreman estua nabarmenduz, erreperitorioaren eta merkatuaren artekoa ere mahaigaineratzen da.

Bourdieu testuen gainean jartzen du arreta, Even-Zoharrek azpi-sistemen gainean; hartara, sistemako faktore bakoitzean izandako aldaketak sistema bakoitzaren barnean azpi-sistema berriak sortzeari lotuta jardungo luke ezaugarri honek: Jordi Gracia eta Domingo Ródenas ikerlariek *Derrota y restitución de la modernidad* ikerlanean idazle berrien agerpena belaunaldi-errelebo (guretzat promozio) gisa baino, horietako bakoitza belaunaldietako bakoitzean sistema konplexuen eraketa gisa ulertzen dute (in Díaz Martínez, 2014, 326 or.). Esan nahi baita, azpi-sistema gisa. Ideia hori esanguratsua izango da ikerketa honetan aurrerago, erreperitorio berrien agerpena ikertzean eta Autore-teoria aztertzean. Izan ere, Harkaitz Cano eta haren inguruko euskal idazle gazteen taldeak haien sorreran euskal sistema literarioarekin soilik ez, baizik eta gaztelaniazkoarekin dituzten harremanak azaltzeko baliagarria da azpi-sistemen azalpena.

Beste alde batetik, Even-Zoharren azken ikerketetan sistemako faktorerik esanguratsuena bilakatu da erreperitorioaren alderdia. Bere polisistemaren lehen proposamenetan kanonizazio prozesuei eta instituzioaren faktoreari arreta berezia eskaintzen zaizkien pentsalariak, baita erdigune eta periferia terminoei ere. *Papers in Culture Researchen* inguruko azken berrikuspenetan ordea, erreperitorioaren eta haren zirkulazioaren alderdiek hartzen dute garrantzia berezia eta horiek zirkulatzeko hainbat eragilerekin duten elkarreragina. Even-Zoharrek kultura talde dominanteek erreperitorio berrien onarpen eta zirkulazioan duten jokabidea nabarmentzen du, baita erreperitorioen onarpenerako *gatekeeper* gisa jarduten duten kultura taldeak seinalatu ere. Horrela, pentsalariaren proposamenean, sistema literarioaren lehen irakurketetatik sistema kulturalarenera pasatzean, sistemako faktoreen gaineko arreta ere aldatu egiten da. Merkatuari pisu handiagoa ematen baitzaio instituzioari baino, hartara, euskal sistema literarioaren merkatu mugatuan zein isla duen aztertzea izango da datozen orrialdeotan izango dugun helburua. Hau da eta Even-Zoharrek azaldu bezala, sistemak bere burua erregulatzera jotzen du erreperitorioaren berrikuntzekin eta horien gainean ezarritako kontrolarekin. Kontua da erregulazioak gauzatzeko *gatekeeper*rek sistemaren zein faktoretan ekiten duten eta (beste) polisistemekiko nahiz azpi-sistemekiko zein harreman duten. Horri helduz, Even-Zoharren proposamena holistikoa izateaz gain, konparatistikoa ere bada; eta horregatik, erreperitorioko interferentzietan arreta jartzeko beharra gailentzen da:

Casanova suplementa y amplía las tesis de Bourdieu, resumidas y completadas en su *Las reglas del arte*, a partir de la incorporación a sus presupuestos de una recepción de la teoría del sistema-mundo de Immanuel Wallerstein (1979): las relaciones de poder en el campo literario se amplían a las de desigualdad y dominación entre centro y periferia a escala global. La disponibilidad de capital literario y lingüístico, en la terminología de Bourdieu, funciona ahora como índice fundamental de la distribución de la preponderancia literaria a nivel mundial. La metáfora económica explicita el privilegio de la circulación literaria: intelectuales y escritores cosmopolitas serían “cambistas” (CASANOVA, 2001: 37) y gestores de este mercado literario (...).

Por esto, metodológicamente, se tiende a aplicar a las relaciones internacionales el mismo modelo estético que se usa para entender la literatura desde cada espacio nacional, invisibilizando completamente las zonas de antagonismo entre lenguas y literaturas. La propuesta de Casanova supone, por el contrario, entender ya lo nacional en la literatura, desde el principio y en su constitución misma, como una estrategia de competencia y diferenciación en un espacio internacional intrínsecamente conflictivo, y no, por supuesto, como algún tipo de “emanación” del pueblo o de la cultura nacional imaginada (Topuzian, 2014, 123 or).

Topuzianek Literatura konparatuaz egiten duen aldarrikapen horretan Even-Zoharren sistemen zentzua estrapolatu daiteke: hainbat sistema literarioaren arteko

harremanak ulertzeko, eredu berriak sortzearen aldeko hautua egiten baita Topuzianen proposamenean; Casanovaren dominazio eta dominatu kontzeptuak esparru literario batzuetatik besteetara estrapolagarriak direla onartzen duelako.

Even-Zoharren azken ikerketetan erreperitorioaren sorrerak eta haren bultzatzeak indar handia hartu dute eta preseski, haren lanaren irakurketa eguneratu bat bideratzen duten International Society for Polysystem Studies lantaldeko argitalpenek. Haien azken argitalpenetako batean *Papers in Culture Research*ari jartzen dio arreta taldeak, irakasle israeldarraren azken ikerketak aintzat hartuz. Harrington eta besterentzat, irakasle israeldarraren teoriaren gaitasun nagusia haiek bideratzen dituzten diskurtsoak kudeatzen dituzten gizarte-taldeek sistema literarioa kokatzen den gizarteko botere erdiguneetatik zenbaterainoko gertutasuna duten ikertzeko ahalmena da (Harrington et al., 2021, 8 or.). Diskurtso horiek erreperitorioak bideratzen dituzenez, polisistema literarioaren alderdi honek garrantzia berezia hartuko du israeldarraren azkenaldiko ikerketetan eta ondorioz, baita azterketa honetako atal honetan ere. Erreperitorioari dagokionean, Even-Zoharrek heterogeneotasuna aipatzen du premisa nagusi gisa:

Given the hypothesis of heterogeneity in socio-semiotic systems, there is never a situation where only one repertoire may function for each possible set of circumstances in society. Concurrently different options constitute competing and conflicting repertoires. As suggested in “Polysystem Theory” and “System, Dynamics, and Interference in Culture,” often one repertoire manages to establish itself as dominating, thus excluding the others, or at least making their use either inefficient or unrewarding. On the other hand, the alternative repertoires may be in full use in different social clusters, where the dominating repertoire may be rejected as undesirable, and hence unrewarding, too. Eventually, however, a rejected repertoire may push itself to domination.

The more proliferated the repertoire, ideally the more available the resources for change. Often, this is linked to the age of a given culture. When the culture is in its inception stage, its repertoire may be limited, which may render it more disposed to using other accessible cultures. When it has accumulated more options, it may have acquired a proliferated repertoire, and may thus be more likely to attempt recycling repertoire elements during periods of change rather than seeking extraneous repertoires. However, even when a culture is working with a proliferated repertoire, a deadlock may occur by blockage of all alternative options. It is then that adjacent, or otherwise accessible repertoires, may be used for replacing the ones people wish to reject. This is how interference becomes a strategy of a culture to adapt itself to changing circumstances (Even-Zohar, 2010, 19 or.).

Horren harira, Iglesias Santosek (1994, 339 or.) interferentziak sistema literarioaren periferian gertatzen direla nabarmentzen du. Euskal sistema literarioan interferentziak gaztelaniar eta frantses literaturaren bitartez gertatzen direla

argudiatu zuen Apalategik (1998, 2005), sistema horien periferiatzat jo daitekeela baieztatuz.

Honaino helduta, interferentzien faktorea ere baliatu behar da egoera aztertzeko. Euskal sistema literarioaren barnean interferentziak ez direla zertan hala gertatu ulertuko dugu datozen orrialdeotan hibridazioa aztertzen dugunean. Euskal sistemaren barnean erdigunea eta periferia egon badaudela baina elkarrengandik oso gertu daudela zehaztuta, bi ondorio lortzen ditugu: interferentziak orokorrean periferian gertatzen badira ere, erdigunean ere has daitezkeela eta bestetik, Morettik Wallerstein aipatuz nabarmentzen duen mundu-sistemen ereduari jarraiki (2015, 133 or.), euskal sisteman erdigune eta periferien arteko talka baino, erdigune, periferia eta semiperiferia artean mugitzen diren espazio anitz daudela; alegia, kanonikoak ez diren, baina sistema literarioko heterogeneotasuna bultzatu dezaketen espazio eta eragileak badaudela ondoriozta daitekeela.

Adibide baterako, duela hamarkada pare bat euskal gatazkaren gaia zen debatearen erdigunean, orain, 2010etik aurrera, gutxi gorabehera, feminismoak debatearen leku bat bete du (ikus bedi Eranskinak IV elkarrizketan Susa argitaletxeak saiakera atala abiatzeko emandako arrazoia): horrekin lotuta, emakume idazleen kopurua areagotu dela adierazi dugu (Artola, 2019), baita emakumeen esperientzia biltzen duten narrazioak ere. Era berean, fenomeno hau bateragarria da euskal idazle horiek beste hizkuntza batzuetara itzuliak izatean, bereziki gaztelaniara, bereganatu duten arretarekin. Hainbeste, ezen berriki, fenomeno horri *Rassegna Iberistica* aldizkari akademikoan atal monografiko bat eskaini baitzaio Jon Kortazar irakaslearen gidaritzapean. Ale horretan Katixa Agirrerren, Eider Rodriguezen, Karmele Jaioren, Leire Bilbaoren eta Maixa Zugastiren ekoizpenak gaztelaniara itzuliak izatean jasotzen duten arreta aztertzen da. Aleari eskainitako sarreran Jon Kortazar irakasleak argitzen du emakumeok sistema literarioan azkenaldian izandako arrakasta izan dela ale hori osatzera eramán dituen ikertzaileok: “resulta evidente que hemos primado la visibilidad de las escritoras a través de la traducción y de la obtención del Premio Euskadi, en la convicción de que se está produciendo un fenómeno nuevo y destacable en el sistema literario” (2021, 176 or.). Kortazarrek, beraz, sistema literarioan aldaketa izan dela nabarmentzen du, arrazoiak aipatuz.

Heterogeneotasun horren arrazoiaren bila, ikusi beharko dugu, batez ere euskaratik gaztelaniaranzko itzulpengintza jarduera ohikoena dela sistemaren biziraupenerako. Itzulpengintza oinarri eta sistemen artean interferentziazat jotzen duenez Even-Zoharrek, interferentzia horiek hautatzeko *gatekeeper* lanaz arduratzen diren eragileak identifikatzea dagokigu: argitaletxeak, editorialak eta hedabideak. Gaztelaniaz *El País*ek edo *El Mundok* (*Babelia*, *El Cultural*), adibidez, Hego Amerikako literaturarekin egiten duen *gatekeeper* lana (Camacho, 2008) euskal literaturarekin ere egiten du: 2013an euskal literaturaren joera globala aldarrikatzen duen *El País*eko erreportajekoak (Larrauri, 2013), beste Espainiako hedabide batzuetakoekin batera (Hevia, 2013), azken urteetan gaztelaniadun merkatuan txertatutako euskal idazleen profila irudikatuko duten berriak izango dira; dagoeneko euskaratik gaztelaniara itzultzen hasi diren autoreak nahiz berehala hasiko direnak markatuz.

there is an impressive accumulation of evidence about individuals whose role can be verified, who have initiated, elaborated, and successfully inculcated repertoire innovations... . The same holds for the variety of culture repertoires which may have proliferated, modified or augmented due to the deliberate work of individuals... . The groups and individuals who are interested in controlling, dominating and regulating culture often are also active in the making of its repertoire. It may be argued, however, that rather than producing new repertoires, these groups—to which we refer here under the common term of “institution”—are more inclined to stick to extant repertoire rather than initiate new options. On the other hand, contenders, i.e., those who struggle for achieving control and domination, may have to do that by offering a new repertoire. In periods where the circumstances are favorable to repertoire shifts and competition (such as times of crisis of whatever cause), such individuals and groups may then become highly involved with the making, not only perpetuation, of repertoire (Even-Zohar, 2010, 25-26 or.).

Aurreko aipuak esan nahi du erreperitorio batek sistemaren baitan toki periferikoa izatetik erdigunekoa izatera iragan ondoren, ekoizleek erreperitorio hori baliatu (behar)ko dutela beren ekoizpenetan, sistemaren erdigunean kokatzeko (Even-Zoharrek kontua Bourdieuren *habitus*aren kontzeptuarekin alderatzen du) eta egin ezean, ez dutela erdigune hori lortuko. Bourdieuren teoriarekin alderatuz, Polisistemen teoriak argitzen du hainbat eredu egon daitezkeela erdigunean eta haren inguruan, une berean elkarrekintzan. Horren arrazoia, Fernández soziologoaren ustez Bourdieuren proposamenaren helburua dominazioari lotzean bilatu behar dugu:

El objetivo manifiesto más ambicioso del proyecto sociológico de Pierre Bourdieu era superar los dualismos que, desde sus inicios, atraviesan la historia de las ciencias sociales: objetivismo

versus subjetivismo, estructura versus acción, macrosociología versus microsociología o física social versus fenomenología social. De este modo pretendía explicar los fundamentos de la dominación social y del orden social (Fernández, 2013, 34 or.).

Horren ondorioz, Polisistemen teoriaren dinamismotik urruntzen da Bourdieuren proposamena. Díaz Martínezek ere honela azaltzen du:

Todo lo dicho hasta ahora contribuye también a validar los atributos de heterogeneidad, flexibilidad e imprevisibilidad para los sistemas-campos. Frente al paradigma estructuralista que defendía el estudio de conjuntos cerrados y homogéneos, Even-Zohar insiste en la necesidad de admitir la heterogeneidad como una propiedad constitutiva de cualquier sistema. Para Even-Zohar esta cualidad representa además uno de los principales factores a tener en cuenta en el funcionamiento de los sistemas, pues es la responsable de garantizar el dinamismo y, llegado el caso, la supervivencia del mismo en momentos de crisis. Por otra parte, la flexibilidad es evidente para unos (poli-)sistemas que varían periódicamente tanto en sus intra como en sus inter-relaciones mediante la modificación de sus estratos a través de relaciones de transferencia o simbiosis. De todo ello, no es difícil admitir la imprevisibilidad como una condición inherente a los campos, sujetos a intrincadas relaciones de dependencia y a la dinámica de la competencia interna (Díaz Martínez, 2014, 192 or.)

Sistema konpartimentuen kontzepzio horri egindako kritiketako bat, Marcelo Topuzianen hitzetan, Bourdieuren ikasle den Pascale Casanovak bere *La república mundial de las letras* lanean egin zion. Casanova ikerlariaren ekarpen teorikoan, Bourdieuren esparru literarioaren kontzepzioa nazioartekotu beharra aurreikusten da, batzuen eta besteen arteko harremanen oinordeko:

la sociología de los campos literarios de Pierre Bourdieu, consiste en que se trata de una creencia engañosa que, si bien moviliza a los actores del sistema de lo literario, no tendría que hacerlo con quienes lo estudian. Pascale Casanova, discípula de Bourdieu, sugiere que la teoría literaria se ha dejado cautivar por estas creencias “intrasistema”, y así se ha visto impedida, tradicionalmente, de dar cuenta de él de manera científica. Son, como quedaba claro a partir de las ideas de Schöningh, las relaciones en el marco de un sistema literario lo que importa, no los términos aislados de las mismas. Y si ese sistema es concebido desde el principio como un espacio literario internacional generalizado, se impone una transformación también general del enfoque de lectura (Topuzian, 2014, 122 or.).

Hartara, Bourdieuren esparruaren proposamenean esparru literarioak osotasun bat izango luke, beste hainbat esparrurekin elkarreaginean. Hau da, Bourdieuren proposamenean, esparru literarioa era homogeenan uler daiteke, beste esparru batzuekiko elkarreaginean eta azaldu dugunez, Even-Zoharrenean aldiz, sistema literarioak beste sistema batzuekiko elkarrekintza mantentzeaz gain, nolabaiteko sistema barneko azpi-sistemekiko harreman errizomatikoa (Deleuze eta Guattari, 2016) osatuko luke. Horrela, Bourdieuren botere sinbolikoa lortzeko borrokak

erdigune-periferia logiketara eta baita autonomia eta heteronomia joeretara, pasatuta uler daitezke Even-Zoharren proposamenean:

En el complejo universo social contemporáneo, los agentes de producción cultural, intelectuales y artistas, pertenecen, según [Bourdieu], a la clase dominante, en la que no dejan de ocupar una posición subordinada en relación con los capitalistas. Esta estructura bipolar formada por los dominantes dominados se halla de modo análogo en cada uno de los campos de producción cultural, con las posiciones dominantes económica o temporalmente y dominadas culturalmente, en un polo, y las posiciones dominantes culturalmente y dominadas económicamente, en el otro (Fernández, 2013, 44 or.).

Alegia, Bourdieuren ustez, *habitusa* bereganatzearen bitartez idazleak literatura esparruaren erdigunera hurbiltzen dira; eta *habitus* hori ondoen baliatuko duena izango da erdigunera helduko dena. Even-Zoharren erduan aldiz, polisistema izanik zedarria, hainbat sistema egon daitezke elkarreraginean, sistema bakarraren barnean beste hainbeste ere, euren artean kontaktuan eta are sistema beraren barneko sistemetan, azpi-sistemak ere bai, beraz ekoizle bat egon daiteke sistema bateko erdigunean eta beste bateko periferian, baina baita sistema bateko azpi-sistema bateko erdigunean eta beste azpi-sistema bateko periferian ere:

Heterogeneity is reconcilable with functionality if we assume that rather than correlating with each other as individual items conferring to a single unified system, the seemingly non-reconcilable items maintain more than one set of systemic relations, thus constituting partly alternative systems of concurrent options.

These systems are not equal, but hierarchized within the polysystem. It is the permanent tension between the various strata which constitutes the (dynamic) synchronic state of the system. It is the prevalence of one set of systemic options over another which constitutes the change on the diachronic axis. In this centrifugal vs. centripetal motion, systemic options may be driven from a central position to a marginal one while others may be pushed into the center and prevail. However, with a polysystem one must not think in terms of one center and one periphery, since several such positions are hypothesized. A move may take place, for instance, whereby a certain item (element, function) is transferred from the periphery of one system to the periphery of an adjacent system within the same polysystem, and then may or may not move on to the center of the latter (Even-Zohar, 2010, 44 Or.).

Oinarri honen arabera, infinitu sistema eta azpi-sistema konbinazio egon daitezke sistema literario bakarrean, berriz ere aporia bilakatzen dena. Hemen aukera horiek berez mugatu egiten direla dakusagu eta ahal den neurrian, aurrera eramaten ari garen euskal sistema literarioaren kasurako egokitu eta justifikatuko ditugu, irakasle israeldarrak berak adierazten baitu Polisistemen teoriaren ardura dela erdigune-periferia mugimenduak zergatik gertatzen diren identifikatzea:

Why transfers take place in the first place, the reasons for specific transfers, and how they are actualized (performed) are questions with which Polysystem theory has been increasingly occupied in direct proportion to the growing number of instances where it has been put to the test during recent years (2010, 45 or.).

Edonola ere, bi soziologoek proposamenetan erdigunean diren erreperitorioez jabetzea inportantea izango da idazleak erdigunera iristeko.

Euskal kasuari dagokionez, sistema literarioaren erreperitorioaren azterketa zenbait ikerlari eta editorialen esku egon izan da. Lehenengoan aldetik, ikerketa partzialak egin izan dira eta genero edo estetika literario baten edo bestearen gailentzeaz diharduten debateak nahiz artikulatuak plazaratu izan dira; bigarrenengoan aldetik, generoen salmentetan ardaztutako azterketak egiten dira.

Even-Zoharrek, faktore honen harira, ekoizleek erreperitorioarekin duten harremanari zenbait orrialde eskaintzen dizkio *Papers in Culture Research* lanean. Haren hitzetan, sistemako eragileek eta kulturaren partaideek eska diezaiekete literatura ekoizleei erreperitorio berriak sortzeko.

In addition, individuals may act as archproducers of repertoire, i.e., major makers of repertoires. For example, rulers may on the one hand become a source of repertoire through their actual actions. On the other, they are empowered with the task of supplying items of repertoire by direct directives and dictations. Other individuals may also acquire a similar status through institution and market relations along the ages. For example, intellectuals at large, and especially men of letters, have acquired in some societies a status of legitimate, even licensed, producers of repertoires for society at large. This means that they are often expected, and in any case allowed, to provide new options even when these are neither explicitly requested nor eventually followed (2010, 30 or.).

Euskal literaturaren baitan 90eko hamarkadan euskal gatazkaren tratamenduz izan zen eztabaidan ekoizleei autore postura jakin bat eskatu zitzaiela esan dugu nahiz eta ez dugun alboratzen zenbait idazlek beren kasa ere garatu izan zutela sistema sozialaren partaide gisa. Hartara, XXI. mendeko joera aldaketan beste sistema sozio-semiotikoen nahiz ekoizleen autonomiaren bat etortzea zertan den ikusiko da datorren orriotan.

Lehen premisa gisa, gogoratu behar da Even-Zoharrek aipatzen duela ekoizlea kontsumitzaile ere izaten dela kulturean. Eta bigarrenik, Bourdieuren esparru literarioaren teorian esparru literarioaren baitan gune finko bat duenak mugimendu gutxi egiten dituela. Horrekin lotu genezake erreperitorioko berrikuntzekiko herabetasuna:

Los recién llegados -que casi siempre son los más jóvenes- se hallan en movimiento permanente con el fin de ganarse una posición y, de paso, por modificar el funcionamiento interno del campo en la medida en que más los favorezca; se trata de agentes sociales que no tienen todavía ni una posición ni un capital específico que salvaguardar, razón por la cual son los más “desinteresados” y arriesgados (Rosas Crespo, 2003).

Dagoeneko leku egonkorra bereganatua duen idazleak, kontrara, era kontserbadorean jokatu du eta erreperitorio berriaren nitxoa esploratu gabe utziko du. Beraz, ekoizlearen jokaera gainerako ekoizleen jokaerarekiko osagarria da: “Una de las apuestas mayores de las luchas que se desarrollan en el campo literario y artístico es la definición de los límites del campo, es decir la participación legítima en las luchas” (Bourdieu in Rosas Crespo, 2003). Kasu honetan, ekoizleak aukeratzen du erreperitorio jakin batean ez parte hartzeko duen legitimotasuna; horrela:

En el estudio del campo literario los escritores no serán concebidos como “partículas mecánicas empujadas por fuerzas externas”, sino como agentes sociales dotados de diferentes especies de capital; “según su trayectoria y la posición que ocupan en el campo en virtud de su dotación de capital (volumen y estructura), propenden a orientarse activamente, ya sea a través de la conservación de la distribución del capital, ya sea a través de la subversión de dicha distribución” (Bourdieu-Wacquant in Rosas Crespo, 2003).

Izan ere, ikerlariak instituzioa definitzen duenean espektro zabaleko faktore horrek erreperitorioaren sorreran duen eragina ere definitzen du:

Nevertheless, it would be too unidimensional to conceive of the institution only as perpetuators, keepers of culture. The institution may also include, or otherwise give its support, to those producers who are engaged in the making of repertoires. These may be in a state of competition with other actors engaged in the same task, normally possessing, however, better positions from the outset.

Naturally, this enormous variety does not produce a homogeneous body, capable, as it were, of acting in harmony and necessarily succeeding in enforcing its preferences. Inside the institution there are struggles over domination, with one or another group succeeding at one time or another at occupying the center of the institution, thus becoming the establishment. But in view of the variety of culture, different institutions can operate at the same time for various sections of the system (Even-Zohar, 2010, 32 or.).

Esan nahi baita, instituzioa definizioz kontserbadorea delako ideia deuseztatzen du Even-Zoharrek eta joera berriak bultzatzeko duen gaitasuna aitortzen dio:

However, this does not mean that instability is a normal or desirable state for a system. Instability should not be identified with change, just as stability should not be identified with petrification. In other words, stability or instability of repertoire do not reflect, or necessarily generate, stability or instability of the system. A system which is incapable of maintaining itself over a period of time and is often on the verge of collapse is, from the functional point of view, unstable; while a system undergoing permanent, steady, and well-controlled change may adequately be considered stable simply because it perseveres. It is only such stable systems

which manage to survive, while others simply perish. Therefore, “crises” or “catastrophes” in a polysystem (i.e., occurrences which call for radical change, either by internal or external transfer), if they can be balanced by the system, are signs of a vital, rather than a degenerate, system. The system may be endangered only when change becomes unbalanced and hence unmanageable (2010, 50 or.).

Errepertorioen kanonizazio prozesuen harira, kanonizazioa gerta dadin eman beharreko mugimenduen eragina neurtzen du pentsalari israeldarrak eta adierazten du gertakariaren pertinentzia sistema egonkor batean. Hori horrela, euskal literatura sisteman ikuspegi feminista inbrikatzen duen literaturak bereganatutako posizioa sistema literario heterogeneo baten erakusgarri litzateke.

Naturally, from the point of view of position holders in the system, on whatever level, any change which they cannot control endangers their positions, but not necessarily the system as such. There are of course cases in history where endangered repertoire puts the whole system in danger, but this is more often than not the result of preceding long stagnation which has not allowed “normal dynamics” in the first place (2010, 50 or.).

Morettiren hitzetan gainera, heterogeneotasun hori errepertorioaren mailan gertatzean, “el encuentro entre las formas occidentales y la realidad local producía en efecto una transacción estructural en todas partes...., pero también que la transacción tomaba formas bastante distintas” (2015, 69 or.). Ulertu dezakegu errepertorioa berritzen dutela forma berrien agerpenek eta italiarraren aburuz, forma berri horiek literatura bakoitzean tankera desberdina hartzen dutela. Euskal sistema literarioan 1990-2010 hamarkadak bitartean izandako aldaketek lurraldeko diskurtso politiko eta sozialaren forma hartzen duten moduan.

Horren harira, funtsezkoa da zein faktorek ahalbidetzen duten instituzioak bultzatutako errepertorio aldaketa bat kulturaren gauzatzea eta zein tasun diren bereizgarriak instituzioak errepertorio baten aldeko apustua egiteko. Jakin badakigu gizarteko beste estratu batzuetan, politikan bereziki, menderatzen ari diren diskurtsoak bereganatu eta instituzioak erregistro berrietarako baliatzeko joera dagoela eta horregatik, Bourdieuren merkatua / ekonomia-egilea-ideologia / politika eskema baliagarria izango zaigu datozen orrialdeetan hau ulertzeko.

Even-Zoharrek zehatz-mehatz iragartzen du errepertorio berriak sortzen direnean beste sistema batzuekiko interferentzian eratu direla. Hortaz, beste sistema horiekiko harremana aztertu behar omen da errepertorio horien jatorria ezagutzeko eta

bereziki, bi sistemen arteko egoeraren harreman sareei erreparatzearen garrantzia azpimarratzen du:

To sum up, an adequate study of transfer in the context of repertoire making cannot stop at comparing transferred items with their sources, or at analyzing their nature and the processes of adaptation they enter in a target system. What need be studied is the complex network of relations between the state of the receptive system, the nature of the transference activity (e.g., whether it is if the “permanent flow” type, or the “deliberately engaged” type), and the relations between power and market, with a special attention to the activity of the makers of repertoire who are at the same time agents of transfer (2010, 76 or.).

Hemen, zeresanik ez dago, irakaslearen jarraibideei jaramon egingo zaie eta euskal sistema literarioan azken bi hamarkadotan agertu diren erreperitorio berri batzuen azterketa egingo da, erreperitorio horiek beste sistema literario batzuetako erreperitorioekin duten harremanari erreparatuz. Hori horrela, bi erreperitorio bereizgarri identifikatuko dira azterketarako: memoria politikoaren literatura (Kortazar eta Serrano, 2012; Lasagabaster, 2002; Serrano, 2019; Arroita eta Otaegi, 2015) eta literatura feminista, zeina, bide batez, nola ulertzen dugun definituko dugun aurrerago.

Eta literatura feminista aipatzen dugu, emakumeek idatzitakoa gaztelaniazko inguruan areagotu egin delako, batez ere, gaztelaniazko Hego Amerikako emakumeek idatzitako literaturaren *boom*-a irudikatu duten emakumezkoen eskutik (Amaro Castro et al., 2019; Capote Díaz, 2021). Horien artean aipa litezke, Samanta Schweblin, Lina Meruane, Gabriela Wiener edo Mónica Ojeda, besteak beste.

Behintzat gaztelaniaz, egile eta kritikari guztiak terminoarekin ados ez badaude ere, fenomeno gisa nolabaiteko onarpena jaso du eta *boom* gisa definitu den horrekin paralelismoa egin daiteke euskaraz. Hartara, instituzioaren *gatekeeper* eragina ikusten dugu emakumeek sortutako literatura feministaren erreperitorioa garatzeko eraginean, sistema baten eta bestearen arteko elkarrekintzan edota kritikaren eta sariketen areagotzean.

5.1.2. *Gatekeeper* instituzionalak: editorialak

Instituzioaren *gatekeeper* tradizionalak direnekin amaitzeko editorialen jarduna eta itzulpengintza-joerak landuko ditugu atal honetan. Orain arte euskal eta gaztelaniadun polisistemen arteko harremanean izan diren erreperitorio aldaketek eta euskal sistemako kanonizazio prozesuek sariketekin eta gaztelaniara egindako

itzulpengintzarekin duten harremana landu dugu. Baita euskal sistemak duen *best seller*gintzarako gaitasun mugatua ere. Eta horiek ulertzeko, industria editorialaren tamainaren inguruko nozio batzuk azaldu nahiko genituzke.

Horretarako, liburu bakoitzeko saltzen diren tiradak kontuan hartuta eta beste sistemetako industriarekin konparazioan ere kalkulatu dezakegu euskal editorial sareen egonkortasuna. Dagoeneko aipatu izan da tirada kopurua engainagarri samarra izan daitekeela produktu baten kontsumitzaile kopuru zehatza kalkulatzeko (González, 2020); izan ere, editorialek aldatu egin ditzakete produktu beraren tirada aldi batetik bestera nahiz produktu batetik bestera tiradako produktu kopurua. Hau da, nahiz eta produktu batek beste batek baino edizio gehiago izan, ezin esan dezakegu zehatz mehatz produktu horren ale gehiago saldu direnik.

Halaber, adierazi dugu Alemanyren ustez argitalpen enpresek beste enpresa batzuekin bat eginda eskuratzen duten kapitalaren zentralizazioa dela eta gertatzen dela hori. Horrek, gainera, kapital kontzentrazioa eragin dezake. Erreportajeen elkarrizketatuek salatzen dutenez, adibidez, argitalpen produktuak merkaturatzeko estrategia engainagarri horiek kapital handiagoko eta txikiagoko enpresen arteko desberdintasunak areagotzen dituzte. Euskal kasuari dagokionez, Euskal Herriko gaztelaniazko argitaletxeek espainiar Estatuko kontzentrazioaren aldeko joeraren barnean jarduten dutela antzematen da; eta euskarazkoek, aldiz, eredu desberdina osatzen dutela:

Entre los 60 títulos más vendidos en España de enero a agosto de este año, solo ocho no fueron publicados por Penguin Random House, Planeta, Anaya o RBA... Si se atiende solo a ficción, de los 130 más vendidos, únicamente cuatro fueron presentados por editoriales independientes (Massot, 2020).

Ildo horretan, aipatu ditugun oligopolio editorialen ekoizpen ahalmenari esker, epe luzera onargarriak diren galera ekonomiko handiagoak sor ditzakete. Galera horiek, Casamayorrek adierazi badu ere bere argitalpen enpresak ere bere gain har ditzakeela, munta txikiagokoak dira. Horrela, esan liteke nazioz gaindiko argitalpen sistemak mundu-sistemaren ekonomiaren logikari jarraitzen diola, zentroari, erdi-periferiari eta periferiari dagokienez; izan ere, argitalpen industriaren kapital zentralizazioa testuinguruan ulertu behar da, hainbat industriatako kapital kontzentrazioari dagokionez. Horregatik, ikusten dugu Seix Barral argitaletxearen

Grupo Planeta oligopolioak edo Mondadori argitaletxea Grupo Bertlesmannek xurgatzen dituztela.

Ezin da ulertu argitalpen industriaren kontzentrazioa argitalpen industriaren kontzentrazio politikaren eraginik gabe eta hori, kasu batzuetan joan den mendeko 70eko hamarkadan hasi eta mendebalde lurraldeetan gauzatu zen holding-etik gertu (Subercaseaux, 2014; Vázquez Álvarez, 2015) kokatzen da. Horren inguruan, Bernardo Subercaseaux ikertzaile txiletarraren hitzak gogoratzea komeni da: “la industria del libro es un negocio, y como todo negocio es competitivo y, cuando se da la ocasión, mercantilmente rapaz... . En general, son filiales que operan con autonomía local pero con un férreo control financiero por parte de la casa matriz, lo que se traduce en altas exigencias de rentabilidad anual” (Subercaseaux, 2014, 263-264 or.). Subercaseauxek estrategia horri “balkanizazio” esaten dio bere artikuluan nahiz eta prozesu hori partzialki Latinoamerikan gauzatu dela adierazten duen. Bide beretik, gaztelaniazko industria editorialaren azterketa egitean, Ana Gallegok adierazten duenez (Gallego, 2016, 2019, 2020), Latinoamerikako estatuek industria editorial nazionalak dituzte, asko espainiar editorialen filial gisa sortuak eta hala funtzionatzen dutenak, baina beren industria propioa dutenak. Izan ere, testuen zirkulazioa ez da zuzenean egiten kontinentearen barnean, baizik eta Espainiak zubi-herrialde gisa jardunik. Berdin, Frantziako testu-industriak (kazetaritza) Belgikara edo Alemaniakoak Austriara zabaldu zuen bere eremua (Gámir, 2005). Horren azalpen gisa, Steinerrek dagoeneko adierazi du esparru postkoloniala dela testuen zirkulazioaren harreman transnazional horien oinarria:

Export, as these figures indicate, is necessary, and particularly the British, American, Spanish, French and German book trades depend on a large international market. Former colonies, trade bonds, media ownership, and other kinds of channels link the publishing industries in different countries (Steiner, 2011, 319 or.).

Izan ere, kapitala dibertsifikatuz, enpresaren dibisioen bidez (telebista, prentsa, irratia, argitaletxea) irabaziak sortzen ditu. Rüdiger Wischenbart-ek urtero argitaratzen du munduko argitalpen industriari buruzko txosten bat. 2019ari dagokionez, bost argitaletxe talde handien datuak eskaintzen ditu eta horietan ikus daitezke azken urteetan izan dituzten errentagarritasun maila altuak, xurgatze mugimendu nagusiak izan baitira horietan (Cordón-García eta Muñoz Rico, 2019).

Euskal kasuan, enpresa konglomeratu handien agerpena antzematen ez bada ere, sortu diren azken editorialek eskaintza esparru bereziak okupatu dituztela ikusiko dugu datozen lerroetan. Bestalde, soilik gaztelaniaz euskal lurraldean argitaratzen duten etxeak 4 direla eta haien argitalpen-tamaina kontuan izanda, euskal argitaletxeak txikiak eta geografikoki merkatu periferikokoak direla, bai hartzaile merkatuagatik, bai ekoizpen kopuruagatik, bai instituzioaren arretagatik.

Ildo horretan, Hedoi Etxarte editoreak euskal argitaletxeen egoerari buruz *Senez* aldizkarian argitaratutako artikuluan euskal sistema literarioaren ahultasuna nabarmentzen zuen Kataluniako edizioarekin alderatuz:

Katalanezko edizioaren berritasunetako bat da orain arte gaztelaniaz soilik aritzen ziren Kataluniako zenbait etxe... katalanez argitaratzen hasi direla... Bistan da Hegoaldean halako fenomeno bat ez litzatekeela posible. Astiberri salbu, ez dago Espainiako gaztelaniazko edizioan helduen literaturan garrantzitsua den Hegoaldeko argitaletxerik (Etxarte, 2018, 174 or.).

Nahiz eta balitekeen editorearen alderaketa ez izatea erabat justua euskal argitaletxeentzat, baiki, Katalunian soilik, edo behintzat orokorrean, gaztelaniaz argitaratzen duten editorialak gaztelaniazko merkatuan, espainiarrean eta are Hego Amerikan, enpresa indartsuak direlako (Seix Barral, Ediciones B, Anagrama...). Horien artean bi gaztelaniadun sistemako erdigunekoak, Penguin Random House eta Planeta, are Galiziako argitaletxeren bat ere kokatu daiteke gaztelaniadun merkatuan eraginkor gisa (Kalandraka, besteak beste). Beren aldetik, eta aipatzen gatozen joera honetan, Euskal Herriko argitaletxeek, orokorrean gaztelaniaz aritzean edo soilik gaztelaniaz argitaratzean badute arrakasta genero periferikoetan: Etxartek aipatutako Astiberri edota Consonni, esaterako.

Euskarazko euskal merkatuari heltzeko, lehenik argitaletxeen eta haien merkatu-marka edo joeren zenbaketa eta zerrendaketa egingo ditugu. Guztira 100 bat euskal argitaletxe identifikatu dira Euskal Herriko zazpi lurraldeetan kokatutakoen artean (Olaziregi, 2000). Aipatzekoa da euskal argitaletxeen interseksionalitatea; aipatutako argitaletxe horietatik, 54 dira soilik literaturaren arloan lan egiten dutenak. Eta horietatik, 36 argitaletxek jarraitzen dute egun funtzionamenduan eta horietatik, 33k lan egiten dute euskarazko edo euskarazko eta erdarazko edizioekin. Bestalde, aipatutako argitaletxe horietatik soilik haur eta gazte literaturaren edizioan lan egiten dutenak kenduz gero, 27 argitaletxe geratzen dira guztira, gaur egun

euskaraz edo euskaraz zein erdaraz literatura soilik argitaratzen jarduten dutenak. Honakoak dira: Alai, Alberdania, Algaida, Astiberri, Balea zuria, Bermingham, Beta, Booktegi, Denonartean, Edo!, Elkar, Erein, Erroa, Farmazia Beltza, Gaumin, Harriet, Igela, Itxaropena, Katakarak, Maiatz, Meettok, Pamiela, Pasazaite inportazioko liburuak, Susa, Ttartalo, Txalaparta edota edizio elebidunen bat argitaratu duen El Gallo de oro. Horietatik, 18 identifikatu daitezke beren lanak euskal hiztun guztiei bideratutako helburuarekin jarduten dutenak: Alberdania, Balea zuria, Bermingham, Booktegi, Denonartean, Edo!, Elkar, Erein, Farmazia Beltza, Harriet, Igela, Katakarak, Maiatz, Meettok, Pamiela, Pasazaite, Susa, Txalaparta.

Azken bost urteetako argitalpen datuak begiratuta, horietatik 10 argitaletxek dituzte batez bestekoak baino argitalpen datu hobek: Alberdania, Balea zuria, Elkar, Erein, Harriet, Igela, Katakarak, Pamiela, Susa, Txalaparta; batez beste bi liburu edo gehiago argitaratzen baitituzte urtean. Esate baterako, 2020an 9 argitaletxek argitaratu dute lanen bat eta horietatik, 6 dira argitaletxe handiak. Beste hirurek lan bana argitaratu dute: Alberdaniak 4, Elkarrek 6, Ereinek 1, Pamielak 4, Susak 9, Txalapatark 5. Aurreko urteetan ostera, 37 Elkarrek, 14 Ereinek eta Susak, 11 Pamielak, 7 Txalaparta, 6 Alberdaniak. Argitaletxe horiei dagozkie, Euskaltzaindiarena eta Euskal Herriko Unibertsitatearena bezalako editorial instituzionalak kontuan hartu gabe, guztien artean liburu gehien argitaratzea. Euskaraz argitaratu ziren 140 liburuetatik %50 baino gehiago.

Era berean, UNEDeko hitzaldian, Etxartek Espainiako editorial “nazional” (sic) handiek gaztelaniaz gain beste hizkuntza bat hitz egiten den Espainiako autonomia erkidegoetan beren literatura itzuliaren edizioak tokiko hizkuntzetara egokitu izan dituztela nabarmentzen zuen, ez ordea euskararen kasuan. Eta liburuzainaren ustez, arrazoia kontsumitzaile kopuruan dago. Badirudi orokorrean euskaraz argitaratzen duten argitaletxeentzat azpiegitura aldetik konplikatua dela euskarazko eta gainera gaztelaniazko merkatuak arakatzea. Euskarazko argitaletxe handienetan, aipatu denez, batez beste gaztelaniazko merkatuko argitaletxe periferikoetan adina langile izaten direlako (Eranskinetan atxikian doazen argitaletxeekiko elkarriketatik ondorioztatutakoaren arabera, hiruzpalau, batez beste). Horrek azal lezake, hein batean, euskal argitaletxe horien gaztelaniazko merkatuko arrakasta

diskurtso periferikoari loturikoa izatea: Consonniren joera militantea eta Astiberrik egiten duen komikia bezalako genero periferikoaren aldeko apustua. Horrekin parean, Argentinako azpi-sistema editorialean aditua den José Luis de Diegok, herrialdeko argitaletxe sarearen kontzentrazio prozesua azaltzen zuen, konglomeratu handiek argitaletxe txikiagoak atxikitzen dituztela argudiatuz. Horrela, literatura eskaintzaren homogeneizazioa gertatu dela aldarrikatzen zuen. Horretan, argitaletxe independente berrien jarduna homogeneizazio horretatik kanpo kokatzen den eskaintzan jartzen zuen ikerlariak:

Sin embargo, la brutal competencia entre las empresas concentradas ha dejado al margen nichos de mercado de excepcional interés para la cultura. Así, desde mediados de los noventa han proliferado emprendimientos editoriales pequeños que han encontrado, en la especialización de sus catálogos, las razones para su nacimiento y supervivencia. Concebidos como proyectos culturales, han aprovechado la reducción de costos producto de las novedades que ha aportado la tecnología y desarrollado políticas de edición que apuntan precisamente a aquellos “nichos” de la cultura que los grandes grupos han omitido o descartado (de Diego, 2013).

Hautemangarria da euskal editorialen artean euskaraz edo euskaraz eta gaztelaniaz argitaratzen dutenen eta soilik gaztelaniaz edo gaztelaniaz eta euskaraz egiten dutenen arteko dimentsio diferentzia. Arestian esan badugu 82 euskal argitaletxeetatik 57k soilik egiten dutela lan literaturaren arloan eta horietatik, gaur egun, 36k egiten dutela lan euskarazko edo euskarazko eta erdarazko edizioekin; gaztelaniaz 25 argitaletxe identifikatu dira literaturaren arloan lanean gaur egun, guztietatik %27,85. Horietatik, gaztelaniaz soilik 5 argitaletxek egiten dute lan, hain zuzen: Consonnik, Kenek, Next Doorrek, Hiruk, Artez blaik, El Gallo de Orok eta Ikusagerrek. Azken hirurak ere oso publiko zehatzari bideratuak: lehena, Bizkaiko artearen kontsumitzaileei, bigarrena haur eta gazte irakurleei eta Ikusager komiki zaleei. Consonni, Ken eta Hiru dira literaturara, zentzu orokorrean, bideratutako bakarrak.

Hartara, euskal kasua deigarria da Espainiako argitaletxeen zenbaketa orokorrean; izan ere, Sarasolak (2021) adierazi bezala, euskal argitaletxe zentral guztiak 80ko hamarkadan sortu ziren, euskal sistema literarioa sortzearekin batera eta argitaletxe berriek, aurrerago erakutsiko dugun bezala, ez dute Sarasolak izendatutako argitaletxeek adinako argitalpen kuotarik. Enpresa horiek, Elkar argitaletxeak ez beste guztiek (Vázquez Álvarez, 2015), ez dute argitalpen talderik osatzen eta ez dute elkarrekin bat egiten operatzeko (nahiz eta beste argitaletxe

batzuekin kolaboratzen duten, elkarrizketa pertsonalean adierazten dutenaren arabera). Horren zergatia azaltzeko, ikus dezagun talde editorialek estrategia hauek gauzatzeko duten asmoa:

La motivación de estas corporaciones, según la mayoría de los expertos, fue la supuesta alta rentabilidad del sector y la posibilidad de explotación del producto contenido por sus empresas conexas. A estas razones creo que deberíamos añadir otras obviadas incomprensiblemente por la literatura especializada: obtención de beneficios de la privatización de los sectores de producción de contenidos educativos y científicos; instrumentalización del capital simbólico acumulado por el sector, y el control de una de las principales herramientas para construir imaginarios colectivos, pensamiento y hegemonía cultural (Vázquez Álvarez, 2015, 45 Or.).

Era berean, lehia bereganatzea dutenez helburua, soilik gaztelaniazko ekoizpenak osatzen dituzten editorialak leudeke enpresa multinazional horien jomugan, euskal sistemari jarduten duten editorial gehienak talde horretatik kanpo leudeke. Izan ere, gaztelaniazko zigilu independenteak kontuan hartzen dira lehenik lehiakortasuna gutxitzeko balio sinbolikotan eta ondoren, balio ekonomikotan. Euskal argitaletxeek ez lukete sinbolikotasun horretan lekurik, erakutsi baitugu ez dutela, orokorrean, gaztelaniaz argitaratzen, ezta ekonomikoki errentagarritasunik ere.

Bestalde, aipagarria da gaztelaniazko editorialen periferikotasuna euskal literatura sistemaren barnean ere. Egia da soilik gaztelaniaz argitaratzen duten euskal argitaletxeek, aipatutako merkatu mugatua dutela eta ondorioz, kopuru txikiagoan lan egiteko bidea errazten duela horrek; bestalde, euskaraz eta gaztelaniaz argitaratzen duten editorialetako gaztelaniazko merkatuaren harira, badirudi eskaintza zabaltzeak ez duela zertan merkatua zabaltzea ekarri euskal editorialen kasuan. Hartara, ikusten dugu euskal idazleek beren lanak gaztelaniara itzultzean, bai euskal lurraldeko editorial euskaldunen gaztelaniazko sailetan ematen dituztela beren lanak argitara, bai gaztelaniazko editorial periferikoetan ematen dituztela. Salbuespen dira sistema euskaldunean kontsakratu ondoren gaztelaniaz beren lanak argitaratzen dituztenak, Atxagak Alfaguaran ematen bazituen bere lanak, belaunaldi berriaren ordezkari gisa Uribe edo Canok Seix Barralen ematen ekin ziotelako jardunari eta emakumeen azken *boom* honen ondoren, Eider Rodriguezek Penguin Random Housen ekin diolako argitaratzeari.

Horren esplikazioa bila dezakegu euskaratik gaztelaniara itzulitako eta gaztelaniaz Estatu espainiarrean argitaratutako liburuei begiratuta. Euskaratik eginikoak Estatuko beste hizkuntza gutxiagotuekin konparazioan gutxiago

argitaratzen baitira. 2019. urteko datuen arabera, euskaraz soilik 44 izenburu itzuli ziren beste hainbat hizkuntzetara; katalanez, 391; galegoz, 39. Orotara, itzulpen gehieneko hizkuntzak ingelesa, 6377 izenburu itzulirekin; gaztelania, 1723rekin; frantsesa, 1581ekin; japoniera, 936rekin edo italiara eta alemaniera, 733 eta 555ekin dira, hurrenez hurren (Manterola, 2007).

Horrekin lotura luke industria editorialaren kategorian itzulpengintzak duen balioak, euskal literaturaren sisteman bereziki autoitzulpengintzak. Izan ere, Even-Zoharrek arreta berezia eskaintzen dio irudikoa bezalako sistema ahul batean literatura itzuliak duen presentziari:

My argument is that translated works do correlate in at least two ways: (a) in the way their source texts are selected by the target literature, the principles of selection never being uncorrectable with the home co-systems of the target literature (to put it in the most cautious way); and (b) in the way they adopt specific norms, behaviors, and policies—in short, in their use of the literary repertoire—which results from their relations with the other home co-systems (1990, 46 or.).

Eta euskal literaturan prisma berarekin aztertu izan da euskal literatura itzuliaren azpi-sistema (Arrula, 2017a, 2017b; Ibarluzea eta Olaziregi, 2016; López Gaseni, 2005). Bestalde, euskaratik beste hizkuntzetara itzultako literaturaren azterketak urriagoak eta berriki eginak dira, horien artean ditugu: Arrula, 2017a; Manterola, 2007, 2012, 2014. Hemen aipatzen diren lanek erakusten dute euskaratik beste hizkuntzetarako itzulpengintzaren azterketa nahiko fenomeno gaztea dela itzulpengintza bera bezala: “Oro har, oso azterketa gutxi egin da euskal literaturaren eta itzulpenaren inguruan gaur arte eta azpimarratu nahiko genuke gutxien aztertu den arloa, hain zuzen, euskaratik eginiko itzulpenena dela” (2007, 165 or.). Ordea, gaztetasun horren ondorio gisa planteatzen du Manterolak euskaratik beste hizkuntzetarako itzulpenetan gaztelania gailentzen dela guztiaren ginetik (2007) eta bestalde, espainiar Estatuko gainerako hizkuntza gutxituetarako itzulpenak dira, ingelesarekin eta frantsesarekin batera, euskaratik abiatutako testu gehien jasotzen dutenak. Eta horrekin lotuta, euskal literatura itzuliak autoitzulpengintzarako joera erakusten du. Hori horrela, euskal literatura itzuliak gaztelaniazko literatura merkatuan duen mendekotasunaren inguruko hausnarketa eta joera aldaketa aldarrikatzen zuen Manterolak (2007, 180 or.), beste hizkuntza batzuetarako itzulpengintza garatu zedin eskatuz. Era berean, euskaratik abiatutako

itzulpengintzak autoitzulpenarekiko duen menpekotasunak (Arrula, 2017a), euskaratik gaztelania xede duten itzulpenen kopurua areagotzea ere ekarri du.

Hemen, Arrularen datuei jarraiki, 1990etik aurrera euskal literatura argitaratzen jardun duten egileen bilaketa egin dugu, horietatik gaztelaniara edo frantsesera, zein beste hizkuntza batetara autoitzuli dituzten lanak kuantifikatzeko Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarteko datu-basean kontsulta eginez. Horretarako, sisteman argitaratzen jarraitzen duten idazleak soilik hartu dira kontuan (2000. hamarkadatik hona libururen bat argitaratu dutenak), baina soilik euskarazko 2 literatura lan edo gehiago argitaratuak dituzten idazleak hartu dira aintzat autoitzulpenak kuantifikatzeko; izan ere, orokorrean ia ezein euskal idazlek izaten du ezin alboratukoa libururen bat gaztelaniara ematea. Horrela, 261 idazle identifikatu dira. Arrulak, 2015eko datuak kontuan izanik, 125 autoitzultzaile aipatzen zituen. Beraz, euskarazko jardunean diren eta ibilbidea osatzen hasiak diren idazleak kontuan hartuta, gutxienez idazleen erdiek beren lanen bat itzuli dute beste hizkuntza batetara eta horien artean, Arrulak 2017an ematen zituen datuen arabera, %86,4k gaztelaniara autoitzuli dute. Beraz, une honetan esan daiteke badagoela euskal literatura sistemaren baitan gaztelaniazko azpi-merkatu bat, baina merkatu horrek zein modutan jarduten duen ikusi behar da orain. Izan ere, autoitzulpenaren eta euskaratik gaztelaniaranzko itzulpenaren joera honek, joera transnazionalen egitura iradokitzen du. Hau da, euskal editorialek gaztelaniaz argitaratzeko duten gaitasun mugatuak eta hori egitean, euskarazko idazleak itzultzeko duten joerak, nahiz behin euskal ekoizle kontsaktuek gaztelaniazko erdiguneko editorialetara jotzeko duten joera kontuan izanda, polisistema elkar lotu, multipolar eta errizomatiko baten baino itxura handiagoa du *gatekeeper*ren filtroaren arabera jarduten duen polisistema batena.

5.2. Polisistemen azken berrirakurketetako faktore esanguratsuak: Kontsumitzaileak merkatuko *gatekeeper*

Euskal literaturaren industriak beste sistema batzuetako merkatuarekin erakusten duen nolabaiteko banantze honek lehen begi kolpean haren errepertorio joeren autonomia iradoki badezake ere, Sapiroek merkatu supranazional horien elkartrukean, itzulpengintzak kapituluan zehar nabarmendu dugun literatura

industriaren eta beraz, sistema literario(ar)en, globalizazioa oztopatu delako iritzia azaleratzen du ikerlari frantsesak:

The oldest among all cultural industries, the book industry also appears the most reluctant to globalization. The reasons are both symbolic and economic: its medium, the written language, has historical links with national identity, and the transnational circulation of books often requires translation, which is costly in time and money. Nevertheless, as shown below, this market underwent major changes in the past twenty years, and has become more global. Yet instead of being interpreted as an opening of the national markets to other cultures, this process has been considered by some of the actors as a menace to cultural diversity. Translation was one of the strategies they developed in order to counter this menace (Sapiro, 2010, 419 or.).

Horrela, sistemaren homogeneotasuna nabarmentzen da globalizazio horren ondorioztat: erreperitorioaren barnean bereziki, baina gure ikerketan antzeman dugunez, gainerako faktoreetara ere zabaltzen da. Bloke honetan behatutakoaren arabera: ekoizleen tipologia aurreko promozioetakoa baino antzekoagoa da, sarituak ia sari mota guztietan berdinak izaten dira, aldizkarien prekarietatea kasu guztietan antzekoa izan da, argitaletxeak sarituen artean berdinak, kritikaren barnean ere homogeneotasuna da nabari eta kontsumitzaileetan ere bai, beste sistemekin elkarreraginean, are joera berriak sistemako genero guztietan zabaltzearen denboraldi baterako homogeneotasunean. Sapirorek ere, Even-Zoharren polisistemak hartzen ditu gogoan zergatia azaltzeko:

As a result of the building of national identities, translation became from the mid-19th century onward the main mode of transnational circulation of books. It favored the codification of national languages, the importation of literary models (Even-Zohar, 1990), and the development of publishing in many countries. Nation-states became active agents of an “international” book market (Sapiro, 2010, 422 or.).

Baina, euskal eta gaztelaniadun polisistemen elkarreraginean nabarmendu dugunez, gaztelaniadun sistemak euskal literatura munduratzeko filtro gisa funtzionatzen du, instituzioaren edo erreperitorioaren moldaketaren bitartez:

Paradoxically, while favoring cultural diversity, this commitment of governments in supporting translation strengthened the identification between language and nation, at the very moment when cultural production was on the way of being denationalized with, on the one hand, the emergence of multinational conglomerates, and on the other, the success of the notion of “world literature”, which referred to authors coming from the periphery, from ethnic minorities and from migration, who had been marginalized by the national conception of literature (this notion appeared around 1992 when Derek Walcott was awarded the Nobel Prize, Michael Ondaatje the Booker Prize, and the Caribbean writer Patrick Chamoiseau the prix Goncourt) (2010, 434 or.).

Eta era berean, euskal literaturaren internazionalizaziorako bide zuzenena gaztelaniara egindako itzulpenena denez eta horiek, hein handi batean, bi konglomeratu editorial handiren barnean egiten direnez, industria editorial euskaldunaren homogeneousazioa ere ekarri du horrek:

Although the case of translations seems at first glance to support the reading of globalization as a narrative justifying cultural imperialism (Bourdieu and Wacquant, 1999: 42; Mattelart, 1983), it also displays the competition it triggered and the counter-strategies developed by the agents, including nation-states, in what appears to be a global field of struggle between economic, political and cultural forces. Both geographic and imagined territories are more than ever at stake in these struggles (2010, 437 or.).

Eta Sapirorek itzulpengintza aipatzen badu literaturaren homogeneousazioa, hots, sistemen arteko interferentziaren bideratzaile nagusi, hura gabe ere, hainbat sistematako literaturan parte hartzeko diren kontsumitzaileak izango ditugu euskal sistemaren barnean kontuan. Hartara, merkatuak eta instituzioek homogeneousazio horretan duten rola ikusita, kontsumitzaileek dituzten apetak ere aztertu beharko ditugu; joerarekin bat ote datozen ikusteko. Ekoizleekiko aldean, kontsumitzaileez ez da hitz egiten bi sistemetako kontsumitzaileak balira bezala, baina egiazki, euskal polisistemako eragile ia guztiak sistema batekoak baino gehiagotakoak dira. Noski, instituzioaren barne den kritika literarioak sistema euskaldunari eragiten dio gehiago. Ikusi denez, eskolak edo editorialek ere bai, baina kontsumitzaileen kasua ekoizleekin erkatu daiteke; izan ere, bi sistemetakoak izan ohi dira euskal irakurleak, haien elebitasunaren kariatz. Eta beraz, sistema bateko kontsumoan dituzten joerek, antzematen dituzten kanonizazio-prozesuek, boladek, besteko kontsumoan ere eragin dezakete.

Aurreko ataleko industria editorialaren datuen argitan, euskal literatura merkatuaren tamaina eta egonkortasuna eztabaidatuko dira atal honen lehen fasean; eta ondoren, errepertorioaren atalarekin konbergentzian, historiografiari helduko zaio, nagusi izan diren eta oraindik badiren joerak identifikatzeko eta ahal den heinean, sistemako beste faktore batzuekin duten harremana argitzeko.

Joerei dagokienez, literatura globalizatua aztertzen duen kritikaren ikuspegitik idazleen kanonizazio-joera berriez hitz egiten da dagoeneko (Gallego, 2022; Sapiro, 2016b); hala nola, ekoizleen autopromozioaz, horretara behartuta baitaude literatura jaialdien eta azoken bidez edo autoitzulpenez edo autoidazketaz. Aldiz, euskal

literaturaz hitz egiten denean, instituzioaren jatorrizko alderdiak izendatzen dira erakunde kanonizatzaile gisa, kritikak, sariak eta batez ere, eskola. Pentsatzen dugu dagoeneko ikusi ditugun kritikak eta kontsumitzaileek emandako sariek agerian uzten dutela bigarrenak ez dituztela itsu-itsuan jarraitzen lehenengoan proposamenak. Desadostasunak baitaude. Halaber, beren kontsumo eta irakurketa ohiturei buruzko kontsultek agerian uzten dute gehiago bilatzen dutela gomendioen eta, batez ere, gaien arabera, egiletzaren, sarien eta abarren arabera baino.

Beraz, kontsumitzaile kopuruari dagokionean, euskal eta gaztelaniadun sistemen arteko konparaketa batek emango digu aditzera, *a priori* kontrakoa badirudi ere, euskal sistema literarioko merkatuan ahalbidetzen dela hainbat kanonizazio prozesuren eta merkatu joeren lehiarako lekua izaterik.

Luis Alemanyk *El Mundo* egunkarirako elkarrizketatutako hainbat editorial gaztelaniadunetako nagusiek adierazten dute beren enpresen bideragarritasuna zein modutan lortzen duten. Hark dioenaren arabera, gaztelaniazko espainiar sistema literarioko enpresa editorial txikienek (ere) ez dute kopuru handitan saltzen diren liburuen beharrik beren biziraupena ziurtatzeko. Nahiz eta egiazki, Páginas de Espuma edo Periférica argitaletxeetako editoreek aitortzen duten hainbat liburuk galerak eragiten dituztela eta beste liburuetako irabaziekin orekatzen dutela. Era berean, eta aurreko atalean aurreratutakoarekin bat, bi editorial handienek ertainak fagozitzatu dituztela ziurtatzen da artikulu berdinean:

Hay una paradoja evidente: en un sector en el que casi todas las empresas medianas, casi grandes, han sido absorbidas por los dos grupos dominantes (Planeta y PRH), muchas de las editoriales pequeñas que nacieron en la década pasada han sobrevivido a la crisis con razonable solvencia. Las editoriales que desaparecieron no fueron las aparentemente frágiles sino algunas de las que contaban con un capital importante y aspiraban a competir con el duopolio (Alemany, 2019).

Gaztelaniazko Espainiako kontsumoaren kasuan *El Mundoko* Alemanyren datuetatik eratorren da liburu apur batzuen salmenta handiak ez direla beharrezkoak enpresa editorialen biziraupenerako. Are, tarteka kopia dezente saltzen duten editorialak dira:

Los autores más jóvenes, es decir, aquellos nacidos a partir de 1980, venden, según datos del Nielsen [firma privada de medición contratada por las grandes editoriales], una media de 300 ejemplares, independientemente de que su editorial forme parte de un gran grupo o no (Iglesia, 2017).

Beraz, gaztelaniazko merkatuan asko saltzea zer den galdetzen dio bere buruari Gonzálezek artikuluan: “¿Qué es vender mucho hoy en día? Una novela de un autor que es “muy literario” no pasa de los 10.000 ejemplares, y eso significa que le ha ido muy bien. Con un bestseller se manejan otras cifras muy superiores” (González, 2020). Gonzálezek, Gimenezek bezala, “formulako literatura” edo “genero literatura” delakoa eta beste literatura desberdintzen ditu, hemen “autore oso literarioa” bezala izendatua. Berriz ere errepikatzen da liburu mota batzuen eta besteen arteko desberdintasuna, baina edonola den, González kazetariak literatura gisa definitzen duen liburuen salmenta 10000 kopiatan kokatzen du. Editorial independenteen datuak ikusita, liburuen salmenta kopuru hori, *best seller* izan ezean, argialetxe ertain eta handien esku dagoela da ulertzekoa. Orduan, euskaraz saldutako edozein liburu arrunten kopiak gaztelaniazko merkatuko liburu independenteen kopien kopuruekin erkatu daitezke; aldiz, euskarazko salduenen zerrendan kontuan izan ditzakegun testu apurren kopia kopuruak justuan lor ditzake gaztelaniazko editorial ertainek saltzen dituzten kopuruak: euskaraz 10000 kopia saltzea ez baita batere ohikoa, are *best seller*rez hitz egitera irits gaitezke kasu horietan.

Azken finean, gaztelaniazko eta euskarazko merkatuak parekatu egin daitezke gaztelaniazko merkatuak galdu duen salmenta kopuruagatik. Gaztelaniazko salmenta topetik galdutako kopuruak gaztelaniazko editorial handien eta euskal liburu salduenen kopiak berdintzen dituzte; eta behetik, euskal liburu arrunten orokorrean saltzen dituzten kopuruak eta gaztelaniazko editorial independenteek saltzen dituztenak antzekoak direlako:

El desplome en la venta de libros desde los años 90 ha sido brutal, aunque haya géneros, como el cómic, que están funcionando muy bien. En general, se habla de una caída del 40% respecto a principios de 2000. “He visto libros de 450.000 ejemplares que ahora mismo estarían en 200.000”, explica Ana García D’Atri. Cuatro pilas de un autor en una librería en su época en Planeta equivalían a 40.000 ejemplares, y ahora no llegan a 30.000. Para mantenerlo hay que estar vendiendo mucho... (González, 2020).

Eta euskaraz, Gimenezek dioenez, balantzea mantentzeko bi gertakari izan direlako; dagoeneko aipaturiko literatura periferikoaren indartzea eta irakurleen areagotzea:

bi prozedura nahastu ohi dira, irakurketa berez beheeraka doan arren, gurean nolabaiteko faktore zuzentzaile bat dago, hizkuntzaren normalkuntzaren bidetik datorrena, beti gora

doana. Jakina, oraindik bide luzea dago egiteke normaltasun egoera batera iristeko. Eskolako irakurketa gomendioz egiten den irakurketa da, ez da irakurketa librea (Asurmendi, 2002).

Irakurleen areagotzea ulertzeko, biztanleriaren arabera euskal kontsumitzaileen kopuruaren kuantifikaziorik zehatzena osatzeko ahalegina Harkaitz Zubirik gauzatu zuen duela urte batzuk. Haren ustez, euskal literaturaren irakurle sutsuak 10000 inguru ziren eta orotara 40000 bat lirateke nahiko ohikoak:

Emaitzen izaera hipotetikoak den arren, errealitatera hurbiltzeko balio dute: ohiko irakurle sutsuenak 15.000-20.000 inguru lirateke... moderatuak 40.000 inguru, eta tartekakoak une jakinetan 100.000-150.000... . Gehiengo zabala Gipuzkoan eta Bizkaian bizi da, batik bat lehenengoan, eta, ziur aski, irakurle kopurua handiagoa da emakumezkoen artean, 25-54 urte artekoetan, eta, agian, unibertsitate-ikasketak dituztenen artean (Zubiri, 2013, 51 or.).

Lurraldeen arabera xehatuta, EAEn 40 eta 90 urte bitartean biztanleria kopurua hazten joaten da zenbat eta gazteago izan biztanleria adin-taldeka; esaterako, 15etik 40ra bitarteko adin taldeak geroz eta urriagoak dira kopurutan. Era berean, Nafarroan ere, 90 urtetik 40ra bitartean hazten joan den biztanleria kopurua urritzen doa 40tik 15era bitartean. Iparraldean, Pirinio-Atlantikoko departamenduko datuak ditugula, apur bat desberdina da piramidea, baina finean emaitza bera da, 85 eta 55 urte bitartean biztanleria kopurua geroz eta gehiago doa areagotzen eta 55 eta 20 urte bitartean geroz eta gehiago urritzen. 20tik behera areagotuz doa Iparraldean, baita 15etik behera ere Hegoaldean. Emaitza horiek orokorrak izanik, balio dute euskarazko sistema literarioko kontsumitzaileen profilararen ikuspegi generiko bat izateko. Hain zuzen ere, horregatik hautatu ditugu 85-90 eta 15 urte bitarteko irakurleak berau osatzeko; irakurle potentzialen adinak horien bitartean kalkulatzeko baititugu: behetik haur eta gazteen literaturari dagozkien kontsumitzaileak leudekeelako eta goitik bizi-itxaropena gainditzen ez duten adinak kontuan hartu ditugulako. Iñaki Guridik (2002) euskal irakurle-taldearen jardunaren inguruan hainbat idazleri egindako elkarrizketa honetan, hain zuzen, talde horien soziologia bahetzen du eta adinaren eta alfabetizazioaren arteko arazoa ere antzematen du. Hau da, aurreratu bezala, irakurle gehienak helduak dira, baina horietatik gehienek ez dute euskaraz irakurtzeko ohiturarik:

Euskaraz sortutako literatura eta euskarara itzulitakoa aztertzen da solasaldiotan. Euskaraz irakurtzeko ohiturarik ez duen asko dago ordea, gure artean. Parte hartzen duten gehienak 30 eta 70 urte artekoak direla kontuan hartuz, alfabetatu gabe daudenen kopurua handia da. Zubizarretak dioenez, “asko izutu egiten dira euskaraz gutxi irakurri dutelako. Irakurketaren erritmoa, ordea, segituan hartzen da aurreiritziak alde batera uztean” (Guridi, 2002).

Ostera, biztanleriaren piramidea kontuan izanda, eta jakinik 80ko hamarkadatik aurrera jaiotakoen kopurua murriztu egin dela euskararen lurralde guztietan, orduan, irakurle gazteen artean biztanleria osoarekiko biztanleria irakurle partziala areagotu egin dela pentsa liteke. Izan ere, ikerketek diote liburuen salmenten kopurua mantendu egin dela, azken 20-40 urteotan; horrek esan nahiko luke kontsumitzaileen kopurua ere berdin mantendu dela eta biztanleria-irakurle harremana aztertuz gero, pentsatzekoa da biztanleriarekiko ehunekotan irakurle kopurua ere berdin mantendu dela.

Beraz, paradoxikoki, euskal sistema literarioaren merkatuaren prekarietateak bertako eragileek deskalabru ekonomikoak izatea saihestu du salmentak mantentzen jakin dutelako lehendik nahiko ahula den euskarazko argitaletxeen industria sarean. Horrela uler daiteke lehenago aipatu dugun Beñat Sarasolak 2021. urte hasieran argitaletxeen garapenez nabarmentzen zuen datua: “gaur egun euskal sistema literarioan indarrean diren editorial gehienak 80ko eta 90etako hamarkadetan zehar sortutakoak dira” (Sarasola, 2021). Mantenu hori, era berean, edizioaren kostua murrizteari ere zor zaio. Gimenezek, adibidez, enpresa editorialen gastuak gutxitzea arrazoitzat jotzen du euskal editorialek galerak murriztu izateko: “edizioaren mundua demokratizatu egin da. Liburuaren prezioa merkeagoa da; egun liburu bat ekoiztea ez da garai bateko lan hura. Liburua merketu da ekoizteko bideak erraztu direlako, produktua bera ugaltu delako” (Asurmendi, 2002). Alberdaniako buruaren iritzi berekoa ere da García D’Atri, gaztelaniazko Planeta edo Ediciones B espainiar editorialetako langile ohia:

Respecto a la rentabilidad, cuesta más imprimir 500 ejemplares que 1.500, así que lo normal es imprimir más. “Si sé que hago 10 ediciones en dos semanas, lo normal es que haga dos tiradas de cinco ediciones de golpe, para no reimprimir todo el rato” (Gonzálvez, 2020).

Horrekin jarraituz, Gimenezek *Argia* aldizkarian eginiko mahai-inguruan, liburuen ekoizpenaren eta salmenten arteko harremanari helduz, Espainian gaztelaniaz argitaratzen duten editoreen bide beretik, kaleratzen diren liburu gehienek erosleak gutxi direla nabarmentzen du. Eta ez krisi-ekonomikoagatik gutxitu egin direlako, baizik eta berez gutxiago direlako. Hala ere, salmenten uniformetasuna nabarmentzen du, liburu gehienek merkatuan beren lekua dutela aipatzean:

ez dut liburu gehiegi ekoizten denik uste, kontua da erosle gutxi dagoela. Ekoizten den %80tik gorak badu bere tokia, geroz eta argitaletxe finagoak ditugu, kalitate galbaheak gero eta hobeagoak dira, gutxitan ihes egiten digute galbahe horren alboetatik erdi mailako lanek. Euskarazko produkzioaren maila oso txikia dela bonbardatzen da merkatuan, etengabe, baina hona beste datu bat: EAEn, euskarazko liburuaren erosleak 325.000 inguru dira, Euskal Herri osoan 400.000 erosle direla esan dezakegu (Asurmendi, 2002).

Aurreko atalean esaten genuen merkatuaren apeten inguruko datuak nahiko opakua izaten direla eta ez instituzioaren ordezkariak, ez ekoizleek, argitaletxeek edo idazleek, ez dutela produktuen ekoizpen eta mugimendu zifra zehatza ematen eta horregatik zaila izaten dela kontsumitzaileen gustuak antzematea, ez bada editorialek kaleratutako joera berriei begiratzuz gero. García D'Atrik *The Huffington Post*eko erreportajea aipatzen ditu praktika horiek; adibidez, tirada normaleko edizio bat kopuru txikiagoko edizioetan banatu eta horietako hainbat batera ateratzearenak, edota aurreko edizio guztiak saldu aurretik horien ondorengotarako planifikatuak direnak argitaratzearenak (González, 2020). Euskal kasuari begira, Pamiela euskal argitaletxeko Pello Elzabururekin elkarrizketan honako datuok eskaini ditu edizioen hedaduraz haur eta gazte literatura argitaratzeaz ari dela, baina ulertzen da edizio orokorrera estrapolagarriak dira:

Salmentei dagokienean, zerk errazten du gehiago salmenta, egile izenak edo lanaren generoak? Badago desberdintasunik euskarazko erosketen eta gaztelaniazkoen artean? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Hor badago eskala ekonomia bat; hau da, 500 ale edo 1000 ale inprimatzean, ale batek balio dezake 5€, baina 10000 ale inprimatzen badituzu balio du 2,5€ edo 2€... Liburuak inprimatzen [ba]dira aldi berean; eta kolorean, nola den liburu bera, inprimatzen dira 15000 ale, gero letra beltzak sartzean inprimatzen dira 1000 euskaraz, 5000 gaztelaniaz, 2000 katalanez, 1000 galegoz... eta horrela posible egiten da 15000. Eta horrela prezio unitarioa jaitsi egiten da.

Hemen, euskarazko eta gaztelaniazko datuen arteko antzekotasuna kontsumitzaileen eta merkatuaren faktoreen barnean ulertu behar genuke. Editorearen azken hitz horiek ekoizpenaren kostuari baitagozkio: dioenez, zenbat eta kopuru altuagoan argitaratu, kostua baxuagoa izaten da. Beraz, merkatuari loturiko erabakiak dira. Hau da, salmenten araberakoak.

Horri helduz, Itziar Zubizarreta idazle eta Donostia eta Arrasateko irakurle-taldeetako gidariarekin elkarrizketan, Iñaki Guridi kazetariak euskal literaturaren kontsumitzaileen gustuen inguruan itauntzen du taldearen antolatzailea (Guridi, 2002). Hartara, euskal irakurlearen gustu literarioak eta inguruko sistemetaoak parekatzen direla jakin dezakegu.

Izan ere, eta Zubizarretaren hitzei helduz, solasaldi hauetan aztertzen diren generoei dagokienez, eleberriak eta ipuinak izaten dira nagusi. Itziar Zubizarretak zalantzarik gabe dio bere taldekideek nahiago dituztela nobela “potoloak”. Haren hitzak hona ekarriz, lanaren luzerak aukera ematen omen die gaia hobeto aztertzeko eta zantzu gehiago ematen ditu pertsonaien nolakotasunaz jabetzeko. Ipuin bat laburragoa da eta gai aniztasuna ere handiagoa izan daiteke. Nobelen kasuan, gainera, irakurleak berak erabaki dezake egun bateko bere irakurraldia noiz amaitzen den. Ipuinean litekeena da testua bera irakurketa tartea baino lehen agortzea.

Bestalde, Itziar Zubizarretari jardunak erakutsi omen dio poesia tertulia batera eramatea zailagoa dela. Jendeari beldur pixka bat ematen omen dio poesiak, idazleak dioenez “jende gehienarentzat bi edo hiru orduko denbora-pasa delako irakurtzea, poema bat irakurri eta besterik gabe geratzea, jendearentzat gogorra egiten da” (Guridi, 2002).

Hedoi Etxartek ere, Katakarak liburu dendako irakurle taldeko jokabidean patroia bera identifikatzen du: “Aurten, seigarren ikasturtea du irakurle taldeak eta klasiko bat da: poesiarekin eta saiakerarekin, jendearen bi herenek huts egin ohi dute” (2018, 173 or.).

Eleberri komertziala bada libururik salduena, merkatuaren zabalkundearen ikusbidetzat jo daiteke (Zaldua, 2016, 112 or.) eta zantzu gehiago agertu dira azken urteotan. Aurrerago aipatzen bagenuen euskal sistema literarioko atalik ahulena dela irakurleek osatzen dutena, halako erakustaldiek faktore horren eragin mugatua ezbaian jartzen dute. Era berean, Etxaniz Erle eta Lopez Gaseniren (2012, 58 or.) proposamenean, eskola jotzen zen irakurketarako bideratzaile nagusi gisa, haur eta gazte literaturak euskal sistema literarioan duen indarraren erakusgarri eta zabalkunde horren arrazoi:

Irakurleak dira, oraindik orain, euskal literatura sistemaren osagarri ahulenetarikoak. Urtean zehar irakurzaletasuna bultzatzeko hainbat kanpaina antolatzen badira ere (hor daude, esaterako, Galtzagorrik antolaturiko Liburu gaztea edo Euskal Idazleen Elkartearen eskutik datorren Idazleak Ikastetxeetara) badirudi kanpaina hauek, onuragarriak izanik ere, ez dutela irakurzaletasuna eta liburu erosketak bultzatzen. Hasiera batean ekintza hauek eskolako ohiko jardueraz aparteko zerbait ziren, zerbait berezia eta gehigarria, baina azken garaian egunerokotasunean txertaturik daude (argitaletxeek idazleen bisitak eskoletara antolatu ohi dituzten bezala) eta ordezkatzeko duela gutxira arte eskoletan egiten ziren irakurketak, ekintzak... Are gehiago, jokabide hau nahiko maltzurra izan daiteke eta gerta daiteke kanpaina horietan dauden liburuak bakarrik irakurtzea (edo kanpaina horietan parte hartzen ez dutenen liburuak ez irakurtzea) eta kalitate edo heziketa irizpideen aurrean idazleak ikastegia bisitatzeko asmoa edo argitaletxe baten eskaintza bezalakoak primatzea. Honen guztiaren aurrean gero eta beharrezkoagoa da irakasleen prestakuntza, kritikarien lana, azterketak... eta

hartzailearengana iristea arlo honetan diharduten argitalpenak (Behinola, Beterriko liburua... aldizkariak, gida liburuak, eta abar). Hala ere, badirudi azken urteotan argitalpen hauen zabalkundea ez dela hazi (Etxaniz Erle, 2009, 68 or.).

Hartara, Alonsoren lanak gogoan, esan daiteke azken urteotan euskal literaturak izandako bilakaera hezkuntzari loturik ulertu dezakegula. Irakaskuntzak gidatutako literatura heziketa jasotzen duten irakurleek eskoletan jasotako erreferentzia(apurre)z gain ez baitute beste baliabiderik hezkuntzaren bitartez beren ondare literarioa zabaltzeko:

Gaur egun, Batxilergoan irakurtzen diren liburuen aukeraketa irakaskuntzaren berezko irizpideak ez direnei lotutakoa da irakasleek berek aitortu duten moduan, ez daukate erreferentziarik zein irakurgai proposatu eta zein ez erabakitzeko, eta ezinezkoa zaie merkaturatzen den guztia irakurtzea (Alonso in Etxaniz Erle eta López Gaseni, 2012, 58 or.).

Nolanahi ere den, lehenengo aipuan plazaratutakoa ikusita eta Idurre Alonsoren artikulua ere gogoan, ulertu dezakegu ikasleek beste bide batzuk bilatzen dituztela irakurketa gustuak garatzeko eta Etxaniz Erlek eta Lopez Gasenik aipatutakoaren harira, kritikaren nahiz irakaskuntzaren lanak baztertuta, komunikabideak eta argitaletxeen jarduna bilakatzen direla irakurleen apetak bideratzeko tresna baliagarriak. Orobat, hori onartuz gero, badirudi euskal sistema literarioaren merkatuaren faktorea datekeela atal geroz eta esanguratsuagoa. Sistema handiagoen bide bera jarraituz (Barrera, 2002).

Liburu berean Etxaniz Erlek eta Lopez Gasenik sistema literarioaren hutsuneekin jarraituz eta 2012. urteko editoreen txostenak argitaratutako datu onen kariaz, beren iritzirako ezkutuan geratzen diren beste hainbat arazo ere gogoratzen dituzte:

Egia da Editoreen Elkarteak eginiko txosten horren datuek baikorrak izatera animatzen gaituztela, batik bat duela bi urteko txostenarekin parekatuz gero, oraingoak datu hobekak baitira. Baina jaiotza-tasaren jaitsierak, eskoletan testu liburuak uzteko politika berriak eta bizirik dauden HGL liburuen kopuru gero eta handiagoak krisi-sentsazioa sortarazi dute, edo argitalpen murrizketa bat bai behintzat (Etxaniz Erle eta López Gaseni, 2012, 60 or.).

Horien artean, lehenago kontsumitzaileen atalean aipatu dugun jaiotza tasaren jaitsiera. Bi ikerlariek momentuan haren inguruko datu gehiagorik ematen ez badute ere, ikusi dugu, paradoxikoki, kontsumitzaile kopurua murrizteak ez duela ekarri produktuen salmenta ere gutxitzea. Hartzaile posible kopurua murriztearekin batera, hartzaile errealeen engaiamendua areagotzeak galera-irabazi balantza eguneratu ahal izana posible da. Horren arrazoia, ikerlariek zehazten duten hurrengo arazoarekin

lotu behar dugu: “eskoletan testu liburuak uzteko politika berriak”. Alegia, eskoletan ikasleek testu liburuak erosi beharrean erakundeek maileguan uzteak salmenta kopurua murriztu duela aipatzen dute ikerlariek. Era berean, “bizirik dauden HGL liburuen kopuru gero eta handiagoak” merkatuan diren liburu kopuru osoarekiko saltzen den liburuen kopuru erlatiboa murriztea dakar, baina beste aldetik ere, Idurre Alonsok bere doktore-tesian aipatzen duenez, irakur-liburuen kopurua eskoletan mantendu egin da eta horiek ikasleek erosteaz gain, irakasleek gidatutako irakurketa horretatik eratorritako gustuek erraztu egiten dute irakurleek eskolatze garaian irakurketa ohitura mantentzea (2009, 222-267 or.). Horren inguruan Euskadiko Editoreen Elkarteak Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren laguntzarekin eginiko herritarren irakurzaletasunari buruzko inkestan irakurle gazteen tipologia definitzen zen, kontsumitzen zuten produktu kopuruaren arabera. Beti ere, 16 eta 25 urte bitarteko gazteen artean bildutako datuak kontuan hartuta, inkestariak bi taldetan banatzen zuten irakurle horien tipologia, euskarazko irakurketarekiko engaiamendua kontuan hartuta: urtean 1 eta 10 liburu bitartean irakurtzen dituztenak eta 10 liburu baino gehiago irakurtzen dituztenak. Profil horiek haien maiztasunaren arabera sailkatuta, lehen taldekoak %36,3 inguru zirela ondorioztatu zuen inkestak, eta 10etik gora %2,5ek irakurtzen zutela (Elkar Fundazioa eta Siadeco Ikerketa Elkarteak, 2018). Hau da, irakurle gazteen engaiamendua esanguratsua da euskarazko liburuak hilabetean behin edo bi hilabetean behin irakurtzen dituzten inkestatuak %66 direla kontuan hartzen bada. Horrela ulertu daiteke nola mantendu duen irakurleria gazteak helduentzako euskal literaturaren salmenta kopurua irakurle posibleen kopurua murriztu denean. Inkesta bera helduen artean egiten denean, datuak, 66. Soziometroan dagoeneko ikusi dugunez, apalagoak baitira: “18-29 adin-tartean euskarazko liburuak sarri galdetutakoetatik 20k irakurtzen dituztela adierazi dute. 65etik gorakoek, aldiz, 5ek. Halaber, 18-29 adin-tartean euskarazko liburuak ia inoiz ez galdetutakoetatik 51k irakurtzen dituztela adierazi dute eta 65etik gorakoek 77k” (Prospekzio Soziologikoen Kabinetea, 2018).

Gazteen kontsumo-joerekin jarraituz, Etxaniz Erlek eta Lopez Gasenik irakurle gazteez eta haien irakurzaletasunaz hitz egitean, irakurle masa hori deskribatzen duen termino bat plazaratzen dute. Ez oso usu baliatua euskal sistema literarioan:

Azkenik, irakurle “homologatua”ren egoera dugu. Gaur egun gero eta sarriago argitaratzen dira mundu mailako best sellerrak euskaraz, hor ditugu, esaterako Cornelia Funkeren liburuak

(Reckless Harrizko haragia 2010ean argitaratu zen euskaraz gainerako hizkuntzekin batera), edo Harry Potterren 900 orriko liburuak, gazteentzako 550 orrialdeko Eragon nobela eta abar. Horrelako liburuak pentsaezinak ziren euskal merkatuan duela 20-30 urte. Alde horretatik, eskolatik eta etxetik egin den lan etengabeari esker, euskal gizarteak egin duen apustu sendoari esker lortu dugu euskal HGLko irakurleria izatea (Etxaniz Erle eta López Gaseni, 2012, 60 or.).

Nolanahi ere den, bi ikerlariok plazaratzen duten ideian azaltzen da euskal sistema literarioaren ahaleginaren ondorio dela irakurle masa zabalago hori lortzea, baina ez da aipatzen, haur eta gazte literaturaren kontsumorako onuraz aparte, ekartzen duen beste ondoriorik. Alta, hemen dagoeneko nabarmendu den literatura industriaren homogeneizazioaren adibidetzat jo dezakegu. Datu horiek duela hamar urtekoak direnez, gaur egungo kontsumo erlatiboaren igoerarekin lotu ditzakegu. Bestalde, helduentzako *best seller*rek euskaraz duten helmen mugatua homologazio horren itzulketa bilakatzen da. Antzeman dugu aurrerago, kontsumitzaileen atalean azaldu dugunez, helduentzako euskarazko literaturaren irakurle engaiatuak direla, bereziki, irakurle gazteak: 15-30 urte bitarteko kontsumitzaileak, hain zuzen. Era berean, liburu denda eta argitaletxeetako nahiz duela urte gutxi hasitako Internet bidezko liburu salmentarako plataformetako bazkidetza-plataformek ere erakusten dute irakurle gazteen konpromisoa. Izan ere, euskarazko literatura kontsumitzen duten irakurleak bilakatzen direla ikusita, irakurle homologatuaren izaera ere zabaltzen dela ondorioztatu daiteke, helduentzako euskarazko literaturaren kontsumitzaileak ez baitaitezke sailkatu soilik genero edo estilo mota bateko liburuen hartzaile gisa.

Eta gaiaren atal horri gehitu beharra diogu, nahiz eta produktuaren atalean badugun, saltzen den liburu motarena, berriz ere kontsumitzaileen eta merkatuaren faktoreak aztertzerakoan heldu beharreko alderdia baita. Editoreen Elkarteak eginiko inkestaren emaitzetatik esanguratsua da bat datorrela kontsumitzaileen atalean, bai Hedoi Etxarte liburuzainak, bai Patxi Zubizarreta idazle eta irakurle taldeko gidariak aipatutakoarekin; hau da, poesia edo antzerkia nahiz saiakera baino gehiago saltzen dela eleberria:

Liburuak irakurtzen dituzten gazteei zein literatur jeneroak irakurtzen dituzten gehien galdetu zaie. % 20k abenturazko nobelak aipatu dituzte, % 17k nobela historikoak eta beste horrenbestek (% 17k) nobelak, orokorrean; gainera % 16k nobela fantastikoak irakurtzen dituztela diote eta beste % 15ek zientzia fikziozkoak. Beste % 14k gehien irakurtzen dute nobela beltza, poliziakoa, eta %13k amodiozko nobelak. Beste literatur jeneroak (poesia, antzerkia,

saiakerak, biografiak, komikiak, bidaia-liburuak, sukaldaritzakoak, autolaguntzakoak...) aipatu dituztenak % 10a baino gutxiago dira, kasu bakoitzean (Eusko Jaurlaritzak, d.g.).

Horri dagokionez, euskarazko ekoizpenaren sisteman García D'Atrik aipatzen dituen edizio datu opakuekin jolasteko ohitura hartu dute euskal editorialek, liburu bakoitzak daraman edizioen kopurua publiko eginez, baina edizio bakoitzeko liburuen tiradak ezkutatu. Zentzu horretan, García D'Atrik gaztelaniazko merkatuarentzat ematen zituen datuak aintzat hartuz eta Gimenezek euskarazko edizioaren munduaren garapena ere demokratizatu egin dela adierazten duela kontuan izanik, pentsa daiteke euskarazko merkatuak gaztelaniazkoaren moduan funtzionatzen duela; *a priori* ekoizpen kantitate altuagoak ekoitziz, salmenten kopuru zehatzari atxiki gabe (Begiratu Eranskinak IV atalean Pamiela argitaletxeko editoreak argitalpen-kostuari buruz emandako erantzuna). Era berean, *best seller* izango direla aurreikus daitekeen produktuetan hainbat edizio kaleratzen dira, bakoitzaren kopurua zehaztu gabe. Interesgarria da begiratzea zeintzuk diren hainbat edizio daramatzaten liburuak: “formulako literatura” gisa definituak direnak edota emakumeei loturiko gaiak hizpide dituztenak. Horren harira, *Jakineko* katalogoaren arabera, 2020an gehien argitaratuenak ditugu, nobedadeen artean, Katixa Agirreren *Amek ez dute*, Karmele Jaioren *Aitaren etxea*, eta klasikoak diren, Jon Arretxeren *Ostegunak*. Noski, narratiba lanez ari gara hori diogunean, adibideetan ikus daitekeen moduan. Gimenezek ere hala ikusten du: “merkatua baliotzat hartzen badugu, liburuaren zirkulazioa narraziogintzatik bizi da, eta ez bakarrik narraziogintzatik baizik eta eleberritik” (Asurmendi, 2002). Zer esanik ez, guk aipagai ditugun “formulako literaturaren” ereduak lantzen dituzten liburuak eleberriak dira hein handi batean. 111 Akademiak eskaintzen duen sariari erreparatuz gero, kontsumitzaileen apeten arabera hura, ia %100ean narratiba-lanei eman izan zaie, eleberriz zein narrazio-liburuei (zenbait testu hibrido tarteko). Orobat, euskarazko liburuei eskainitako Euskadi Sariak ere hein handi batean narratiba-lanei eskaintzen zaizkie (berriz ere eleberriz eta narraziogintzaren artean), gaztelaniaz eskaintzen den sariarekin erkatuz, poesiari leku murriztagoa egiten zaio sariotan. Beste bi genero handiei dagokienean, Oier Guillan artista polifazetikoak, idazle eta era berean antzezle eta poetak, balio ekonomikoa baino, beste balio sinbolikoago bat esleitzen die aipaturiko *Argiako* elkarrizketan: “poesiak edo antzerkiak ez dute hainbesteko prestigiorik; baina bai nolabaiteko errespetuzko estatus berezia” (Asurmendi, 2002).

Hartara, aurreko bi deskribapenetatik gailentzen den XXI. mendeko batez besteko euskal kontsumitzailea joeretan homologatua izateaz gain, eskolaren bitartez hezia ere bada. Eta era berean, euskal literaturako idazleen profila nahiko hertsia dela frogatu dugunez (Zubeldiaren hizkeraren inguruko ideiak akorduan), onargarria da pentsatzea ekoizten den formulako literaturaren barnean ere badela literatura engaiaturako lekua.

Zentzu horretan, elkarreraginean diren sistema literarioak ere plano zabalgo batean, elkarreraginean dira kulturalki ere. Horretan, aipatu ditugun *intelligentsia* kulturalki eta *gatekeeper* lanek eragina dute. Baiki, Even-Zoharren proposamenari jarraiki, sozialki zirkulazioan diren diskurtso sozial, kultural edo politikoek, *intelligentsiaren* bitartez filtratu eta literaturara estrapolatuek, *gatekeeper* (editorial, editore, hedabide eta beste) delakoan bitartez dute sarbidea eskema polisistemikoan. Alonsoren inkestan, gaiak duen inportantzia nabarmentzen dute irakurle zenbaitek; beste hizkuntzetako *best sellerren* gailentasuna ikusita, zeintzuek, ezaugarri nagusi duten genero jakin batzuetakoak izatea (erromantikoak, misteriozkoak, historikoak), pentsa liteke beste hizkuntzetako *best sellerretan* bilatzen dutena bilatzen dutela euskal irakurleek euskal literaturan. Eta horrek, adibide baterako, azalduko luke editorialek polizia generoaren inguruan egindako apustua (Elkarren Ateko Bandan saila edo Ereinen Uzta Gorria saila) edota horietako idazle sutueneren gailentasuna: Jon Arretxe, Alberto Ladron Arana.

Zentzu horretan, kontsumitzaileen instantzia kanonizatzailea gailentzen dela iradokitzen du literaturak. Izan ere, Alonsoren lanen arabera, eskola da instantzia kanonizatzaile behinenetako bat, baina kritikaren rola ere esanguratsua da zentzu horretan. Aldiz, hemengo datuek iradokitzen digute kontsumitzaileak zenbaitetan kritikarekiko entzungor direla eta beste zenbaitetan, hari aurreratzen zaizkiola.

Berdin-berdin, kontsumitzaileen apetek erakusten dute ez diotela beti eskolako irakaskuntzari jaramonik egiten. Besteren artean, euskal idazlerik arrakastatsuen, Toti Martinez de Lezea (Alonso, 2006), ez da euskal sistemako kideen artean euskal idazletzat jotzen, bestalde, Alonsoren inkestetako emaitzetan ere badira eskolak

nabarmentzen ez dituen egileak (Cano edo Uribe nahiz besteak)³⁶ eta horiek dira azpi-atal honetako azterketarako adibiderik interesgarriena; kontsumitzaileen autonomia iradokitzen dutelako. Horretan, kontsumitzaileek euskal sistemako idazleak hautatzean euskal instantzia kanonizatzaileen diskurtsoa bereganatzeaz gain, ezagutzen dituzten beste sistemetako kanonaren diskurtsoak ere bereganatzen dituzte; hartara, Alonsoren inkestan, liburuak hautatzerakoan haren gaia edota besteren gomendioak aintzat hartzen dituztela onartzen dute irakurle askok eta hori horrela, ondorioztatu dezakegu beste hizkuntzetan bogan diren genero edo joerak bilatzea posible dela euskal literaturan ere. Esan nahi baita, gaztelaniazko literaturan izan diren emakumeen agerpenak bideratu ditzake euskal literaturan gustu antzekoak bilatzera. Horrek, hein batean, azaldu dezake kontsumitzaileen eta kritikaren arteko desfasea, adibidez sariketen kasuarekin ikusi dugun bezala: Karmele Jaio edo Katixa Agirre, akademiak saritu gabeak sarituak izan baitira irakurzaleen sariaren bitartez. Kritikak edota haiek argitaratutako editorialek literatura feministaren barnean sailkatu dituen testuekin, gainera.

Adibiderako, sarreran aipatu ditugun euskal emakumezko arrakastatsuen kasuan, diskurtso feminista sozialki erdigunean den azken hamarkadetan, literatura sisteman ere hedatu dela (Gallego, 2019, 2020) pentsatzea da errazena. Nahiz eta, esan dugunez, ugari izan diren akademian nahiz egileen artean *boom* femenino hori zalantzan jarri dutenak eremu hegoamerikarrean (Capote Díaz, 2021), baina hein batean onartuz emakumeen eta literatura feministaren tratamendua egiten duten testuen areagotzea gertatu dela, izan merkatu estrategia gisa, izan emakumeek konkistatutako espazio publikoen ondorio gisa. Bi ikuspegiak batuz mintzatzen zen horren adibide datekeen Mónica Ojeda idazle Hegoamerikarra *El País* egunkari espainiarrean bere literaturaz eta haren arrakastaz galdetutakoan:

Creo que hay editoriales y librerías que tienen una conciencia feminista, social, política. Siempre han estado ahí, en pie de guerra. Pero también existen editoriales que si están interesadas en poner en su mesa de novedades sobre todo libros de mujeres o feministas es porque ahora mismo en el mercado literario los feminismos venden (Cuesta, 2021).

Gaztelaniazko sistema editoriala, euskarazkoa baino zabal eta kopuruz sendoagoa izaki eta horregatik, Ojedak aipatzen dituen editorialen ideologien arteko

³⁶ Hori baieztatzeko Idurre Alonsok bere doktore-tesian eskoletan irakasten diren idazleen zerrenda ohikoena zein den begiratu eta berak eginiko Durangoko Azokako inkestako irakurle salduenen zerrendarekin erkatu dugu.

desberdintasunak alde batera utzirik, argi uzten du egileak gaztelaniazko editorial eta liburu dende azken urteetan izan duten salmenten parte bat literatura feministari dagokiona dela. Era berean, kazetariak azkenaldiko literatura feminista hegoamerikarra *boom* gisa definitzen du eta idazle ekuatortarrak hein batean onartu egiten du:

¿Qué siente cuando escucha esa etiqueta?

Detesto que se llame nuevo bum porque nos remite a los años sesenta de la literatura latinoamericana, pero además desde la mirada eurocéntrica. Porque en los años sesenta en un continente se estaban produciendo muchísimas cosas que no tenían nada que ver con el realismo mágico, con esa exotización pensada para el ojo europeo. Y otra vez siento que esa fabricación del bum latinoamericano por mujeres es una forma de que otros nos nombren, no de que nosotras nos nombremos.

¿Y cómo se nombrarían?

Tampoco tengo idea de cómo generar ese nombre, porque no creo que tenga nada que ver lo que hace Mariana Enríquez con lo que hace Liliana Colanzi o Ariana Harwicz, por ejemplo. Si nos ponemos serios, parece que a veces estamos forzando las tuercas para unificar un tipo de literatura. Las mujeres en Latinoamérica han escrito desde siempre cosas muy interesantes y de calidad innegable, y si no han entrado a los sistemas de distribución de libros, ni han sido editadas por grandes editoriales, y si la historización de la literatura en sus propios países no las recogen, no tiene nada que ver con la calidad de sus textos, sino con un orden de cosas que todas sabemos cómo funciona y que tiene que ver con la patriarcalidad de los sistemas. Incluso ahora, en este nuevo bum latinoamericano me molesta que no hay ninguna escritora indígena, ni negra, ni que escriba en quichua. O, por ejemplo, ¿no están escribiendo mujeres de 60 años en Latinoamérica, y libros buenos? (Cuesta, 2020).

Beraz, gai honekiko bai kazetariaren, bai idazlearen adostasunak aditzera ematen dute gaztelaniaz idatzitako literaturan ere sistema literarioko eragileentzat hautemangarria den areagotzea izan dela literatura feministaren baitan (Amaro et al., 2019). Transito espainiar editorialaren enpresa proiektua eta haren arrakasta horretan datza, hain zuzen (Sánchez, 2019; Consuegra, 2022).

Hartara, kontsumo joerek eta aurreko atalean erreparatu dugun industria-eskaintzak iradokitzen dute euskal sisteman kontsumitzen den literaturako errepertorioa beste sistema transnacionalekin elkarreraginean dela eta sistemako gutxitasun baldintza bereziagatik, sistema handiagoetan, adibidez gaztelaniadun sisteman, gertatzen den erdigune eta periferia arteko errepertorio banantzea baino, euskal sisteman, orokorrean antzeko profileko produktua ekoizteko joera nagusi dela, kontsumitzaile segmentu zabal bati iritsiko zaiona eta aldi berean, sistemaren

heteronomia egoerari erantzungo diona. Era berean, kontsumo kopuru mugatuak sistema berriak bilatzera bultzatzen ditu euskal ekoizleak eta argitaletxeak.

Eta azkenik, aparteko aipamena merezi du komunikabideen lanarekin batera, XXI. mendeko nazioko eta nazioarteko literatura merkatuan zentzu berezia hartu duen literaturaren demokratizazioarekin lotzen den estrategia batek: literatura ekitaldiek (Sapiro, 2016; Gallego, 2022). Egiazki, Lore-Jokoak bezalako ekitaldi kulturalen bitartez, euskal sistema literarioan ekimen horiek XIX. mende amaieratik antolatu dira. Edonola, Lore-Jokoak uler litezke euskal kultura euskal gizartean demokratizatzearen eredu gisa (Dávila eta Eizagirre, 1996), baina zehazki Sapirok aipatzen dituen jaialdi-literario garaikideen helburua Lore-Jokoenen intentziotik aldentzen da mira globala duen heinean. Ikerlariak era didaktikoan laburbiltzen du jaialdi hauen xede hirukoitza:

The development of literature festivals is linked to the convergence of several factors: new forms of promotion implemented by publishers and bookstores in order to attract the public (book-signing events, book fairs, book festivals), cultural policies in support of reading, and the commitment of a group of cultural intermediaries. Like other literary events, festivals serve three different functions: economic, political and cultural. Economically, festivals are sites of promotion and book sales for both publishers and authors. Politically speaking, public authorities see them as a means for democratizing and decentralizing the access to culture – a function that can coincide at a regional level with the promotion of local identities – while activists and politically committed intellectuals also regard them as sites of critical debate on societal issues. From a cultural standpoint, these festivals are a stage for the current literary scene, and offer a setting for discovering, introducing and discussing new works (Sapiro, 2016, 13 or.).

Euskal irakurleari bideratutako ekitaldiak badira, izan: Durangoko Euskal Liburu eta Disko Azoka esanguratsuena, baina baita Literaturia jaialdia nahiz genero zehatzen inguruan lerratuak diren beste batzuk (Baztango (H)ilbeltza euskal nobela beltzaren astea) eta euskal zein gaztelaniadun euskal herritar gizarteari bideratutako Gutun Zuria, besteak beste. Orokorrean, zeinek gehiago, zeinek gutxiago, Sapiro zerrendatutako helburuak betetzen dituzte, baina nabarmentzen gatozen euskal sistema literarioaren homogeneotasunaren barnean, instantzia kanonizatzaile gisa baino, merkatu baliabide gisa gehiago funtzionatzen dute kontsumitzaileen artean:

Letrentzako berebiziko garrantzia duen Durangoko Azokaren eragina lehen aldiz neurtu da zifren bidez. Eraitza adierazgarrienen artean, nabarmentzekoa da kultur eragileentzat azokan saltzen dutena urteko fakturazioaren %22a dela batez besteko. Bestetik, Landako gunean jazotzen den kultur plazaren eragin ekonomikoa 5.848.000 eurokoa da. Bisitariaren profilari dagokionez, hirutik bi 45 urtetik beherakoak dira, batezbesteko 77 euro gastatzen dituzte eta

haien motibazio nagusia “euskara eta euskal kulturari bultzada ematea” izaten da (Araluzea, 2019).

Alabaina, literaturaren zirkulazio globalari loturiko ekimen literarioak, nazioarteko Hay Festival esate baterako, aparteko arretarik gabe pasatzen dira euskal sistema literarioaren barnean (kazetaritza berriren batez aparte ez baitzaio arreta gehiagorik eskaintzen), euskal *gatekeeper* lanean jardun dezaketen hedabide eta editorialek ez diete jaramon gehiegirik egiten, esan dugunez, merkatu supranazionalera heltzeko bidea editorial gaztelaniadunen bitartekoa delako eta beraz, idazle horiek dagoeneko euskal argitaletxeetan argitaratzeko bidea egina dutelako: Katixa Agirrek *Las madres no* lanaren argitalpenarekin Hay Festivalean parte hartu du duela gutxi, nahiz eta euskarazko jatorrizko bertsioa Elkarren bidez argitaratua izan zen. Atxagak Guadalajarako Nazioarteko Liburu Azokan, zeina Etxepare Euskal Institutuak bultzatutako internazionalizazio ekimenen barnean txertatzen den, beti ere, gaztelaniaz Alfaguaran argitaratutako lanen bertsioez lagunduta egiten duen. Orobat, Etxepareren barneko beste ekimen batzuen kasuan, gaztelaniadun bitartekaritzarekin bidaiatu behar izaten baitute: Harkaitz Cano Polonian, Iban Zaldua ere Hay Festivalen...

Gaztelaniadun hedabideen *gatekeeper* lanari bi argitaletxe konglomeratu handion (Penguin Random House eta Planeta) jarduna ere gehitu behar diegu. Larrauri edo Heviaren (2013) testuetan aipatzen diren egileak gerora gaztelaniazko sistemara itzuliko direnak direla esan badugu ere, batzuk ordurako ari dira horretan nahiz eta arrakasta mugatuagoa lortu duten euskal argitaletxeetako gaztelaniazko sailetan edo gaztelaniazko argitaletxe periferikoetan argitaratuz: Ramon Saizarbitoria edo Iban Zaldua, kasurako.

Txalaparta editorialarekin elkarrizketan ere, argitaletxearen eta hedabideen elkarlana azpimarratzen du editoreak, hedapenerako beharrezkoa:

Aldizkariren batekin badute harremanik? Hedabideren batekin?

Komunikabide ezberdinekin dugu harremana. Funtsezkoak dira promozio lanetan aritzeko. Orain arte batez ere euskal komunikabideak izan ditugu alboan nahiz eta noiz behinka, eta liburuaren arabera, espainiar estatuko beste komunikabide batzuekin aritzen gara (Eranskinak II).

Honek guztiak, euskal literaturan merkatu logikak ere garrantzitsuak bilakatzen direla iradokitzen du.

5.3. Etorkizuneko polisistema

“O final da literatura” kapituluan, bere proposamen originalera itzultzen da Itamar Even-Zohar, literaturak betetzen dituen bi funtzioak seinalatuz: ondasunak eta tresnak. Eta literaturaren ia bi mendeko arrakastaren ondoren, azken funtzio hori desagertzen ari dela nabarmentzen du, ez baitu azken lanetan garatuko duen bizi-ereduen ideia sortzen (Even-Zohar, 2017, 16 or.). Horren adibide genituzke euskal literaturari lotuta, orain arte *best seller*ren eta saiakera argitalpenen inguruan azaldu ditugunak; hots, fikziozko literatura gutxitzea eta zientzia alorrari loturiko literatura den saiakera nabarmentzea. Emakumeen lorratz esanguratsuekin.

Literatura tresna eta ondasun gisa antzinatasunetik modernitatera bitartean nola baloratzen den gogoratu ondoren, gainbehera gertatzen ari dela azaltzen du Even-Zoharrek artikuluan. Horretarako, gaur egun literaturak ondasun sinboliko gisa duen baliozkotasunaren adibideak ematen ditu, baina tresna gisa duen erabilgarritasunik ezarenak ere bai; eta azaltzen du beste arte eta euskarri batzuek ordezkatu dutela jarduera horretan. Era berean, egungo adibideak ematen ditu baieztapena justifikatzeko eta literaturak ondasun gisa dituen adibideei dagokienez, oraindik nolabaiteko modelatze gaitasuna baduela aditzera ematen da. 22. orrialdean, irakasleak gerra kulturalak deiturikoak aipatzen ditu, zenbait gizarte talderen literatura errebindikazioak aipatzean: “E varios grupos que son –ou se senten– marxinalizados ou discriminados ainda achan importante manifestar, na sua loita por gañar estatus, que son capaces de producir literatura e conseguir premios” (2017, 22 or.). Horrek esan nahi luke, talde horiek, bederen, arte honen gaitasun instrumentalari oraindik balioa ematen diotela. Ildo horretan, talde horietako batzuek errealitatearen eta hizkuntzaren arteko harremanaren arazo postestruturalista zaharra nabarmentzera jo ohi dute eta ez dirudi baieztapen horiek ikusita gizarte taldeek literaturari tresna gisa duen balioa guztiz kendu diotenik. Izan ere, literatura produktuen *bestseller*izazioak eta literatura industriak, ikus-entzunezko ohiko egokitzearekin batera, kolapsoari buruzko zalantzak ere aditzera ematen dituzte. Horri dagokionez, bereziki deigarriak dira eleberri erotikoaren fan mugimenduak, talde batzuek sexualitatearen eredutzat aldarrikatzen dituztenak. *Fifty shades of Grey best seller*ra adibide hartzen badugu:

Es un vendaval que ha crecido de boca en boca en internet y que llega a España este miércoles tras excitar, en solo tres meses, a 10 millones de estadounidenses y dos millones de británicos - la abrumadora mayoría, lectores de sexo femenino-. Las cifras son rotundas: además de copar las listas de más vendidos del The New York Times, The Washington Post, The Sunday Times y de Amazon, en la última semana ha acaparado en Estados Unidos el 26% de las ventas de ficción... El fenómeno llega al punto de que en EEUU se han creado talleres para parejas que buscan ampliar sus conocimientos sexuales o reavivar la llama de la pasión. Tiene legiones de seguidores en Facebook y Twitter, pero se ha topado ya con el puritanismo estadounidense y ha sido censurada en diversas bibliotecas públicas de Georgia y Wisconsin, que la consideran pornografía (Abella, 2012).

Aurreko albistek fenomeno horien dimentsioen berri ematen du. Horrela deitzen zaie ez bakarrik beren salmenta arrakastatsuetatik (*best seller*) eta liburu horien ondorio serialengatik edo ikus-entzunezko plataformetara egindako jauziagatik, baizik eta dagoeneko aipatu denez, beren inguruan sortzen diren irakurle taldeengatik (tailerrak edo sare sozialetako taldeak); horiek, gainera, komunikabideetan eta akademian eztabaidak sortzen dituztelako testu horien egokitasunari buruz, irakurleen arabera, jokabide eredu gisa baliatzen dituztelako (Abella, 2012; Sandri, 2012). Era berean, lanek *per se* beren literatura harreran eztabaidak sortzen dituzte; batetik, beren literatura kalitateari buruzkoak, baina baita sexualitatearen irudikapenaren inguruan ere lantzen duten funtsezko gaiari buruz (Núñez, 2013).

Bestalde, kontsumitzaileak munduko agora literarioan norberaren literatura nazionalaren ordezkagarritasuna espero izatea erabilera sinbolikoaren eredu gisa aipatzen du Even-Zoharrek:

A competición entre grupos, a nivel global ou local, aínda conserva polo menos parte da forza dos dous séculos pasados. Aínda é importante participar nas feiras internacionais do libro, ou esperar o premio Nobel de maneira parecida á participación e á aspiración de conseguir medallas en Olimpíadas e en campiónatos deportivos mundiais (2017, 22 or.).

Kasu horretan, Even-Zoharrekin bat, esango genuke munduko espektroko literatura nazionalak ordezkagarritasunean oinarritzen direla eta horrekin, besteak beste, haien ondarea legitimatzeko eta ziurtatzeko helburua dutela. Izan ere, irakasle israeldarrak adierazten duen bezala, horrek berak legitimatzen eta bermatzen du nazio linguistikoaren oinordetza. Nolanahi ere, horrek pentsarazten digu arestian irakasleak aipatutako artikuluan adierazten duen gisan “[o] obxecto dos produtores e promotores foi sempre facer da literatura algo capaz de ser máis que un pasatempo, é dicir, unha empresa capaz de propor modelos posíbeis quer para entender a vida

quer para actuar nela” (2017, 18 or.); esan nahi baita, literatura sistemak, entretenimendu hutsetik haratago, haren erabilgarritasuna legitimatzen saiatzea bezalako estrategiak mantentzen dituela. Hemen, euskal literaturaren errepertorioaren analisisa egin den aurreko atalean, ikusi da haren erabilgarritasuna, atzera ere, hizkuntzari loturik ulertzen zutela hainbat eragilek.

Nolanahi ere, bai Even-Zoharren errealitate literarioaren irakurketek eta baita haren proposamenari buruz hemen planteatu ditugun zalantzek ere, badirudi onartzen dutela badela literatura zientziari egin beharreko zuzenketarik; dagoeneko Even-Zoharrek ondorioztatzen duena; hots, literaturak merkatu fenomeno gisa bizirauteak, egokitzapen gisa edo literatura testu gisa duen kolapsoak, literatura azterketatzat hartzen dena baino ikuspegi zabalagoa eskatzen duela. Baina hemen ikusitakoarekin, atal honetako Even-Zoharren proposamen batzuk ñabartu daitezkeela uste dugu, heterogeneotasun printzipioa oraindik emankorra den heinean, prediku apokaliptikoez harago (Even-Zoharrek ere aipatzen ditu bere testuan). Bere hitzak berreskuratzen ditugu analisi ororen helburua izan beharko lukeena adierazteko: “Sexa como for, paga a pena nos preguntarmos de que formas concretas se manifiesta esa deterioración” (2017, 18 or.).

Horrekin lotura izan dezake Enrique Santos Unamuno ikerlariaren proposamenak, non *branding* literarioa aztertzeke Itamar Even-Zoharren literaturaren ondasun eta erreminta kontzeptiotik abiatuz, instituzioaren eta merkatuaren faktoreen arteko fusioa nabarmentzen duen ondorio nabarmen gisa. Gainera, Santos Unamunok Polisistemen teoria berrikusiz, adierazten du Even-Zoharren proposamenean nomenklatura orokorrean “ekonomizista” dela (Santos Unamuno, 2018, 126 or.). Alegia, Santos Unamunok *branding* deitzen duenak literatura merkatu ondasun bilakatzearekin du zerikusia, Even-Zoharrek bere aldetik, heriotza deitzen duena eta literatura ondasun gisa mantentzearekin eta tresna gisa desagertzearekin zerikusia duena³⁷.

Berarentzat, orduan, merkatuaren gailentasunean oinarritzen da Even-Zoharren proposamena eta are, lan honetan zehar nabarmendu dugunez, instituzioaren eta

³⁷ Edo E. Dean Kolbasek literaturaren kanonizazioa prozesu heteronomotzat jotzen duena (2001).

merkatuaren arteko muga lausotzen da pentsalari israeldarraren teorian sakondu ahala eta globalizazioarekin lotzen du gertakaria:

Ambos factores (instituciones y mercado) se caracterizarían así por ser intermediarios entre los repertorios y las fuerzas sociales, lo que, dicho sea de paso, complica no poco la posibilidad de distinguirlos con nitidez. De hecho, el mercado acaba siendo definido como el espacio en el que el resto de factores interactúan, incluso en sistemas culturales que no se rigen por una economía estrictamente mercantil, como ya señalamos: “The market may manifest itself not only in overt merchandise-exchange institutions like clubs and schools, but also comprises all factors participating in the semiotic exchange involving these, and with other linked activities” (1997, 33). De esta forma, si las actividades implicadas en la compraventa de los elementos que constituyen el repertorio pasan a ser un trasunto figurado del control de la circulación de los repertorios, institución y mercado pueden ser vistos a la postre como dos maneras de referirse a la misma instancia o factor.

En realidad, esa borrosa frontera entre instituciones y mercados tal y como son definidos por Even-Zohar, ese solapamiento de las instancias normativas y las económicas, consecuencia de la adopción de un lenguaje ligado a la economía de mercado para hablar de procesos históricos que rebasan con mucho los límites cronológicos y culturales de dicho modo de producción, puede ser considerada un signo de los tiempos y lleva inscrita en sí misma la evolución de los propios sistemas culturales en el contexto de los actuales procesos de globalización económica y cultural (2018, 126-127 or.).

Beraz, *branding* literarioa deitzen duena postliteraturaren joeraren barruan uler genezake; hau da, bere agortzearen ondorioz, bere estatutua arte gisa edo sistema literarioa haren erakunde arautzaile gisa deseraikitzen duen literatura. Horren barruan uler genezake Ludmerren literatura postautonomoa (2009), fikzioaren eta errealtatearen arteko muga lausotzen duena edo aipatu dugun genero literatura.

Enrique Santos Unamunok nabarmentzen du, tentuz irakurrita, Even-Zoharrentzat azken finean merkatua beste faktore guztiek elkar eragiten duten gunea bilakatzen dela:

De hecho, el mercado acaba siendo definido como el espacio en el que el resto de factores interactúan, incluso en sistemas culturales que no se rigen por una economía estrictamente mercantil, como ya señalamos: “The market may manifest itself not only in overt merchandise-exchange institutions like clubs and schools, but also comprises all factors participating in the semiotic exchange involving these, and with other linked activities” (1997: 33). De esta forma, si las actividades implicadas en la compraventa de los elementos que constituyen el repertorio pasan a ser un trasunto figurado del control de la circulación de los repertorios, institución y mercado pueden ser vistos a la postre como dos maneras de referirse a la misma instancia o factor (2018, 126 or.).

Ikerlariaren hitz horietan merkatuaren jarduera sinbolikoak duen eragina instituzioarenarekin erkatzen da. Gainera, lehenago, orrialde berean, adierazten du instituzioaren eta merkatuaren arteko fusio posiblea; izan ere, Santos Unamunok

Even-Zohar oinarri, interpretatzen du erreperorioen eta indar sozialen arteko bitartekariak direla eta horrek, bide batez esanda, zaildu egiten duela haiek bereizteko aukera.

Aurreko atalean adierazi dugun bezala, Even-Zoharrek berak fenomeno hori aipatzen du eta onartzen du ia faktore oro beste faktore batzuekin fusionatu daitezkeela ikertzen den mailaren arabera. Edozein modutara, Santos Unamunoren proposamenarekin ados egon behar dugu atal honetan orain arte landutako erreferentzia faktorial guztietatik ondorioztatzen dugulako merkatuan bat egiten dutela literatura sistemaren proiektu autoerreferentziala ukitzen duten figurek. 4. eta 5. kapitulu hauetan, sistemaren funtzionamenduaren azterketa xehatua egin ondoren, aipatu dugu kontsumitzaileak eta erakundea beren ekoizle rolean faktore beregain gisa har daitezkeela sistemaren autoerreferentziazko lanean: egile idazketaren bidez autoreek eszenaratzeko erabiltzen dituzten aldizkarietan edo kontsumitzaileen, ekoizleez ere eratuta daudenak, elkarteek emandako sarien instituzio lanaren bidez nahiz aldizkari literarioen argitalpenaren edota editorialetan eragiten duten *gatekeeper*ren bitartez merkatuan irudikatuko den erreperorioetan eragiten saiatzean. Beraz, merkataritza faktorean pausatzen dira aurreko ekintza autoerreferentzial guztiak, lehendik nabarmendutako era errizomatikoan. Nahiz eta egia den literatura mezuak merkatuan duen ahalmen bideratzailea jada badagoela Even-Zoharren Polisistemen teoriaren formulazioaren oinarrian, kasu honetan deigarria da gainerako faktoreak, instituzioarena barne, merkataritza faktoreak xurgatzea, eskema horrek sistema Bourdieuren proposamen soziologikora hurbilduko lukeelako gehien; eta beraz, Sapiroren ordena globaletik etorriko litzatekeelako.

Lan honetan lehenago aipatu globalizazioari eman diogun esangura kontuan izanda eta Santos Unamunoren adierazpenak gogoan, datozen orrialdeetan genero literaturak eta globalizazioak euskal ekoizleei zein modutan eragiten dien zabalago azaltzen saiatuko gara. Even-Zoharren literaturaren etorkizunari buruzko aurreikuspenak zein modutan betetzen diren ikusteko.

III. ATALA. PROPOSAMEN METODOLOGIKOA. EKOIZLE BATEN KASU-AZTERKETA. HARKAITZ CANO.

Lehen atalean proposatutako marko teoriko-metodologiko hori aplikatu dugu dagoeneko eskema polisistemikoan. Hartara, sistemari buruzko aurreko ikerketetan zedarriz, sistemako faktoreen eta haien osagaien garapen diakronikoa ikertu ditugu eta identifikatutako aldaketetatik, teoriari egin beharreko egokitzapenak zein modutan egin behar ditugun identifikatu da. Horrela, faktore batzuek irabazi duten esangura, merkatuak, esaterako, edota ekoizleek instituzioko eragile batzuekin edo besteekin duten harreman estuagoa, hala nola, editorialekin ala eskolarekin edota kontsumitzaile polisistemikoek nola markatzen duten merkatuan erreperitorioaren gailentasuna nabarmendu dira.

Harkaitz Canoren azterketarekin hasi ez garenez, banaketa orain arte ikusi dugun sistema egonkorragoen eta finkoagoen firtotik aztertu dugu: instituzioaren eraginarekin hasiz eta erreperitorioaren edo kontsumitzaileekiko harremanaren arabera izandakoa ikusi arte. Horrela, hurrengo atalean osatuko dugun Harkaitz Canoren ibilbidearen inguruko ikerketa, hemen proposatutako teknikaren frogapen gisa proposatzen da.

6. Kapitulu. Harkaitz Canoren literatura ibilbidearen azterketa sistemikoa

Aurreko atalean tesiaren atal teorikoan proposatutako metodologia gauzatu dugu, Polisistemen teoria datu-baseekin eta Gisèle Sapiroren Soziologia literarioa (2014) Kultur Ikasketetatik eratorritako Literatur Teoria Konparatuekin (Iberiar ikasketak eta Literatur soziologia Transnazionala) uztartuz. Beti ere, azken helburu batekin: polisistema literarioaren ikusmoldea osatzea. Hori, sistemen eta sistemen barneko faktoreen arteko harreman finkoagoak eta aldakorragoak deskribatuz azaldu dugu.

5. Kapitulu honetan, ikerlanaren mugek gehiago ahalbidetzen ez dutelako, ekoizle jakin bati aplikatuz, sistemen arteko harreman-sareen ibilbide pertsonalizatu bat irudikatuko dugu. Idazleak bere ibilbide literarioa osatzeko bereizgarriak izan dituen faktoreak eta estrategiak nabarmenduz.

Azken atal hau gauzatzeko, beraz, Itamar Even-Zoharrek bere lanaren azken berrikuspenean (2010) egindako azterketan oinarrituko gara, bertan merkatuari eta errepertorioari nahiz instituzioaren zenbait alderdiri esangura berezia eskaintzen dielako. Era berean, nabarmenduko genuke, zeharka bada ere, lan horretan garrantzia ematen diola ekoizleari; izan ere, kontsumitzailea ekoizle bihurtzen da kasu askotan, baita erakundearen sortzaileak ere, testuak edo kazetariak idazten dituzten kritikari gisa, *gatekeeperrak* edo ideien sortzaileak, azken finean, ekoizleak ere badira.

Lehen azpi-atalean, Harkaitz Canok euskal sistema literarioko gainerako ekoizleekin izandako harremanaren nolakotasunak aztertuko ditugu, berak eskaintako datuetan oinarrituz, beste sortzaileekin izandako loturak literatura sisteman barneratzen lagundu ziolakoan.

Bigarren azpi-atalean, sistema literario euskaldunak beste sistema literario batzuekin duen hartu-emanak eragin dituen aldaketak aztertuko ditugu, beti ere, aipatu dugun idazlearen jardueran izan duten eraginaren arabera. Horretarako, Even-Zoharren proposamena gogoan, sistema batzuetatik besteetara izaten diren errepertorioen interferentziak izango ditugu kontuan, batetik, ideia-sortzaileen jatorriari erreparatuz eta kontsumitzaileekin duten harremana bihituz; eta bestetik, ideia horiek sistemaren barnean zirkulatzen jartzen dituzten *gatekeeperren* izaera aztertuz. Errepertorioaren alderdia aztertzeak hala eskatzen duenez, Harkaitz

Canoren ekoizpen literarioa, Polisistemen teoriako terminologia baliatuz, produktua, izango dugu oinarri (testu literarioak, baina baita elkarrizketak nahiz manifestuak ere). Eta horren ondorioz, azken azpi-atalean, ekoizlearen zirkulazio kanpo-sistemikoa edo polisistemikoa landuko dugu dagoeneko aipatu dugun Gisèle Sapiroren ikuspegia Even-Zoharren azken berrikuspeneko interferentziaren kontzeptuarekin elkartuz.

6.1. Euskal polisisteman

Aurreratu dugu lehen atalean ekoizlea Even-Zoharrek idazlearen ordean erabiltzen duela. Hartara, gehitu dugu Even-Zoharrek aurkezten duen ekoizleak harremana duela gizartearekin eta era berean, ekoizle-taldeak garrantzitsuak izaten direla, haien jarduna bideratzen dutenak. Bi ezaugarri horiek izango dira atal honetan Harkaitz Canoren ibilbide-literarioaren azterketa egiteko erabiliko ditugun bi premisa nagusiak.

Lehen premisa kontuan izango dugu ekoizleak euskal sistema literarioan bere lehen argitalpenak osatzen zituen bitartean ekoizle-talde batekin aldizkari literario bat argitaratzen zuelako nahiz aldizkari horri ekiteko sorburua sari literario bat izan zelako, hainbat ekoizlek aldi berean jasotakoa. Zentzu horretan, Gisèle Sapiroren proposamen soziologikoaren barneko idazle sareen teoria (Sapiro, 2014) baliatuko dugu sistema literario euskaldunaren barnean orain berehala aitatu ditugun faktoreen eta horien barneko eragileen arteko harremanak irudikatzeko. Polisistemen teoriarekin eta hark deskribatzen duen sistemaren funtzionamenduarekin bat egiten dutelako bai eta azaldu gabe uzten dituela iruditzen zaigun alderdi batzuk ikuspegi desberdin batetik ulertzeko. Era berean, Autore-teoriaren fundamentu batzuk baliatuko ditugu, ekoizle-taldetik desberdintzeko erabilitako estrategia bereziak zerrendatzeko.

Gizartearekin harremanetan den ekoizlea aztertzeko, Autore-teoria baliatzen jarraituko dugu kontsumitzaileekiko duen harremanari esangura emateko. Hartara, kontsumitzaileek eta, orokorrean, sistema literarioko gainerako eragileek, Harkaitz Canok baliatutako errepertorio literarioetan duten efektua ekoizleak genero literaturaren eta hibridazioaren artean egin beharreko hautuan egikaritzen dela baieztatuko da.

6.1.1. Ekoizleak eta sare-harremanak

Sarrera atalean azaldu dugu Itamar Even-Zoharren teoria zein modutan den eraginkorra literatura garaikideko gertakariak ulertzeko eta zeintzuk diren guk identifikatu ditugun arazoak nahiz horientzat proposatzen ditugun irtenbideak. Atal honen sarreran ere azaldu dugu proposamen horiek kasu praktiko zehatz bati, Harkaitz Cano idazlearen eboluzioari, aplikatzen saiatuko garela eta horretarako, zenbait tresna gehitu ditugula ekoizle honen kasua ulertzeko.

Hartara, aurreko azpi-atalari dagozkion orrialdeetan ekoizle batek euskal polisisteman txertatzeko bete dituen estrategiak azaldu ditugu. Horretan, Sapiro hori gertatzeko gauzatzen diren estrategiak ulertzeko oinarria ematen digu: sare-sozialen eraikuntzari lehentasuna ematea. Horrela, aurreko azpi-atalean azaldu dugu ekoizle horrek sortutako lehen sare-soziala sistemako beste eragile batzuekin elkarlanean sorturikoa dela; berak bezala, beren burua ekoizle berri gisa sailkatzen dutenena. Horretan oinarrituta, giza sare sozial berriak sortuko ditu ekoizleak, nagusiki instituzioarekin eta gehienbat kritikako eta argialetxeetako eragileekin hartu-emanen. Horregatik, bigarren azpi-atal honetan Autore-teoriaren oinarria baliatuko dugu, haren bitartez, sare sozial horiek nola zabaltzen diren eta zabalkunde horrekin ekoizleari sistemaren barnean bere kokapena aldatzen zein modutan laguntzen dion esploratuko dugu. Hartara, aurreratu dezakegu Sapiro, irakurketa bourdieusiarra eginez, harremanak osatzeko aukerak areagotuz eragilearen posizionamendua hobetuko, terminologia polisistemikoa baliatuz, kanonizazioa bideratuko, duela adierazten duela (2014, 128 or.).

Aurreko atalean ikusi dugu euskal sistema literario garaikidean merkatuaren eta kontsumitzaileen eragina kontuan hartzekoa izan dela haren heterogeneotasunaren eta kanonizazio molde berrien garapenean; eta datozen orriotan, aztergai dugun ekoizleak bi faktore polisistemiko horiekin eraiki dituen sare-sozialak esplikatuko ditugu. Horiek, sistemaren barnean den errepertorioaren erabileraren bitartez gauzatuko dira; instituzioak eta kontsumitzaileek eskatzen dutenarekin harremanetan.

Horren peskizan, sistemaren sarreran eraturako eragile taldetik desberdintzeko estrategia indibidualizatua hartu beharko du ekoizleak. Horrela, sistemako ekoizle

indibiduala bilakatuko da. Horrek esan nahi du ekoizlearen faktoreari esangura berezia emango zaiola azterketa hori aurrera eramateko. Adierazi dugu Even-Zoharrek, nahita edo zeharka, ematen diola nolabaiteko gailentasuna ekoizleari, baiki, sistema bat osatzen duten eragileek bertan aldaketak eragiteko hartu behar dituzten estrategiak nabarmentzean, ezein eragile motaz ari dela zehazten bada ere, sistemaren barneko kanonizazio-prozesuak produktuei edota ekoizleei esleitzean, bi faktore horien esangura nabarmentzen baitu. Horrela, ekoizleari testua ontzeaz gain beste hainbat jarduera egozten dizkionean, bere ibilbidearen gaineko eragin aktiboa aitortzen dio eta gainera, produktuaren ekoizpenetik soilik aldentzean eta beste hainbat faktoreri loturiko jarduerekin lotzean, haien erdigunean kokatzen du:

However, while in our contemporary culture it is clear what it is that the “producer” produces, it is not at all so from the point of view of our theory. It may be useful to think of “texts” as the ultimate making of a literary producer, but on the other hand the role of text-making in the sum total of production may be rather small, e.g., in periods and cultures where the major task of a literary producer is performing established texts or reshuffling ones, or when the major “merchandise” is actually only overtly and officially “the text,” but the actual one lies in a completely different socio-cultural and psychological sphere: interpersonal as well as political production of images, moods, and options of action. Indeed, in such periods, a literary producer is not a poorly paid entertainer who is more or less forced to perform in the royal hall in the presence of noisy drunkards, but one whose claim to power falls no lower than that of any other central political agent. Such a producer is thus engaged in power discourse modelled after a certain acceptable, legitimized, repertoire. Consequently, there is no reason to isolate it so sharply from all the co-present kinds of discourse of adjacent producers in the same community. Indeed, such a differentiation is not only an untenably anachronistic image of the past, but would not be adequate for our own time, either (Even-Zohar, 1990, 35 or.).

Definizio hori aldendu egiten da beste faktore batzuen kasuan ematen duenetik: merkatua, produktua edo errepertorioa, besteak beste; faktore pasibo gisa azaltzen direlako, hainbat indarrek eragiten duten eremu gisa katalogatuta.

Izan ere, Even-Zoharrek Alain Vialaren erreferentzia bat erabiltzen du, *Naissance de l'écrivain: sociologie de la littérature à l'âge classique* (1985) liburukoa, ekoizlearen alderdia bere Polisistemen teorian txertatzeko; kritikari horrek “idazle” baten ikuspegi eguneratua eskaintzen duela argudiatuz. Izan ere, Pierre Bourdieuren eremu-kontzeptutik edaten duen eta Autore-teoriaren bultzatzaileetakoa den Literaturaren soziologo horrek, hain zuzen, bat egiten du egileek literatura arloan beren ibilbidea eraikitze hartzten dituzten hautu estetiko eta politikoetan oinarritu beharreko azterketan.

Jakina da testu horien ideia, bai Even-Zoharrena, bai Alain Vialarena, estrukturalismoaren oinordeko izanik, Michel Foucaultek (1969) Roland Barthes (1968) autorearen heriotzaren aldarrikapenari emandako erantzunetik sortzen dela. Hori argitzeko, ikerlari horien oinordekotzat jo dezakegun Juan Zapatak Foucaulten autorearen berpizkundeari eguneraketak egiten dizkio, Autore-teoria berriaren ikuspegiaren alde azaltzeko:

Pero, ¿qué implica y qué consecuencias tiene la resurrección del autor para los estudios literarios? ¿Se trata acaso de un retorno al biografismo y a la problemática tesis que afirma que conocer al hombre permite comprender la obra? Lejos de repetir la formulación corriente que asegura que la explicación de una obra debe buscarse en la vida del autor, la teoría de la función autorial demuestra que aquello que llamamos desprevénidamente un autor “no se forma espontáneamente con la atribución de un discurso a un individuo”, sino que “es el resultado de una operación compleja que construye un cierto ser de razón que se llama autor” (Zapata, 2011, 38 or.).

Ikuspegi horren jatorrian dira Jacques Duboiseren, Alain Vaillantén, Jérôme Meizozen, Dominique Mainguenearen eta José-Luis Diazen lanak, José Luis Zapatak “autorearen soziologia” izenburupean kokatzen dituenak. Hemen proposatu dugun polisistemen banaketatik gertu, Zapatak Vaillantén lana hartzen du oinarri Bourdieuren esparru literarioaren banaketan bi instantzia nagusi desberdintzeko: ekoizleen instantzia eta erreprodukzio eta legitimazioari dagokion instantzia (2011, 45 or.), polisistemen banaketan instituzioarena izan daitekeena. Baina Autore-teoriak erakutsiko digunez, legitimazio jarduerak era konplexuagoan funtzionatzen du.

Behin idazlearen garrantzia nabarmenduta, haren legitimazio prozesuen azterketa horri ekingo diogu Harkaitz Canoren kasu zehatza aztertuz. Horretarako, Gisèle Sapiroren Literaturaren soziologiaren baitako arau batzuk baliatuko ditugu: izan ere, orain arte Gisèle Sapiroren Literaturaren soziologiaren teoriaren ikuspegi orokorra azaldu dugu eta haren proposamenak literaturaren merkatu globala aurkezteko baliatu ditugu. Hartara, aurreko kapituluan nazioartean ekoizleen arteko harremanak zein estrategiaren bidez lotzen diren ikusi badugu (nazioarteko idazle-ekitaldiak, gobernuen itzulpengintza estrategia nazionalak edota editorialen jarduna), orain, ekoizleek literatura nazional baten barnean, Even-Zoharren hitzak baliatzeko, sistema literario beraren barnean, loturak osatzeko dituzten estrategiak esplikatuko dira.

Itamar Even-Zoharren irakurketan sistema literarioaren aldaketak inertzia gertatzen direla ikusi da; sistemak ez kolapsatzeko duen barne-erregulazioaren ondorioz. Pierre Bourdieuk ere esparru literarioaren berezko funtzionamendutzat jotzen du. Hartara, Hermansek Even-Zoharri egindako kritiketan (1999) nabarmentzen den logika objektibista eta deterministari atxikitzen zaizkio. Zentzu horretan, Gisèle Sapirok aurrez ezarritako perspektiba hori gainditzeko instrumentua eskaintzen du Sareen teoria baliatuz³⁸.

Azterbide gisa ulertzen du Diana Sanz Roig ikerlariak ere Sapiroren proposamen hori, zeinak Bourdieuren ikasle zuzenen lanekin osatutako *Bourdieu después de Bourdieu* bilduman (2014), besteren artean, Gisèle Sapiroren bi lan biltzen baititu garapen teorikoen eta metodologikoen atalean: “Redes, institución(es) y campo” eta “Una aproximación sociológica a las relaciones entre literatura e ideología”. Ikerlan honetan literaturaren eta ideologiaren arteko harremanaz teorikoki eta baita alderdi metodologikotik ere aritu bagara ere, datozen orrietan Harkaitz Canoren jardunean izandako eragina aztertuko dugu. Horretarako, azpi-atal honetan sareen ikerlanari eskainiko diogu arreta.

Sapiroek Sanz Roigen libururako osatutako saioaren ideia nagusia dagoeneko aipatu dugun maximorekin laburbildu daiteke: talde txikiak, harreman informalak eta forma pertsonalizatukoak dira Sapiroren esparru literarioko egiturak. Even-Zoharren proposamenarekiko aldean, zeinetan nahiz eta onartzen duen polisistema sare moduko egitura dela, hark deskribatutako sarean sistema literarioko eragileak nahiz faktoreak modu indiskriminatuan jar daitezkeen beren artean harremanetan beste eragile batzuekin eta beste faktore batzuetako eragileekin. Guri dagokigunez, euskal sistema literarioaren egituraketa kopurutan inguruko sistema literarioena baino mugatuagoa izanik, Sapiroren egituraketan irudikatzen diren mikro-taldeen zein zabalkunde duten aztertu beharko dugu. Hala ere, ikerketa hasteko premisa bezala onartzen dugu Sapiroek mikro-zirkuluak irudikatzeko eskaintzen duen aldizkari literario baten inguruan osatutako eragileen taldea; izan ere, ikusiko

³⁸ Lan hau ez da kasu-azterketa zehatzak egiteko Polisistemen teoria eta Sareen teoria erkatzen dituen bakarra: Massimiliano Bampik 2014an literatura polisistema nordikoa aztertu zuen bi ikuspegiok “Network Theory, Polysystem Theory, and Old Swedish Literature: An Experimental Approach” (Bampi, 2014) testuan baliatuz.

dugunez, hori izan da Harkaitz Canoren hastapenak ahalbidetu dituen egituraketa. Preseski *Susa* aldizkariaren inguruan eratutako talde baten bitartez. Bestalde, Even-Zoharren irakurketa onartzen dugu mikro-zirkulu horiek batzuen eta besteren artean lotzeko duten funtzionamendu bereizi gabea deskribatzeko. Hartara, mikro-zirkulu batzuen eta besteen artean ohikoagoak edo ez horren ohikoak izatea gerta daitekeen harreman-sare pertsonalizatuak egikaritzen direla ziurtatuko dugu.

Gisèle Sapiroren hirugarren ezaugarria harreman horien izaera informalarri egiten dion aipamenarena da. Even-Zoharrek ez dio harremanen izaerari arretarik eskaintzen, baina instituzioaren eraginari eskaintzen dion papera kontuan izanda, informaltasuna zalantzarria da. Bestalde, lan honetan instituzioaren egituraketaz egin dugun banaketaren arabera, haren barnean ere harreman formal eta informalagoak onar ditzakegu, Sapiroren irakurketara eta Harkaitz Canoren kasuan begitantzen zaigun jokabidera hurbilduz.

Sistemen teoria orokorra azaltzerakoan ikusi dugu Sareen teoria bezalako esparruetan baliatzen den perspektiba dela eta Sareen Zientzia ere, hainbat zientzia-esparrutan baliatzen den lan-tresna transbertsalek osatzen duten teoria da. *Network Science* liburuan Ameriketako Estatu Batuetako Ikerketa Kontseilu Nazionalak honako definizioa ematen dio perspektiba zientifiko zabal horri: “It is the organized knowledge of networks based on their study using the scientific method” (National Research Council, 2005, 26 or.). Metodo zientifikoaren aplikazioa egozten dio kontseiluak ikerketa mota horri, gehiago sakondu gabe. Kontua da, hainbat esparrutan lantzen den metodoa izanik, haietan ezaugarri desberdinak baina oinarri bera izaten dituen ikerketa-moldea dela sareen zientziarena. Hartara, gure lanerako emankorra izateko hemen baliatuko dugun metodologia gehiago zehaztu beharra dugunez, gure ikerlanaren oinarrian sare sozialen metodologia aplikatu dugu, Gisèle Sapiroren definizioa gogoan, giza-eragina ezinbestekoa delako. Eta hemen, uler bedi sare sozial terminoa gizabanakoei osatutako talde gisa; gaur egun komunitate birtual gisa izan dezaketen zentzuaz harago.

Irudikapen eskematiko horrekin deskribatzen den egituraren harremana egoten da sarea osatzen duten nodoen, nahi bada, eragileen edo (eragile-)taldeen, artean. Bestalde, definizio horrekin ados, baina zehatzago, Carlos Lozares soziologoak

ondoko ezaugarri hauek zerrendatzen ditu egitura bat sare sozial gisa izendatu ahal izateko:

1. Los actores y sus acciones son contemplados como interdependientes y no como independientes o unidades autónomas.
2. Los lazos relacionales entre los actores vehiculan transferencias de recursos, tanto materiales como no materiales.
3. Los modelos contemplan las estructuras de relaciones como entornos que o bien proporcionan oportunidades o bien coaccionan la acción individual.
4. Los modelos de redes identifican la estructura social, económica, política, etc. Como pautas constantes de relaciones entre actores (Lozares, 1996, 110-111 or.).

Ikus bedi proposamen horren lehen eta laugarren puntuak Itamar Even-Zoharrek polisistema definitzeko baliatutako kontzepzioarekin bat datozela. Honek, bat egingo luke Itamar Even-Zoharren Polisistemen teoriako heterogeneotasunaren printzipioaren formulazioarekin; hau da, sistemaren barneko aldaketak eragileen arteko informazio fluxuak egotean gertatzen direla esango genuke. Aurrerago, artikulu berean, ezaugarri horri egotzen dio Sapirorek Giza Zientzietan sistema edo sare hauek lantzean aurreikuspenak egiteko zailtasuna:

D. Watts (2011, pp. 141-143, 261) sostiene que buena parte de los fenómenos sociales presentan dificultades predictivas prácticamente insalvables (hemos visto un par de ejemplos en la sección anterior). La raíz de esta dificultad está en que un componente esencial de los fenómenos sociales es la interacción entre las personas, la que genera un juego de influencias que se retroalimentan en forma no lineal y dan lugar a escenarios muy complejos, donde las variables que se intenta medir evolucionan muchas veces de forma no previsible. Paradójicamente, las ciencias blandas presentan problemas más duros que las ciencias duras (Sapiro, 2014, 65-66 or.).

Lehenagoko ataletan nabarmendu dugu Polisistemen teoriak ez duela erabateko aurreikuspena ahalbidetzen, baina egiari zor, Even-Zoharren proposamenari egotzen zaizkion arazoen artean determinismo bezala aitutzen den kritikak aurreikuspenarekin luke lotura puntu batetaraino. Izan ere, teoriak dakarren determinismo horren kariaz, orokorrean sistemak jardungo duen modua aurreikusi ohi da. Pierre Bourdieuren *habitus*aren kontzeptuaren antzera.

Bestalde, eta sare sozialen proposamenarekin jarraituz, Gisèle Sapiroren irakurketa hobetzen lagun diezaguke. Izan ere, Gisèle Sapirorek Sareen teoriaren irakurketa honi egiten dion ekarpena Pierre Bourdieuren soziologiarekin elkartzea da; ikerlariak Pierre Bourdieuk plazaratutako kapitalen teoria sare sozialen

banaketarekin erkatzen du, esparru literarioaren egituraketaren ulermena hobetzeko. Hartara, bereziki kapital sozialari garrantzia ematen dio, kapital soziala nodoen elkarreraginarekin erkatu baitaiteke. Ikuspegi hori ikerketa honetarako baliagarria zaigu hura isolatzen laguntzen duelako. Gainera, Sapirorek preseski konparatzen ez badu ere, kapital sinbolikoa, nodoen eraginaren indarraren baliokidea da.

Zentzu horretan, hiru faktore zehazten ditu esparru literarioko sareen artean agertzen diren loturak eta hierarkizazioa esplikatzen: haien tamaina, dentsitatea eta intentsitatea (2014, 136-140 or.). Kontua da, Sapiroren irakurketaren bereizgarritasuna dela nodo bakoitzak duen harremanetan hiru ezaugarri horien arabera neurtzen dela haren eraginkortasuna eta beraz, hierarkizazioa. Eta horiek hirurak, esparruaren barnean legitimatzen den hierarkizazioaren erantzuleetakoak direla. Horrela, esparruaren hierarkizazio orokorra, sareen loturen hierarkizazioari lotuko lioke Sapiroren irakurketak. Bestalde, taldeak Even-Zoharren hitzetan klusterizatuak egonik, kapital sozialaz gain, kapital kulturalaren heterogeneotasuna inportantea izango da esparruan eragile baten eraginkortasuna neurtzeko. Horrek ahalbidetuko baitio hainbat saretan parte hartzea.

Aztergai dugun egilearen kasuan, sistema literarioan izango duen lehen agerpena sariketa baten inguruan gertatuko da: Urruzuno saria, 1991 eta 1993 urteetako. Saria 1985ean abiatu zuen Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Sailak. Euskal eskoletako Bigarren Hezkuntzako ikasleen artean euskara eta literatura sustatzeko helburuarekin sortu omen zen eta urtero hainbat lan hautatzen ziren aurkeztutako artean nabarmentzeko xedez. Ordutik, *Hegats* aldizkariak eskaintzen dituen datuen arabera, 600 gazte inguru izan dira sarituak. Sariaren barnean, hautatutako testuak liburu batean argitaratzea nahiz ordain ekonomikoa eta oroigarria jasotzea izateaz gain, zenbait urtez, egile sarituek elkarrekin hainbat eguneko bidaia egitea aurreikusten zen. Aitzitik, Eusko Jaurlaritzaren arabera krisi-ekonomikoaren eta aurrekontuen murrizketaren ondorioz, 2009tik aurrera lehiaketak zenbait aldaketa jasan zituen, haien artean, sarituen bidaia kendu eta beste modu bateko saria emateari ekin zitzaion (Berasaluze, 2016).

Esan dugunez, Harkaitz Canok zenbait urtez jaso zuen bereizgarri hori eta euskal sistema literarioan berariaz gauzatu zuen lehen jarduera, haren inklusibitatez jo badezakegu, ekoizle talde batean parte hartzea izan zen. Hura, beste eragile

batzuekiko harremanetan eman zuen; izan ere, 1991n eta 1992an sarituak izan ziren ikasleetarik batzuek osatu zuten 1994an Lubaki Banda deitu zutena. Horren harira, Harkaitz Canok berak, lan saridunak biltzen zituen libururako egindako hitzaurrean, honakoa idatzi zuen 2012an: “Geure nerabegaroko gertaera garrantzitsu bezala oroitzen dugu, behin urruzunotar izan ginenok. Boutadea barkatzen badidazue, atzera begiratuta, Urruzuno sariketa garrantzitsuagoa izan zen niretzat Euskadi Saria baino” (Berasaluze, 2016, 78 or.).

Era berean, taldea osatzen duten gainerako eragile gehienek saria jaso izana partekatzen dute Harkaitz Canorekin. Taldea, gero aztertuko dugun Lubaki Banda izenez ezaguna, honako eragileok osatu zuten, aldizkarian agertu bezala, hurrenez hurren: Xabier Aldai, Garikoitz Berasaluze, Harkaitz Cano, Eluska Fernandez, Xabier Gantzarain, Josu Goikoetxea, Lierni Ibargutxi, Ibon Iribarren, Arantxa Irigoien, Ander Izagirre, Saioa Muguruza, Manex Mujika, Mikel Reparaz, Asier Serrano. Taldearen artean, klusterizatua izanik eta Sapiroren mikrozikuluaren kontzeptuari men eginez, helburu batekin jardun zuten: aldizkari literario bat osatzea. Non eta azterketa kuantitatiboaren barnean kazeta egonkor gisa identifikatu dugun argitaletxe bati loturiko aldizkarian.

Horri gagozkiola eta azterketarekin aurrera jarraitu baino lehenago, aldizkari bat osatzaren zentzua argitu nahiko genuke. Aldizkari literarioak sistema literarioan duen zeregina autoerreferentziala da, beraz, lehenengoz eragile horiek guztiak, kasu honetan ekoizleak, sistema literarioarekin elkarreraginean dira. Aurretik jaso duten literatura saria, literatura sistemako eragileak ekoiztera bideratua, autoerreferentziala bilakatzen da termino orokorretan, baina eragileen ekintzailtzarik gabe; ez ordea, eragileok sistema literarioarekin duten hartu-emanen. Beraz, promoziorako sari literarioa jasotzean, eragileok ez dira sistema literarioaren barnean kokatzen (oraindik). Ikerketa honetarako, argitaratutako aldizkariaren ezaugarriak behinena haren iraupena eta argitalpen kopurua, osaera eta jarraitutako moldea dira; azken ezaugarrian, aipamen berezia eginez manifestu gisa argitaratutako ekoizleen editorialari. Hiru ezaugarri horien inguruko azalpenak emango ditugu, argitaratu zituzten bi zenbakietan oinarrituz (Lubaki Banda, 1993, 1994), modu eskematikoan datozen lerroetan gerora Gisèle Sapiroren eta Lozaresen irakurketekin lotzeko:

1-Iraupena: dagoeneko funtzionamenduan den eta aurretik aipatu ditugun editorial egonkorretako bati loturiko aldizkari literario batean 30. aletik aurrerako hiru ale argitaratu zituen eragile-taldeak. Era berean, hiru ale horien ondotik aldizkariak bere jarduna eten zuen, beraz haren egiteko autoerreferentzialaren azken lana izan zen.

2-Osaera: Urruzuno literatura lehiaketako 90eko hamarkadako lehen urteetan sarituak izandako ekoizleak nahiz horiekin harreman pertsonalak zituzten beste ekoizle batzuk. Orokorrean, taldeko beste ekoizle horiek sarituekin partekatzen zuten ezaugarria adina zen.

3-Moldea: ekoizle talde gisa beren buruak aurkezteko baliatu zuten manifestua; sistema literarioan funtzionamenduan ziren egiturei eta eragileei kontrajarriz. Deskribatzen dugun sareko nodoen funtzionamendua hobeto ulertzeko lagungarria izango denez, datozen orrialdeetan idazle talde honek sortutako izenaren zentzua azalduko dugu.

Aurreko guztiaren harira, lehenik eta behin, aipagarria da Sapirorek bere proposamenean leku berezia eskaintzen diola taldearen hasiera aztertzeari; eta haren sorreraren arrazoiak, normalean, guk aipagai dugun taldearen kasuan bezala, sistemaren barnean kokatzeari loturikoak izaten direla nabarmentzen du:

puede tratarse del acceso al campo literario y a los círculos editoriales, de las estrategias de inserción y de afirmación de un grupo o de redes de sociabilidad alrededor de una revista a favor de la defensa de una concepción determinada de la literatura (2014, 139 or.).

Terminologia bourdieutarra baliatuz, *Susa* aldizkarian eragile taldeak argitaratutako manifestuak intentzio kontrajartzailea hautemangarri egiten du, Ibon Egaña ikerlariak nabarmendu zituen ezaugarriok, besteak beste: “borroka” hitza aipatzen dute. Era berean, Lubaki Banda izenez ere familia semantiko berdinean kokatzen dute taldea bera. Eta aldi berean, izenaren bigarren parteak, “Banda” gisa agertzeak, egile promozio helduago bati egiten dio erreferentzia; hots, Pott Bandari (1980ko hamarkadan sortua)³⁹ (Egaña, 2005). Bourdieuk, *Las reglas del arte* lanean, aldentze estrategia horren logika azaltzen du:

La iniciativa del cambio pertenece casi por definición a los recién llegados, es decir a los más jóvenes, que también son los que más carecen de capital específico, y que, en un universo donde

³⁹ Kontrajarpen jarrera horri buruz zabalago jakiteko iturria: Egaña, 2005.

existir es diferir, es decir ocupar una posición distinta y distintiva, sólo existen, sin tener necesidad de pretenderlo, en tanto en cuanto consiguen afirmar su identidad, es decir su diferencia, que se la conozca y se la reconozca («hacerse un nombre») imponiendo unos modos de pensamiento y de expresión nuevos, rupturistas con los modos de pensamiento vigentes, por lo tanto condenados a desconcertar por su «oscuridad» y su «gratuidad» (1992, 355 or.).

Egañari jarraiki, termino bourdieusiarretan jarraituz, *habitusaren* posizioak beren errepertorioa gidatu zuela esango genuke (2005, 162 or.). Kritikariak biltzen duen moduan, taldearen sorrera eta manifestua euskal sistema literarioak dituen hutsuneei erantzutearekin bat baitator (2005, 149 or.); hots, Xabier Mendiguren Bereziartu idazleak *Jakin* aldizkarian argitaratutako artikulu batekin bat dator: “Trikrisiaren beste alderdi bat, orain urtebete dezente aipatua, idazle berrien ustezko falta dugu” (Mendiguren Elizegi, 1993). Jarrera horrekin jarraituz, “Hau muturreko pila” deituriko bigarren zenbakian ere bataila-konnotazioekin, lehen alearen harira jaso zuten sistemaren, bereziki kritikaren eta beste ekoizle batzuen, erantzuna bildu zuten. Horiek begiratzuz, ikus daiteke euskal sistema literarioak errelebo gisa ikusi zituela: “Kultura ere gaur egunean nekez bizi litekek bere gazte-sail errebeldetxoa gabe” (Susa, 1994). Edo Jose Luis Otamendik, Xabier Aldairen poema-liburuari egiten zion sarreran: “Moderno da Aldairen poesia, Aresti ezkerro modernoena” (Otamendi, 1993). Eta horrekin batera, Even-Zoharren autoerregulazioaren kontzeptua eta heterogeneotasunaren premisa berreskuratzen badugu literatura sistemaren hutsune bat betetzearen emaitzatzat ere jo behar dugu idazle talde honen eklosioa. Horrela uler genezake amaitze bidean den *Susa* aldizkariak bere plataforma editoriala baliatzen uztea idazle-talde berriari. Gainera, euskal sistema literarioan dagoeneko indarrean diren instituzioaren eragileak baliatuz egin zela esan badugu, Jordi Gracia eta Domingo Ródenasen lana gogora ekarri behar genuke, sistema beraren barnean azpi-sistema berriak sortzeko ahaleginarekin bat letorkeelako.

Habitusaren ideiarekin jarraituz, Sapiro, Bourdieuk jada *Las reglas del arte* aipatutakoari jarraiki, sistema literarioko “aliantzak” nahiz kontrajarpenak aipatzen ditu estrategien moldaketarako esanguratsu gisa:

debe tener en cuenta las características objetivas sobre las que se basan las afinidades electivas o la solidaridad entre los miembros de una red, y sobre todo los rasgos que los distinguen de otros agentes del campo (especialmente aquellos a los que se oponen) (2014, 138 or.).

Horri helduz, literaturan ohikoa den aurreko ekoizle(kanonizatu)en kontra bideratu beharrean, sarearen kontrajarpena argialetxeen eta haien argitaratze irizpideen kontra ezartzen dute.

Aldizkarian nabarmentzen dute euskal literaturaren garaiko hutsunea editorialean jardunean topatzen dutela. Beraz, ekoizleengana baino, instituzioaren eragileengana bideratzen du sareak hartu-eman. Horren harira, Ibon Egaña Lubaki Bandako partaideen egonkortzeari buruz eskainitako artikuluan instituzioaren rola garrantzia aztertzen du, aurreko hamarkadetan aritutako promozioek eraikitako baliabideak (argialetxeak, kazetaritza) eskura izan zituztela nabarmenduz(Egaña, 2005, 166 or.). Aztergai dugun Harkaitz Cano ere iritzi berekoa da:

Suerte kontua ere bada. Baina, oro har, gauzak errazago dira gaurko gazteontzat, dudarik gabe... . Orain, argi ikusten dut aurrekoek gauzak erraztu zizkigutela, haiek egin zituztela gauzarik zailenak. Gu euskararen batasuna egin zegoela hasi ginen idazten. Ordurako sortuak zeuden argialetxeetan edo martxan zeuden komunikabideetan, hain zuzen, aurreko belaunaldiak egindako lanari esker... . Aitortzen dut gu, neurri batean, pribilegiatuak garela, garai batean egin zena egin zelako ahal dugula guk, orain, bizibidea idatziz irabazi (Urretabizkaia, 2000).

Horrela, haien eragileen harreman-sarea sarearen barneko nodoetatik beste sare batzuetako nodoetara zabaltzen da.

Beste alde batetik; eta aurretik esan dugunarekin jarraitzeko, zientzia gogorretako metodologia ez da erabat aplikagarria Giza Zientzien kasuan. Plottier ikerlariak, Sareen teoriaren bidez talde sozialen komunikazioa aztertzen duen “Teoría de redes y fenómenos de comunicación: problemas metodológicos” artikuluan, arazo nagusi gisa identifikatzen du gizakien arteko elkarreraginak aurreikuspenetan bistaratu gabeko aldaketak ekartzen dituela (2014): hemen, ekintzailtza gisa definituko duguna. Aurrerago baliagarria izango zaigunez, zehaztuko dugu ekintzailtza hori Pierre Bourdieuren *habitus*ari lotuta ulertzen badugu ere, harengandik aldentzen dela Itamar Even-Zoharrek proposatutako heterogeneotasunaren ezaugarria gerturatzeko. Baina oraingoz, Giza Zientzietako aldakortasun hori aztertzeko, Gisèle Sapirorek eginiko apeziazio kualitatibo batzuk gehituko ditugu, eszena teknologiko eta biologikoetan ikusi ditugun ezaugarri horiek hobetuz.

Sapirorek nabarmentzen duen alderdietan lehena sarearen instituzionalizazio mailarena litzateke: “debe tomar en consideración el grado de institucionalización

de la red. De acuerdo con su grado de institucionalización y, por tanto, las condiciones de su duración en el tiempo, así como el carácter colectivo o individual de la relación” (2014, 136 or.). Izan ere, ikerlariaren lanak instituzioari ematen dio esangura berezia, izenburuan sareak eta instituzioa elkartuz. Kasu honetan, Sapiroko instituzioa definitzen ez badu ere, izenburuan oinarrituz badirudi polisistemetako faktorea gogorarazten duela, egituraketa egonkor batekin lotzen baitu. Era berean, babes instituzionala denboran zehar irautearekin lotzen du ikerlariak. Alde horretatik, aldizkari literario bat instituzioaren faktorearen barnean kokatzen bada ere, hura sostengatzen duen editoriala bezala, egiazki aldizkari literarioak orokorrean eta horien inguruan egituratzen diren eragileen taldeak, hemen egin den banaketaren barnean elkarte heterogeneoen artean kokatu ditugu: iraupen epe laburrengatik eta haiek gidatzen dituzten egitura ezegonkorrengatik. Horrekin lotuta, taldeari dagokionez, itxiera mailarena da aipatzen duen bigarren ezaugarria (2014, 137 or.). Talde honetan, esan denez, sariketa bati loturiko kideak nahiz harreman sozialen kariatz beste bide batzuetatik iritsiak biltzen ziren, beraz itxiera maila ez da trinkoa, ez baita nahitaezko betebeharririk aplikatzen (nolabaiteko bazkidetza edo kapital simbolikoa bereganatua izatea), besteak beste. Sareko eragileetako batek, Lierni Ibargutxik, taldearen heterogenotasunaren berri ematen du gainera (kontzepzio polisistemikoari atxikiz, aldaketa diakronikoak berezkoak zaizkiola aldarrikatzen baitu): “euren izenak ezagutzera emateko bide bakarra sariketak zirenez, literatura mundua astindu nahi zuten, hor zeudela esanez... . Prozesu bat izan da. Sortu zen bezala desagertu behar zuen” (Abril, 1995).

Aurreko paragrafoarekin lotuz, nolana ere, talde honen instituzionalizazio maila sistemako gainerako aktoreen parte-hartzean neurtzen da; izan ere, hark eskatutako talde bat izan zen, denboraren abantailak egiaztatzen laguntzen digunez, erantzunaren ondoren aurkakotasunik aurkitu ez zuena: ibilbide luzeko egileak, sarituak, hainbat erakunderekin lankidetzan (argitaletxe desberdinak, komunikabideak, sariak).

Bestalde, hurrengo ezaugarria eragileen arteko harremanarekin lotzen du Sapiroko eta aurreko alderdian deskribatu dugunarekin du zerikusia: “debería permitir estudiar el tipo de capital social movilizado por los actores... , red de relaciones adquiridas por la socialización en el campo” (2014, 138 or.). Aurreko orrialdeetan,

moldearen ezaugarria azaltzeko ekarritako garaiko sistema literarioko eragileen erantzunei jaramon eginez eta sarearen eraketaren jatorriari buruz dakigunaren arabera, argialetxeekin, kritikarekin eta sariekin izandako harremana, alegia, instituzioaren faktorearekin, bereizgarria da eragile sare honen osaketa gertatzeko. Beste alde batetik, kapital mota horren jatorria idazketa-harreman informaleen bidez jasoa da. Sariaz haratago, Asier Serranok antolatutako topaketek Bandaren sorreran izandako eragina ere aipatzen da Berasaluzeren erreportajea “Eibarren, bi urtez edo, poeta gazteen topaketak antolatu” (Berasaluze, 2016, 80 or.) ziren Urruzuno saridunak eta beste elkartzeko.

Bestalde, Lozaresek sareen azterketarako eta beraz, orokorrean Polisistemen teoriarik aplikatu ahal izateko, bildu beharreko datuak definitzen ditu:

Los tipos de datos pertinentes para las redes serán, por consiguiente, los relacionales y no precisamente los datos atributivos como actitudes, opiniones o variables de hecho, etc., aunque también pueden ser utilizados. Los datos relacionales, o variables estructurales, pueden obtenerse también por cuestionarios, documentos, archivos, por la observación o también por otros métodos etnográficos.

Los datos relacionales expresan contactos, transacciones, lazos, conexiones, vínculos, servicios dados o recibidos, comunicaciones entre grupos a partir de agentes (1996, 113 or.).

Izan ere, proposamen hori egiteko, Itamar Even-Zoharren eta Pierre Bourdieuren irakurketak desberdintzen dituen definizioa eskaintzen du Sareen teoria azaltzeko: “La idea central de la visión relacional consiste en que el análisis no se construye tanto a través de categorías sociales o atributos, sino a través de los lazos o vínculos entre actores, incluso no estando directamente relacionados y unidos” (2014, 113 or.). Beraz, eragileen artean trukatzeko den informazioa nahitaezkoa bilakatzen da sarearen mugimenduak ulertzeko. Zentzu horretan, Even-Zoharren azken proposamenean (2010), dagoeneko nabarmendu ditugun sistemaren heterogeneotasuna eta erreperitorioaren zirkulazioa izango dira ordezkariak. Eta gainera, sistema literarioaren eragile talde jakin bati buruz ari garenez, Even-Zoharrek nabarmendutako *gatekeeper*ren jarduna bereizgarria izango da informazio truke hori bideratzeko. Beharrezkoa iruditzen zaigu Lozaresen hitz horiek hona ekartzea; izan ere, polisistema, hainbat eratako literatura azterlanetan erabiltzen da, normalean dominazio- / dominatu- edo hegemonia- / menpekotasun-posizioak azaltzeko, haren sortzaileak polisistemen proposamena definitzean aipatzen duen harreman sarea sinplifikatuz eta agian ahaztuz (2010, 13 or.). Baliteke Even-

Zoharren proposamenak Bourdieuren teoriarekin duen gertutasunak erraztea hori; izan ere, badakigu *Las reglas del arte* ikerlanean egileen arteko borroken eskema konplexua planteatzen dela, baina hain zuzen ere, literatura arloan pertsonen arteko bataila gisa planteatzen diren egileen arteko borrokaren logika hori medio. Beti ere, bitartasunean eror daiteke proposamena. Gainera, pentsamendu soziologikoaren oinarrizko kontzeptuek, beste ikerketa batzuetan ere erabiltzen direnek, hala nola autonomia / heteronomia eta menderatzea / menderatua, Polisistemen teoriak kritikatzeko den logika bitarra bilatzen dute. Ikerketa honetan, aldizkariaren inguruan antolatutako eragile taldearen eta haren baitako ekoizle nabarmengarritzat jo dugun Harkaitz Canoren mugimenduak, bereziki etorkizuneko jardun literarioan eragingo diotenak, aztertuko ditugu datozen orriotan, indikatzaile erlazionalak izango ditugu kontuan horretarako. Hau da, datorren orriotarako ideia Harkaitz Canok ekoizle talde horren eta sistema beste eragile talde batzuekin izandako harremanen sarea argitzea izango da. Hark, aldizkariko eragile taldeko beste ekoizleekiko aldean izandako ibilbide literarioa irudikatzeko.

6.1.2. Heterogeneotasunaren hasiera: Autore-teoria

Ikerketa honetako lehen atalean azaldu dugu ekoizlearen azterketa polisistemikoarekin bat datorrela Autore-teoriaren proposamena. Meizozek dagoeneko tesi honetan aipatu ditugun ekoizleen lanen zirkulaziorako eta sareen osaketarako estrategia batzuk zerrendatzen ditu autorearen irudikapenari lotuak:

En las prácticas literarias contemporáneas, el cuerpo del autor se hace igualmente presente. aunque menos concertadas, las prestaciones públicas exigidas a los escritores (lecturas, firmas de libros, entrevistas) o aseguradas por los colectivos (lecturas con músicos, veladas declamatorias) son parte integral de la circulación de los textos. En dichas actividades, los autores encarnan sus escritos, ya se trate de promoverlos o de performarlos. Varios términos han sido forjados estos últimos años para designar estos fenómenos: se habla de “literatura expuesta”, de “literatura contextual” o incluso de “literatura fuera del libro” (Meizoz, 2016, 257 or.).

Berdinki, teoriaren aitzindarietako batek, José Luis Diazek, autore-proiektua azaltzean teoria bourdieusiarrari erreferentzia egiten dio. Ruth Amossy eta Dominique Mainguenaurekin elkarrizketan honakoa adierazten duenean:

Mes “scénographies autoriales” sont en quelque sorte le déploiement scénique, la mise en images et la partition scénographique développée de ces postes” et “positions”. Mais ce à quoi ça sert, d’abord, à l’évidence, c’est en effet, et je suis là bourdieusien, à prendre position dans un champ donné. Si on prend surtout en compte leur fonctionnalité structurelle, ils servent

essentiellement à définir une place, mais aussi une attitude, une manière – d’être et d’écrire – en relation de dialogue, souvent musclé, avec d’autres attitudes/manières contemporaines. Car voici un autre point sur lequel je converge avec Bourdieu : la “scène” ou le “champ” sont lieux de combat. De la littérature comme jeu de go... Il y a concurrence sauvage entre les “positions” ; il faut détruire la position de l’autre, de l’aîné surtout, ou du rival (Du Camp et Champfleury, pour Flaubert) pour faire émerger puis exister la sienne propre. Mais j’ajoute que ces combats sont à forte composante médiatique (d’où “scène”) (Amossy eta Maingueneau, 2009, 6-7 or.).

Esan dugunez, Maingueneauk, horrekin elkarrizketan, autorea esparru literarioaren erdigunean kokatzen du, testuarekiko erreferentzian eta testuinguruarekiko hartu-emanean.

Azaldu dugunari berriz helduz, hiru pentsalarion joera nagusiak ikusita, haien oinordeko Juan Zapatak giltza ematen digu Autore-teoria horretatik eta egin ditugun kontzeptuetatik teoria polisistemikora pasatzeko; dagoeneko ez baita inportantea izango zer den egile bat, baizik eta nola eraikitzen den egile bat. Horrela, hasiera emango zaio berak izendatu bezala, *autore-funtzioari*:

De ahí que las tomas de posición deban ser consideradas no sólo como estrategias que conciernen únicamente la solución de problemas formales, sino también como la necesidad de proveerse de un rol, de una imagen, de una identidad escenográfica en función del repertorio de posturas existentes en el campo. Al adoptar una posición en el campo, el escritor, dirá José-Luis Díaz, no “responde únicamente a preguntas del tipo: ¿cómo escribir? ¿Cómo imponer su voz? O ¿qué género elegir? Sino también a la pregunta, aún más amplia y que engloba a todas las otras, ¿quién ser?: quién ser en tanto escritor que ocupa un lugar en la escena literaria, pero también quién ser en tanto hombre” (2011, 46 or.).

Era berean, funtzioaren jarduera hori Jacques Dubois (1978) soziologo literarioarekin elkartzea posible da; eta aldi berean, atalaren hasierako Sapiroren sare sozialen jarduerarekin ere bai. Hark, autore baten ibilbidean lau fase desberdintzen ditu Autore-teoria baliatuz: sorrera, aintzatespena, kontsakrazioa eta kanonizazioa. Proposamena bat dator, diogunez, Even-Zoharrek deskribatzen dituen erdigune-periferia edo kanonizazio- / ez kanonizazio-prozesuekin. Douboiseren “sorrera” aroan autore proiektu bat (orain arte erabili dugun zentzuan) definitzen du ekoizleak eta horren araberrako estrategiak gauzatzen hasten da. Sapiroren proposamenarekin bat, fase horri dagokio sare sozialak eraikitzea eta Duboiseren kasuan homologo dituenekiko sareak direla zehazten da, gainera. Orain berehala ikusi dugunez, ekoizle taldeen sorrera ohikoa da Sapirorek erakutsi gisa eta Duboiseren proposamenak jardunbide horren logika azaltzen du eta Harkaitz Canoren kasuan euskal sistema literarioak betetako jarduera bide horretan doa, bestalde. Ekoizleen arteko lankidetzari dagokionez, sare sozialetan parte hartu ohi

dute; hortaz, posible da Harkaitz Canok eta beste ekoizleek, beste ekoizle batzuenak diren aurkezpenetarako hitzaldiak edota beren ekoizpenen hitzaurreak idaztea; eta hori ere autore proiektuaren estrategien barruan sartzen dugu. Duboisek desberdintzen duen bigarren aroan, “aintzatespen”-ekoan, autorea oraindik “izangai” gisa definitzen du; hau da, ez du sistemako ekoizletzat jotzen erabat eta “erritu iniziatiko” modura jarduten duten gertakariak identifikatzen ditu Duboisek, nagusiki, editorialen estrategiekin lotuz jardun hori. Bourdieurekin nabarmendu bezala, Duboiseren proposamenak ere traza bertikala du eta horrek Polisistemen teoriatik aldentzen du, baina gure ikerketan erakutsi dugu ekoizle sare berriaren harremanak horizontalean hainbat faktoretako eragileekin irudikatu daitezkeela. Hartara, Duboisek fase honi idaztetik bizitzeko modua bideratzea egotzen dio eta, hain zuzen, egiteko horretan euskal sistema literarioaren etengabeko ekoizpenaren ezintasunari erreferentzia egin diogu aurreko atalean, Duboiseren ikuspegi bertikal honekin parez pare kontrajarriz. Bestalde, erritu iniziatikoaren kokapenarekin bat letorke Harkaitz Canoren lehen lanaren argitalpena, datozen orriotan azalduko duguna. Hirugarren aroan, “kotsakrazio”-koan, kritikak esleitzen du eta kapital sinbolikoa nahiz ekonomikoa eskaintzen dizkio. Zapatak aintzatespen hori identifikatzeko estrategia batzuk gehituko ditu: lan osoen argitalpena nahiz memoriak edo autobiografiak idaztea, besteak beste (2011, 56 or.). Hirugarren fase honek ere euskal sistema literarioarekin bat etortzeko arazoak izango lituzke; batetik, azaldu dugunez, sistema honetan kotsakrazioa, hots, etengabeko jarduera literarioa, kasu murriztegi egokitzen zaielako; eta bestetik, orain berehala aztertu dugun kasu zehatzari dagokionez, aintzatespen sinboliko hori nahiz ordainsari ekonomikoa, euskal sistema literarioan askotan instituzioaren faktoreak bideratuta etortzen dela ikusi dugulako eta bildumen nahiz antologiaren eragina nahiko murrizta delako. Azken aroan, “kanonizazio”-arenean, eredu literarioa sortzen du autoreak. Even-Zoharren proposamenarekin bat dator instituzioaren baitako eskola dela gertakaria bideratzen duena. Kasu honetan, euskal sistema literarioarekin alderagarria da.

Duboiseren irakurketan, beraz, polisistemako instituzioaren egitekoa da nagusiki bereizgarria ekoizlearen jarduera bideratzeko. Aldiz, gure lanean aletu ditugu literatura garaikidean gainerako faktoreek ekoizleen ibilbideak bideratzeko duten eragina, baita euskal sistemara egokitzearen arazoak ere. Haatik, aipatzen dituen

lehen bi faseak, estrapolatu daitezke ekoizlearen ibilbide baten hasiera faseetara. Hemen aztergai dugun Harkaitz Canorentzat sare-sozialen eta Autore-teoriaren bitartez irudikatuko dugunera. Halaber, azterketa ikuspegi honek literatura kritikaren arlo frankofonoan lortu duen arrakastaren zatirik handiena euskal kritikak ikuskera analitiko horri ere erreparatuz egindako euskal literaturaren irakurketak baliatuko ditugu. Horrela, datorren kapituluan, ikuspegi horretatik Harkaitz Canori buruz egin diren iruzkin eta azterketak berrikusi eta iruzkindu beharreko zenbait elementu hizpide izango ditugula aurreratu dezakegu. Baiki, hainbat izan dira hemen hizpide dugun ekoizlearen irudiari edo *ethosari* erreferentzia egin diotenak (Apalategi, 2003; Zaldua, 2005).

Autore-teoriaren kasuan, Meizozen diskurtsoaren azterketarik ez dugu baliatuko, baizik eta esparru polisistemikora mugatuz, Duboisek izendatutako bigarren fasea aztertzeari ekingo diogu: egileak bere ibilbidearen faserik hasiberrienetan eraikitako autore-jarrerari (Amossyren kontzepzioan).

Hau da, Duboiseren lehen eta bigarren faseak, sareei eta autoritatearen inguruko auziari konparatzen badizkiegu, ekoizlea beti egongo da taldearen eta indibidualtasunaren arteko tira-biran. Even-Zoharren polisistemen terminologia baliatuz:

The grouplike activity of producers, in contradistinction to prominent individuality, certainly the overt one, but also the more subtle one, can in no way be left out of any explanation of various literary occurrences, on whatever level, including the most intimate level of singular text-making, as depending on norm-giving and repertoire state of affairs (Even-Zohar, 1990, 36 or.).

Hartu-eman horretan, Harkaitz Canok bere jardura kolektiboa eta indibiduala uztartu ditu jadanik bereganatua duen kapital kulturalak eta bereziki sozialak nabarmenduta. Preseski, lehen poema-liburua argitaratzearekin batera, irratsaio bateko tarte bat lortu zuen bere ipuinak zabaltzeko: Euskadi Irratiko Goizean Behin saioa, Jaime Otamendik, Arantxa Iturbek eta Manu Etxezortuk gidatua. *Gatekeeperrekiko* harremana kazetaritzaren bitartez nahiz beste ekoizle sare batzuen parte den Arantxa Iturbe kazetari eta idazlearen bidez gauzatuko zuen kasu honetan.

Eta *gatekeeper* jardunarekin jarraituz, editorialen eta kazetaritzaren lana nabarmenduko genuke lehen fase honetan: 1998an kazetaritza jardunetik

eratorritako ipuin-liburu bat *Radiobiografiak* (Elkar, 1995) eta beste bi bilduma *Telefono kaiolatua* (Alberdania, 1997), *Bizkarrean tatuaturiko mapak* (Elkar, 1998) nahiz lehen liburua, *Kea behelainoepen bezala* (Susa, 1994) poema-bilduma argitaratuta, New Yorkera lekualdatu zen. Lehen lan horien zentzuaz, nabarmentzekoa da lehen argitalpena kapital sinboliko gehien duen generoan eskaintzea, poesian.

Sareak alde batera utzi gabe, kazetaritza lana egin zuen Ameriketara: Martxelo Otamendi *Euskaldunon Egunkariako* zuzendariak eskatutako egunkarirako kronikak idatzi zituen haren egunerokoaren berri emanez. Aldi berean gerora argitaratuko zituen liburuak idatzi zituen: *Pasaia blues* (1999), *Piano gainean gosaltzen* (2000) eta *Norbait dabil sute-eskaileran* (2001). Bereziki interesatzen zaizkigu New Yorkeko giroari loturiko bi lanak: *Piano gainean gosaltzen* (2000) saiakera eta *Norbait dabil sute-eskaileran* (2001) poema-bilduma. Guztiak ere, azterketa kuantitatiboaren atalean esploratu dugun Susa argitaletxe egonkorrean argitaratuak.

Nahiz eta jakitun garen poema bilduman hainbat lerro har ditzakegula azterketarako, hemen autoerreferentziaren azterketa egiteko “Sute-eskaileretan bizi direnak” deitzen den ataleko testua hautatu dugu liburuaren paradigma. Bertan, idazleari New Yorkeko akordura ekartzen dizkion erreferentzia literarioei eskainitako olerkiak biltzen ditu Harkaitz Cano. Orokorrean, halere, poema liburuan errealismo zikina eta surrealismoa dira estilo literario gailenak. Eta hori horrela izanik, espero izatekoa da surrealismoaren poeta Federico García Lorcarri eskainitako poema aipatu kapituluaren, “FGL” izenburuarekin emana:

Aurpegi baten bila hiria zeharkatu duenak soilik/dakizkien gauzak” horien artean
anartean Federicoren aurpegia ezkututzen da
kamarotean
ulertu gabe entzun gabe ikusi gabe jakin gabe
amorante guztien bizkar hotzetan dabiltzala
Rimbaud eta Lizardi
berataz galdezka (Cano, 2001, 134 or.).

Bi idazleen arteko identifikazioa nabarmena da, intertestuala, Genetteren zentzuan, (Genette, 1966). Ez hori bakarrik, poemari Bernardo Atxagaren poemagintzari ere erreferentzia egiten zaio Rimbaud eta Lizardi aipatuz, euskal

idazle kanonizatuaren aro surrealista (Etiopia) poesia gogora ekarriz. Estrategia horiek autoerreflexiboak dira sistema literarioarentzat; izan ere, sistemaren igorle eta hartzaile bat (ekoizlea eta kontsumitzailea) funtzio bera betetzen duen beste batekin lotzen dute. Aurreratu dugunez, literatura sistemak sistema irekiak dira eta beste sistema sozio-semiotiko batzuekin partekatzen dute informazioa. Hala ere, kasu honetan, erabilitako informazioa ematen den literatura sistemaren barruan baino ez dabil:

siempre que una comunicación se hace efectiva, el destinatario que recibe la información pasa lógicamente a contenerla -ya sea por un período más breve o más prolongado- y se convierte en su potencial transmisor, proceso que ocurre a veces automáticamente (caso de los repetidores eléctricos). Si aplicamos estas constataciones al modelo de auto-comunicación propuesto por Lotman y que venimos describiendo para el caso de la *auto-comunicación socio-literaria*, obtenemos un sistema auto-reflexivo que funciona alternativamente como receptor, canal y emisor de una información codificada en función en su propio contexto (Díaz Martínez, 2014, 177-178 or.).

Horrelako produkzioek sistema literarioaren faktore egonkorragoei egiten diete erreferentzia, ikerketa honetan eman diegun zentzuan. Zentzu horretan, *Norbait dabil-sute eskaileran* laneko erreferentzia literarioez gain, saiakera auto-erreferentzial nagusia aipatuko dugu Harkaitz Canoren autore-proiektua ulertzeko; hau da, New Yorken bizi izandakoaren harira idatzitako kronika eta dietario arteko testua.

Piano gainean gosaltzenen egunkarian argitaratutako zutabeko zenbait testu bildu eta autofikzio kronika ondu zuen idazleak. Gertakari errealek eta fikziozkoen arteko nahasteaz esplizituki jardun gabe ere, lehen pertsonan kontatutako hitzaurrea zekarren liburuak, zeinetan Harkaitz Canoren datu errealek identifikatu zitezkeen (2002, 9 or.): “Bi urte pasa nituen jende guztiari New Yorkera joan behar nuela esanez... . Nazka-nazka eginda bukatzen du batek Euskal Herrian... . New Yorken bolada bat pasa ondoren zaila da bizitza hiri jorrekinean ez blaituta ez geratzea”. Berdin, lehen kapituluak, liburuak argitaratzerako dagoeneko egunkarian argitaratuak dituen zutabeei buruzko erreferentziak egin zituen: Martxelo Otamendi zuzendaria, *Egunkaria* kazeta, New Yorken kazetari eta idazle jarduna betetzearen helburua, besteak beste. Hortaz, Ana Casasek (2012) ematen dion zentzutik gertu, argitaratu zen unean kritikak autofikzio-kronika gisa sailkatu zuen lan hau. Liburuaren epilogo modura osatutako testuan Casasen hipotesitik gertuko autofikzio generoaren barnean kokatu zuen bere burua:

Kostata, baina New Yorke idatzi beharreko liburua idatzita zegoen. Eta liburuko protagonistak egiten zuen bezala, nik ere karta bat idatzi nion nire buruari: erremitean nire Brooklyngo helbidea jarri nuen eta kartazalean berriz Donostiakoa. Bi pertsona ezberdin izango ziren finean karta idazten zuena eta jasoko zuena. Zenbait gauza gogoratzea komeni da (2002, 178 or.).

Eta horri dagokiola, norberaren izaera zalantzan jartzeko balio duen autofikzioaz jarduten bada Casas (2014a), Harkaitz Canoren kasuan “autokontzientzia narratiboa” (Casas, 2017) eta beraz, autoriala, mahaigaineratzeko eta sistemako gainerako eragileekin negoziatzeko balio izango zion.

Aurretik Lubaki Taldeko partaideez bere lanak nabarmentzeaz gain, euskal sistema literarioko kritikak irudia eta postura (Egaña, 2005; Zaldua, 2005) nabarmendu zituenean, zentzu zabalean autofikzio-ariketa gisa sailkatu dezakegun lan honen interesa pertsonaia ezagun izatetik idazle bilakatzearena zen. Hartara, lanaren idazleak, bere bizitzaren inguruko fikzioarekin, idazle gisa inskribatzeko ahalegina egingo zuen: Autore-teoriaren arabera esparru literarioa eszena bat bada (Meizoz, 2016), hemen, egilearen papera banatu egin zen, Dominique Maingueneauk zioen bezala, pertsona zibilaren eta inskriptorearen artean; hau da, Maingueneauk ematen dion erakunde hirukoitza bereganatu zuen idazleak une horretan:

¿Es suficiente esta distinción entre “persona”, “escritor” e “inscriptor”? Sin duda, no. La noción de “inscriptor” tal y como fue introducida presenta el inconveniente de acumular dos papeles (el de enunciador y el de “ministro de la institución literaria”) que, ciertamente, están estrechamente ligados pero son heterogéneos. En otros términos, la noción de “inscriptor” mezcla, de hecho, dos niveles: el de “enunciador” y el de “autor-responsable”, que, dado que se trata de discurso literario, está en posición de ministro de la institución literaria. Más precisamente, este “responsable” tiene dos grandes funciones: responde de un texto, asume la responsabilidad de éste, y es su disponedor [agenceur] (da un título, divide en capítulos, párrafos, coloca un epígrafe...). La primera función lo orienta hacia la sociedad, la segunda lo orienta hacia el texto propiamente dicho (2015, 20 or.).

Hortaz, autofikzio-idazketa enuntziazio molde bat bilakatzen da; autoerrepresentazio eta autofigurazio ariketa⁴⁰. Gainera, ez soilik idazletzan

40 Julia E. Negrete ikerlariaren esanetan, autore-proiektzioarekin elkartuko luke ekoizlea:

Por su parte, la autoficción problematiza las relaciones entre la persona civil y sus manifestaciones autoriales en el campo literario, ya que incorpora a la imagen rasgos que conciernen a un personaje de novela, pero que, con frecuencia, terminan por ocupar el mismo estatuto de realidad que los contenidos biográficos. La postura en esta zona paradójica no se apoya en la correspondencia entre ethos e imagen, como en la autobiografía, porque la misma determinación identitaria entre las instancias que intervienen en la narración autobiográfica

kokatzen du bere burua, zein motatako idazle gisa ere idazteko balioko dio Harkaitz Canori lan honek, sistemaren barnean singularitatea, Nathalie Heinicheren zentzuan ulertua (Heinich, 2019), bilatzeko. Preseski, guk baino lehenago idatzi izan du ikuspegi honekin Ur Apalategik; eta “Harkaitz Cano en Nueva York o la búsqueda del ethos literario” artikuluan, Autore-teorian pentsatuz, Harkaitz Canoren bidaia haren autore-proiektuaren eraikuntzarekin lotu zuen:

El vivir en un lugar preciso, el escribir desde un lugar libremente escogido o impuesto es una forma de configurar su imagen. Un autor suele desear escribir su obra situándose en una tradición literaria y, al estar esa tradición enraizada en un lugar o centro literario, para asegurarse esa conexión con sus lectores, la estrategia más recurrida suele consistir en trasladarse a vivir a ese lugar. Por ejemplo, Joyce, cuando abandonó Dublín no eligió Londres, a pesar de ser el inglés su lenguaje literario. Joyce eligió París (Apalategi, 2003, 30 or.).

Gainera, gerora egileak publikoki ideia hori indartu izan du: “pasó un año “crucial en Nueva York, donde me hice escritor”” (Lorenci, 2013). Jakina da Bigarren Mundu Gerraren ondorioz erbesteratutako artista europarren eraginez, New Yorkek Paris ordezkatu zuela XX. mendeko artearen hiriburu global lanetan eta beraz, Harkaitz Canok bertara iritsita artista gisa kokatu zuen bere burua: “[Bere etxebizitzaz ari dela] artista jendea bizi bide da hemen” (Cano, 2002, 61 or.). Era berean, arazo sozialak ere landu zituen lanean: Lewinsky aferak, arrazakeria, inmigrazioa edo pobrezia, besteak beste. Eta horrekin batera Estatu Batuetako artearen erreferentziak ere nahastu zituen: Hollywoodeko zinemagintzari aipamen etengabeak, jazz musikaren oihartzuna eta XX. mendeko idazle newyorktar nagusien aipuak (Carver, Capote, Auster)⁴¹. Beraz, pertsonaia marjinalen eta artisten erreferentzia horien nahasketaz jarrera bohemioren erakustaldia egiten du egileak.

(según la formula “autor = narrador = personaje” propuesta por Philippe Lejeune) efectúa un movimiento simultáneo de afirmación y negación de la figura autorial con respecto a las informaciones previas (ethos prediscursivo) que posee el receptor. De este modo, el régimen ficcional a que se somete la autoficción tiene la virtud de hacer que la autofiguración del autor desplegada en su dominios se imponga como correlato de la postura que, bajo el mismo nombre, porta en otros contextos y negocia con las atribuciones de terceros (Negrete, 2020, 477 or.).

⁴¹ Beste ikuspegi batetik, baina Santiago Pérez Isasik ere Harkaitz Canoren hautu kontziente gisa jotzen du erreferentzia horien hautaketa New Yorken egindako egonaldian. Hartara, ikerlariak dio idazleak hiriko gune turistikoak utzi eta leku marjinalagoak aipatzen dituela turista hutsaren iruditik urrunduz bidaiari-etnografoaren jarrera hartzeko teknika gisa (Pérez Isasi, 2019).

Idazleak eraikitzen duen singularitate horren kontrakontua dateke José Luis Diazek zioenez, literaturaren arloan literatura antzeztu soilik ez, “sakralizatu” ere egin ohi dela (2016, 157 or.). Esparru horretan koka genezake Harkaitz Canoren egilearen jarrera; izan ere, berak dioenez, literatura sistemako hainbat eragile dira, batez ere kontsumitzaile-faktorea, euskal gatazkari buruz idazten hasteko eskatzen diotenak. Horrek, preseski, adierazten digu oraindik idazleak gizarte zibilean betetzen duen pertsonaia publiko eta intelektualaren papera. Hitzon arabera, gizarte zibilarentzat, kasu honetan idazlearentzat, bereziki sakratua den eginkizuna da, gainerako biztanleria zibilari buruzko zeregin eredugarria ematen baitzaio moralki.

Aldi berean, horrek egile intelektualaren irudia eratzen du eta eraikitzen laguntzen du: erreferentzia intertestualak, interartistikoak eta politikoak. Ez bakarrik bere literatura lanean, baita kazetaritza-zutabeetan ere, kultura kritikaren estiloa eta gizarte kronikaren estiloa nahasten baitituzte eta egileak horiekin, esan gabe doa, bere liburuekin baino kontsumitzaile kopuru handiagoa lortzen du. Alde horretatik, aipatzekoa da bere kronikak ematen dituen egunkariaren izaera: *Euskaldunon Egunkaria*. Une horretan, Euskal Herri osoan saltzen zen euskara hutseko egunkari bakarra zen. Eta, beraz, liburuek baino irakurle kopuru handiagoa biltzen zuen⁴², baina baita barietate handiagoa ere; izan ere, egunkariaren irakurleek ez dituzte irakurketa ohitura berdinak, ezta profil ideologiko-politiko bera ere, egunkariak berak adierazten baitzuen euskal kulturako pertsona ospetsu gehien eta askotarikoenak biltzeko asmoa zuela (Ramírez de la Piscina eta Agirreazaldegia,

⁴² José Félix Díaz de Tuestak honako datuok ematen ditu Euskaldunon Egunkariaren irakurle kopuruaren arabera, euskal kazetaritzari buruz osatutako txostenean:

Euskaldunon Egunkariaren hedapenari buruz Espainiako Oficina de Justificación de la Difusión (OJD) erakundeak emandako datuen arabera., 11.560 ale saldu zituen egunkari horrek batezbeste 1994an (ikus 1. taula) eta 12.188 ale 1995ean. irakurle kopuruari buruz, berriz, ez du erakunde horrek daturik ematen. Ez eta ale bakoitza zenbat lagunek irakurtzen duen ere... Euskaldunon Egunkariaren irakurle-kopuruari buruz ere badugu daturik, Estudios de Opinión y de Mercado (ICIES) enpresak Euskal Autonomia Erkidego (EAE) eta Nafarroako komunikabideetako audientziari buruz urtero egiten dituen ikerketatik ateratakoak. Euskaldunon Egunkaria bera, ordea, ez dago ados datu horiekin, CIESen inkestak komunikabide txikiak penalizatzen dituelakoan. 1991n 27.000 irakurle zituen bitartean 1995ean 17.000 irakurle zituen Euskaldunon Egunkariak, CIESek egindako inkestaren arabera. 32.000 inguru dira Euskaldunon Egunkariaren irakurle finkoak 20-39 urte bitarteko euskaldunen artean, Euskaldunon alfabetatze maila eta euskarazko kultur kontsumoari buruz Siadecok 1996an egindako inkestaren arabera (Díaz de Tuesta, d.g.).

2009). Horrek, pentsa daiteke aukera emango ziola egileari bere eragin erradioa zabaltzeko, batez ere profil literarioa ez zuten kazetaritza kontsumitzaileen artean ez ezik, profil literarioa zutenen artean ere bai, dagoeneko aipatu baitugu egunkariak literatura kritika bultzatzeko izan duen garrantzia, baita kritika kulturalean espezializatutako irakurleena ere (Egaña, 2013). Horrela, egilearen irudia, aurrerantzean, artista baten irudiarekin lotuko zen, baita kultur-kritikari batenarekin ere, literatura sistemaren barruan zuen profil funtzionala zabalduz eta bere autore-irudia zabalduz, kutsu humanista eta aurrerakoiarekin bere subjektibotasunetik lekuko dituen eskubideen urraketak salatzen dituen pertsona zibila eraikitzeraino⁴³.

Horren ondorioz, *Pasaia blues* lanaz ondotik Harkaitz Canok egiten dituen eleberrien idazketek, idazleak bere autore-jarrera lokala literatura arloan inskribatzen laguntzen dute, Maingueneauk ondo adierazten duen bezala, autore baten irudikapen eta testuen aniztasunak bere irudia eta berak egiten duen horren erabilera, bere jarrera, eratzen duelako. Dagokigun kasuan, gai horri buruzko literatura lanen ekoizleak (eta jabeak) rol bat betetzen du literaturaren arloan, bere ekoizpenek eta adierazpenek zehaztutako jarrera etiko-politikoari lotutakoa. Testu horiek aurrerago azalduko ditugun arren, aurreratu dezakegu euskal gatazkaren biktimekin duen jarrera publikoak gatazkaren maila lokalean kokatzen duela.

Berez, Casasek aipatzen duen egile eta pertsonaiaren arteko harremana nabarmenagoa da *Twist* eleberrian, zeinetan autofikzioaz hitz egin ezin badezakegu ere, idazketa problematizatzeko txertatzen dituen hausnarketak maila intradiegetikoan egiten diren, (metafikzio-moduan egiten direlako) Diego Lazkano deitzen den (Harkaitz Canoren izenarekin duen gertutasuna nabaria da) pertsonaia narratzaile batek kontatuak. Hala ere, autore-proiektua lehen lan honetan hasten da eratzen, ez soilik idazleak bere produktuaren idazketarekin eta erreperitorio batetan kokatzearekin, baizik eta sistemako beste hainbat eragileren parte-hartzearekin; besteak beste, instituzioaren parte den kazetaritza edota beste ekoizle batzuekiko harremanarekin edo erreperitorioko molde batzuen erabilerarekin. Autoritatearen azterketa hau esanguratsua izan da bere une horretako egoera aztertzeko, ikusi ahal

⁴³ Nolanahi ere, eta aurrera jarraitu aurretik, ez genuke nahi honekin idazleari intenzionalitate bat egozten diogunik ulertzerik, are Pierre Bourdieuk habitusa deskribatzen duenean zehazten du kalkulu arrazionalerako ezintasuna dutela ekoizleek eta erabakiak era inkontzientean hartzen dituztela maiz.

izan delako une horretan ekintzaile jarduten duela sistemako beste faktoreekin. Horretarako, lehenik autoritatea bera problematizat behar izaten du, ekoizlea, literatura produktutzat jotzen den edozein produktu ekoizten duen unetik ekoizle den heinean, autore edo idazle bilakatzeraino aldaketa batzuk jasaten dituelako, bereziki, autore-profesional gisa jarduteko zailtasunak izaten diren sistema batean.

Ondoren, autore edo idazleak pertsona zibil gisa duen izaera ere problematizatzen hasten dela ikusi dugu. Honek, Autore-teoriaren eta Even-Zoharren edo Bourdieuren autonomiaren eta heteronomiaren arteko gurutzaketa behartzen ditu. Gure kasuan, beharrezkoa iruditzen zaigu galdera hori birformulatzea, artista intelektualari lotutako autore-proiektzio horrek pertsona zibilaren irudia ere eraikitzen ote duen planteatzeko, sistema literarioko eragileen ustez, bere testu literarioen eta pertsona zibilaren postura sozialaren arteko adostasunik badagoela planteatzeko. Horren irudi izango dira bere bi eleberri sarituenak eta sonatuenak, *Twist* eta *Fakirraren ahotsa*. Hartara, pertsona zibilaren espektroa zabalduko du idazleak, genero eta gai berriak esploratzean.

Bestalde, autore-irudi hori sortzeko egilearen asmoa ez dela beharrezkoa esaten bagenuen ere, jarrera hori ikus daiteke bere autore-jarreraren eraikuntzan; izan ere, euskal autoreek euskal gatazkaren gaiari buruz sistema literarioko hainbat eragileren aldetik jasotzen dituzten eskaerak salatzen dituzte eta Harkaitz Canok aktiboki parte hartuko du aipatutako bi eleberrien idazketarekin, baina baita gatazkaren errealitateko protagonistak inplikatu dituzten ekintzetan ere, egiteko intelektuala duen pertsona zibila den heinean. Era berean, Amossyk eta bestek nabarmentzen dutenez, autorea saiatzen da bere autore-irudiaren gainean ahal duen punturaino kontrola izaten, baina postura bera, hainbat eragileren elkarrekintzaz sortzen da.

6.2. Polisistemen berrirakurketak aplikatuta: interferentzia polisistemikoan

Zaila da idazle baten ibilbidean kronologia-banaketak egitea, horrek jauzi-kualitatiboak gertatzen direla iradoki lezakeelako eta aitzitik, Polisistemen teoriak argitzen duen bezala, gertakari bakarraren eragina baino, hainbat jazoera eta eragileren influentzia izaten delako sistemaren barneko mugimendu bakoitzean. Hartara, nahiz eta hemen genero literaturaren agerpenean kokatzen dugun Harkaitz Canoren interferentzia sistemikoa, ez genuke iradoki nahi hertsiki loturik

direla bi gertakariok, baina bai sistemaren barnean erreperitorioaren eta merkatuaren faktoreak une horretan hartzen duten garrantzia nabarmendu.

Orain arte esandakoarekin batera, Harkaitz Canok bere ibilbide literarioan betetzen duen erreperitorioaren funtzioari heldu behar diogu ezinbestean. Esan bezala, Autore-teoriaren arabera, Harkaitz Cano ekoizleari lotutako autore-jarrerak eta egile-irudiak literatura erreperitorioa sortzen dute, ekoizleak osatzen dituen literatura produktuek eta literatura lanek bezalaxe. Halaber, denborak aurrera egin ahala edo literatura sistemaren eskakizunak aldatu ahala, aldatu egiten dela identifikatu dugu, labur bada ere. Hurrengo orrialdeetan Harkaitz Canok sortutako erreperitorioaren bilakaera berrikusiko dugu. Era berean, Even-Zoharren azken azterketan heterogeneotasunari loturiko faktorea izanik, barne- eta kanpo-merkatu literarioekin duen harremana begiratuko dugu.

6.2.1. Erreperitorioa eta Kontsumitzaileak: genero literatura

Harkaitz Canoren autore-postura sorturiko produktuekin eta erreperitorioarekin lotuta ulertzeak, ekoizlea bera produktu baten eta erreperitorio baten moduan ikusteaz gain, haren ibilbidean gertatutako mugimenduek erreperitorioaren aldaketekin duten harremana, alegia, haiengan izandako eragina nahiz haien eraginaren ondorioa ere izan daitezkeela eta horien garapenaren ibilbide posible bat irudikatzea posible dela erakutsiko da. Oraingoz erakutsi dugu bere idazketaren lehen faseetan ekoizlearen lanek artista konprometituaren topikoarekin bat egiten dutela. Era berean, aurreratu dugu New Yorkeko egonaldian hainbat ekoizpen emango dituela argitara Harkaitz Canok, horien artean, Ipar Ameriketako herrialdeko arteari loturikoak. Estrategia narratibo horiek bat egingo dute egileak argitaratutako lehen eleberriarekin eta hark ere artea jarriko du bere narrazioaren ardatz, *Beluna jazz* lanean artistaren eta artearen arteko harremana arakatur. Edu Zelaieta eta Ibon Egaña konpilatzaileek euskal gatazkari buruz idatzitako euskal literaturaren inguruan prestatu zuten ikerlanean, gai horri buruzko beren lanak azaltzeko eskatu zieten zenbait idazleri; eta horien artean, Harkaitz Canok justifikatzen zuen bere lanak beti zerikusia zuela bere pertsonarekin, bere gatazka propioarekin (2006, 35 or.). Alde horretatik, azaldu dugu bere lehen ekoizpenek bere lehen poema eta kroniketan aipatzen dituen idazleen zordun gisa kokatzen den autore baten berri ematen dutela. Hortaz, Ameriketako Estatu Batuetako artearen

erreferenteak errepikatzen dira testu horietan: Raymond Carver, Charles Bukowski edo Paul Auster, besteak beste (Esparza, 2018).

Kronika-liburuan edo *Belarraren ahoa* (2004) eleberrietan dagoeneko erakutsi zuen Estatu Batuekiko gustua, Bob Ieregui euskal jatorriko amerikar musikariaren erotze-prozesua kontatzeko jazz musikaren edo zinema beltzaren presentziarekin egikaritutako zuen Billy Wilder edo Orson Welles zinemagileekiko aitortzen duen gustuari zor (2008an argitaratutako *Zinea eta literatura. Begiaren ajeak* lanean iradokitzen du berak). Kontakizun beltzari eromenak gehitzen dion estetika surrealista hori bat dator, baitezpada, jada aipatu dugun *Norbait dabil sute eskaileran* poema-liburuarekin, baita bere diskurtsoaren protagonista diren eta gizartearen eremu behartsuetatik datozen pertsonaien hautaketa poetikoarekin eta narratiboarekin; horrela, nobela honetan gaixo psikiatriko bat izango dugu protagonista, New Yorkeko kronikan izendatutako beste artista batzuekin bat datorrena, arraza- nahiz klase-estigmari aurre egin behar diotenak (Basquiat) edo sexu-genero bazterketari (Federico García Lorca, Silvia Plath). Era berean, artistak bere lanarekin (Basquiat, Carver, Bukowski, Auster edo Bob Ieregui fikziozkoa) duen harreman autosuntsitzailea izango da profil horien tratamendua finkatzeko erabiliko den *leitmotiva*. Gainera, lan hauetan *Twist* eleberrian zabalago garatuko duen alderdi bat nabarmenduko da: pertsonaia hauentzako arteak duen efektu sendatzailea. Horrela, Bob Ieregui berak modu dualean biziko du bere gaixotasunaren aurrean duen harremana.

Horren ondoren, *Pasaia blues* (1999) eleberriak euskal gatazkaren idazketa hurreratuko zuen polizia-generoa baliatuz. Beste lan batzuk, dagoeneko izendatu ditugun ipuin-bildumak, bigarren eleberri honen aurretik badaude ere, egileak berak aurreko lanarekin batera bilogia gisa aurkeztu zuen eta, horregatik, bere poetikaren trantsizioaren pieza angeluartzat hartzen dugu guk. Egilearen arabera, bere obraren estiloa aldatu egin zen, sistemako aktoreek hala eskatu ondoren, bere ekoizpenetan euskal gatazka lantzeko eskatu ziotelako:

Ordea, idazlea ez da isolatuta bizi. Leporatu egiten diote bere urruntasuna irakurleek urrun sumatzen badute. Irakurleak idazlearengana gerturatzen dira; idazleak popatik hartzera bidal ditzake txakurraren salara, jakina, —utikan urrutira!—, baina “hi haiz urrun dabilena” esango diote orduan irakurleek. Idatzi guri buruz. Idatzi gaur. Idatzi hemen, esango diote (Cano, 2006, 36 or.).

Nolanahi ere, adierazpen horien ondoren ere, egia da egileak eragin estetiko amerikarrarekin jarraitu zuela eta genero literaturari atxiki zitzaioala; nagusiki poliziakoari. “Nik fikzioa egin nahi dut: ez diario bat, ez kronika liburu bat, ez liburu politiko bat, genero beltzeko liburu bat baizik” (2006, 41 or.). Esakune horretan, genero jakin baterako trantsizioa iragartzeaz gain, egileak kanpoko eskaerekiko ezinegona islatzen zuen eta, aldi berean, eskaera horiei erantzuteko borondatea, irakurleekiko erantzukizunaz jabetuta. Zentzu horretan, autoreak sistema baten parte izatearen kontzientzia erakusten du. Gainera, horri dagokionez, honako hau gehitzen du norabide berean:

Ez nago seguru euskal idazleok munduari egin diezaiokegun ekarpenik interesgarriena euskal gatazkari buruz idaztea denik. Ez nago seguru zenbait mundu alegiazko eta zenbait literatura klase kanonizatu ditugun liburuekin amaitu zirela diotenekin ere. “Ezin da mundu alegiazko edo fantastikoei buruz idatzi Obabakoak irakurri ondoren!” diotenekin, kasu bat aipatzeagatik. Hala dela sentitzen badugu, gure ezinagatik eta gure talentu faltagatik da, ez beste ezerengatik (Cano, 2006, 35 or.).

Alde batetik, kanonizazioaz eta obra kanonizatuz hitz egitean, euskal sistema literarioaren funtzionamendua onartu eta ezagutzeko kontzientzia erakusten du. Bestalde, sistemak aurkezten dizkion eskaerekin ados ez dagoela ere aldarrikatzen du, kanonizazioarekin lotzen dituelako eta, beraz, egileak literatura helburu gisa kanonizazioa ere problematizatzen duela ondorioztatzen da. Baina sistemaren mandatua onartuta, ekoizleak eskatzen zaion lana bere ardura literarioarekin elkartzen du: “Eta bestalde, ez naiz euskal gatazkaz gehiegi idatzi dugula uste duten horietakoa. Euskal gatazkaz gutxiegi eta txarto idatzi izan dugu ia beti. Askoz hobeto, askoz zehatzago, askoz ere sinzeroago idatzi beharko genuke, lukete, zenukete, nuke” (2006, 35 or.). Hartara, konplexutasuna onartuta, ekoizleak bere irudia kontrolatzeko saiakera egiten du, bere indibidualitatea eta taldearen eskakizuna akoplatuz.

Eskakizun horrekin lotuta, bere hurrengo eleberria, kuantitatiboki sona gehien izan duena (Euskadi Literatur Saria, Espainiako Kritikaren saria eta Beterriko Liburua edo 111 Akademia Saria), idatzi zuen Harkaitz Canok: *Twist*. Esploratzen ari zen genero poliziakoaren barnean egindako eleberri korala. Aipatu artikuluan “artifizioa minaren kontrapuntua da” (2006, 48 or.) izeneko atalarekin amaitu zuen aurreko bi lanak idazteari buruz egin zuen justifikazioa, arteak duen eragin

sendagarria, berriz mahaigaineratuz “erredentzioa” eta “katarsia” eragiten dituela argudiatuz testuan.

Eleberrian Diego Lazkanoren istorioa ematen da jakitera, bere lagun Soto eta Zeberioaren bahiketa, tortura eta hilketaren ondoren memoria jarduera bati ekiten dionean. Liburuak berak kontrazalean zehazten du Soto eta Zeberio pertsonaien eta Lasa eta Zabala pertsona errealeen arteko elkarrekikotasuna. Baina, Iban Zalduaren hitzetan (2016, 135 or.), *Twist* (euskal) gatazkari buruzko eleberri faltsua da, aldi berean, beste gai batzuk ere lantzen direlako, egileak berak nabarmentzen duenez: memoriaz gain errua, laguntasuna, maitasuna edo traizioa hizpide omen dira (Lorenci, 2013).

Zentzu horretan, paradoxa planteatzen digu Iban Zalduaren sententziak. Jakinik esaldi orijinala “*Twist* gatazkari buruzko nobela neurri batean *faltsua* [da], eta *Martutene*, ordea, gatazkaren nobela neurri batean *ezkutua*” dela, euskal idazleek aldarrikatutako nahitaezkotasun tematikoaren bi alderdiak irudikatuko lituzkete bi egileon lan horiek. Bi estrategia narratibo irudikatzen baitituzte bi egile horiek, azken finean. Eskakizun sistemikoa den gaiari buruz jarduten dute; batek baina, gaiaren inguruko errelato bat osatzen du, eta besteak, *Twistek*, errelato osatua baliatzen du harengandik aldentzeko. Hartara, Harkaitz Cano sistemaren eskakizunetatik aldentzen da, guztiz jarrera periferikoa ere hartu gabe.

Bere hirugarren lan honekin, gainera, inskripzioaren planoan pertsona zibilarenarekin elkartzen zen autorearen autore-proiektuan, sistema literarioko nahiz beste sistema sozial batzuetako eragileekin parte hartu baitzuen: *Berria* egunkarian biktima errealetako baten arrebarekin egindako agerraldian familiartekoak eta idazleak balio instrumentala ematen diote produktu literarioari, Even-Zoharrek aipatu dugun azken artikuluan aurreratzen zuen tresna gisako balioaren galerari kontra eginez. Liburuaren inguruan eskainitako elkarrizketa baten harira, honakoa zioen literatura lanaren katarsi gaitasunaz:

¿Cómo se construye el relato? Un escritor lo que puede hacer es aportar una voz en un mosaico. Quizá dentro de treinta años tengamos un relato unificado pero de momento estamos en la fase testimonial, están aflorando muchísimos testimonios de gente que ha vivido en la clandestinidad, exiliada, en la cárcel o en un pequeño pueblo donde no podía decir lo que pensaba. En este momento se puede empezar a contar todo eso y se está empezando a contar. En euskera la palabra cuento y la palabra historia se dicen prácticamente iguales, *historia* e

istorio. Partiendo de la base de los cuentos, de los relatos, un escritor puede aportar un laboratorio. Cada libro es un pequeño laboratorio donde uno se pone en situaciones límite y experimenta, y se reconcilia la gente, y se venga, y se cansa, y se ama, y se va... Este tipo de experimentos quizás se pueden hacer antes en la ficción que en la realidad, son prototipos, cada novela es el prototipo de una historia.

La literatura puede contar historias que sucedieron en lugares en los que nadie estuvo o en los que estuvieron no quieren contar lo que sucedió. De todas maneras creo que para ese gran mosaico todavía falta mucho. Vivimos un momento muy polifónico, hecho de pequeñas voces de ficción o de testimonio memorístico. De todo esto quizás algún día saldrá lo que llaman El Relato, con mayúsculas, pero yo creo que falta mucho para eso (Alfaro, 2015).

Beraz, egileak beste sistema sozio-semiotikoetan (politikoan) den errepertorioa (diskurtso politikoa) moldatzeko gaitasuna esleitzen dio literaturari. Harkaitz Canok, liburuaren gaztelaniazko argitalpenean ideia hori indartzen du liburuaren autore gisa duen esanahia aipatzean: “empatía y responsabilidad, sabiendo que trato a Soto y Zeberio como dos personajes de ficción sin olvidar nunca que no los son” (Lorenci, 2013). Baita euskarazko elkarrizketetan ere: “baneukan empatia edo erantzukizun berezi bat. Fikzioko pertsonaia horiek ez ziren edozein. Niretzat, hori klabea izan zen: fikzioaren bentajak erabiltzea, baina baita errealitatearen enpatizazio, identifikazio edo erantzukizun hori eramatea ere” (Izagirre, 2012).

Era berean, eleberrian humanizazioa bilatu zuela zioen egileak momentuko elkarrizketetan (Izagirre, 2012; Lorenci, 2013). Hau da, aurrekoarekin jarraituz, errelato historiko bat sortu baino, hura osatzea izan zen haren helburua. Horretarako, aurreko lanen bidetik, gizakiaren eta artearen lotura esploratzen zuen bere eleberrietan; aurreko lanetan artearen dimentsio sendatzailea azaleratzen bazen, kasu honetan, pertsonaia historikoak humanizatzea izanik helburua, artista bilakatu zituen: irakurle, musikazale edota aktore eta gidoigile ziren Soto eta Zeberio eleberri honetan. Alegia, beti ere, artearen inguruko hausnarketa dago idazle honen lanetan. *Twisten* kasuan, gainera, indartua maila diegetiko bikoitza mantenduz, istorioaren narratzailea egilearen *alter ego* gisa irakur daitekeen idazlea izanik. Beraz, egileak elkarrizketan aipatutako hainbat gairen tratamenduaz gain, artearen baliagarritasuna eta artistak haren erabileran mantendu beharreko etika artistikoa mahaigaineratuko zituen egileak.

Eleberri horretan beraz, *Pasaia bluesen* edo *Beluna jazzen* ez bezalako autoritatearen inguruko irakurketa bikoitz bat gauzatu zuen Harkaitz Canok; produktu literarioa

ekoizteko inguruko sistema sozio-semiotikoetako eragileekin duen harremana berrikustean:

Bi itzalengandik hartzen zuen Diegok bazka, bi itzal haietatik elikatzen zen, bi itzal haiei utzi zien bere buruan habia egiten. Soto eta Zeberio, Zeberio eta Soto, haien ordeztu bizi ote zeneko sentipen hura urteetan luzatua, haien ordeztu bizitzea eta haiek biziko ez zutena bizitzea bere erantzukizuna balitz bezala —baina ez zen!—, bizitza bakarrean hiru bizitza bizitzea posible balitz bezala (2011, 75 or.).

Hausnarketa honek, atzera ere, sistema sozialarekiko bere lekua negoziatzera eramango zuen idazlea, inskribatzaile modura ere autore bezala duen erantzukizuna mahaigaineratuko baita lanean.

Twisten egitura korala hizpide izan bada kritika eta elkarrizketetan (López, 2007), bere azken eleberria, *Fakirrarean ahotsa* (2018), kontrajarren modura uler daiteke. Tartean beste hainbat lan kaleratu ditu egileak, ipuin-bildumak, saiakera, poesia, baina berriz ere eleberriarekin jasoko zituen Espainiako Kritikaren saria eta 111 Akademiaren saria, instituzioaren eta kontsumitzaileen harrera onaren erakusgarriak. Memoria politikoaren gaia jorratzen duen lana da hau eta aurrekoaren jarraipen modura ikusia bada ere (Gurrutxaga, 2019), pertsonaia bakarraren inguruan egituratuko da eleberria. Nobela honi ekiteko arrazoiak azaltzen ditu Harkaitz Canok artefaktuaren lehen kapituluan eta hainbat elkarrizketatan:

Zergatik Imanol Larzabal?

Bi gauzarengatik: batetik, jazzeko estandarrak dioen moduan, “for sentimental reasons” [arrazoi sentimentalengatik]. Hementxe, hemen bizi izan zen Imanol [elkarrizketa egiten ari garen kaleko eraikin bat seinalatu du hatzarekin] eta ni etxe horretan egon nintzen. Imanol ez zen bertan bizi momentu horretan, baina haren gauza batzuk bazeuden oraindik. Kasualitatea izan zen, nire izeba bat han bizi izan zen etxea berralokatuta. Eta umetan, nik hamar urte-edo izango nituen, etxe horrek niretzat ez zeukan zerikusirik ezagutzen nituen beste etxeekin: leiho borobilak, kuxinak lurrean, olio-pinturak paretetan, disko pila bat lurrean... Badaukat oroitzapen hori, artista baten etxea lehenbiziko aldiz ezagutu nuenekoa. Eta orduan esan zidaten: “Hemen bizi da Imanol”. Nik ez nekien nor zen. Eta geroago entzun izan nuen Imanolen musika —oso gazte frikia nintzen, entzun nezakeen Serrat eta Imanol eta entzun nezakeen Kortatu eta Zarama—, adoleszentzia garaian gustatzen zitzaizkidan bere kantak, batez ere erromantizismoa poro guztietatik zerienak. Poesiara iristeko nire modua ere hori izan zen, saturazioz, jakin gabe poemak zirela Imanolek kantatzen zituenak, Koldo Izagirrenak edo Xabier Amurizarenak zirela. Hori hasteko: baneukan lotura bat, pertsonaia berezi batenganako erakarmena. Eta bestetik dago denok ezagutzen dugun historia, Imanoli buruz daukagun mito greziararen kontakizun ia biribil eta gogor hori, bukaera gordin horrekin; hori benetan horrela ote zen, edo zer punturaino zen horrela jakin nahi nuen (Bereziartua, 2019).

Aipuan aztergai izan ditugun bi elementuak aipatzen ditu idazleak berriz ere bere lanaren jatorrian; alegia, beste arte batekiko jakinmina eta gizarteko memoriarekiko ardura. Idazlea kronikaren eta biografiaren arteko generora itzultzen da Imanol Larzabal pertsona historikoaren bizitza fikzio-eleberri bilakatzeko haren *alter ego* Imanol Lurgainen kontakizuna osatuta. Agian fikzio-elementu bilakatzen den pertsonaiarengatik, eleberria osatzeko hautatutako azpi-generoa izan da liburu honetan kritikak gehien eztabaidatu duen alderdia. Kritikak fikzio-biografia gisa etiketatua eta idazleak ezeztatua (Gurrutxaga, 2019), bestalde⁴⁴. Imanol Larzabalen bizitzako pasarte batzuei erreparatzen die narratzaileak, hirugarren pertsonan kontatuz eta pertsonaiaren bizipen subjektiboa kontatzeari ekiten dion bitartean.

Orokorrean, hirugarren pertsonan kontatua dago eleberria nahiz eta narratzaileak, protagonistaren kontzientziaren rola betetzen duenean, 2. pertsonara igarotzen den. *Twisten* bezala, 3. pertsonako narratzailea orojakilea da, zeinak fikzio-biografia eraikitzeke maniobra-aukera areagotzeko abagunea ematen duen, baina *Twisten* kasuan ez bezala, egileak berak onartzen du eleberriaren batasuna ez dela ipuin multzo bat bezala irakur daitekeena (López, 2007) eta fabulazioa nabarmenagoa dela, testigantza dokumentaletik abiatzen baita (kazetaritza, justizia, polizia...) fikziozko lan bat sortzeko. Bolañoren *2666* eleberriaren estiloan, iragana kontatzen da oraina agertzeko eta horretarako, testigantzetatik abiatuz, egiaztatzerik ez dena kontatzen da. Harkaitz Canoren testuan baina, egilea fikziozko pertsonaien oroitzapenetatik abiatzen da, hau da, benetako pertsonaien oroitzapenetatik.

Obra guztietan, hasierakoetatik amaierakoetaraino, lehenik egileak bere bizitza autofikzionatzen du, gero fikziotik artistara hurbiltzen da eta azkenik, biografia “negatiboa” (Witthaus, 2015) edo heterobiografia eginez, errealitateari eta fikzioari

⁴⁴ Ez baitu pertsona historikoaren gertakaririk esanguratsuenetan erreparatzen, baizik eta memoria kolektiboan (Halbwachs, 2004) geratu direnetan nahiz biografiatzen den pertsonaren kontzientzia sakon disezkiatzen duelako (Cohn, 1997). Kasu honetan egokiagoa dirudi heterobiografia (Boero, 2017) gisa hartzea:

La heterobiografía, tal como venimos señalando, más que una trayectoria de vida, lo que intenta es mostrar la dificultad de mantener esa ilusión de trazado, de cronología de una vida; además de poner en revisión la primera persona que asume el yo como el principal operador en la narración de la experiencia vivida, ya que lo “contable” de una vida excedería en gran medida lo que una mirada humana puede percibir, lo que una identidad del yo bajo la máscara de la persona puede narrar (Boero, 2017, 25 or.).

buruzko metafikzio-hausnarketa egiten du, baina baita egiletzari eta bizitzari buruzkoa ere.

Hartara, bere ekoizpen literarioak gaietan eta generoetan garapena izan duela erakutsi dugun arren, bere lana gurutzatzen duten hainbat motibo badaudela igar daiteke; orain berehala nabarmendu ditugun metafikzio-hausnarketak bereziki. Eta hori demostratzeko, egileak elkarrizketetan eta saiakeretan beren-beregi jakinarazten eta justifikatzen dituen ezagupenetan oinarritzen saiatu gara. Horrela, ikusten dugu artista honen lana etengabeko negoziazioan aurkezten dela. Izan ere, bere lana hasieratik amaieraraino egon da negoziazioak gurutzatuta: minaz idatzi edo ez, besteez idatzi edo norberaz. Baita sistema literarioan hartzen duen posizioa mugitzen ere. Ez erabat periferian, ez erabat erdigunean.

6.2.2. Sistema eta polisistema: *gatekeeperrak*

Sistemaren barnean eraikitako kokapena eztabaidatu dugu aurreko azpi-atalean eta polisistemen arteko interferentziari helduz, egileak polisistema iberiarrean duen lekua ere aztertu behar dugu. Sistema literario euskaldunaren barnean bere mugimendua azaltzeko erabili dugun bezala, instituzioaren erabakimena kontuan izango dugu, baita merkatu batzuen eta besteren arteko fluxua gidatzen duten bestelako *gatekeeperrak* ere⁴⁵.

Horretarako Espainiako Kritikaren Saria, espainiar Estatuko kazetaritza eta espainiar Estatuko argitaletxeak baliagarriak izan dira. Harkaitz Canok, beste euskal idazle batzuek ez bezala, hiru erakunde horietan lekua izan du era batera edo bestera. Aipatu dugunez, beste hainbat euskal idazleren moduan, bere lanak gaztelaniaz ere argitaratu ditu, baina Harkaitz Canoren kasuan, autoitzulpena praktika arraroa da. Hala ere, euskaraz argitaratutako lanen gaztelaniazko itzulpena usu bete ohi du; aipatu ditugun lan guztiek beren gaztelaniazko bertsioa argitaratua dute, besteak beste. Itzulpen-jarduera hori, gainera, jatorrizko euskal lanak argitaratu eta berehala

⁴⁵ Gallego eta Locanek *gatekeeperr*en lanari buruzko zerrendatze zehatza aurkeztu berri dute. Lasai baliatzen den terminoa izanik, *gatekeeperr*ek aurrera eramaten dituzten jarduerak zehaztu nahi izan dute. Honakoak aipatu dituzte: esploratzaile-lana, tasatzailea, negoziatzailea, gauzatzailea, legitimatzailea eta / edo harremana gauzatzen duena, profesionalizatzailea eta kotsakratzailea (Gallego eta Locane, 2021, 11-12 or.).

hasi zen gauzatzen: *Piano gainean gosaltzen* lanaren gaztelaniazko bertsioa, *El puente desafinado*, hiru urte beranduago, 2000. urtean, argitaratu zen, Erein argitaletxean. *Beluna* jazzen gaztelaniazko argitalpena iristeko 2004ra arte itxaron behar izan zen, euskarazko argitalpenaren 6. urteurrenean, Seix Barral argitaletxearen eskutik; eta *Pasaia blues* gaztelaniaz 2012an argitaratu zen, Ttarttalo euskal etxean. *Twisten* argitalpena Seix Barralen izan zen, euskarazko argitalpena eta bi urtera. *Fakirraren ahotsaren* gaztelaniazko bertsioa euskarazkoa kaleratu eta urte batera atera zen Seix Barralen eta joera hori ziurtatuko zuen orain berehala egin den *Beti oporretan* ipuin-bildumaren gaztelaniazko Barralen bertsioak. Gaztelaniazko lehen argitalpena, aldiz, Hiru argitaletxeak egin zuen: *Enseres de ortopedia inútil* ipuin-bilduma orijinalarekin. Bestalde, beste hizkuntzetara egindako argitalpenei dagokienez, gaztelaniazkoekin bat datoz denbora-tartean eta aitzindariak dira euskaraz eta ingelesez argitaratutako haur eta gazte literaturako lan elebidunak.

Iruzkindutakoaren argitan, antzematen da tesi honen aurreko atalean nabarmendu dugun gaztelaniazko argitalpenen joera. Lehen argitalpenak, lan orijinalak zein euskarazkoen bertsioak, euskal argitaletxeen gaztelaniazko sailetan argitaratuak izan dira: Erein, Meettok (*Zinea eta Literatura: begiaren ajeak* lanaren gaztelaniazko itzulpena), Ttarttalo, Pamiela (*Neguko zirkua* ipuin-bildumaren bertsioa gaztelaniaz) edo Etxepare Institutuaren argitaletxea. Tarte horretan badira, halere, gaztelaniazko argitaletxe periferikoetan eginiko argitalpenak ere: gaztelaniaz ekin eta berehala, Ateneak *Dardaren interpretazioa* poesia-bildumaren ale elebiduna atera zuen 2004an eta *El filo de la hierba* argitaratu zuen Roca editorialak, 2007an, euskarazkoa argitaratu eta hiru urtera. El Gavierok *Norbait dabil sute-eskaileran* poema-bildumaren gaztelaniazko bertsioa argitaratu zuen 2008an, euskarazkoaren 7. urteurrenean. Huacanamok *Compro oro* ipuin-bilduma argitaratu zuen, besteak beste. Antzematen dugun estrategiarik deigarriena Seix Barral Planeta taldeko argitaletxearekin egindako harreman komertzial egonkorra da. Bereziki, guk hemen aipatu ditugun azken bi lanei dagokienean, euskarazko bertsioak argitaratu eta berehala ematen baitituzte gaztelaniaz, *Beluna* jazzekin gertatu ez bezala. Gainera, *Beti oporretan* lanaren gaztelaniazko itzulpena ere berehala argitaratzen dela kontuan hartzen badugu, argitaletxearen apustuak are irmoagoa dirudi, batetik ipuin bilduma genero periferikoan gertatzen delako eta bestetik, beste bi eleberriek ez bezala, euskal sisteman ez duelako saririk jaso.

Argitaletxearen jardunarekin jarraituz, Seix Barralek eta José Manuel Lara Fundazioak 2007an bultzatutako Atlas Literario Español gaztelaniazko espainiar Estatuko idazle gazteen topaketan Harkaitz Cano izan zen euskal ordezkari bakarra. Eta topaketaren harira, Nuria Azancot (2007) eta Elena Hevia kazetari kulturalak *El Cultural* aldizkarian eta *El Periódico* egunkarietan, hurrenez hurren, bildutako idazle taldeari “Nocilla belaunaldia” izena eman zioten. Topaketaren jatorria Fundazioak antolatzen duen Latinoamerikako narratzaileen topaketen oinordekotzat jotzen du Heviak (2007). Orobat, narratzaile berrien eran aurkeztu zen taldea “belaunaldi errelebo” (Seisdedos, 2008) izendatuta eta bi kazetariak izendatzen dute Harkaitz Cano beren artikuluetan.

Orain berehalako gertakaria izanagatik ere, gaiari buruzko bibliografia, taldearen eraketa eta ezaugarriak azaltzen dituen, zabala da dagoeneko. Hala, adibidez, Jara Callesek bere *Literatura de las nuevas tecnologías. Aproximación estética al modelo literario español de principios de siglo (2001-2011)* doktore-tesian literatura eredu espainiarrerako hurbilketa estetikoak taldearen osaketa teknologia berrien agerpenarekin lotzen du; baita Roxana Ilasca eta Alice Pantel ikerlariak *Le réseau mutant: propositions d'une nouvelle (post)poétique narrative dans les oeuvres de Jorge Carrión, Agustín Fernández Mallo et Vicente Luis Mora* (2016) eta *Mutations contemporaines du roman espagnol: Vicente Luis Mora et Agustín Fernández Mallo* (2012) doktore-tesi banatan ere. Batetik, taldearen parte izan ziren idazleek sistemaren barnean izandako harrera desberdina erakusten dute eta bestetik, taldekideek proposamen literario berritzailea partekatzen dutela. Belaunaldiaren parte direla onartzen den idazleek eta kritikak problematizatu egin dute belaunaldiaren kontzeptua, baita taldearena ere (Calles, 2011; Fernández Porta, 2007; Kunz, 2013; Mora, 2007; Ortega eta Ferré, 2007; Ros, 2013), baina onartzen dute, oro har, literatura egiteko eta ulertzeko modu bat partekatzen dutela.

Nahiko genukeen luzerarekin gai hau jorratzeko denbora eta espazio faltagatik, aipatutako lanen gidalerroei jarraituko diegu, idazle horien ezaugarri literario nagusiak, azaletik bada ere, azaltzeko. Nahiz eta badakigun zerrenda hori ezinbestean amaitu gabea, osatu gabea eta partziala izango dela. Hortaz, orain berehala aipatutako kritikak eta ikerlariak honako ezaugarri hauek nabarmentzen

dituzte Nocilla estetikako idazleen bereizgarri gisa⁴⁶: testuen eta generoen zatikotasuna eta hibridazioa; baita transmedialitatea ematen duten teknologia berrien erabilera ere, hala nola kultura altuaren eta baxuaren arteko desberdintasuna desegitea. Collagea eta sistema literarioaren periferiarekiko atxikimendua ere guztiek dituzte ezaugarri bateratzaile.

Tasun horiek guztiek euskal literaturan Harkaitz Canorengan dute adierazgarririk handiena; izan ere, kritikak eta prentsak euskarazko idazkeraren gazte balio handizat katalogatu zuen (Berasaluze, 1994). Era berean, hemen egin ditugun lanen deskribapenean, haien autofikzio-kronikan islatutako artistei buruzko erreferentzien aniztasuna, eleberri horien izaera hibridoa edo bere idazle lanerako komunikabideen erabilera nabarmendu ditugu. Gainera, esan dugu garai hartan Harkaitz Cano zela euskal idazle bakanetakoa, bakarra ez bazen ere, izendaturiko ezaugarriak biltzen zituen eta taldearen sustapenean paper nabarmena izan zuen Seix Barral argitaletxearekin argitaratzen zuena⁴⁷.

Aipatu dugun ekitaldiaren partaideek zioten bezala, zerrendatu dugun egile talde honentzako belaunaldi izendapena zalantzazkoa izan daitekeen arren, Harkaitz Canoren kasuan are gehiago izango da; izan ere, Estatu mailan egile batzuk baino nabarmendu ez baziren ekitaldi hartan (aipatu doktore-tesietan analizatzen diren egile-kopurua zehazki), Harkaitz Cano hasieratik urrun agertzen da, bere parte-hartzea baztertzen duten kronika batzuetan ikus daitekeenez (Ferré eta Ortega, 2007).

Nolanahi ere, gaztelaniazko merkatuan lehen aldiz sartzeaz gain, Estatuko (eta eskualdeko) prentsa espezializatuak ere euskal gatazka jorratzen duen euskal literaturaren adierazlerik handienetarikotzat jo du Harkaitz Cano. Cano idazle belaunaldi berri honetako kide gisa agertu eta bere polizia-eleberriak argitaratu eta urte batzuk geroago, gatazka jorratzen duen idazle gisa agertzen da jada, ETAk

⁴⁶ Orain arte azaldu dugunaren arabera eta haren existentziaren zalantzaren ondorioz, talde honen izendapenean izandako eztabaidaz jabetuta, Nocilla terminoa metatzen dugu, jatorrizkoa delako.

⁴⁷ Kirmen Uribek, gaztelaniazko argitalpenean maiz agertzen denak, aurrerago ekin zion bere enpresa-harremanari argitaletxe honekin edota Jasone Osorok edo Txani Rodríguezek ere jardun dute, besteak beste.

2011n jarduera armatua behin betiko utzi ondoren euskal gizartearen memoriaren prozesua kontatzeagatik prentsan hautatutako euskal idazle talde baten artean: “La literatura vasca despierta y pierde el miedo a ETA” (Riaño, 2016); edo euskal literatura berriaren idazle nabarmen gisa: “La hora global de la literatura en euskera” (Larrauri, 2013), “La literatura vasca se aleja del caserío” (Hevia, 2013), “Una Generación con matices” (Chávarri, 2010).

Bere idazkera berritzaileak sistema literarioan kokapen gisa ere balio izan dio, ez bakarrik bere autore-jarreraren eraikuntza gisa. Izan ere, lehen lanean aipatzen dituen testuarteko erreferentziek kontsumitzaileei begira autore-irudi bat eraikitzeke balio diotela esan dugu, baina berak ere onartzen du bere lanetan erabiltzen dituen estrategiek alderantziz ere jardun dezaketela eta ekoizleei beren obren kontsumitzaileen hautaketa erraztu. *Twist* lanaz ari den elkarrizketan badio badakiela lehen kapitulu zirrargarriak irakurle batzuk aldenduko dituela (Lorenci, 2013). Argi dago ekoizleak kontsumitzaile kopuru bat baztertzeak, aurreko atalean aipatu dugun kontsumitzaile taldeen garrantziagatik eta merkatuan nagusi den literatura motagatik, kontsumitzaileen harrera murrizten duela eta, beraz, baita sistemaren barruan arrakasta izateko aukerak ere.

Gainera, gaztelaniaranzko itzulpenek ez diote harrera handiagoa ziurtatzen, Harkaitz Canoren hitzetan *Twist*ek gaztelaniaz euskaraz baino lau aldiz irakurle gutxiago izan ditu⁴⁸ (Alfaro, 2015); izan ere, idazleak onartzen du bere gaztelaniazko irakurleak, orokorrean, euskal biztanle gaztelania-hiztunak izan ohi direla (Palacios eta Galarraga, 2018). Hau da, balizko kontsumitzaile kopuru handiago batek ez du harrera handiagoa ziurtatzen. Izan ere, autoreak bere autore-proiektua euskal sistema literarioari dagokiola eraikitzen duela argudiatu dugu eta, era berean, gaztelaniar hizkuntzako ekoizleen merkatu handiagoan lehiatzen dela eta bertako kazetaritza erakusketak, euskal ingurunearekin lotzen duenak, harrera euskal ingurunera egituratzen laguntzen diola. Era berean, Estatu literatura sariak eskuratzeak, hala nola Kritikaren saria (euskaraz), haren irudia bultzatu dezake, baina beste behin ere, euskal ingurunearekin lotuta; eta Estatu mailako literatura

⁴⁸ Even-Zoharren polisistemaren egitura kontuan hartuta, euskal eta gaztelaniadun kontsumitzaileen arteko aldea are handiagoa izan dela argudiatu liteke; hemen deskribatuko dugun guztiaren ondorioz, lanaren sona txikiagoa delako gaztelaniazko sisteman euskarazkoan baino.

saririk ez izateak saria jasotzea mugatzen du. Gaiari buruzko Estatuko kazetaritza erreferentzietan euskal gatazkari buruz idazten duten euskal idazleen multzoan sartzeak, atzera ere euskal lurraldearen inguruan kokatzen du. Euskal sistemaren barruan aintzatespeneko beste termino batzuetan, antologietan txertatzea bezalakoak nabarmendu daitezke; adibidez, Aitor Francos idazle bilbotarrak beste zazpi euskal idazlerekin batera sartu du idazlea *Las aguas tranquilas* gaztelerez argitaratutako antologian, Sevillako Renacimiento argitaletxearen eskutik.

Azkenik, aipatu behar da gaztelania ez diren beste hizkuntzetara itzulitako ekoizpenaren bere parterik handiena askoz murriztagoa dela gaztelaniaz baino. Bere irakurle ez-euskaldunak, berak dioen bezala, gaztelaniaz hitz egiten duten euskal herritarrak direlako arrazoitua. Beraz, beste hizkuntza batzuetara egindako itzulpenak, ingelesera egindako itzulpenetatik ia heren bat, bilduma elebidunean egindako haur literaturatik datoz (*Itsasoa etxe barruan / The sea in my house*, 2001; *Sorgin moderno bat / A modern witch*, 2002; *Aitona eta euria / Granddad & The rain*, 2005), Estatuko hizkuntza periferikoetan argitaratutako haur-literaturako bilduma baten barneko itzulpenak (*O mar na cociña*, 2008; *A orquesta terrestre*, 2017) eta, bestetik, bere ibilbide osoan zehar hainbat hizkuntzatarara egindako itzulpenak ere badaude. Era berean, nazioarteko saririk edo antologazio saririk ez jasotzeak indartu egiten du ekoizlea iberiar polisistemaren barruan katalogatzea.

6.3. Hirugarren atalaren ondorioak

Aurreko paragrafoekin amaitzen dugu Harkaitz Canok euskal polisistema literarioan izan duen bilakaerari buruz, ikuspuntu sinkroniko eta diakronikotik, egin dugun azterlana. Horretarako, bere irudiaren eboluzio historikoari erreparatu diogu, Autore-teoriaren kontzeptua baliatuz eta, gainera, bere ekoizpen literarioa aztertu dugu, bere autore-irudiari lotuta. Era berean, polisisteman duen kokapena ere aztertu dugu, sistema osatzen duten gainerako ekoizleei eta *gatekeeperrei* helduta: beste ekoizle batzuekin eta erakundearekin elkartzeara, literatura merkatuan bere literatura produktuak izan duen lekua, bai euskarazko ekoizpenari atxikita, bai iberiar ikuspegi batetik, hispaniar hizkuntzan egindakoa nahiz lanak zein errepertorioi atxikitzen zaizkion kontuan hartuta. Azkenik, kontsumitzaileen harrera ere aztertu dugu termino kuantitatibotan.

Ibilbidean zehar, analizatu dugun idazlearen izaerari buruzko ondorio nagusi bat atera dugu; izan ere, idazlea bere ekoizpenek literaturan izango duten lekuaz arduratzen da; preseski, bere ibilbideak autore-irakurketa eta ikuspegi polisistemikoa onartzeaz gain, egile honek horren kontzientzia ere erakusten duela ikusi dugu. Ildo horretan, ekoizleak elkarrizketetan edo saiakera-lanetan adierazpenak egiten dituela erakutsi dugu, baita gogoeta horiek bere literatura lanetan autofikzio-moduan eta metafikzio-eran islatzen dituela ere. Horrela, ekoizle honek etengabeko aldaketan aurkezten du bere eboluzio diakronikoa, sistemaren gainerako eragileekin etengabeko negoziaketan.

Ondorioz, egile honek sistemaren heterogeneotasuna irudikatzen duela esan genezake, oraindik ere literaturaren botere subertsibo eta kritiko horretan sinesten duelako; eta hortik dator kio bere etika profesionala formulatzeko beharra, aldi berean jarduera sozial gisa duen gutxitzeaz jabetzen den heinean, literatura lanbide gisa lehen pertsonan bizi baitu. Even-Zoharrek aipatzen zuen literaturaren amaieran kokatzen du horrek; baldin eta ulertzen badugu, Even-Zoharri dagokionez, ekoizle honek literatura kontsumitzaile bati errepertorio bat autonomiaz helarazteko produktu gisa ikusten duela eta, aldi berean, produktua heteronomoa dela ulertzen duela, kontsumitzaile den aldetik, hainbat esparrutako errepertorioekin negoziatzen duelako produktua. Orobat, azterketa honi begiratuta, jarduera literarioaren kontzientzia (euskaraz duen zentzu bikoitzean) baloratzen dugu; agian, horretan profesionalki aritzen ez diren beste idazle batzuek baino gehiago erakusten duena. Hain justu, euskal literaturaren semi-periferia egoera ordezkatzeko du Harkaitz Canoren ibilbideak, joera globalizatuetako literaturaren moldeak barneratu eta sistema zentraletako plataformak baliatzen dituenean, baina sistema sozio-semiotiko lokaleko diskurtsoa baliatzean.

Azkenik, azterlan hau ezinbestean amaitu gabe dagoela aitortzen dugu, ekoizle honek gaur egun literatura ekoizten jarraitzen duelako; ezinbestean osatu gabe dagoen bezala, aipatu dugun adinako ekoizpen literarioen lagin konplexu batean azterketa-perspektiba ugari daudelako. Berdinki, gure irakurketaren nahitaezko ikuspuntu partzialaz jabetzen gara, aztertzailearen ikuspegitik abiatuta, ezinbestean mugatua delako.

7. Ondorioak eta prospektiba

Sarrera teoriko gisa osatu dugun atalean Polisistemen teoriaren azalpena eta haren aplikazio garaikidea eta lokala aztertu ditugu. Euskal sistema literarioaren izaera gazte eta multi-polarrak aukera ezin hobea ematen du inguruko hainbat sistemarekin, bereziki hispanikoarekin, harreman estua duen sistema literario batek urte gutxiren buruan izan dituen aldaketak behatzeko. Izaera horrek, une honetan duen egitura ikuspegi polisistemikotik aztertzeko aukera ere ematen du. Egiteko hori gauzatzeko bidean, polisistemaren eskema euskal sisteman aplikatzeko beharrezkoak izan diren zenbait zuzenketa egin behar izan dira.

Eta horren bitartez, teoria bizia eta moldakorra dela erakutsi da, hainbat proposamen teoriko berriagorekin elkarrizketa mantentzea onartzen duelako eta horrela, literaturaren zirkulazio globala nahiz autorearen proiektua polisistemen prisma ulertzea posible da. Izan ere, lanaren lehen atalean Itamar Even-Zoharrek osatutako teoriaren oinarriak azaldu ditugu eta haren planteamenduaren berrikuspen historiko bat osatu dugu, haren garapenean pentsalariak proposatutako aldaketak kontuan izan eta etorkizunera begira, teoriak izan dezakeen eboluzioa aurreikusteko. Gainera, Polisistemen teoria ikerketa honen azterketa espezifikora egokitze helburuarekin, irakasle israeldarraren proposamenak jaso dituen kritikak nabarmendu dira eta, objekzio horiek gainditzeko, beste teoria literario batzuekin duen inbrikazioa eta Even-Zoharren azken argitalpenetan oharmandako azken zuzenketa berrikusi dira.

Hartara, baieztatu da Polisistemen teoria literatura azterketan nagusi diren beste metodologia batzuekin etengabeko harremanean egon daitekeela. Eta ez hori bakarrik; makulua izan daiteke hemen aipatu ditugun literaturaren teoriako beste ikerketa-metodologia horiek guztiak elkartzeko. Esan nahi baita: Literatura konparatua, Autore-teoria, Sareen teoria edota Soziologia literarioa. Are, ikerketa hau kontuan hartuta, etorkizuneko zientzia literarioa eta humanistikoa gauzatzeko oinarria suposatzen duela ondorioztatzen dugu; mundu globalizatuan literaturak duen eboluzioa aztertzeko ikuspegi holistikoa eskaintzen digun neurrian. Hori guztia, beste ikuspegi berritzaile batzuk eransteko aukera ematen duelako; hala nola, Autore-teoria edo Soziologia literarioa bezalako joera postestrukturalistetako ikuspegi kualitatiboa nahiz Humanitate Digitaletako ikuspegi kuantitatiboa

konbinatuz. Honela, aurreikus daiteke Giza Zientziek – Even-Zoharrek nahi zuen bezala – ikerketa-aukera eta ikerketa-tresna berriak lortuko dituztela, zientzia esperimentalen arloan erabiltzen diren hurbiltzeko. Eta gainera, Even-Zoharrek aurreratutako sistema sozio-semiotikoen ikerketara zabaltzen bada literaturaren ikerketako metodologia kritikoa, literatura globalizatuaren erakusgarri diratekeen artefaktu hibridoak baloratzeko lan-tresna gisa ere gailentzen da Polisistemen teoria, artefaktu semiotiko modura duten konfigurazioa aztertzeke aukera ematen duelako.

Polisistemen teoriari egin zaizkion zuzenketa edo bilatutako oztopoetan, sistema literario jakinen azterketa zehatzak egiteko zailtasunak ere topatu dira. Horiek ikerlanaren lehen ataletik eratorritako hiru ideia nagusitan laburtu daitezke: hasteko, sistema osatzen duten faktoreen arteko desberdinketa lausotzea. Bigarrenik, polisistemaren funtzionamendua testuen zirkulazioari loturik ulertu beharra eta hartara, baita hura ahalbidetzen duten sistemako faktoreetan erreparatu beharra ere. Horrela, polisistemen egitura mailakatua irudikatu dugu, polisistema lokaletatik abiatu eta horiek, polisistema global baten barnean biltzeko. Hirugarrenik, egitura polisistemiko dinamiko horren erdigunean sistemako instituzioaren eragina ahuldu egin dela eta merkatuarena indartu dela dakusagula.

Horren harira, proposatu ditugun hobekuntza horietako bat Humanitate Digitalak txertatzeko aukera onartzea da; datu-bilketa zabalagoak egiteko eta horrela, soziologia kuantitatiboari Literaturaren soziologia sailkatzen dugun ikuspegi kualitatiboaren barnean lekua egitea. Zehazki, ekoizleen ibilbidea aztertzerakoan izandako sistemako mugimendu zentripetu edo zentrifugoaren izaera argi uzten du Even-Zoharrek, aldiz, horiek gertatzeko baldintzak identifikatzea ezinezkoa gertatzen da haren eremuan. Hartara, sistema literario baten baitan jazotako aldaketen esangura, maiztasuna edota eragin erreala deskribatzeko balio duen soziologia kualitatiboari zehaztasuna gehitzen dio metodo kuantitatiboaren erabiltzearen proposamenak; eta horrela, gertakari horien maiztasuna, garrantzia edota eragin erreala neurtzeko balio dezake; horiek mailakatzeko aukera zabalduz.

Bestalde, literaturaren globalizazioaren garrantzia nabarmendu da testu honetan. Ikerlanaren arabera, literaturak *gatekeeper* deitu izan dituen trantsizio-elementuek hainbat polisistemaren artean lotura lana egiten dute. Saiakera honetan zehar, *gatekeeper*ren giltzarri izaera demostratzeaz gain, jardun hori zein elementuk osatzen

duten nahiz zein ordenatan egiten duten zehaztu dugu euskal sistemari eta sistema hispaniarrari begiratuta. Lehenik, euskal sistemako sariketen eta euskal kritikaren arreta garrantzitsua izan da ekoizleen ibilbidea bideratzeko. Harkaitz Canoren ereduarekin frogatu dugunez. Bigarrenik, aurreko errekonozimenduak jaso ondoren, prentsa hispanikoaren arreta bereganatzea erraztu egiten da, baita argialetxe hispanikoen (komunikazio taldeak) nahiz horietatik eratortzen diren beste sistemetakiko ekoizleen arteko giza harremanak mantentzea ere. Horretarako idazle-ekitaldiak edota literatura azokak baliagarriak izaten dira.

Eragile horren garrantziak, batean, euskal sistemari buruz egin diren aurretiazko ikerketetan pisu gutxiago izan duten faktore jakin batzuen eragina areagotzen ari dela iradokitzen du: merkatuaren eta kontsumitzaileen faktoreak, hain zuzen. *Gatekeeper* eragileen nagusitasuna instituzioaren faktoreari lotu izan zaio, bere jardun normatibizatzaileagatik, baina haren eragina merkatuaren eta kontsumitzaileen joeretan eragitera ere heltzen dela demostratu da. Ez hori bakarrik, sistema baten zabalkundean eragina duen faktorea instituzioarena dela ziurtatu bada aurretiazko beste ikerlan batzuetan, mundu globalizatu garaikidean merkatuaren gailentasunak ere eragiten du, beste polisistema batzuetako joera literarioen arteko elkartrukea laguntzen duelako nahiz definizio tradizionalagoan, sistema literarioak beste sistema batzuekiko dependentzia garatzen duelako. Unean indarrean diren joera politiko-filosofikoak erreperitorioan egikaritzea horren adibide litzateke. Azkenaldian figura honen gainean lan esanguratsua egin duten Ana Gallegok eta Jorge Locanek berriki plazaratutako aldizkari *dossier* batean *gatekeeper*ren areagotzearen zentzua sistemen arteko distantziari esleitzen zioten: “el gatekeeper ha ido ganando importancia desde los últimos años; lo que, a su vez, se acentúa cuanto más distantes entre sí se encuentren los sistemas culturales de producción y recepción” (Gallego & Locane, 2021, 10 or.). Baieztapen horrek, *gatekeeper*ren lanaren bidez euskal eta hispaniar sistemak etengabe erlazionatzeko gure proposamenari egokitua, bi sistemen arteko distantziakidetasun paraleloa baino gehiago, sistema bakoitzeko eragileek beren espazioarekiko atxikimendu handiagoa dutela iradokitzen du.

Harreman barne- eta kanpo-sistemikoekin jarraituz, era berean da osagarria Harkaitz Canoren ibilbidean identifikatu ditugun bi faseen zehaztapena bi sistema eremuekin lotua. Lehenengoa, ekoizle-sareen eta instituzioarekiko harremanen

bidez sistemaren barnealdera bideratuagoa; eta bigarrena, espazio kanpo-sistemikoetara, merkatuetara eta kontsumitzaileenetara bideratuagoa. Horri gagozkiola, ekoizlearen inguruan identifikatu ditugun bi fase horiek ulertzeko Polisistemen teoria lehen atalean aurreratu ditugun beste ikuspegi analitiko batzuekin konbinatu beharra dakusagu: Autore-teoriarekin nahiz Literaturaren soziologiarekin. Dagoeneko Humanitate Digitaletako datu-baseen erabilgarritasuna eztabaidatu badugu, hirugarren atalean postulatu post-estrukturalistekin elkartu dugu Even-Zoharren proposamena.

Era berean, tesiaren 2. multzoan adierazi den bezala, azken atalean Harkaitz Cano aztertzearen garrantzia da, gainerako idazle garaikideekin alderatuta, autore honek euskal literaturan finkatutako ibilbide literarioa osatu duela eta, gainera, ibilbide horren inguruko hausnarketak plazaratu dituela. Frogatu denez, ekoizle honen alderdi esanguratsuetako bat da literatura esparruaren dimentsio sistemikoaz jabetzen dela eta bere obran nahiz agerpen publikoetan islatzen duela. Kontzientzia hori erakusten duen jarduneko idazle bakarra ez bada ere (neurri handiagoan edo txikiagoan, Miren Agur Meabe, Iban Zaldúa edo Eider Rodríguez, besteak beste, beren autore-estatutuarekin bat datoz eta zalantzan jartzen dute, adibidez), idazlearen etika profesionala sortzeko joera erakusten du eta, horrela, poetika propio bat plazaratzen du, profesionalizazioari dagokionez bere homologoengandik bereizten duena. Hartara, ikusi da ez duela baztertzeko literaturaren globalizazioaren une honetan *branding* pertsonala egiteko beharra, bere autore-ardurak erakusten duen ardura sozialak literaturaren sakralizazioa mantentzen duen bitartean. Gainera, urteen joanean instituzio literariotik aldentzeko modu bat antzematen zaio, bere autore-proiektuaren hasieran bere irudia euskal literaturako autore kanonikoen aldean eraikitzen bada, bere literaturak kontsumitzaileen eskaerei erantzuteko eboluzionatzen du.

*Gatekeeper*ren jardunera itzuliz, proposamen hau funtsezkoa da, ez bakarrik egin den ikerketarako, baita Ana Gallegoren “Balioaren literatura kritikak” (2022) markatzen dituen etorkizuneko lanak jarraitzeko ere. Ikerlariak antzematen du *gatekeeper*rek jardun diferentziala izan ohi dutela merkatu faktorearen barruan; are gehiago, merkatu transnazionalen arteko harremana haien bidez bideratzen da. Horrela, gure ikerlana euskal sisteman ainguratzean, esan genezake *gatekeeper*ren

esangura loratu dela eta pieza horiek beste sistema batzuekiko lotura sendotzen dutela, esanguratsuak baitira, azken atalean adierazi den bezala, bai erakundearen barruko jardueran, bai merkatuko faktoreekin duten elkarrizketan.

Honen eraginez, euskal sistema literarioaren botere arautzailea instituzioaren faktoretik merkatura ere zabaltzen dela argudiatu dezakegu, baita testuen eta errepertorioen zirkulazio inter-sistemikoa inportantea bilakatzen dela ere. Hortaz, euskal literatura globalizazioaren barnean dagoela ondoriozta dezakegu. Egiatan, erakundeek edo argitaletxeek emandako datuen arabera; gainproduktzio-estrategiak jarraitzen dituzte edo genero-literaturara bideratutako lanak pribilegiatzen dituzte.

Zentzu horretan, Gallegorentzat ere azterketa kualitatiboaren eta kuantitatiboaren arteko fusioa dira XXI. mendeko literatura aztertzekeko modu bakarra. Aurreratu dugunez, Gallegorentzat merkatuaren faktorearen gailentasunak, literatura logika kapitalistaren barnean sartzea dakar:

¿Cómo hacer entonces sociología de la literatura más allá del dataísmo? Si el sentido de la obra no reside solo en su construcción textual sino en las condiciones materiales de producción y circulación que delimitan un sensorium, es tarea del crítico literario la reflexión sobre los modos en que estas instancias generan los valores estéticos y económicos que conforman el producto literario como hecho social y material (2022, 16 or.).

Sistema literarioan alderdi ekonomikoa areagotze horrek zalantza berriak sortzen dizkigu euskal sistema literarioari dagokionez, gure ustez interesgarriak izan daitezkeenak sistema barruan eta kanpoan sortzen ari diren nazioartekotze- eta kanonizazio-dinamikak neurtzeko; esate baterako, euskal idazleek hein handiagoan edo txikiagoan nazioarteko zirkuluetan eta liburu-azoketan parte hartzen ote duten eta hala izanik, horietan txertatzeko modua. Era berean, nazioarteko merkatu horretan, literaturak nazio-identitatea eraikitzeari uzten badio eta literatura globalaren logikan sartzen bada, beste sistema batzuetara transferitu daitezkeen ereduarekin, mugaz gaindiko eredu horiek euskal literaturaren kasuan bereganatzen ote diren ikustea ere baliagarria dateke.

Azkenik, eta ekoizlearekiko arreta horrekin jarraituz, beste euskal idazle garaikide batzuek izan duten ibilbidea aztertzekeo metodologia honen moldagarritasuna nahiz egokitasuna nabarmenduko genituzke. Baiki, Itamar Even-Zoharrek proposatutako egituraren moldagarritasunak nahiz euskal sistema literarioari egokitzen zaizkion

haren ezaugarri orokorrak (egitura polisistemikoa, beste hizkuntza batzuetako literaturekin harreman estukoa nahiz etengabeko mugimendu zentrifugo eta zentripetuek dinamizatzen dutena) eta analisi honetan aipatu diren hobekuntzak edo konponbideak (*gatekeeperren* eragin berezia) makulu izan daitezkeelako beste euskal idazle batzuen azterketetarako.

Honaino artekoa ikusita, ezinezkoa zaigu ikerketa honen mugak saihestea. Lehenik eta behin, datuak biltzeari eta erabilitako metodologia hibridoari eusteko balio izan duen analisi kuantitatiboari dagokienez, lan honetan sortu eta planteatu den datu-basea osatzea garrantzitsua izango litzateke; bestalde, lortutako datuak publiko egiteko funtsezko lana ere egiteke dago. Ez genuke justifikazio gisa balio izaterik nahi, baina doktore-tesi orok bere mugak dituela sinetsita, etorkizuneko ikerketetan osatu beharreko ekimenak zerrendatu beharra dakusagu.

Hautemangarria da euskal literatura sistema osatzen duten gertakariei buruzko datuak biltzeko eta lantzeko baliabideen prekarietateak bultzatuta, antzeko proposamenak osatzen ditugunon ahaleginak partzialak eta eskasak gertatzen direla; eta lan hau ez da salbuespena. Horrela, ahalegin horiek guztiak bildu eta osatuko lituzkeen ekimena egiteke dagoen lana izango litzateke eta euskal literaturaren inguruko ikerketa-lana errazten lagunduko luke. Lan honek arreta euskal sistemaren eta sistema hispaniarraren arteko harremanean jarri duen heinean, bereziki, etorkizun hurbileneko zeregin zehatz gisa, Ipar Euskal Herriko datu gehiago biltzea aipatu nahi da, horrek, euskarazko literaturaren ikuspegi polisistemikoa osatzeko balioko lukeen heinean. Ildo beretik jarraituz, argi dago eranskinetan txertatu diren euskal argitaletxei egindako elkarrizketek lagin murrizta osatzen dutela sistema osoko eragileen kopurua eta aniztasuna kontuan hartzen baditugu. Aurrerantzean, aberasgarria izango litzateke beste eragile batzuekin elkarrizketak egiten jarraitzea, polisistemako faktore guztietako eragileen iritziak kontuan hartu ahal izateko.

Hala ere, gabezia horiei esker, ikerketak irekita uzten dituen baina, nolabait, nabarmen ageri diren etorkizuneko ikergai interesgarriak antzeman daitezke. Lehenik eta behin, analisi kuantitatiboari dagokionez, ezin da saihestu datu-bilketa masibo batek, askotan Humanitate Digitaletatik datozen tresnak behar dituela, finantzaketa handia eskatzen dutenak. Horrek berretsi egiten du lan hori gauza dezaketen ikerketa proiektuen alde egiteko beharra.

Dagoeneko sortu dira antzeko ekimenak gainera: “Literatura & Cía: canon, mediación y branding en los sistemas (pos)literarios ibéricos (ss. XX-XXI) (CALIBRAM) (PID2021-127608NB-I00)” ikerketa-proiektuak hain zuzen bi elementu horien kopresentzia eta haien arteko harremana aztertuko du eremu postliterario garaikidean, zehazki polisistema iberiarrari atxikiz. Proiektu honetan euskal sistema literarioa lantzen duten taldeak, hala nola, Laida Ikerketa Taldea, izango dira, preseski Literaturaren soziologia baliatuz eta polisistema iberiarrari atxikita, euskal sistemako merkatuaren eta instituzioaren arteko sinbiosia aztertuz. Haatik, beharrezkoa litzateke etorkizunean beren-beregi euskal kasuari atxikiko litzaiokeen ekimenik sortzea.

Azkenik, eta ez nabaria izanagatik garrantzia gutxiagokoa delako, lan honetan diseinatu eta garatutako metodologia Harkaitz Canorena ez bezalako ibilbide literarioa erakusten duten beste euskal idazle batzuen autore-proiektua aztertzean erabiltzeko aukera egongo litzateke. Egiaz, beste idazle horiek sistema literarioan duten kokapen desberdinak lan honetan eskaini diren euskal literatura sistemaren egungo egoeraren esparru orokorra zabalduko luketen ondorioetara iristea ahalbidetuko lukeelako.

Conclusions and prospective

In the section that has been developed as a theoretical introduction, the exposition of the Polysystem theory has been studied together with its contemporary and local application. It has already been mentioned that the young and multipolar character of the Basque literary system offers an unbeatable opportunity to analyse the changes undergone in just a few years by a system that is closely related to other adjacent systems, mainly the Spanish one. This character, in turn, also invites us to explore the current structure of the system from a polysystemic point of view. This work has required the formulation of certain amendments that have proved necessary for the application of the polysystem to the Basque system.

Through this, it has been shown that it is a current and versatile theory, given that it allows dialogue with more recent theoretical proposals, thus, demonstrating that it is possible to understand both the global distribution of literature and the authorial project of a writer through the prism of the polysystem. In fact, in the first part of the work, the foundations of the theory formulated by Itamar Even-Zohar have been set out and a historical review of his proposal has been made, considering the changes proposed by the thinker in its development and also foreseeing any possible future changes. Furthermore, to adapt his theory to the specific analysis of this research, the criticisms that the Israeli professor's proposal has received have been highlighted and, to overcome these objections, solutions have been offered that involve its interweaving with other literary theories, as well as the incorporation of the latest corrections noted by Even-Zohar in his most recent publications.

In doing so, it has been shown that the polysystem theory can be in permanent contact with other prevailing methodologies used in contemporary literary analysis. Moreover, as we have seen, it can serve as a link to unite all those research methodologies that are part of the theory of literature used in this work, namely comparative literature, authorial theory, network theory, and the sociology of literature. It can even be concluded that this research lays the foundations for a renewed literary and humanistic science to be used in the near future, insofar as it offers a holistic view of the evolution of literature in the globalised world. All of this is thanks to the incorporation of novel approaches such as Authorial theory or the need to combine the qualitative vision of post-structuralist trends and the quantitative

vision of the Digital Humanities. It is envisaged that this union will result in the eventual achievement through human sciences - as Even-Zohar set out to do - of new research possibilities and tools that are similar to those employed in the experimental sciences. Furthermore, if the methodology for critical literary research is extended to the study of socio-semiotic systems promoted by Even-Zohar, the polysystem theory also stands out as a working tool capable of assessing hybrid artefacts representative of globalised literature, as it allows us to analyse its configuration as a semiotic artefact.

Concerning the amendments or objections made to the polysystem theory, some difficulties have also been identified in the first section when drawing up specific analyses of particular literary systems. These can be summarised in three main ideas taken from the first theoretical section of the research. The first is the blurring of system factors. The second is the need to understand how the polysystem works in relation to the circulation of texts and to look at the system factors that make it possible; therefore, a stepwise structure of polysystems has been represented, starting from local polysystems and finally placing them within a global polysystem. And third, at the heart of this polysystem dynamic, it has been found that the influence of the institution of the system has been weakened and that of the market strengthened.

Based on this approach, one of the proposals for improvement lies in the incorporation of Digital Humanities into the analysis of polysystems to broaden data collection. This in turn allows quantitative sociology to have a place within the qualitative approach considered as the sociology of literature. In particular, Even-Zohar highlights the existence of centripetal or centrifugal movements of the system when analysing the trajectory of producers, but with his model, it is not possible to identify the factors that determine the nature of these movements inwards or towards the margins. Thus, the proposal to use the quantitative method brings precision to the qualitative sociology that describes the changes and events in a literary system, in such a way that it can serve to measure the frequency, importance, and/or real impact of these events, expanding their possible graduation.

On the other hand, this work highlights the importance of the globalisation of literature. According to the analysis carried out, the transition elements, commonly known as gatekeepers, act as a link between the different polysystems. Throughout

the dissertation, in addition to demonstrating the key nature of gatekeepers, the elements that make up this work have been determined, as well as their order of intervention in the Basque and Spanish systems. Firstly, the attention given to contests in the Basque system and Basque critics has been important in guiding the producers' trajectory, as highlighted by the example of Harkaitz Cano. Secondly, once the above acknowledgments have been received, it is easier to capture the attention of the Spanish press, as well as to maintain human relations between Spanish publishing houses (communication groups) and the producers of other systems that derive from them: events and fairs.

The importance of this agent suggests that in previous studies on the Basque system, the influence of certain factors that have had less weight - the market and consumers - is increasing. The supremacy of gatekeepers has been associated with the institutional factor because of their normative activity, but it is also confirmed that their impact goes as far as influencing market and consumer trends. Additionally, if in other previous studies it has been asserted that the factor that influences the diffusion of a system is the institutional one, in the contemporary globalised world the pre-eminence of the market also has an influence. This is so because either it favours the exchange of literary trends in polysystems or, in a more traditional definition, because the literary system develops a dependence on other systems. The exercise of current political-philosophical trends in the repertoire would be an example of this. Jorge Locane and Ana Gallego, who have recently worked significantly on this figure, attribute, in a recently published dossier, the increase in gatekeepers to the distance between systems: The gatekeeper has been gaining importance in recent years; this, in turn, becomes more marked as the distance between the cultural systems of production and reception increases (Gallego & Locane, 2021:10). This assertion, coupled with our proposal of a constant interrelation between the Basque and Spanish systems through the work of gatekeeper agents, suggests, rather than a parallel equidistance between the two systems, greater adherence to a space by the agents of one system with respect to the other.

The internal and external systemic relationships are in line with the two phases identified in Harkaitz Cano's trajectory. The first is directed towards the interior of

the system through networks of producers and relations with institutional agents; and the second is more oriented towards external spaces, markets, and consumers. In this sense, to understand the two phases that have been identified around the producer, the need arises to combine the Polysystem theory with other analytical approaches introduced in the first chapter: Authorial theory and the sociology of literature. Since the usefulness of the Digital Humanities has previously been discussed, in the third section Even-Zohar's proposal has been added to post-structuralist postulates.

Likewise, as has been pointed out in the second part of the thesis, the importance of Cano's analysis lies in the fact that, compared to the rest of contemporary writers, he has completed a consolidated literary journey in Basque literature and has made his reflections on this journey public. As has been shown, one of the most significant aspects of this producer is his particular awareness of the systemic dimension of the literary field, a vision that is reflected both in his work and in his public appearances. Although he is not the only active writer to show this awareness (to a greater or lesser extent, Miren Agur Meabe, Iban Zaldúa, and Eider Rodríguez, among others, agree with his status as an author and often question it), he shows a tendency to create a professional ethos for the writer and launches his poetry, which differentiates him from his counterparts in terms of professionalism. This does not exclude the need for personal branding, which globalised literature nowadays demands while maintaining social responsibility. Moreover, over the years, we can appreciate how he distances himself from the literary institution. If at the beginning of his authorial project his image is constructed in comparison with that of the canonical authors of Basque literature, his literature ends up evolving in response to the requests of the consumers.

Returning to the activity of a gatekeeper, our proposal is key not only for the research that has been carried out but also for the basis of future work that appeals to the recent proposal of Ana Gallego's *Sociology of Literary Value*. In her work, she notes that gatekeepers often have a differential role within the market factor; even the relationship between transnational markets is channelled through them. In this way, in anchoring our work to the Basque system, we would say that gatekeepers have flourished, components that strengthen the connection with other systems insofar as they are significant, as pointed out in the last section, both in their activity within the institution and in their dialogue with market factors.

The latter invites us to argue that the regulatory power of the Basque literary system also extends from the institutional factor to the market and that the intersystem circulation of texts and repertoires takes on special relevance. Thus, it is possible to conclude that Basque literature has entered the globalised literary circuit in recent decades, as shown by the data provided by the institutions and publishing houses, which follow strategies of overproduction or favour works oriented towards literary genres.

Gallego agrees with the need for qualitative and quantitative analysis to examine the literature of the 21st century. At the same time that the market factor prevails, for Gallego, literature becomes a product that functions within the capitalist logic and, therefore, confirms the need to change the way literature is analysed. She then defends a new approach for analysing the material and symbolic relationship of the reader/writer/mediator subject with the book/object, an approach that combines close reading, critical theory, philosophy, anthropology, and quantitative data analysis (2022:13).

This materialist perspective of the literary system raises new doubts concerning the Basque example. For this system, it is of particular interest to measure the dynamics of internationalisation and canonisation that are being generated, such as, for example, how Basque writers participate to a greater or lesser extent in international circles and book fairs and, where appropriate, how they are integrated into them. Likewise, in this international market, if literature stops constructing national identity and enters into the logic of global literature, with models transferable to other systems, it would be interesting to check whether these cross-border models are also adopted by Basque literature.

Finally, and still focusing our attention on the producer, the adaptability and relevance of the hybrid methodology used in this research to analyse the trajectory of other contemporary Basque writers is noteworthy. Indeed, the adaptability of the structure proposed by Itamar Even-Zohar, as well as the general characteristics of the structure that fit the Basque literary system (a polysystem structure, closely related to the kinds of literature of other languages and made dynamic through continuous centrifugal and centripetal movements), together with the amendments and proposals for solutions or improvements that this research has proposed (especially

the influence of gatekeepers and the fit between literary autonomy and heteronomy), can serve as a cornerstone for future research and case analyses of other authors in the Basque system.

After this overview, it is impossible to avoid the limits of this research, including the data collection and quantitative analysis underpinning the hybrid methodology used in this study. It would be important to complete the database that has been created and discussed in the course of this work; there also remains the fundamental task of making the data obtained publicly available.

Without being justified, but with the conviction that every doctoral thesis has its limits, it should be noted that, dragged down by the precariousness of the resources for the collection and elaboration of data on the facts that make up the Basque literary system, the efforts of those of us who compose similar proposals are partial and insufficient, and this work is no exception. Thus, an initiative that would bring together and complement all these efforts would be a more than welcome pending task and would contribute to facilitating the research work on Basque literature. Insofar as this work has focused on the interrelation between the Basque and Spanish systems, we would like to point out, as a specific task for the immediate future, the collection of scarce data from the French Basque Country, which would serve to complete, at least, a polysystemic vision of literature in Basque. On the other hand, and in a similar vein, it is clear that the interviews conducted with the different agents of the Basque publishing houses that have been included in the Annexes are a small sample if we take into account the number of agents in the system as a whole and their diversity. In the future, it would be enriching to continue the interviews with other actors to be able to consider the impressions of the participants of all the factors of the polysystem.

Nevertheless, it is felt that these shortcomings allow us to glimpse interesting paths of continuity that the research leaves open, but also, in a way, signposted. Among them, and primarily in terms of quantitative analysis, it cannot be avoided that massive data collection requires tools, often from the Digital Humanities, which require substantial funding. This confirms the need for research projects that can undertake this work.

Interesting initiatives have already arisen in this respect, such as the research project “Literatura & Cía: Canon, mediación y branding en los sistemas (pos) literarios ibéricos ss. XX-XXI (Literature & Co.: Canon, Mediation and Branding in the Iberian (post) Literary Systems of the 20th-21st Centuries) (CALIBRAM) (PID2021-127608NB-I00)”. This project, in which research groups from the Basque literary system will also participate, such as Laida Ikerketa Taldea, will be concerned, precisely with the sociology of literature, with analysing the symbiosis between the market and the institution in the Basque system through its adhesion to the Iberian polysystem. However, in the future, it would be necessary for an initiative to emerge that is exclusively oriented to the Basque context.

Lastly, and perhaps more obvious, but no less important to point out, would be the possibility of using the methodology designed and developed in this work to study the authorial project of other Basque writers whose literary trajectory is different from that of Harkaitz Cano, but whose current position in the system also calls for analysis, as these results would allow conclusions to be drawn that would broaden the general framework of the current state of the Basque literary system offered by this work

8. Bibliografia

- Abella, A. (2012ko ekainak 4). El erotismo se convierte en “best-seller”. *El Periódico*. <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20120604/erotismo-convierte-best-seller-1874961>
- Abril, J. (1995eko urriak 19). Lierni Ibargutxi: “Sortu zen bezala desagertu behar zuen Lubaki Bandak”. *Euskaldunon Egunkaria*. <https://www.berria.eus/hemeroteka/egunkaria/pdfa/?data=1995-10-19&orria=032&zenb=Z2IleFFCTjIjTR0krNHIUbnlQ0hXQT09>
- Aldekoa, I. (2008). *Euskal literaturaren historia*. Erein.
- Aleman, L. (2019ko maiatzak 15). Las editoriales que sobrevivieron a la crisis y “al duopolio”. *El Mundo*. <https://www.elmundo.es/cultura/laesferadepapel/2019/05/15/5cd52f49fd4dff94b88b46b1.html>
- Alfaro, I. (2015). Literatura, arte y catarsis. Diálogo con Harkaitz Cano (entrevista). *Confluenze. Rivista Di Studi Iberoamericani*, 7(2), 134-140. <https://doi.org/10.6092/issn.2036-0967/5945>
- Alonso, I. (2006). Euskal irakurlea: 2004ko Durangoko Azokako neurketa. *Jakin*, (152). 73-93. <https://www.jakin.eus/show/753117cf723a1876460877b84453d60c11785c16>
- Alonso, I. (2009). *Euskal literaturaren irakaskuntza hego euskal herriko batxilergoan. Ezagutza kontzeptualetatik gaitasun komunikatiboetarako bidean* [Doktore-tesia]. http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Idurre_Alonso_TESI.pdf
- Alonso, J. (2007). Euskadi Sariak. *Argia*. <https://www.argia.eus/fitx/bestelakoak/26961Jon%20Alonso.pdf>
- Alvira Martín, F. (1983). Perspectiva cualitativa/perspectiva cuantitativa en la metodología sociológica. *Reis: Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, (22), 53-75. <https://doi.org/10.2307/40182982>
- Amaro, L., Bustamante, F. eta Punte, M. J. (2019). Narradoras latinoamericanas de las últimas dos décadas: voces, representaciones, estrategias (introducción al dossier). *Letral*, (22), 1-12. <https://doi.org/10.30827/rl.v0i22.9722>

- Amossy, R. (2009). La double nature de l'image d'auteur. *Argumentation et Analyse du Discours*, (3). <https://doi.org/10.4000/aad.662>
- Amossy, R. eta Maingueneau, D. (2009). Autour des "scénographies auctoriales": Entretien avec José-Luis Diaz, auteur de *L'écrivain imaginaire* (2007). *Argumentation et Analyse du Discours*, 3. <https://doi.org/10.4000/aad.678>
- Anonimoa. (2003ko apirilak 20). Idazleak eta diru kontuak. *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/1896/idazleak-eta-diru-kontuak>
- Anonimoa. (2019ko maiatzak 24). Homenaje de Goierriko Irakurle Taldea a Patxi Zubizarreta. *El Diario Vasco*. <https://www.diariovasco.com/tolosa-goierri/ordizia/homenaje-goierriko-irakurle-20190524002743-ntvo.html>
- Apalategi, U. (1998). Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa. *Uztaro: giza eta gizarte-zientzien aldizkaria*, (27), 63-82. <https://www.uztaro.eus/artikulua/28/atxaga-post-obabarra-edo-literatura-autonomoaren-heteronomizazioa/643>
- Apalategi, U. (2000). *La naissance de l'écrivain basque. L'évolution de la problématique littéraire de Bernardo Atxaga*. L'Harmattan.
- Apalategi, U. (2003). Harkaitz Cano en Nueva York o la búsqueda del ethos literario. *Quimera: Revista de Literatura*, (234), 29-32.
- Apalategi, U. (2005). Iparraldeko azken aldiko literatura euskal literatur sistemaren argitan (eta vice versa): zenbait hipotesi. *Lapurdum: euskal ikerketen aldizkaria*, (10), 1-18. <https://doi.org/10.4000/lapurdum.32>
- Apalategi, U. (2013). *Ramon Saizarbitoria, l'autre écrivain basque*. L'Harmattan.
- Araluzea, A. (2019ko abenduak 9). Kultur eragileentzat azokan saldutakoa urte guztiko fakturazioaren %22a da. *Noticias De Navarra*. <https://www.noticiasdenavarra.com/cultura/2019/12/09/kultura-eragileentzat-azokan-saldutakoa-urte/1007486.html>
- Arrizabalaga, M. I. (2007). Revisión de la Teoría de los Polisistemas. De los Estudios Literarios a la Teoría de la Catástrofe; Una mirada al gusto de Bo Kampmann Walther. *Observaciones Filosóficas*, (5). <https://www.observacionesfilosoficas.net/revisiodelateoriadelos.html>
- Arrizabalaga, M. I. (d.g.) *Modelos sistémicos de traducción. Del Funcionalismo Dinámico a la Criticalidad Auto-organizada*. [Txostena]. I Jornadas Internacionales de Ecología y Lenguajes.

<https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frdu.unc.edu.ar%2Fbitstream%2Fhandle%2F11086%2F1419%2F18%2520Arrizabalaga%2520-%2520traducci%25C3%25B3n%2520literaria.doc%3Fsequence%3D23%26isAllowed%3Dy&wdOrigin=BROWSELINK>

- Arroita, I. eta Otaegi, L. (2015). *Oroimenaren lekuak eta lekukoak: Gerra Zibilaren errepresentazio artistikoak vs. kontaera historiko-politikoak*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Arrula, G. (2017a). “Erdaraz, mesedez”: Autoitzulpen literarioa Euskal Herrian; ikuspegi orokor bat [Doktore-tesia]. <https://addi.ehu.es/handle/10810/27983>
- Arrula, G. (2017b). What we talk about when we talk about Identity in Self-Translation. *Triconte. Teoria Testo Traduzione*, 7, 1-21. <http://www.triconte.org/ojs/index.php/t3/article/view/155>
- Artola, A. (2019ko azaroak 6). La literatura y el feminismo, ejes de Literaktum, 2019. *Naiz*. https://www.naiz.eus/es/hemeroteca/gara/editions/2019-11-06/hemeroteca_articles/la-literatura-y-el-feminismo-ejes-de-literaktum-2019
- Askoren artean. (2007). Utikan Euskadi Sariak. *Utikan*. <http://www.utikan.com/>
- Asurmendi, M. (2002ko abenduak 1). Nork irakurtzen ditu euskarazko liburuak? *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/1878/nork-irakurtzen-ditu-euskarazko-liburuak>
- Atutxa, I. (2010). *Tatxatuaren azpiko nazioaz*. Utriusque Vasconiae.
- Atutxa, I. (2012). *Kanonaren gaineko nazioaz*. Utriusque Vasconiae.
- Ayerbe, M. (2014). *Nuestras guerras: relatos sobre los conflictos vascos*. Lengua de Trapo.
- Azancot, N. (2007ko uztailak 19). La Generación Nocilla y el afterpop piden paso. *El Cultural*. <https://elcultural.com/La-Generacion-Nocilla-y-el-afterpop-piden-paso>
- Bampi, M. (2014). Network Theory, Polysystem Theory, and Old Swedish Literature: An experimental approach. In S. Kramarz-Bein eta B. Hilsmann (Ed.), *Applications of network theories* (89-102. or.). LIT Verlag.
- Barandiaran, A. (2018a). *Egile Nafarren Euskal Literaturaren Antologia*. Nafarroako Gobernua. Argitalpen Zerbitzua.
- Barandiaran, A. (2018b). *Egile Nafarren Euskal Literaturaren Antologia II*. Nafarroako Gobernua. Argitalpen Zerbitzua.

- Barandiaran, A. (2019). *Egile Nafarren Euskal Literaturaren Antologia III*. Nafarroako Gobernua. Argitalpen Zerbitzua.
- Barandiaran, A. (2021). *Egile Nafarren Euskal Literaturaren Antologia IV*. Nafarroako Gobernua. Argitalpen Zerbitzua.
- Barrera, V. (2002). Entradas y salidas del fenómeno literario actual o la “alfaguarización” de la literatura hispanoamericana. *Sincronía*, (22). <http://sincronia.cucsh.udg.mx/alfaguar.htm>
- Barthes, R. (1968). La muerte del autor. (Itz. C. Fernández Medrano). <https://teorialiteraria2009.files.wordpress.com/2009/06/barthes-la-muerte-del-autor.pdf>
- Bassnett, S. (2014). From Cultural Turn to Translational Turn: A Transnational Journey (2011). In D. Damrosch (Ed.), *World Literature in Theory* (234-249 or.). Wiley-Blackwell.
- Berasaluze, G. (1994ko maiatzak 15). Ke bafada bat baino gehiago. *Euskaldunon Egunkaria*. https://www.berria.eus/hemeroteka/egunkaria/?zbilatu=kea+behelainopean+bezala&h_u=1994&h_h=01&h_e=01&b_u=1994&b_h=12&b_e=31&bilatu=Bilatu&orridata=19940515&ikusi=028
- Berasaluze, G. (2016). Urruznotarrak. *Hegats: Literatur Aldizkaria*, (54), 78-81. <https://idazleak.eus/storage/dokumentuak/aldizkariak/hegats-54.pdf>
- Bereziartua Mitxelena, G. (2019ko urtarrilak 13). Errealitatea baino egiazkoagoa. *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2627/harkaitz-cano-jauregi>
- Billelabeitia, M. (2009) *Igerabide, Juan Kruz (Aduna, 1956)*. Euskal Literaturaren Hiztegia (ELH). <https://www.ehu.es/ehg/literatura/idazleak/?p=495>
- Bloom, H. (1994). *El canon occidental: la escuela y los libros de todas las épocas*. Anagrama.
- Boero, M. S. (2017). *Trazos impersonales. Jorge Barón Biza y Carlos Correas. Una mirada heterobiográfica*. Editorial Universitaria de Villa María (Eduvim).
- Bolaño, R. (2004). *2666*. Anagrama.
- Bourdieu, P. (1976). Les modes de domination. *Actes De La Recherche En Sciences Sociales*, 2(2-3), 122-132. <https://doi.org/10.3406/arss.1976.3456>
- Bourdieu, P. (1985). *La distinction: Critique sociale du jugement*. Éditions de Minuit.

- Bourdieu, P. (1992). *Las reglas del arte: génesis y estructura del campo literario* (Itz. T. Kauf). Anagrama.
- Bourdieu, P. (2000). *Los usos sociales de la ciencia*. Nueva Visión.
- Bourdieu, P. (2002). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 145, 3-8. <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2793>
- Bourdieu, P. (2003). *El oficio de científico. Ciencia de la ciencia y reflexividad*. Anagrama.
- Bourdieu, P. (2011). Champ du pouvoir et division du travail de domination. Texte manuscrit inédit ayant servi de support de cours au Collège de France, 1985-1986. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 5(190), 126-139. <https://doi.org/10.3917/arss.190.0126>
- Bourdieu, P. (2013). Séminaires sur le concept de champ, 1972-1975. Introduction de Patrick champagne. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 5(200). <https://doi.org/10.3917/ARSS.200.0004>
- Calles, J. (2011). *Literatura de las nuevas tecnologías. aproximación estética al modelo literario español de principios de siglo (2001-2011)* [Doktore-tesia]. <http://hdl.handle.net/10366/110856>
- Camacho, J. M. (2008). El país y el Boom. Los escritores latinoamericanos sí tuvieron donde contarlos. *Caravelle*, (90), 85-104. <http://www.jstor.org/stable/40854400>
- Cano, H. (1996). *Beluna jazz: errebolberra urazalean*. Susa.
- Cano, H. (1999). *Pasaia blues*. Susa.
- Cano, H. (2006). Mina eta artifizioa. In E. Zelaieta eta I. Egaña (Ed.), *Maldetan sagarrak. Euskal gatazka euskal literaturan* (35-53. or.). Udako Euskal Unibertsitatea.
- Cano, H. (2008). *Zinea eta literatura. Begiaren ajeak*. Elkar.
- Cano, H. (2011). *Twist: izaki intermitenteak*. Susa.
- Cano, H. (2018). *Fakirraren ahotsa*. Susa.
- Capote Díaz, V. (2021). La literatura escrita por mujeres hoy: aproximación a su recepción y notas preliminares a un fenómeno incipiente. El caso de Colombia. *Kamchatka. Revista de análisis cultural*, (17), 453-473. <https://doi.org/10.7203/KAM.17.18708>

- Carbó-Catalán, E. eta Kvirikashvili Chitishvili, A. (2022). Hacia una sociología de la literatura descentralizada: Notas y comentarios a la teoría bourdieusiana desde la periferia. *Theory Now: Journal of Literature, Critique and Thought*, 5(1), 142-165. <https://doi.org/10.30827/tn.v5i1.22590>
- Casanova, P. (2001). *La república mundial de las letras* (Itz. J. Zulaika). Anagrama.
- Casanova, P. (2002). Consécration et accumulation de capital littéraire. La traduction comme échange inégal. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 144, 7-20. <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2804>
- Casas, A. (2012). El simulacro del yo: la autoficción en la narrativa actual. In A. Casas (Ed.), *La autoficción. reflexiones teóricas* (9-42. or.). Arco Libros.
- Casas, A. (2014a). La autoficción en los estudios hispánicos: perspectivas actuales. In A. Casas (Ed.), *El yo fabulado nuevas aproximaciones críticas a la autoficción* (7-25. or.). Iberoamericana-Vervuert.
- Casas, A. (2017). Punto ciego del yo: autoficción y padecimiento en Meruane, Nettel y Meabe. In A. Tornero (Ed.), *Yo-grafías: Autoficción en la literatura y el cine hispánicos* (41-58. or.). Síntesis.
- Casas, A. (2003). Sistema interliterario y planificación historiográfica a propósito del espacio geocultural ibérico. *Interlitteraria*, (8). 68-96. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=165876>
- Casas, A. (2014b). Constitución de una historia literaria de base sistémica: El sistema cultural como objeto de análisis histórico en el programa de investigación de Itamar Even-Zohar. *452 Fahrenheit: Revista De Teoría De La Literatura Y Literatura Comparada*, (11), 20-42. <https://452f.com/historia-literaria-casas/>
- Castany Prado, B. (2007). *Literatura posnacional*. Universidad de Murcia. <https://doi.org/10.6018/editum.942>
- Castells, M. (1996). *La era de la información: economía, sociedad y cultura. Vol. 1, la sociedad red*. Alianza.
- Chávarri, I. P. (2010eko maiatzak 10). Una generación con matices. *El País*. https://elpais.com/diario/2010/05/10/paisvasco/1273520403_850215.html
- Cohn, D. (1997). Vies fictionnelles, vies historiques: limites et cas limites. *Littérature*, (105), 24-48. https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1997_num_105_1_2430

- Colmeiro, J. eta Martínez-Expósito, A. (2019). *Repensar los estudios ibéricos desde la periferia*. Edizioni Ca Foscari. <http://doi.org/10.30687/978-88-6969-302-1>
- Consuegra, G. (2022ko martxoak 4). Sol Salama, la editora de la que todo el mundo está hablando. *La Voz De Galicia*.
https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/fugas/2022/03/04/sol-salama-editora-mundo-hablando/0003_202203SF4P3994.htm
- Cordón-García, J. A. eta Muñoz Rico, M. (2022). Publishing, books and reading: Spaces of authorship, visibility, and socialisation. *Profesional de la información*, 2(31), 1-19. <https://doi.org/10.3145/epi.2022.mar.05>
- Coronado Céspedes, L. G. (2001). Crítica a la teoría general de sistemas. La teoría de redes como un complemento: ilustrada con el diseño de un sistema nacional de información en ambiente y salud. *Ingeniería*, 11(1-2), 69-79. <https://revistas.ucr.ac.cr/index.php/ingenieria/article/view/608/669>
- Corral, W. H. (2019ko maiatzak 19). La novela latinoamericana hoy. *Babelia, El País*. https://elpais.com/cultura/2019/05/01/babelia/1556731164_894411.html
- Cuesta, S. (2021eko uztailak 31). Mónica Ojeda: “Algunas editoriales están interesadas en libros de mujeres solo porque ahora los feminismos venden”. *El País*. <https://elpais.com/eps/2021-07-31/monica-ojeda-algunas-editoriales-estan-interesadas-en-libros-de-mujeres-solo-porque-ahora-los-feminismos-venden.html>
- Dabat, A., Hernández, J. eta Vega, C. (2015). Capitalismo actual, crisis y cambio geopolítico global. *Economía UNAM*, 12(36), 62-89. <https://doi.org/10.1016/j.eunam.2015.10.005>
- Damrosch, D. (2003). *What is world literature?* Princeton University Press.
- Damrosch, D. (2011). Comparative World Literature. In L. Papadima, D. Damrosch eta T. D'haen (Ed.), *The canonical debate today: Crossing disciplinary and cultural boundaries*. BRILL.
- Damrosch, D. (2014). *World Literature in Theory*. Wiley-Blackwell.
- Dávila, P. eta Eizagirre, A. (1996). Las fiestas populares y un nuevo contexto de alfabetización en euskara: el caso de Guipúzcoa (1879-1918). *Revista Internacional De Estudios Vascos-Eusko Ikaskuntzen Nazioarteko Aldizkaria*, 41(1), 125-140.

- de Diego, J. L. (2013). El libro en democracia. *Cuestiones De Sociología*, (9). <https://www.cuestionessociologia.fahce.unlp.edu.ar/article/view/CSn09a28>
- de Diego, J. L. (2020). *Los autores no escriben libros: Nuevos aportes a la historia de la edición*. Ampersand.
- Deleuze, G. eta Guattari, F. (1980). *L'anti-edipe: capitalisme et schizophrénie*. Minuit.
- Deleuze, G. eta Guattari, F. (2016). *Rizoma (introducción)* (Itz. J. Vázquez eta U. Larraceleta). Pre-Textos.
- D'haen, T., Damrosch, D. eta Kadir, D. (2011). *The Routledge Companion to World Literature*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203806494>
- Díaz de Tuesta, J. F. (d.g.). *Euskarazko prentsa idatzia*. https://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/1021/es_6163/adjuntos/diaz.pdf
- Díaz Martínez, J. (2014). *Teorías sistémicas de la literatura. Polisistema, campo, semiótica del texto y sistemas integrados* [Doktore-tesia]. <https://digibug.ugr.es/handle/10481/34208>
- Díaz, J. L. (1994). *Ecrire à l'écrivain*. Textuel.
- Domínguez, C. eta Espino, T. (2022). Introducción: Teoría de campo entre literaturas pequeñas/menores y literatura mundial. *Theory Now: Journal of Literature, Critique and Thought*, 5(1), 1-6. <https://doi.org/10.30827/tn.v5i1.23844>
- Dubois, J. (1978). *L'institution de la littérature: Introduction à une sociologie*. Labor.
- Egaña, I. (2005). Poetak lubakietan. Periferiatik erdigunerantz. In U. Apalategi (Ed.), *Belaunaldi literarioak auzitan*. Utriusque Vasconiae.
- Egaña, I. (2013). *Kritikarako hurbilketa literaturaren soziologiatik: egunkari eta aldizkarietako euskal literatur kritikaren analisisa (1975-2005)* [Doktore-tesia]. http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Ibon_Egana_TESIA.pdf
- Egaña, I. (2014). ¿Ha muerto la crítica? una aproximación sociológica a los problemas de legitimación de la crítica periodística. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 20(2), 1013-1028. https://doi.org/10.5209/rev_ESMP.2014.v20.n2.47047

- Elkar Fundazioa eta Siadeco Ikerketa Elkartea. (2018). *Euskal Herriko biztanleen irakurketa eta musika ohiturak aztertu ditu Elkar fundazioak, Siadeco Ikerketa Elkartearen eskutik* [Txostena]. https://postdata.elkar.eus/wp-content/uploads/2018/03/Elkar_Siadeco_agerraldia_martxoak_14-def.pdf
- Esparza, I. (2018). *Identitatearen eraldatzea XXI. mendeko euskal narratiban: subjektu literario postmodernoa* [Doktore-tesia]. <https://addi.chu.es/handle/10810/28424>
- Estefanía, J. (2002). *Hij@, ¿qué es la globalización?: la primera revolución del siglo XXI*. Aguilar.
- Etxaniz Erle, X. (1996). *Euskal haur eta gazte literaturaren historia* [Doktore-tesia]. http://www.euskara.euskadi.net/appront/tesisDoctoral/PDFak/Xabier_Etxaniz_TESI.pdf
- Etxaniz Erle, X. eta López Gaseni, J. M. (2012). *XXI. mende hasierako haur eta gazte literatura*. Arabako Foru Aldundia.
- Etxarte, H. (2018). Irakurle baten ohar porno batzuk euskarara itzulitako literaturaz. *Senez: itzulpen aldizkaria*, (49), 169-177. <https://eizie.eus/eu/argitalpenak/senez/2018/irakurle-baten-ohar-porno-batzuk-euskarara-itzulitako-literaturaz>
- Etxarte, H. (2020). *Oinordetzari uko egiteaz: Nafarroa garaiko euskal edizio garaikideaz* [Hitzaldia]. Euskal literatura Nafarroatik: egoera, ezaugarriak eta erronkak. UNED.
- Etxeberria, H. (2002). *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan*. Alberdania.
- Euskaltzaindiaren Hiztegia. (d.g.). Saiakera. In *Euskaltzaindiaren Hiztegia*. 2022ko urriaren 25ean berreskuratua. https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?sarrera=SAIAKERA&antzekoak=ez&option=com_hiztegianbilatu&view=frontpage&layout=aurreeratua&Itemid=410&lang=eu-ES&bila=bai
- Even-Zohar, I. (1978). *Papers in historical poetics*. The Porter Institute for Poetics and Semiotics-Tel Aviv University.
- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem theory. *Poetics Today*, 1-2(1), 287-310. https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/EvenZohar_1979--Polysystem%20Theory%20%5bPoetics%20Today%20I%5d.pdf
- Even-Zohar, I. (1990). *Polysystem Studies*. https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Even-Zohar_1990--PolysystemStudies%20%5bPT11-1%5d.pdf

- Even-Zohar, I. (2010). *Papers in Culture Research*. Unit of Culture Research-Tel Aviv University.
- Even-Zohar, I. (2017). O final da literatura? In M. T. López Fernández, L. Malingret eta E. J. Torres Feijó (Ed.), *Estudos literarios e campo cultural galego: en honra do profesor Antón Figueroa* (15-32. or.). Universidade de Santiago de Compostela.
- Federación de Cajas de Ahorros Vasco-Navarras. (2008). *La globalización en el siglo XXI retos y dilemas*. Federación de Cajas de Ahorros Vasco-Navarras.
- Fernández, J. M. (2013). Capital simbólico, dominación y legitimidad. Las raíces weberianas de la sociología de Pierre Bourdieu. *Papers: revista de sociología*, 98(1), 33-60. <https://papers.uab.cat/article/view/v98-n1-fernandez/pdf>
- Fernández Porta, E. (2007). *Afterpop: la literatura de la implosión mediática*. Berenice.
- Foucault, M. (1969). Qu'est-ce qu'un auteur? *Bulletin de la Société française de philosophie*, 63e année, (uztaila-iraila 3). 73-104. or. <http://1libertaire.free.fr/MFoucault349.html>
- Fung Chang, N. (2008). A missing link in Itamar Even-Zohar's theoretical thinking. *Target: International journal of translation studies*, 1(20). 135-148. <https://doi.org/10.1075/target.20.1.08cha>
- Gabilondo, J. (2006). *Nazioaren hondarrak: euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Gabilondo, J. (2013). *New York-Martutene. Euskal postnazionalismoaren utopiaz eta globalizazio neoliberalaren krisiaz*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Gallego, A. (2016). Comienzos latinoamericanos de la novela actual en España. *Ínsula: Revista de Letras y Ciencias Humanas*, (835-836), 47-50. https://www.researchgate.net/publication/307973942_Comienzos_latinoamericanos_de_la_novela_actual_en_espana
- Gallego, A. (2019). Últimas novelas del Río de la Plata en España: Fernanda Trías, Ariana Harwicz y María Gainza. *Cuadernos LIRICO. Revista de la red interuniversitaria de estudios sobre las literaturas rioplatenses contemporáneas en Francia*, (20), 1-18. <https://doi.org/10.4000/lirico.8554>
- Gallego, A. (2020). Feminismo y literatura (argentina) mundial: Selva Almada, Mariana Enríquez y Samanta Schweblin. In G. Guerrero, J. J. Locane, B.

Loy eta G. Müller (Ed.), *Literatura latinoamericana mundial: dispositivos y disidencias* (71-96. or.). De Gruyter.

Gallego, A. (2022). *Cultura literaria y políticas de mercado: Editoriales, ferias y festivales*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110765090>

Gallego, A. eta Locane, J. (2021). Presentación: Ábrete sésamo. Gatekeepers de la literatura latinoamericana. *Revista Chilena de Literatura*, (105). 9-15. <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-22952022000100009>

Gámir, A. (2005). La industria cultural y los grupos multimedia en España, estructura y pautas de distribución territorial. *Anales de Geografía de la Universidad Complutense de Madrid*, 25, 179- 202. <https://revistas.ucm.es/index.php/AGUC/article/view/AGUC0505110179A/30994>

Genette, G. (1966). *Figures: Essais*. Seuil.

Gil, A. J. (2008). ¿Hacia una narrativa del siglo XXI? El mutante relato del 2007. *Siglo XXI. Literatura y Cultura Españolas*, (6), 79-97. <https://revistas.uva.es/index.php/sigloxxi/article/view/1457>

Goñi, I. eta Alonso, L. (2020). *Izotzetan islatuak: Euskal idazle gazteen bilduma*. Libero.

González Álvarez, J. M., Mesa, D. eta Forné, A. (2018). *La impronta autoficcional. (Re)fracciones del yo en la narrativa argentina contemporánea*. Iberoamericana-Vervuert.

Gonzálvez, P. M. (2020ko maiatzak 31). Las artimañas de las editoriales para hacerte creer que venden más libros de los que venden. *The Huffington Post*. https://www.huffingtonpost.es/entry/las-artimanas-de-las-editoriales-para-hacerte-creer-que-venden-mas-libros-de-los-que-venden_es_5e577472c5b68f79fdc50505

Guenaga, A. (2018ko martxoak 4). Kirmen Uribe: “Mantengo ese alma insumisa de contar historias duras, de la calle, de gente real”. *El Diario.Es*. https://www.eldiario.es/euskadi/euskadi/kirmen-uribe-insumision-escritor-violencia-eta-premio-nacional-de-literatura-migrantes_128_2999298.html

Guridi, I. (2002ko ekainak 30). Irakurleak du hitza. *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/1860/irakurleak-du-hitza/inprimatu>

Gurrutxaga, A. (2019ko urtarrilak 13). Liburu honekin desasosegu pixka bat ez sortzea litzateke frakaso. *Berria*.

<https://www.berria.eus/paperekoa/1960/024/001/2019-01-13/liburu-honekin-desasosegu-pixka-bat-ez-sortzea-litzateke-frakasoia.htm>

- Hachemi, A. M. (2022). Volver a Bourdieu: Algunas propuestas para pensar el (híper)campo literario mundial. *Theory Now: Journal of Literature, Critique and Thought*, 5(1), 97-112. <https://doi.org/10.30827/tn.v5i1.22504>
- Halbwachs, M. (2004). *La memoria colectiva* (Itz. I. Sancho). Prensas Universitarias de Zaragoza.
- Harrington, Th., Souto, D. eta Subirana, J. (2021). Circuits in Motion: Mapping Heterogeneity in Culture. In D. Souto, A. Sampedro eta J. Kortazar (Ed.), *Circuits in motion. Polysystem theory and the analysis of culture*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Heilbron, J. (2000). Translations as a Cultural World System. *Perspectives Studies in Translatology*, 8(1), 9-26. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2000.9961369>
- Heilbron, J. eta Sapiro, G. (2002). La traduction littéraire, un objet sociologique. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 144, 3-5. <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2803>
- Heinich, N. (2019). Une sociologie de la singularité: étapes et obstacles. *SociologieS*, <https://doi.org/10.4000/sociologies.11087>
- Hermans, T. (1999). *Translation in systems: Descriptive and systemic approaches explained*. St. Jerome.
- Hernández, R., Rivera, G. eta Pérez, D. (2016). *Nuevas perspectivas literarias y culturales (I CIJIELC)*. Universidade de Vigo.
- Hevia, E. (2007ko ekainak 29). Autores del siglo XXI. *El Periódico*. <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20070629/autores-siglo-xxi-5460371>
- Hevia, E. (2013ko martxoak 17). La literatura vasca se aleja del caserío. *El Periódico*. <https://www.elperiodico.com/es/ocio-y-cultura/20130317/literatura-vasca-aleja-caserio-2343569>
- Ibarluzea, M. (2009). *Jimenez, Edorta (Mundaka, 1953)*. Euskal Literaturaren Hiztegia (ELH). <http://www.ehu.es/ehg/literatura/idazleak/?p=565>
- Ibarluzea, M. (2017). *Itzulpengintzaren errepresentazioak euskal literatura garaikidean: Eremuaren autonomizazioa, literatur historiografiak eta itzulzaileak fikzioan* [Doktore-tesia]. <https://addi.ehu.es/handle/10810/26629>

- Ibarluzea, M. eta Olaziregi, M. J. (2016). Autonomización y funciones del subcampo de la traducción literaria vasca contemporánea: una aproximación sociológica. *Pasavento: revista de estudios hispánicos*, 4(2), 293-313. <http://hdl.handle.net/10017/26038>
- Iglesia, A. M. (2017ko abenduak 31). ¿Por qué saber cuánto vende un libro en España vale 50.000 euros al año? *El Confidencial*. <https://www.elconfidencial.com/cultura/2017-12-31/nielsen-libros-mas-vendidos-50-000-euros-anos-1498586/#:~:text=Los%20autores%20m%C3%A1s%20j%C3%B3venes%2C%20es,un%20gran%20grupo%20o%20no.>
- Iglesias Santos, M. (1994). El sistema literario: teoría empírica y teoría de los polisistemas. In D. Villanueva (Ed.), *Avances en la teoría de la literatura*. Universidade de Santiago de Compostela.
- Ilasca, R. (2016). *Le réseau mutant: propositions d'une nouvelle (post)poétique narrative dans les oeuvres de Jorge Carrión, Agustín Fernández Mallo et Vicente Luis Mora* [Doktore-tesia]. <https://www.theses.fr/2016GREAL022>
- Irastortza, T. (2020). Situación de mujeres y hombres en la creación literaria y las letras en euskera: Diagnóstico de situación. In *Programas y políticas de GÉNERO diagnóstico de situación de la igualdad de género en el ámbito del teatro, la danza, el libro y la música desde la perspectiva de la creación y la industria en la CAE* [Txostena]. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia-Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. https://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/ka25_euskara_literatura_sorkun/es_def/adjuntos/situacion-mujeres-hombres-creacion-literaria-euskera.pdf
- Izagirre, G. (2012ko urriak 28). *Twist bere gordinean*. *Berria*. https://www.berria.eus/albisteak/71870/twist_bere_gordinean_harkaitz_cano_eta_pili_zabala_joxi_zabalaren_arreba.htm
- Jakobson, R. (1988). *El marco del lenguaje*. Fondo de Cultura Económica.
- Jakobson, R., Gutiérrez-Cabello, A. M., eta Abad Nebot, F. (1981). *Lingüística y poética*. Cátedra.
- Johansen, Ó. (1982). *Introducción a la teoría general de sistemas*. Limusa. https://camilos03.files.wordpress.com/2015/08/1-introduccion_a_la_teoría_general_de_sistemas_-_oscar_johansen2-libre.pdf
- Jorge, E. (2003). Nuevos elementos para la reflexión metodológica en sociología. Del debate cuantitativo/cualitativo al dato complejo. *Papers. Revista de sociología*, 70, 57-81. <https://doi.org/10.5565/rev/papers/v70n0.1271>

- Juaristi, P. (2003). *Gizarte-ikerketarako teknikak. Teoria eta adibideak*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- King, S. (2006). Catalan Literature(s) in Postcolonial Context. *Romance Studies*, 24(3), 254-264. <https://doi.org/10.1179/174581506x147650>
- Kolbas, E. D. (2001). *Critical Theory and the Literary Canon*. Routledge.
- Kortazar, J. (2002). *Diglosia eta euskal literatura*. Utriusque Vasconiae.
- Kortazar, J. (2003ko otsailak 24). Promozio berriak. *El País*. https://elpais.com/diario/2003/02/24/paisvasco/1046119211_850215.html
- Kortazar, J. (2013). *Contemporary basque literature: Kirmen Uribe's proposal*. Iberoamericana-Vervuert.
- Kortazar, J. (2016). *Autonomía e ideología*. Iberoamericana-Vervuert.
- Kortazar, J. (2020). Ocho instantáneas sobre las escrituras de mujer en la literatura vasca actual. In S. Jodra Llorente eta A. Benito del Valle (Es.), *Arte, literatura y feminismos. Lenguajes plásticos y escritura en Euskal Herria*. Iberoamericana-Vervuert.
- Kortazar, J. (2021a). Introducción. Escritoras vascas. *Rassegna Iberistica*, 44(115), 175-177. <http://doi.org/10.30687/Ri/2037-6588/2021/16/010>
- Kortazar, J. (2021b). Notas para una lectura del ensayo en el País Vasco. *XXXVII Encuentro de Escritores y Críticos de las Letras Españolas en Verines (Asturias) Repensar el pasado/Debatir el presente/Pensar el futuro. El ensayo en las letras españolas actuales* [Toxstena]. <https://www.culturaydeporte.gob.es/lectura/pdf/kortazar.pdf>
- Kortazar, J., Etxaniz Erle, X. eta López Gaseni, J. M. (2011). *Egungo euskal haur eta gazte literaturaren historia*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Kortazar, J. eta Serrano, A. (2012). *Gatazken lorratzak: euskal arazoan isla narratiban 1936tik gaurdaino*. Utriusque Vasconiae.
- Kunz, M. (2013). Introducción. In M. Kunz eta S. Gómez (Ed.) *Nueva Narrativa española*. Linkgua.
- Lancashire, I. (1993). Computer-assisted critical analysis: a case study of Margaret Atwood's *Handmaid's tale*. In G. P. Landow eta P. Delany (Ed.), *The digital word* (293-318. or.). MIT Press.

- Landa, J. (2015eko apirilak 21). Kritika sarien eskandalua. *Berria*. https://www.berria.eus/paperekoa/5001854/020/004/2015-04-21/kritika_sariaren_eskandalua.htm
- Larrauri, E. (2013ko apirilak 27). La hora global de la literatura en euskera. *El País*. https://elpais.com/cultura/2013/04/25/actualidad/1366884407_835104.html
- Lasagabaster, J. M. (2002). *Las literaturas de los vascos*. Universidad de Deusto.
- Lasarte, G. (2010). *Pertsonaia protagonista femeninoen ezaugarriak eta bilakaera euskal narratiba garaikidean* [Doktore-tesia]. <https://addi.ehu.es/handle/10810/7847>
- Leperlier, T. (2022). Un campo literario transnacional. El caso de los escritores argelinos. *Theory Now: Journal of Literature, Critique and Thought*, 5(1), 113-141. <https://doi.org/10.30827/tn.v5i1.22589>
- López Gaseni, J. M. (2000). *Euskarara itzulitako haur eta gazte literatura: funtzioak, eraginak eta itzulpen-estrategiak* [Doktore-tesia]. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- López Gaseni, J. M. (2005). *Autoitzulpengintza euskal haur eta gazte literaturan*. Utriusque Vasconiae.
- López, Ó (Ek.) eta López, Ó (Zuz.). (2007ko azaroak 4). *Página 2-Harkaitz Cano*. Radio Televisión Española.
- Lorenci, M. (2013ko otsailak 19). Se publica en castellano la novela de Harkaitz Cano “Twist”, premio Euskadi. *El Diario Vasco*. <https://www.diariovasco.com/v/20130219/cultura/publica-castellano-novela-harkaitz-20130219.html>
- Lotman, I. M., Navarro, D., Cáceres Sánchez, M. eta Kiseliova, L. N. (2000). *La semiosfera. III, semiótica de las artes y de la cultura*. Cátedra.
- Lozares, C. (1996). La teoría de redes sociales. *Papers. Revista de Sociología*, (48), 103-126. <https://doi.org/10.5565/rev/papers/v48n0.1814>
- Lubaki Banda. (1993ko azaroa). Hegaberak lubakietan. *Susa*. <https://andima.armiarma.eus/susa/susa28.htm>
- Lubaki Banda. (1994ko uztaila). Hau muturreko pila!. *Susa*. <https://andima.armiarma.eus/susa/susa29.htm>

- Ludmer, J. (2009). Literaturas postautónomas 2.0. *Propuesta Educativa*, (32), 41-45. <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=403041704005>
- Maingueneau, D. (2015). Escritor e imagen de autor. *Tropelías: Revista de Teoría de la Literatura y Literatura Comparada*, (24), 17-30. https://doi.org/10.26754/ojs_tropelias/tropelias.2015241139
- Maltz, H. (2021). La teoría sociológica en la literatura mundial: sobre las intervenciones de Pascale Casanova y Franco Moretti en las literaturas comparadas. *Argumentos. Revista de crítica social*, (23), 115-141. <https://publicaciones.sociales.uba.ar/index.php/argumentos/article/view/6494>
- Manrique, W. (2014ko martxoak 24). La novela en español del siglo XXI. *El País*. https://elpais.com/cultura/2014/03/22/actualidad/1395525242_662619.html
- Manterola, E. (2007). Euskal literatura beste hizkuntzetara itzulia. *Senez: itzulpen aldizkaria*, (32), 165-182. <https://eizie.eus/eu/argitalpenak/senez/20080201/manterola>
- Manterola, E. (2012). *Euskal literatura beste hizkuntza batzuetara itzulia. Bernardo Atxagaren lanen itzulpen moten arteko alderaketa* [Doktore-tesia]. <https://addi.ehu.es/handle/10810/12382>
- Manterola, E. (2014). Una mirada hacia la traducción literaria del euskera al castellano. *Hermēneus. Revista de Traducción e Interpretación*, (16), 177-208. http://www5.uva.es/hermeneus/hermeneus/16/arti06_16.pdf
- Martínez Tejero, C. eta Pérez Isasi, S. (2019). *Perspetivas críticas sobre os estudos ibéricos*. Edizioni Ca Foscari. <http://doi.org/10.30687/978-88-6969-323-6>
- Massot, J. (2020ko urriak 5). Los datos secretos de la industria editorial. *El País*. <https://elpais.com/cultura/2020-10-25/los-datos-secretos-de-la-industria-editorial.html>
- Matejka, L. eta Pomorska, K. (1971). *Readings in russian poetics: formalist and structuralist views*. MIT Press.
- Matxain, K. (2020ko apirilak 5). Kuotatik harago, atek zabaltzen ari dira? *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2703/euskal-idazleak-espainiako-merkatuan>
- Meizoz, J. (2009). Ce que l'on fait dire au silence: posture, ethos, image d'auteur. *Argumentation et Analyse du Discours*, (3). <https://doi.org/10.4000/aad.667>

- Meizoz, J. (2016). "Escribir, es entrar en escena": la literatura en persona. *Estudios*, 21/2013(urrarrila-ekaina 42), 253-269. https://www.researchgate.net/publication/309464307_Traduccion_de_Jerome_Meizoz_Escribir_es_entrar_en_escena_La_literatura_en_persona
- Mendiguren Bereziartu, X. (1993). Trikrisia-Euskal Kultura 1993. *Jakin*, (79), 60-65. <https://www.jakin.eus/aldizkaria/jakin-79--1993/152>
- Mendiguren Elizegi, X. eta Izagirre, K. (1998). *Euskal literaturaren antologia*. Elkar-Ikastolen Elkartea.
- Mesa, D. (2020). Crisis y proyección de la narrativa hispanoamericana en la España actual. Una lectura a distancia. *Revista Letral*, (23), 192-232. <https://doi.org/10.30827/rl.v0i23.9530>
- Mitxelena, K. (1960). *Historia de la literatura vasca*. Minotauro.
- Mora, V. L. (2007). *La luz nueva: singularidades en la narrativa española actual*. Berenice.
- Mora, V. L. (2014). Globalización y literaturas hispánicas: De lo posnacional a la novela glocal. *Pasavento: revista de estudios hispánicos*, 2(2), 319-343. <https://doi.org/10.37536/preh.2014.2.2.1001>
- Moretti, F. (2004). Gráficos, mapas, árboles. Modelos abstractos para la historia literaria I. *New Left Review*, (26), 47-70. <https://newleftreview.es/issues/24/articles/franco-moretti-graficos-mapas-arboles-1.pdf>
- Moretti, F. (2015). *Lectura distante*. Fondo de Cultura Económica.
- Moyano, A. (2016ko azaroak 5). Tenso debate entre Saizarbitoria y Aramburu. *El Diario Vasco*. <https://www.diariovasco.com/culturas/201611/05/saizarbitoria-aramburu-enzarzan-sobre-20161105003127-v.html>
- National Research Council. (2005). *Network science*. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/11516>
- Negrete, J. É. (2020). Repensar al autor en la literatura contemporánea. *Pasavento: revista de estudios hispánicos*, 8(2), 463-480. <https://doi.org/10.37536/preh.2020.8.2.25>
- Núñez, R. (2013). A la sombra de Grey: el nuevo boom del libro erótico. *Revista Internacional Del Libro, Digitalización Y Bibliotecas*, 1(2), 27-36. <https://doi.org/10.37467/gkarevdig.v1.768>

- Olaziregi, M. J. (1997). *Literatura eta irakurlea, testu-estrategietatik soziologiara Bernardo Atxagaren unibertso literarioan* [Doktoretesia]. http://www.euskara.euskadi.net/appcont/tesisDoctoral/PDFak/MARIA_J_OSE_OLAZIREGI.pdf
- Olaziregi, M. J. (2000). The basque literary system at the gateway to the new millennium. *Anuario Del Seminario De Filología Vasca "Julio De Urquijo"*, 34(2), 413-422. <https://doi.org/10.1387/asju.8807>
- Olaziregi, M. J. (2005). *Mende berrirako ipuinak: antologia*. Erein.
- Ortega, J. eta Ferré, J. F. (2007). *Mutantes: narrativa española de última generación*. Berenice.
- Osuna, R. (2004). *Las revistas literarias: un estudio introductorio*. Universidad de Cádiz.
- Otaegi, M. L. (2013). Milla euskal olerki eder: euskal antologia: blow up. *Erlea: 1700en aldizkaria*, 7. 109-115.
- Otamendi, J. L. (1993). Irakurtzaileari. *Bala zeru urdina*. Susa.
- Palacios, L. and Galarraga, A. (Zuz.). (2018ko urriak 10). *ElkarrizKatea: 3) Harkaitz Cano*. Booktegi. <https://www.youtube.com/watch?v=40UfFYTMNqo>
- Pantel, A. (2012). *Mutations contemporaines du roman espagnol: Vicente Luis Mora et Agustín Fernández Mallo* [Doktoretesia]. <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00824207>
- Pérez Isasi, S. (2014). La literatura vasca en el contexto de los estudios ibéricos: historiografía y traducción. *1616: Anuario de Literatura Comparada*, (4), 107-
https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/34975/1/La_literatura_vasca_en_el_contexto_de_1.pdf
- Pérez Isasi, S. (2019). Una autoetnografía de Nueva York en El puente desafinado de Harkaitz Cano. In J. Kortazar (Ed.), *Bridge, Zubia. Imágenes de la relación cultural entre el País Vasco y Estados Unidos* (153-170 or.). Iberoamericana-Vervuert.
- Pérez Isasi, S. (2020). ¿Hacia unos estudios ibéricos 2.0? Críticas, debates y caminos abiertos. *Theory Now: Journal of Literature, Critique and Thought*, 3(2), 145-167. <https://doi.org/10.30827/tmj.v3i2.15542>
- Pickel, A. (2018). La cultura como sistema semiótico: una redefinición de la idea de cultura desde la perspectiva sistemista. *Cultura y Representaciones Sociales*, 13(25). <http://doi.org/10.28965/2018-25-01>

- Plottier, J. L. (2014). Teoría de redes y fenómenos de comunicación: problemas metodológicos. *Dixit*, (21), 56-67. <https://doi.org/10.22235/d.v0i21.400>
- Posey, A. (2021ko urtarrilak 25). La realidad en la ficción: el realismo en la literatura vasca. *Diario de Noticias de Navarra*. <https://www.noticiasdenavarra.com/cultura/2021/01/25/realidad-ficcion-realismo-literatura-vasca/1114331.html>
- Pratt, M. L. eta Cano, G. (2000). “No me interrumpas”: las mujeres y el ensayo latinoamericano. *Debate Feminista*, 21, 70-88. <http://www.jstor.org/stable/42624563>
- Prospekzio Soziologikoen Kabinetea-Gabinete de Prospección Sociológica. (2018). 66. *Euskal Soziometroa. Kultura-Sociómetro Vasco* 66. *Cultura*. https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/sociometro_vasco_66/es_def/adjuntos/18sv66.pdf
- Ralón de Walton, G. eta Dukuen, J. (2013). Los modos de dominación en la socioantropología de Bourdieu. Esbozo de una crítica. *Estudios de Filosofía*, (47), 9-33. https://revistas.udea.edu.co/index.php/estudios_de_filosofia/article/view/16644
- Ramírez de la Piscina, Tx. eta Agirreazaldeggi, T. (2009). “Euskaldunon Egunkaria”: diario de referencia de la cultura vasca. *Zer: Revista de estudios de comunicación=Komunikazio ikasketen aldizkaria*, 14(26), 185-209. <https://ojs.ehu.es/index.php/Zer/article/view/2766>
- Real Academia Española. (d.g.). Ensayo. In *Diccionario de la lengua española*. 2022ko urriaren 25ean berreskuratua. <https://dle.rae.es/ensayo>
- Resina, J. R. (2009). *Del Hispanismo a los Estudios Ibéricos*. Biblioteca Nueva.
- Riaño, P. (2016ko irailak 7). La literatura vasca despierta y pierde el miedo a ETA. *El Español*. https://www.elespanol.com/cultura/libros/20160906/153485534_0.html
- Roig-Sanz, D. eta Subirana, J. (2020). *Cultural Organizations, Networks and Mediators in Contemporary Ibero-America*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429299407>
- Ros, V. (2013). La transformación del presente en la narrativa española contemporánea. Una propuesta: la generación Nocilla. *Kamchatka. Revista de análisis cultural* (1). 63-81. <https://doi.org/10.7203/KAM.1.2232>
- Rosa, P. C. (2009). La ciencia que se está haciendo. Reflexiones metodológicas de la mano de Pierre Bourdieu. *KAIROS. Revista de Temas*

Sociales, (24). <https://revistakairos.org/la-ciencia-que-se-esta-haciendo-reflexiones-metodologicas-de-la-mano-de-pierre-bourdieu/>

Rosas Crespo, E. (2003). El estudio de las obras literarias desde la perspectiva de análisis propuesta por Pierre Bourdieu. *Espéculo: Revista de Estudios Literarios*, (23). https://webs.ucm.es/info/especulo/numero23/b_campo.html

Saéz Delgado, A., Cerdà, J., Núñez Sabaris, X. eta Kortazar, J. (2022). *La invasión silenciosa. Presencia portuguesa en las revistas literarias ibéricas (1900-1950). Ámbitos castellano, catalán, gallego y vasco*. Trea.

Said, E. W. (1996). *Cultura e imperialismo* (Itz. N. Catelli). Anagrama.

Sánchez, L. (2019ko urriak 13). Sol Salama, editora de Tránsito: “Publico solo autoras en un acto reivindicativo”. *El Independiente*. <https://www.elindependiente.com/tendencias/cultura/2019/10/13/sol-salama-editora-de-transito-publico-solo-autoras-en-un-acto-reivindicativo/>

Sandri, P. M. (2012ko azaroak 2). El clímax de la novela erótica femenina. *La Vanguardia*. <https://www.lavanguardia.com/estilos-de-vida/20121102/54354734436/el-climax-de-la-novela-erotica-femenina.html>

Santos Unamuno, E. (2018). La literatura como patrimonio: del “nation building” al “nation branding”. *Tropelías: Revista de Teoría de la Literatura y Literatura Comparada*, (4), 116-137. https://doi.org/10.26754/ojs_tropelias/tropelias.201843067

Sapiro, G. (2003). The literary field between the state and the market. *Poetics*, 31(5), 441-464. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2003.09.001>

Sapiro, G. (2010). Globalization and cultural diversity in the book market: The case of literary translations in the US and in France. *Poetics*, 38(4), 419-439. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2010.05.001>

Sapiro, G. (2014). Redes, institución(es) y campo. In D. Sanz Roig (Ed.), *Bourdieu después de Bourdieu*. Arco Libros.

Sapiro, G. (2016a). How Do Literary Works Cross Borders (or Not)? A Sociological Approach to World Literature. *Journal of World Literature*, 1(1), 81-96. <https://doi.org/10.1163/24056480-00101009>

Sapiro, G. (2016b). The metamorphosis of modes of consecration in the literary field: Academies, literary prizes, festivals. *Poetics*, 59, 5-19. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2016.01.003>

- Sapiro, G. (2020). The Transnational Literary Field between (Inter)-nationalism and Cosmopolitanism. *Journal of World Literature*, 5(4), 481–504. <https://doi.org/10.1163/24056480-00504002>
- Sapiro, G. (2021). *¿Se puede separar la obra del autor? Censura, cancelación y derecho al error*. Clave Intelectual.
- Sapiro, G., Venturini, S. eta Gerbaudo, A. (2017). Los oficios de una socióloga. Entrevista a Gisèle Sapiro. *El Taco En La Brea*, 1(5), 456-465. <https://doi.org/10.14409/tb.v1i5.6642>
- Sarasola, B. (2021eko urtarrilak 23). Penumbbras desde Pamplona. *Ctxt*. <https://ctxt.es/es/20210101/Culturas/34788/Benat-Sarasola-revision-literatura-euskera-2020.htm>
- Sarasola, B. (d.g.) *Semblanza de Gorka Arrese (1965-)*. MHLI-Memoria Histórica en Literaturas Ibéricas. <https://mhli.net/es/artxiboa/gorka-arrese/>
- Saussure, F. d., Bailly, C. eta Sechehaye, A. (1995). *Curso de lingüística general*. Akal.
- Seisdedos, I. (2008ko martxoak 7). Nocilla para todos los gustos. *El País*. https://elpais.com/diario/2008/03/07/cultura/1204844401_850215.html
- Serrano, A. (2009). *Aristi, Pako (Urrestilla, Azpeitia 1963)*. Euskal Literaturaren Hiztegia (ELH). <http://www.ehu.es/chg/literatura/idazleak/?p=115>
- Serrano, A. (2019). *1936ko gerra euskal nobelagintzan: memoria ikerketak narratologia kulturalaren ikuspegitik* [Doktore-tesia]. <https://addi.ehu.es/handle/10810/38590>
- Sorá, G. (2017). Traducción: potencial heurístico y desvíos teóricos de un tópico eficaz para pensar realmente la globalización. *Revista de Estudios Sociales*, (61), 99-105. <https://doi.org/10.7440/res61.2017.08>
- Souto, D., Sampedro, A. eta Kortazar, J. (2021). *Circuits in motion. Polysystem theory and the analysis of culture*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of Postcolonial Reason: toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.
- Spivak, G. C. (2009). *¿Pueden hablar los subalternos?* MACBA.
- Spivak, C. G. eta Damrosch, D. (2014). Comparative Literature/World Literature: A discussion (2011). In D. Damrosch (Ed.), *World literature in theory*. Wiley-Blackwell.

- Steiner, A. (2011). World Literature and the Book Market. In. T. D'haen, D. Damrosch eta D. Kadir (Ed.), *The Routledge Companion to World Literature*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203806494>
- Subercaseaux, B. (2014). La industria del libro y el paisaje editorial. *Revista Chilena de Literatura*, (86), 263-268. <https://revistaliteratura.uchile.cl/index.php/RCL/article/view/31505/38918>
- Susa argitaletxea. (d.g.a). *Ganbila*. Susa argitaletxea. <http://www.susa-literatura.eus/bildumak/ganbila/?m=8>
- Susa argitaletxea. (d.g.b). *Munduko poesia kaierak*. Susa argitaletxea. <http://www.susa-literatura.eus/bildumak/mpk/>
- Tinianov, I. (1970). Sobre la evolución literaria. In T. Todorov (Ed.), *Teoría de la literatura de los formalistas rusos*. Siglo XXI.
- Topuzian, M. (2014). La literatura mundial como provocación de los estudios literarios. *Chuy. Revista de estudios literarios latinoamericanos*, 1(1), 94-138. <http://revistas.untref.edu.ar/index.php/chuy/article/view/107>
- Torrealdai, J. M. (1997). *Euskal kultura gaur: liburuaren mundua*. Jakin.
- Urkiza, A. (2006). *Zortzi unibertso. Zortzi idazle*. Alberdania.
- Urretabizkaia, A. (2000ko azaroak 25/26). Sormena bizibide. *Zabalik*, 33-36.
- Vázquez Álvarez, I. (2015). La concentración editorial: una aproximación conceptual al fenómeno. *Trama y texturas*, (28), 43-53. <https://www.jstor.org/stable/pdf/26156274.pdf>
- Viala, A. (1985). *Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique*. Editions de Minuit.
- von Bertalanffy, L. (1976). *Teoría general de los sistemas. Fundamentos, desarrollo, aplicaciones* (Itz. J. Almela). Fondo de Cultura Económica. <https://cienciasyparadigmas.files.wordpress.com/2012/06/teoria-general-de-los-sistemas-fundamentos-desarrollo-aplicacionesludwig-von-bertalanffy.pdf>
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system. I, capitalist agriculture and the origins*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World-system analysis: an introduction*. Duke University Press.

- Witthaus, J. (2015). Biografia negativa en “La parte de los crímenes” de Roberto Bolaño. In U. Hennigfeld (Ed.), *Roberto Bolaño: violencia, escritura, vida*. Iberoamericana-Vervuert.
- Zabala, J. L. (2020). Euskal Literaturaren Apalategia. Euskal Literaturaren Apalategia. <http://ehu.eus/ehg/apalategia/>
- Zaldua, I. (2005). Sandwich-aren sindromea, edo tropela delakoa azaltzeko ahalegin bat, edo, nahi izanez gero, dimentsio paraleloko belaunaldi ikusezinari buruzko zenbait kontu. In U. Apalategi (Ed.), *Belaunaldi literarioak auzitan*. Utriusque Vasconiae.
- Zaldua, I. (2012). *Ese idioma raro y poderoso. Once decisiones cruciales que un escritor vasco está obligado a tomar*. Lengua de Trapo.
- Zaldua, I. (2016). *(Euskal) literaturaren alde (eta kontra): dekalogoak, manifestuak eta bestelako artefaktu apokaliptiko zein integratuak*. Elkar.
- Zapata, J. M. (2011). Muerte y resurrección del autor. Nuevas aproximaciones al estudio sociológico del autor. *Lingüística y Literatura*, (60), 35-58. <https://revistas.udea.edu.co/index.php/lyl/article/view/12545>
- Zapata, J. M. (2015). ¿Podemos hablar de una postura del traductor? *Tropelias: Revista De Teoría De La Literatura Y Literatura Comparada*, (24), 93-99. https://doi.org/10.26754/ojs_tropelias/tropelias.2015241145
- Zubiri, H. (2013). Euskal literaturaren irakurleak zenbat eta nolakoak diren aztergai. Soziolinguistikako datuetatik eta irakurketa ohiturei buruzko ikerketetatik abiatuta. *Uztaro: giza eta gizarte-zientzien aldizkaria*, (87), 51-68. <https://dx.doi.org/10.26876/uztaro.87.2013.3>

9. Eranskinak

Alde batetik, dokumentu honi atxikita entregatzen den pendrivean lan hau osatzeko baliatutako datu-basea erantsi da.

Beste alde batetik, datozen orrialdeotan, sistema literarioko eragileekin izandako elkarrizketak eta haien transkribapenak erantsi dira.

IGELA ARGITALETXEA-ERANSKINAK I

Beren erosleen daturik badute? Sexua, adina, lurraldea. Profil orokorren bat?

Ez dugu erosleen daturik, aurrez aurreko azoketan ikusten ahal dugunaz haratago. Gure kasuan 25 urtetik gorakoak izaten dira erosle gehienak, eta gehiago dira emakumeak gizonak baino. Soilik euskaraz argitaratzen dugunez irakurle ia denak Euskal Herrikoak dira.

Zenbat langile dira?

Langile bakarra du argitaletxeak.

Zein esango zenukete dela zuen libururik garrantzitsuena?

Itzulpenak daukan zailtasunagatik, James Joycen Ulises da gure libururik garrantzitsuena.

Aldizkariren batekin baduzue harreman berezirik? Hedabideren batekin? Dendaren batekin?

Orokorrean, ez dugu harreman berezirik hedabide edo denda zehatz batekin. Baina Iruñeko hedabide eta liburu-dendekin harreman estuagoa dugu, hiri berekoak izanda hobeto ezagutzen garelako.

Zenbat liburu argitaratzen duzue urtean? Euskaraz?

Soilik euskaraz argitaratzen ditugu liburuak. Urtean 6-7 ateratzen ditugu. Eta horiei EIZIE, Eusko Jaurjaritza eta Ereinekin batera aurrera daramagun Literatura Unibertsala bildumako beste 3-4 liburu gehitu behar zaizkie.

Zenbateko pisua dute zuen argitalpenetan diru-laguntzek, sariak, bekek?

Diru-laguntzak ezinbestekoak dira. Ia ez dago horiek gabe bizirauten ahal duen argitaletxerik. Sari eta bekek normalean itzultzaileak dituzte helburu, ez argitaletxea.

Zein harreman dute liburu elektronikoarekin?

Ez ditugu egiten.

Beste hizkuntzetako literatura itzultzeko nola hautatzen dituzue aleak?

Hori izaten da zailena, hautatzea! Asko irakurri, inguruko irakurleak entzun, beste herrialdeetan zer argitaratzen den ikusi eta hemengo argitaletxeek eskuartean zer dakarten bistatik ez da galdu behar, baina azken unean erabakia nahiko arbitrarioa eta pertsonala izaten da.

Nazioarteko merkatuekin? Errepresentanteekin lanik egiten dute?

Soilik itzulpenak eta soilik euskaraz egiten ditugunez, nazioarteko lana bakarrik liburuaren eskubideak lortzeko unean egiten dugu.

Jaso dute beste enpresa editorial batekin elkarlanik egiteko planik?

Ereinekin batera Elmerren liburuak argitaratzen ditugu (haur literatura). Bestalde, Editargin eta Euskal Editoreen Elkartean antolaturik gaude beste argitaletxeekin. Argitaletxeen artean harremana nahiko ona eta profesionala izaten da. Editore gazteen arteko harremana are hobea da, akaso generazio berekoak garelako asko.

Lander Majuelo

Bidaurreta, 2021.10.14

TXALAPARTA ARGITALETXEA-ERANSKINAK II

Nola ekin zioten proiektuari?

Txalaparta, Bilbon jaio zen 80ko hamarkadan. Aurrerago azaltzen den bezala, literatura ezkertiar baten hutsunea betetzeko sortu zen. 4 lagunek osatzen zuten hasierako proiektu hura, eta urte batzuk geroago Tafallan kokatu zen egoitza, zuzendaritza berri baten pean.

Beren bazkideen daturik badute? Sexua, adina, lurraldea. Profil orokorren bat? Eta dendako erosleena?

Bai. Bazkideen zein erosleen datuak ditugu. LPDren arauak betetzen ditugu.

Zenbat langile dira?

6 langile.

Zenbat liburu argitaratzen dute urtean? Euskaraz? Zein generotakoak dira nagusiak?

Urtean 40 liburu inguru argitaratzen ditugu. Horietatik 18 euskaraz dira. 9 liburu hau literatura, 3 saiakera, 6 narratiba.

Zein esango lukete dela beren sailik garrantzitsuena? Zergatik ekin zioten proiektuari?

Enpresa txiki bat gara, sail guztiak garrantzitsuak dira.

Orain dela 35 urte liburu munduan hutsune bat zegoen ezker, internazionalismo eta beste munduko herriko borrokarekin, adibidez, Che Gevararen liburuak, La Comuna de París... estatuan ezin ziren erosi... Beste aldetik, Euskal Herriko historia, bere borrokak... idatzi eta kaleratu behar zen. Hutsune horiek osatzeko Txalaparta sortu zen.

Beste hizkuntzetako literatura itzultzeko nola hautatzen dituzte aleak?

Batetik liburua bera, kalitatezkoa den, beste hizkuntzetan harrera ona izan duen, zein gai jorratzen duen/dituen, eta egile eskubideak dituen ala ez.

Liburuak argitaratzeko erabilgarriak dira haiei eskainitako bekak? Eta [haiei edo sortzaileei aurretik emandako] sariak?

Bai noski. Edizio mundu honetan entitate ezberdinek ematen dituzten diru-laguntzak ezinbestekoak dira produktuaren errentagarritasunerako. Sariak ere badute, ez bakarrik kalitatezko kutsu bat, komertziala ere. Saria izateak ospea ematen dio liburuari, eta egileari noski.

Zein harreman dute liburu elektronikoarekin?

Momentuz gutxi.

Jaso dute beste enpresa editorial batekin elkarlanik egiteko planik?

Bai, argitaletxe ezberdinekin aurrera atera ditugu argitalpenak, argitaletxe independenteen artean halako harremanak nabariak dira. Adibidez, urtero beste argitaletxeekin Koedizioak egiten ditugu, liburu eskubideak elkarrekin erosi eta gero itzulpen eta maketazio kosteak, Estatukoak badira inprentako kosteak ere, bakoitzaren tiradaren arabera ordaintzen ditugu.

Aldizkariren batekin badute harremanik? Hedabideren batekin?

Komunikabide ezberdinekin dugu harremana. Funtsezkoak dira promozio lanetan aritzeko. Orain arte batez ere euskal komunikabideak izan ditugu alboan, nahiz eta noizbehinka, eta liburuaren arabera, espainiar estatuko beste komunikabide batzuekin aritzen garen.

PAMIELA ARGITALETXEA-ERANSKINAK III⁴⁹

Nola eta zergatik ekin zitzaion argitaletxearen proiektuari?

Gure kasuan Nafarroan sortuak gara, argitaletxe nafarra gara eta 1983an sortu ginen liburu-denda batean, Auzolan liburu-dendan. Auzolan liburu-denda 1977an ireki zen Iruñeko alde zaharrean eta euskal liburu-dendari belaunaldi berria izan ginen. Bazegoen Abarzuza izeneko liburu-denda bat, euskal liburuak bazituztena, baina belaunaldi berri bezala gu hasi ginen. Gero Elkarrek ireki zuen liburu-denda bat Iruñean, baina gu izan ginen lehenak, nolabait esateko. Hortik gatoz gu, Auzolan liburu-dendatik, espazio eta sekzio bat -literatura, poesia, saiogintza, haur literatura eta abar- zeukana euskaraz. Lehena Iruñean. Eta ondoren, aldizkari bat argitaratu genuen; *Pamiela* izenekoa. Aldizkari literarioa zen eta liburu-dendan tartean mugitzen zen jende gaztearen artean egin zen. Literatur-zaleak. Eta hor eman zen beste toki batzuetan ez bezala, gehienbat Gipuzkoan eta Bizkaian ez bezala, sinbiosi bat gaztelaniaz eta euskaraz ibiltzen zen jendeaz. *Pamiela* aldizkariaren lehendabiziko zenbakietan bazeuden partaideen artean hemen Nafarroan gaztelaniaz hasiak ziren eta izen bat hartzen hasiak ziren Miguel Sánchez Ostiz eta Pablo Antoñana edo Víctor Moreno eta Santiago Echandi, Javier Eder eta abar. Baina gero euskaraz hasten ari zen jendea ere bai: Pello Lizarralde. Eta gero, Pamielara hurbildu zen hasieratik jende bat Euskal Herri osotik. Hemen hasi ziren Bernardo Atxaga eta Joseba Sarrionandia. Hainbat jendek parte hartu zuen aldizkarian. Eta hurrengo pausua, 1984ean etorri zen: Pamielak argitaratu zituen bi liburu, bat euskaraz eta bestea gaztelaniaz; eta hori izan zen gure saioaren hasiera eta hori izpiritua eman diona argitaletxeari. Titulua izan zen *Pequeña crónica*, Pablo Antoñanarena. Esaten dute dela XX. mendeko Nafarroako literaturan gaztelaniazko idazlerik gorena edo gorenetarikoa. Eta euskaraz Pello Lizarralderen *E pericoloso Sporgersi*, bere lehen narrazio-liburua. Pellok dagoeneko zerbait argitaratuta zeukan Susan, baina Iruñeara etorri zen bizitzera, Nafarroara, eta bi horiekin hasi zen saila. *E pericoloso Sporgersi* narrazio labur bat zen eta pixka bat markatuko duena Pello Lizarralde bere literatura-ibilbidea eta Pablo Antoñanaren *Pequeña crónica*. Horrela

⁴⁹ Euskarazko eta gaztelaniazko sailei bideratutako galdera dela zehaztu ez diren kasuetan soilik euskarazko literaturaren inguruko galderak dira.

markatu dugu gure argitaletxearen identitatea, hankak bi hizkuntzen eta bi kulturen artean mugitzea.

Geroztik hona zer egin dugun? 1200 edo 13000 ISBN titulu behintzat argitaratu ditugu eta horietatik zein proportziotan? Bada erdi eta erdi. Erdia gaztelaniaz eta erdia euskaraz, baina ez generoz. Fikzioa gehiengoa euskaraz argitaratu dugu helduen literaturan; eta haur literaturan, soilik fikzioa euskaraz argitaratzen dugu. Helduen literatura %60-80a euskaraz, baina %20a gaztelaniaz: gaztelaniaz jarraitzen du oraindik Miguel Sánchez Ostiz[ek] izen ezagun bat aipatzearen. Saiogintzan argitaratzen dugu euskaraz eta gaztelaniaz. Kasu honetan proportzioa alderantziz izaten da, saio-lana %70a edo gaztelaniaz, %30a euskaraz. Eta dibulgazioko liburuak edo ere bai. Horrela izaten da.

Beren argitaletxearen erosleen daturik badute? Sexua, adina, lurraldea. Profil orokorren bat? Eta dendako erosleena?

Lurraldeka bai. Saltzen dugun proportzio demografikoen arabera. Esan nahi dut, euskaraz ez da iristen gure produkzioaren %10era: %10a Nafarroan, hortxe nonbait Araban, eta gero, Iparraldean %5a edo, ez da iritsiko. Eta bestea, bada Bizkaia eta [Gipuzkoa] ia-ia erdi bana. Horrela, gutxi gorabehera. Baina adina, sexua eta horrela, ez dugu datu fidagarririk, ez dugu daturik. Espekulazioa izango zen zerbait esatea. Denok dakigu eta ebidentzia badago, irakurle goaren feminizazioarena. Sentsazioa daukagu emakume irakurle gehiago daudela. Duela gutxi aipatzen zuen, atzo edo herenegun, Carmen nire lankideak, orain Euskal Editoreen Elkartearen burua hartu duenak -beno burua Pamiela da, baina bera Pamielaren izenean dago-, bera haur literaturan mugitzen dela eta atentzioa deitzen ziola, ez onerako, portzierto, nola ja txikitatik, berak egiten dituen haurrentzako tailerretara gurasoek eramaten dituzten haur gehienak neskatoak diren. Baina proportzioa, 7-3 edo horrela! Eta hamarretik zazpi, %70a, neskak eta %30a mutilak! Oraindik ere aurreko belaunaldiak horrela datozela. Ez dugu ulertzen zergatik, baina esplikazioa izango du, seguru. Zeren haurretan ikusten da gainera zein den gaur egungo gurasoen hautua. Haurrek ez dute beren kasa erabakitzen. Azkenean, 4,5,6,7 urteko neska-mutikoa gurasoek eramaten dute, bideratzen dute. Eta nolatan gaur egungo 30-35, gehien jota, 40, urteko gurasoek ja beren seme-alaben rola literatura tailer batean

nola ja definitzen dituzten. Ez dugu esplikaziorik, baina hori konstatazio bat da. Hori ebidentzia bat da.

Zenbat langile dira argitaletxean literatura sailean? Eta beste sailekin konparazioan (ehunekotan edo)?

Badago kontu bat gure literatur-sistemaren eta literatur-industriaren -ez dakit industria deitu behar zaion gureari, baina azkenean, gure liburugintzaren egiturak [egon] badaude- ezaugarrien artean: argitaletxeak merkatu-lege barruan mugitzen gara, beraz errentagarritasunaren kontua dago. Aurrekontuarekin funtzionatu behar dugu, soldata ordaindu behar dira, beraz irabazi-asmoa eduki behar da. Irabazi-asmoa [izan] bada egitura mantentzeko; eta alde horretatik, argitaletxe guztien egitura da enpresa egitura bat, enpresa kapitalistaren egitura bat; hots, Sozietate anonimo edo Sozietate mugatua -*Sociedad Limitada* o *Sociedad Anónima*-. Orduan, itxura batean, horiek izateak esan nahi du irabazi-asmoa daukagula, baina praktikan denok funtzionatzen dugu militantzia-izpiritu batekin eta nik uste dut Pamielaren kasua ez dela salbuespena. Ni beste argitaletxe batean egon izan naiz, Ereinen. Eta besteetan, Elkarren, gauza bera da: euskal argitaletxeek ez dutela irabazi-mozkinik, ez direla sozio-kapitalisten artean banatzen. Ez da xentimorik banatzen. Gure kasuan banatzen zaiena liburuak dira. Eta hori ez dakit den ordaintzea saria edo zigorra, baina liburua jasotzen dute etxean. Esan nahi dut, euskal argitaletxeetan profesionalki daukaten agindua da gestionatzea merkatua, noski, diru-irabaziak lortzea eta irabazi horiek behin eta berriro proiektu berrietan berrinbertitzea. Ez dago beste helbururik argitaletxeetan. Eta hori da ezaugarri bat bereizten gaituena beste sistema batean, gaztelaniazko munduan, mugitzen diren argitaletxe estandarrengandik.

Eta horrekin lotuta, galdetzen duzu: eta zenbat langile dira argitaletxean? Nik askotan esan izan dut elkarrizketetan Pamiela bezalako argitaletxe batean, baina ziur nago ez garela salbuespena, baditugula sei nomina edo sei soldata ordaintzeko, baina baditugu hamar-hamabost langile. Zergatik esaten dut hori? Hamar hamabost [arte] dira jendea bolondres moduan argitaletxean parte hartzen duena, eskuzabal. Aholkatzen, liburuak gomendatzen, batzuetan liburuak zuzentzen, egileekin edizioak egiten, en fin. Batzuk unibertsitatekoak, itzultzaileak eta abar gurekin kolaboratzen dutenak modu militantean. Eta hori da gure errealitatea. Badaukagula

egitura estandar bat, langileekin eta horrela. Eta gero daukagula bigarren egitura bat: bolondres lanean eta militante lanean den jendea. Eta gero: zenbat langile dira argitaletxean literatura sailean? Lehen esandakoa, guk baditugu aholkulariak literaturan, poesia irakurleak, esaten digutenak liburu hau argitaratu, ez argitaratu...Ez dira langileak, baina lana egiten dute guretzat. Eta gero, gure argitaletxe txikietan neurri handi batean lan-bereizketa dago: batean administrazioa edo almatzen kudeaketa edo diseinu eta maketazioa edo komunikazioa eta *marketinga* eta salmentak. Baina normalean plurienplegatuak izaten gara. Jendeak egiten du arlo batean lana, baina aldi berean oso litekeena da, pertsona bat maketatzen dagoela baina igual gero liburu-azoka batera joaten da edo liburu bat zuzentzen du. Pixka bat polibalentzia bilatzen dugu argitaletxe txikietan. Ezaugarri hori oso zabalduta dago. Ez egitura handietan dauden bezala.

Zein esango lukete dela beren sailik eta generorik garrantzitsuena? Eta libururik arrakastatsuena? Badago desberdintasunik euskarazko erosketen eta gaztelaniazkoen artean? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Hemen bi kontu daude. Alderdi ekonomikoari begiratzen baldin badiogu; hau da, ahalbideratzen duena salmenta masa kritiko minimo bat izatea, besterik ez baldin bada gure soldatak, gure gastu-finkoak, almatzena eta abar horiek denak ordaintzeko, dudarik gabe, horretan, gure kasuan eta euskaraz, literatura da. Eta literatura barruan nobelak jarraitzen du izaten. Baina hori, mendebaldeko beste hizkuntzetan *best seller*ren zerrenda ikusten baldin baduzu, berdina da: literatura. Haur literaturak pisu handia dauka, hori egia da -hor portzentajeak ikusiko dituzu, nik uste dut, Elkarren eta horrela-. Oso interesgarria da parekatzea nola dagoen merkatua gaztelaniarekin konparatuz fakturazioan. Esate baterako, haur literatura Espainian uste dut merkatuaren %17a dela fakturazioan. Eta hemen literatura barruan, ez dakit, %35-38a den. Baina igual doblea da, konparatuz. Gauza bera saiogintzan. Estatu mailan baldin bada saiogintzan eta horrela %12a, bada, euskaraz %3a. Hor badaude desproporzio batzuk. Testu-gintzan gauza bera. Testugintzan, uste dut euskaraz 10-15 puntu gaintik dago[ela] Estatu mailan baino. Gu testu-gintzan ez gaude, baina hori da errealitatea.

Salmentei dagokienean, zerk errazten du gehiago salmenta, egile izenak edo lanaren generoak? Badago desberdintasunik euskarazko erosketen eta gaztelaniazkoen artean? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Nik ez dakit hori esaten. Hori ere bai Elkar Fundazioan eta Jaurlaritzan ikusi daiteke. Nik bakarrik intuizioz esango nuke. Egia da gure irakurleak, Hegoaldeko irakurleak, irakurle elebidunak direla gutxienez. Eta gainera Iparraldekoak, noski. Baina frantsesez. Eta kasu honetan gaztelaniaz badaukagu konpetentzia latz bat hizkuntzan. Noski, daukagu ondoan munduko industriarik potenteenatarikoa, gaztelaniaz. Eta horrek ere bai, euskal irakurlea, banatzen du. Ikusten da saio lanetan eta horrela jendea gehiago lerratzen dela gaztelaniara. Baina ez ditut datuak, egia esan, ez ditut.

Gero, salmentei dagokienean: zerk errazten du gehiago salmenta, egile izenak edo lanaren generoak? Lehen esandakoak. Alde batetik, generoan ematen den bereizketa beste hizkuntzetan ematen den berdintsua da: nobelak dauka prestigio soziala eta gehiago saltzen da; narrazioak eta beste liburu esperimentalak baino gehiago, poesia baino gehiago, eta horrela. Hori horrela da eta uste dut berdintsu [gaztelaniaz eta euskaraz]. Gero izena bai, noski. Hori normaltasun [osoz]: gero eta idazle gehiago dago; urteak daramatzagu eta euskaraz, hizkuntza guztietan bezala, badago kanon bat. Eta hori errealitate bat da. Ez da berdin Joseba Sarrionandia edo Bernardo Atxaga baten liburua edo orain atera behar dugun Izaskun Etxeberria idazle altsasuar neska baten narrazio-liburu bat. Tiradak ez dira berdinak izango. Izaskunen liburua orain Iruñeako liburu azokan aterako dugu eta 800 bat ale aterako ditugu, 600-800. Ia aldi berean, Joseba Sarrionandiak Elkanori buruz idatzi duen liburu, zoragarria, portzierto, aterako dugu 3000 alerekin. Izenaren arabera, jendeak espero du, batetik bestetik baino gehiago.

Merkatuari begira, apustu arriskutsurik egin dute sail/genero/libururen batekin?

Definizioz arriskutsua berez da euskaraz argitaratzea. Berez arriskua horretan da eta ikusi besterik ez dago gaur egun merkatuaren legeari jarraituz, egitura enpresarial [bezala] irabazi asmoa besterik ez duten -beren ideologia daukate, noski- erdal argitaletxeek zer argitaratzen duten euskaraz. Argitaratzen testugintzan sartu dute muturra; eta zerbait, ez asko, haur eta gazte literaturan. Merkaturia deritzan hori,

irabazia ematen duen hori, gaur egungo euskarazko errealitatean hor dago, baina ez saiogintzan, ez helduen literaturan, ez dibulgazio liburuetan, ez zientzia liburuetan. Hutsaren hurrengoa da. Egitura handi horiek, izen bat jartzearen Santillanak edo Anagramak edo Random Housek, ez dute horrelako apusturik egiten. Zeren beste guztia arriskutsua da argitaratzea. Alde ekonomikoan. Gero egia da literaturan bertan badaudela apustu errentagarriagoak edo seguruagoak salmentetan eta beste batzuk benetan apustu esperimentalak direnak. Eta noski, hori guk ere bai egiten dugu. Nik uste euskal argitaletxe gehienek. Guk, esate baterako, euskaraz, gutxienez bi edo hiru poesia liburu ateratzen ditugu urtean. Hori berez da literatura iraultzailea. Eta egia da, poesia liburu bat ateratzea da, gehien jota, barre egitea. Laguntzarekin ateratzen dugu, baina argitaletxearen partaideek eta fundatzaileek pentsatu dute ezinbestekoa dela -guk ez baldin badugu argitaratzen ea nork argitaratuko duen- eta ateratzen dugu. Eta gero, esperimentazio edo proposamen berriak noski baietz. Esate baterako, saiogintza, saio-lanak, berez, ia denak dira apustuak. Eta hor badaukagu saio berezi bat, saio laburrean, Upaingoa saioa, bere garaian sari bat izan zuena: 2000. urtean hasi eta 2013 bitartean, Juan Zelaia sariarekin babesean. Eta argitaratzen genuen. Gero kendu zen Juan Zelaia eta fundazioak ez zuen aurrera egin. Orain berriki, liburu esperimental bat aipatzearen, Ixiar Rozasen *Unisonoa*. Oso liburu bitxia. Zeren azkenean liburu bat da, lerro bakarreko liburu bat da eta gainera sonoritatearekin jokatzeko duena. Baditugu adibide asko.

[Galdera] Genero aldetik poesia eta aipatzen dituzu.

Bai, eta saio lanak. Saio lanetan ere bai. Gu aitzindari izan gara.

Euskaraz argitaratzea apustu arriskutsua dela esan dugu lehen. Behin batean Ruper Ordorikak -esaterako Bernardo Atxagak bezala dirua jarri eta Pamielako partaidea denak- esaten zuen broman ez dakit zer euskal kantarik nahi zuela marjinalitatetik kantatu, eta Ruperrek esaten [omen] zion: “baina motel, euskaraz kantatzen duk, Nafarroan bizi haiz, Beran bizi haiz eta oraindik bazterrera joan nahi duk hire burua?” Arriskua horretan da.

Zein garrantzia dute beren liburuak argitaratzeko diru-laguntzek, sariak, bekek?

Handia. Guk ezingo genituzke hainbat apustu egin ez baldin bagenu Jaurlearitzaren euskarazko liburuen laguntzarik eta abar. Esan beharra dago gauza

bat. Honen inguruan sortu da erdal munduan edo erdal mundu jakin batean, halako legenda beltz bat: euskarazko literatura, literatura subentzionatu bat dela. Hori erabateko gezurra da. Guk laguntza daukagu eta horrekin saihesten dugu dirurik ez galtzea edo asko ez galtzea edo gehiegi ez galtzea eta ez desagertzea galerarekin, baina ez dago irabazirik. Guk diru-laguntzarik gabe ez genituzke aterako igual argitaratzen dugun %40a-30a. Ezin izango genuke atera. Hori horrela da. Baina gero, beste aldetik ere ez da egia euskaraz ateratzen dena subentzionatua dagoela eta pagotxa dela. Besteak beste, hori pagotxa izango balitz, dudarik ez egin, Santillana edo Random House Mondadori egongo zela euskarazko liburua ateratzen etengabe. Eta ez dute hori egiten eta ez dute egingo. Beraz, [sariak eta diru-laguntzak] beharrezkoak dira. Guk haur literaturan Etxepare saria, album ilustratua sortzeko saria dugu eta [bestela,] hori ez zen posible izango. Urtero, nolabait orbitan jartzen dugu produkzio aldetik, ekonomikoki, genero literario hain zaila den album ilustratua. Nafarroako entitateek dirua jartzen dutelako. Horiei esker. Eta horiei esker, hasi diren hainbat idazle, hasi dira haur literaturatik. Eta ilustratzaileak! Ilustratzaile harrobi berri izugarri ona daukagu eta horrelako sariak egiten dute posible. Bestela aterako ziren baina tantaka.

Zein harreman dute liburu elektronikoarekin? Saltzen duten liburuen zein ehuneko hartzen dute liburu elektronikoek?

Guk ez daukagu politika finko bat liburu-elektronikoa ateratzeko. Hau da, guk ez dugu liburu bat ateratzen dugunean programatzen eta gure nobedadeetan ondoren, paraleloan edo aurrerago, liburu elektroniko [moduan ateratzen]. Erabakia hartu genuen duela zazpi urte, pixka bat espektatibaz, ikusi nahi genuelako norantza zihoan merkatua. Paperezko liburuekin badaukagu hori errentagarria egiteko moduren bat. Errentagarria egiteko guretzat eta egilearentzat, egile-eskubideak ordaintzeko. Liburu elektronikoarekin ez dakigu hori nola egin, hau da, etengabe pirateatzen da, ez dago inolako eskubiderik egile-eskubidearekin eta gauzak horrela, guk hori argitzen ez den bitartean, guk ez dugu elektronikoan atera. Guk gomendatzen digunari esanez “bai, baina hor, jendea kaltetzen ari zara” [erantzuten diogu] “gu gara oso liburutegi publikoaren aldekoak”. Hau da, liburuak hor daude, liburuak dohainik. Ez erosi liburuak. Joan liburutegira eta irakurri eta eskatu dirua

liburutegi publikoentzat. Baina liburu elektronikoa, oraingoz behintzat, ez dugu argi ikusten eta, ez dakit, joango gara, litekeena da, iritziz aldatzen, baina oraingoz ez.

Liburuak argitaratzeko nola hautatzen dituzte aleak? Idazleekin harreman zuzenez?

Badago edizio-batzorde bat eta baditugu irakurleak -argialetxe guztiek bezala-, pixka bat diskrezioan edo *anonimatoan* biltzen direnak eta horren arabera irakurtzen da eta hor ikusten dira baliabide asko. Hau da, kalitatea, oportunitatea, izena eta beste. Dena balorean jartzen da. Eta, gero, argialetxe guztiak bezala badago edizio-lan bat: zuzenketak, iradokizunak. Prozesu luzea izaten da batzuetan, beste batzuetan laburragoa, baina ez dago liburu bat sartzen den moduan ateratzen dena. Hori bai, prozesu hori egileekin batera egiten da eta ez dugu koma bat aldatzen idazlearen baimenik gabe.

Nazioarteko merkatuekin? Errepresentanteekin lanik egiten dute?

Hor ez daukagu politika zuzen bat oraingoz. Gure egile nagusia, Bernardo Atxaga, bere kasa dabil. Guk ahalegin guztiak Euskal Editoreen Elkartearen bitartez egiten ditugu. Urtero ateratzen dira katalogoak eta joaten gara Euskal Editoreen Elkartearekin batera *standean*: izan gara Madrilen eta Bartzelonan, urte desberdinetan; eta gure liburuak egoten dira Frankfurteko azokan eta Bolognako azokan eta Mexikoko Guadalajara azokan. Iristen dira. Baina euskaratik hizkuntza horietara ateratzea oso zaila da. Orduan, guk egile askorekin, nahiz eta ez nahi adina beste, egin dugu, kontratuz, egileak bere kasa eskubideak saltzen baditu, guk libratzen dugula gure eskubideez. Hau da, uzten diogu bidea libre berak zuzenean editoreekin negoziatzeko. Espainiako argialetxe batek liburu bat ateratzen baldin badu eta eskaintzen baldin badu nazioartean, badakizu portzentaje bat idazleentzat izaten dela eta beste portzentaje bat argialetxeentzat. Guk hori ez dugu praktikan jartzen. Eta baditugu kasuak. Ez dira asko, baina dozena bat kasutan etorri zaigu egilea edo argialetxea eta esan du “nahiko genuke kataleneraz, gaztelaniaz edo beste edozein hizkuntzatan argitaratu” eta orduan guk uko egiten diogu gure eskubideari eta pasatzen dizkiogu egileari eskubide guztiak.

Jaso dute beste enpresa editorialen batekin elkarlanik egiteko planik?

Badaukagu elkarlan proiektu bat: Pamiela-Kalandraka proiektua. 2005ean hasi ginen proiektu honekin. Kalandraka argitaletxea gehienbat haur literaturan eta haur literatura barruan, album irudidunean, erreferente bat da Estatu mailan eta Latinoamerikan. Harreman profesional eta pertsonalekin hasi ginen: haiek hasi ziren euskaraz argitaratzen 2000. urtean eta ohartu ziren ez zutela nahi izan halako parakaidista batzuk. Hau da, hona etortzen direnak oportunitatez eta beren argitaletxe guztiarekin batera bada, euskarazko bertsioa ateratzen dutenak. Baizik eta nahi zuten hemen elkarlana egin erroak hemen zituen argitaletxeren batekin. Eta horrela hasi ginen. Hasi ginen 2005ean eta lehen aipatu dizudan Etxepare saria, album ilustratuak egiteko saria, koeditatu egiten genuen elkarrekin. Album sariduna euskaraz sortu eta euskaraz argitaratu eta aldi berean gaztelaniaz, galegoz eta katalanez. Gero etorri zen 2011ko krisialdi ekonomikoa eta orduan atzera egin zuten. Normala da. Orduan guk jarraitu dugu soilik euskaraz argitaratzen sari hori, baina horko egile batzuk ja Kalandrakak atera ditu beste hizkuntzetan ere bai. 2005ean elkarrekin hasi ginenean bazegoen konstatazio bat: haur literaturan, album ilustratuetan, izugarrizko hutsunea zegoela euskaraz. Hau da, 3tik 6 urte bitarte horretan album ilustratuetan hutsaren hurrengoa zegoen. Eta ez da argitaletxeok ez garelako ausartak, baizik eta arazo ekonomikoa bat da. Produkzio arazo bat: produkzio horiek azal gogorrean, polikromian, paper berezian eta abar oso garestiak dira. Hor badago eskala ekonomia bat; hau da, 500 ale edo 1000 ale inprimatzean, ale batek balio dezake 5€, baina 10000 ale inprimatzen badituzu balio du 2,5€ edo 2€. Orduan, guk album klasiko asko -*Satorrak kaka egiten duenean* edo *Sendaken* liburu bat- ezin genituen guk gure kasa euskaraz atera. Zeren aterako bagenu, izango zen euskarazkoa garestiago eta guk ezin dugu zigortu gure irakurlegoa: album bera gaztelaniaz 15€ eta euskaraz 20€. Posible zen sartzen baldin baginen Kalandrakarekin produkzioan. Liburuak inprimatzen dira aldi berean; eta kolorean, nola den liburu bera, inprimatzen dira 15000 ale, gero letra beltzak sartzean inprimatzen dira 1000 euskaraz, 5000 gaztelaniaz, 2000 katalanez, 1000 galegoz... eta horrela posible egiten da 15000. Eta horrela prezio unitarioa jaitsi egiten da. Akordio horrekin posible izan dugu ia-ia 200 titulu ateratzea 15 urte hauetan. Ez da hutsaren hurrengoa. Eta posible izan dugu, lehen esandako klasikoa, *Leo leoni* edo *Maurice Sendak* euskarara ekartzea. Eta, aldi berean, balio izan du neurri batean ere bai hainbat egile kanporatzeko. Esate baterako, Leire Bilbao eta Maite Mutuberriaren poema-liburuak, guk argitaratutakoak, atera dira galegoz, katalanez

eta gaztelaniaz. Horrelako proiektuak, nazioarteko proiektuak, oso inportanteak dira. Elkarlan horiekin bigarren abantaila da nazioartean, eskubideak erosteko momentuan, komunikaziorako autoritate gehiago ematen dizula. Ez da berdina gu joaten baldin bagara Frankfurtera -kasu honetan Kalandrakak egiten ditu nazioarteko erosketak- eta esatea: “euskal argitaletxe bat naiz eta 1000 aleko edizio baterako erosi nahi ditut eskubideak” edo joatea eta esatea: “Kalandraka-Pamiela gara eta erosi nahi ditugu eskubideak portugesez, galegoz, gaztelaniaz, katalanez eta euskaraz, aldi berean”. Interlokuzio maila handia da eta horri esker klasiko asko, pentsaezina zena euskaraz argitaratzea, argitaratzen ari gara.

Gaztelaniaz zenbat argitaratzen / saltzen dute (ehunekotan) euskararekin erkatuz? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Esan dizut. %50a. Eta salmentak hortxe ibiltzen dira. Izan daiteke urte batzuetarako %45a, %55a. Gure kasuan, behintzat. Batzuetan gehiago euskaraz, beste batzuetan gutxiago.

SUSA ARGITALETXEA-ERANSKINAK IV

Nola eta zergatik ekin zitzaion argitaletxearen proiektuari?

Ez zen aurrez pentsatutako proiektua izan. Zirkunstantzien ondorio izan zen. Susa aldizkarian zebiltzan bi idazlek argitaletxe batera jo zuten haiek idatzitako liburuekin, argitaratzeko asmoz. Liburu bietako bat atzera bota zuten argitaletxeok poesia zelako, eta *Susa* aldizkariko kideek erabaki zuten haiek argitaratzea liburuak. Gainera, aldizkariko kide batzuk *Argia* aldizkarian zebiltzanez, bazituzten baliabide teknikoak eskura.

Beren argitaletxearen erosleen daturik badute? Sexua, adina, lurraldea. Profil orokorren bat? Eta dendako erosleena?

Ez daukagu argitaletxeko erosleen daturik. Guk liburuak argitaratzen ditugu, baina ez dakigu gero dendetan nor eusten dituen. Azoketan zuzenean saltzen dugunean ikusten dugu nor diren erosleak, baina ez dugu daturik hartzen eta ez naiz ausartzen esatera zein diren gure erosleak. Web dendan eusten dutenen datuak ere ez ditugu gordetzen eta, dena dela, gutxiengo bat dira liburu-dendetan eusten dutenekin alderatuta.

Zenbat langile dira argitaletxean?

Soldatapeko langile bat dago lanaldi osoan eta beste batek astean zortzi ordu egiten ditu. Horrez gainera, beste hiru pertsonak egiten dituzte lan zehatz batzuk argitaletxearentzat (maketazioa, diru-kontuak eramatea, sare sozialen kudeaketa...).

Zein esango zenukete dela zuen sailik eta generorik garrantzitsuena? Eta libururik arrakastatsuena?

Zaila da generorik garrantzitsuena zein den esatea. Guretzat Poesia saila oso kutuna da. Hasieratik eman dio argitaletxeak garrantzia poesiari eta apustu hori egiten jarraitzen dugu. Adibidez, iaz argitaratutako liburuetatik, 9 izan ziren poema liburuak, 5 antzezlanak, 4 saiakerak, 3 nobelak eta 2 ipuin liburuak. Dena dela, genero guztiei garrantzia ematen saiatzen gara, denak gustuko baititugu.

Libururik arrakastatsuenaren zein den esatea konplikatu da. Arrakasta komertzialaz ari bagara, Amets Arzallus Antia eta Ibrahima Balderen *Miñan* da orain arte gehien saldu den Susako liburua. Dena dela, liburu baten arrakasta beste termino batzuetan neurtu beharko litzatekeela uste dut; adibidez, liburuak literaturari egiten dion ekarpena kontuan hartuta, eta, kasu horretan, irakurleei dagokie guri baino gehiago libururik arrakastatsuenak zein diren esatea (gainera, bakarra aipatzea beti da konplikatu literaturan).

Zergatik ekin diezue antzerkia, poesia (kaierak eta itzulia) eta saiakera sailak sortzeari eta argitaratzeari?

Ikusten genituen beharrei erantzuteko asmoz. Batetik, Munduko Poesia Kaierak bilduma sortu zen euskal literatura itzulian nazioarteko poesia oso gutxi zegoela ikusten genuelako eta nolabait horri erantzun nahi zitzaielako. 42 antologia argitaratu dira dagoeneko, eta egoera ezberdin batean gaude orain.

Antzerkiaren kasuan, antzera, ikusten genuen oso teatro testu gutxi argitaratzen zirela, eta beharrezkoa zela testuak eskura jartzea.

Saiakeraren kasuan, Lisipe bilduma feministari dagokionez, testu feministak irakurleen eskura jartzeko beharra ikusten zen. Geroztik bilduma feminista gehiago ere sortu dira (Eskafandra, Katakarak-ek testu feminista asko argitaratzen ditu), baina sasoi batean gutxiago zeuden.

Salmentei dagokienean, zerk errazten du gehiago salmenta, egile izenak edo lanaren generoak?

Konbinazio bat dela esango nuke. Egile ezagun batek idatzitako narratiba lan batek aukera gehiago du saltzeko. Poema liburu batek gutxiago salduko du narratibako batek baino oro har, baina idazle ezagun batek idatzitako poema liburu batek idazle ezezagun batek idatzitako nobela batek baino gehiago sal dezake. Narratiban, oro har nobelek hobeto saltzen dute ipuinek baino, baina egileak ere markatzen du. Saiakera lanekin, kasuaren arabera. Susaren historiako 10 liburu salduenen artean 9 nobelak dira eta 1 ipuin liburua. 11.a poema liburua da.

Merkatuari begira, apustu arriskutsurik egin duzue sail/genero/libururen batekin?

Salmentez ari bagara, ziurrenik Munduko Poesia Kaierak eta Ganbila antzerki bilduma dira salmenta txikiak izango zirela jakinik martxan jarri genituen bildumak. MPKren kasuan, harpidedun kopuru bat egongo zela bermatu zen, eta beraz bildumak bere burua ordaintzen du. Ganbilaren kasuan ere harpidetza kanpaina jarri zen martxan, nahiz harpidedun gutxiago dituen.

Dena dela, salmentak txikiak izanik ere, kasu bietan iruditzen zitzaigun proiektuak garrantzia zuela, eta egin egin behar zela.

Zein garrantzia dute zuen liburuak argitaratzeko diru-laguntzek, sariak, bekek?

Diru-laguntzek gure aurrekontuaren % 10 inguru osatzen dute. Sariak eta bekek kasuan, guk ez ditugu jasotzen. Susan argitaratu duten idazleek bai jaso izan dituzte.

Zein harreman duzue liburu elektronikoarekin? Saltzen duten liburuen zein ehuneko hartzen dute liburu elektronikoak?

Gure liburuak ebook formatuan argitaratzen ditugu, paperean argitaratzeaz gainera, prezio eskuragarri batean (3,12 euro). Horrez gainera, liburu guztiak jartzen ditugu webean osorik irakurgai. Horrek ez dio paperezko liburuen salmentari eragin. Ebook-en salmenta paperezko liburuen salmentaren % 5 da gutxi gorabehera. Dena dela, ehunekoa aldatu egiten da paperean saldu denaren arabera. Paperean asko saldu bada urte jakin batean, ehunekoa txikiagoa da.

Liburuak argitaratzeko nola hautatzen dituzue aleak? Idazleekin harreman zuzenez?

Idazleek proposamenak bidaltzen dizkigute. Hamar pertsonaz osatutako batzorde editorial bat dugu, eta proposamenak irakurri eta batzordean hartzen dira argitaratuko ditugun liburuen gaineko erabakiak.

Nazioarteko merkatuekin? Errepresentanteekin lanik egiten dute? Idazle gazteekin eta berriekin lan egitearen berariazko ahaleginik eta arrazoirik badago?

Ez dugu errepresentanteekin lanik egiten. Susan argitaratu duten idazleek bai, haien liburuen itzulpenak kudeatzeko. Baina liburuen eskubideak idazleenak dira gure kontratuetan eta, beraz, guk ez dugu harremanik izaten.

Egiten dugu ahalegina, bai, idazle gazteak argitaratzekoa. Idazle gazteak argitaratzea inportantea da guretzat badelako nolabait euskal literatura berritzeko modu bat, ahots ezberdinak irakurtzekoa.

Jaso dute beste enpresa editorialen batekin elkarlanik egiteko planik?

EHAZErekin batera argitaratzen dugu Ganbila antzerki bilduma.

ELKAR ARGITALETXEA-ERANSKINAK V⁵⁰

Nola eta zergatik ekin zitzaion argitaletxearen proiektuari?

Laster 50 urte beteko dira Elkarrek bere proiektuari ekin zionetik. Garai haietan euskal kulturgintzan guztia zegoen eraikitzeko, eta debekuz betetako testuinguru politiko batean bada ere, kultura maila[n] zeuden gabeziei eta premiei erantzuteko abiatu zuten hainbat kulturgilek Elkar proiektua Iparraldean.

Elkar, ondoren Elkar fundazioa bihurtuko zena, euskara eta euskal kultur sorkuntza, sustapena eta garapena modu eraginkorrean bultzatzeko sortu zen eta helburu berari jarraiki dihardu gaur egun, unean uneko premietara eta testuingurura egokituz.

Beren argitaletxearen erosleen daturik badute? Sexua, adina, lurraldea. Profil orokorren bat? Eta dendako erosleena?

Espreski Elkar Taldeko argitaletxeen erosleen daturik ez dugu, baina 2017an Elkar Taldeak egin zuen Euskal Herriko biztanleen irakurketa eta musika ohituren merkatu ikerketa eta hor ematen dira hainbat datu (ikus azterketa). Kulturaren euskal behatokiak ere atera izan ditu azterketak.

Zenbat langile dira argitaletxean literatura sailean? Eta beste sailekin konparazioan (ehunekotan edo)?

Literaturako edizio taldean 6 lankide ari dira zuzenean edizio lanetan, eta horien artean bideratzen dira Elkar, Ttarttalo eta Txertoako edizio planak. Horiez gain diseinatzaileak eta bestelako ekoizpen eta sustapen/promozio lanak bideratzen dituzten beste 8 lagun daude lantaldean (baina hauek literatura ez ezik, ikasmateriala eta hizkuntzen sailetarako ere jarduten dute.

Edizioan dihardutenen artean, literaturakoak %30a dira. Ikasmaterialgintzan eta Elkar hizkuntzak sailean (heldu eta gazteentzat euskara ikasteko baliabideak eta metodoak sortzen) beste 13 editore eta sortzaile baitabiltza.

⁵⁰ Euskarazko eta gaztelaniazko sailei bideratutako galdera dela zehaztu ez diren kasuetan soilik euskarazko literaturaren inguruko galderak dira.

Zein esango zenukete dela zuen sailik eta generorik garrantzitsuena? Eta libururik arrakastatsuena? Badago desberdintasunik euskarazko erosketen eta gaztelaniazkoen artean? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Helduen, haurren eta gazteen literatura lantzen dugu, eta guztiak dira garrantzitsuak gure ustez. Helduen literaturak, komunikabideen eta, akaso, publiko orokorraren arreta gehiago lortzen du baina guretzat haur eta gazte literatura helduena bezain estrategikoa da eta apustu eta ahalegin handiak egiten ditugu arlo horietan.

Euskara eremu urriko hizkuntza izanik, baditu berezko zailtasunak, ikusgarritasunari eta irisgarritasunari dagokionean eta baita hainbat gaietan sorkuntza kopurua mugatua den aldetik ere. Beraz, euskaraz bizi nahi duen batek, eta edozein gairen inguruak euskaraz irakurri nahi duen batek, non aukeratu gutxiago izango du, gaztelania, frantsesa edo beste hizkuntza hegemonikoen aldean. Eta euskaraz zer argitaratzen den eta zer dagoen eskuragarri jakiteko ere, espazio eta oihartzun gutxiago iritsiko zaio.

Salmentei dagokienean, zerk errazten du gehiago salmenta, egile izenak edo lanaren generoak? Badago desberdintasunik euskarazko erosketen eta gaztelaniazkoen artean? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Autoreen izenak badu garrantzia, dudarik gabe, eta generoak ere bai. Helduen arloan nobelak dira gehien saldu ohi direnak, eta poesia edo antzerkia, adibidez, maila apalago batean saltzen dira.

Euskaraz ez ezik, beste hizkuntzetan ere halatsu gertatzen da datuek diotenez. Komunikabideek eta sistemak orokorrean, autore jakin batzuk bultzatzeko bidea hartzen dute eta horretaz gain, estatu mailetakoa argitaletxe handiek baliabide asko jartzen dute (kanpaina garestiak egiteko baliabideak dituztelako) autore jakin batzuk eta liburu jakin batzuk bultzatzen. Euskal argitaletxeok ez daukagu baliabide eta ahalmenik euskal liburu edo autore jakin bati horrenbesteko oihartzuna emateko, eta hizkuntza hegemonikoen alboan oso bigarren mailako oihartzuna izaten dute.

Merkatuari begira, apustu arriskutsurik egin duzue sail/genero/libururen batekin?

Bai, askotan. Eta hainbat proiektu bultzatu dugu kulturalki interesgarriak eta ekarpen handia egiten zutela kontsideratu dugulako, nahiz eta merkatu aldetik mugatuak izan.

Beste batzuetan, arriskuak hartuz beti ere, baina ekonomikoki ere ondo ateratzen dira.

Gure neurrian, euskal merkatu mugatuan, bi mutur horien artean kokatzen dira proiektu gehienak, hau da, juxtu-juxtu egindako inbertsioari bira ematen dioten proiektuak dira gehienak. Tamalez, gure merkatu mugatuak ez du etekin handirik ateratzea ahalbidetzen.

Zein garrantzia dute zuen liburuak argitaratzeko diru-laguntzek, sariak, bekek?

Diru-laguntzak garrantzitsuak dira, egin behar diren apustu eta ahalegin ekonomikoak arintzeko. Lehen esan dugunez, proiektu asko ez dira ekonomikoki bideragarriak, eta laguntzen bidez lortzen dugu errentagarritasun atalasea iristea.

Sariak eta bekak kultur sortzaileen ahalegina babesteko eta sortzaile berriak bultzatzeko baliagarriak dira. Garrantzitsuak eta beharrezkoak dira baina sortzaileen jardunak bestelako estatus aitortza bat eta babes neurriak beharko lituzke.

Zein harreman duzue liburu elektronikoarekin? Saltzen duten liburuen zein ehuneko hartzen dute liburu elektronikoek?

Gazte eta helduen literatura katalogo osoa, salbuespen batzuk salbu, bi ediziotan kaleratzen dugu, paperean eta digitalean. Ahalegin berezia egin genuen fondoko tituluak ere digitalean egon zitezen eta azken urteotan titulu berriak automatikoki argitaratzen ditugu bi formatuetan.

Salmentei dagokionean oso apala da oraindik liburu digitalen salmenta kopurua. Urteko fakturazioaren %1,6 suposatzen du gure kasuan

Liburuak argitaratzeko nola hautatzen dituzue aleak? Idazleekin harreman zuzenez?

(Ez dakit galdera ondo ulertzen dudana). Zenbat ale argitaratu idazleekin erabakitzen ote dugun? Hori bada galdetzen dena, zeregin hori argitaletxeak hartzen

du bere gain osoki. Zenbat ale ekoiztu argitaletxearen ardura eta egitekoa da, uste baino gehiago saltzen bada, berriz inprimatzeko aukera izaten da, baina uste baino gutxiago saltzen bada, argitaletxeak hartzen du horren kostua bere gain. Salduko den ale kopuruan asmatzea, erabaki zailenetako bat izaten da argitalpen prozesuan.

Nazioarteko merkatuekin? Errepresentanteekin lanik egiten dute?

Urteak daramatzagu Frankfurt eta Bolonia bezalako azoketara joaten (tarteka Londres eta Guadalajara) eta nazioarteko argitaletxeekin harremanetan.

Azken urtean urratsa egin dugu agente baten eskutik gure tituluen salmenta eta sustapena lantzeko. Kataluniako agentzia bat da (Euskal Herrian ez dago nazioarteko merkaturua lantzen duen agenterik, tamalez), hizkuntza gutxiagotuekiko ezagutza eta sentsibilitate handia duena eta nazioarteko merkaturuan urteetako eskarmentua eta ezagutza duena. Ilusioz ekin diogu lan horri, jakin badakigulako, euskal sorkuntzak eta edizioak gaur egun baduela kalitatea merkatu horietan egoteko.

Erronka nagusia Euskal Herrian dugu, euskara eta euskal kultura gure plazan sustatu eta sendotzen, baina nazioarteko aukera irekitzeko ahaleginean ari gara, gure kulturak munduari zer eskainia baduela uste dugulako eta merkatu berriak irekitzeak, Euskal Herrian proiektu berriei ekiteko baliabideak ekar diezazkigukeelako.

Jaso dute beste enpresa editorialetan batekin elkarlanik egiteko planik?

Hasieratik landu du Elkarrek elkarlanaren bidea, garrantzia berezia ematen diogu gainera horri, elkarlanean soilik lor bailiteke bakarka ezinezkoak liratekeen hainbat proiektu abian jartzea. Urte hauetan guztietan asko eta askotarikoak dira elkarlanean garatu ditugun proiektuak.

Gaztelaniaz zenbat argitaratzen / saltzen dute (ehunekotan) euskararekin erkatuz? Eta euskara edo gaztelania ez diren hizkuntzetan?

Elkarrek euskaraz argitaratzen du ia orobat, iparraldean argitaratzen diren frantsesezko 5-6 titulu salbu. Txertoa argitaletxeak argitaratzen ditu euskal gaiei lotutako tituluak gaztelaniaz. Hala ere, oso zaila da gaztelaniazko edo frantsesezko katalogoko horiekin, estatu mailako merkaturuan lekua egitea eta baita EHN bertan

ere. Gazteleraz, frantsesez edo beste hizkuntza hegemonikoetan argitaratzen duten argitaletxe handien ondoan argitaletxe txikion liburuekin leku bat egitea oso zaila gertatzen da.